

“ประเทศไทยไม่ได้ขาดแคลนที่ดินเพื่อการเกษตร
แต่ปรากฏการณ์ขาดแคลนที่ดินเกิดขึ้น
เนื่องจากการจัดการที่ดินซึ่งไร้ประสิทธิภาพ
ดังนั้นทางแก้คือการปฏิรูปที่ดินทั้งประเทศ
เพื่อลดการถือครองที่ดินซึ่งไร้ผลิตภาพลงให้มากที่สุด”

- นิธิ เอียวศรีวงศ์ -

“การต่อสู้ของชาวบ้านชายขอบ
เพื่อสิทธิในการใช้หรือครอบครองที่ดิน
เป็นการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด เพื่อวิถีชุมชน
ส่วนกลุ่มทุนต้องการแย่งชิงที่ดินเพื่อแสวงหากำไรส่วนเกิน
และแสดงผลงานว่าได้เพิ่มผลิตพื้นที่ป่าไม้มากขึ้น
ความชอบธรรมทางศีลธรรม (Moral legitimacy)
ของผู้ต่อสู้เพื่อความอยู่รอด
ย่อมอยู่ในอันดับสูงกว่าอย่างชัดเจน”

- สุธิ ประศาสน์เศรษฐ์ -

ISBN 978-616-91682-0-1

9 786169 168201

ราคา 250 บาท

โฉมชุมชน จินตภาพที่จับต้องได้

โฉมชุมชน จินตภาพที่จับต้องได้

ครบทุกเรื่องราวเกี่ยวกับ...โฉมชุมชน
ความหมาย ข้อท้าทาย ประเด็นแห่งอนาคต
ความสำเร็จและล้มเหลวจากระดับพื้นที่

โฉนดชุมชน จินตภาพที่จับต้องได้

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ (ISBN) 978-616-91682-0-1

พิมพ์ครั้งแรก เมษายน 2556

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

บรรณาธิการ พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์
นักเขียนอาวุโส นิธิ เอียวศรีวงศ์ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ อานันท์ กาญจนพันธุ์
กองบรรณาธิการ ประภาส ปิ่นตบแต่ง กฤษฎา บุญชัย วิทยา อภรณ์ สมนึก ตุ่มสุภาพ
อัจฉรา รักษ์ดิตรรม เมธี สิงห์สุดำ บัณฑิตา อดีปติ ปรินญา วัฒนประพันธ์
มณฑิภา ตีรณวัฒนากุล หนูเกณท์ จันทาสี วิชัย ประไพเมือง
ปฐมญาณินท์ เหลี่ยมเจริญ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์.

โฉนดชุมชน..- - กรุงเทพฯ : กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน(Local Act), 2556, 336 หน้า

ชื่อเรื่อง 2.งานวิจัยการปฏิรูปที่ดิน 3.กฎหมายสิทธิชุมชน 4.การบริหารจัดการองค์ชุมชน

จัดพิมพ์

กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน (LocalAct)
55/245 ซอยงามวงศ์วาน 32 แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210
โทรศัพท์ 0-2953-3541-2 โทรสาร 0-2953-3542

สนับสนุนข้อมูล

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อมูลเพิ่มเติม

www.landactionthai.org
<http://www.facebook.com/pages/Local-Act>

พิสูจน์อักษร

รุ่งนภา สิบงกช น้ามิ่ง หัสดิตรรม

ปกและรูปเล่ม

MERZ media & design

ภาพประกอบ

เมธี สิงห์สุดำ บัณฑิตา อดีปติ

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์เด็อนตุลา

โทรศัพท์ 0-86341-0155, 0-2996-7392-4 โทรสาร 0-2996-7395

สนับสนุนการจัดพิมพ์

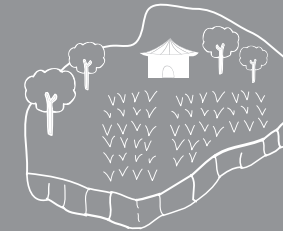
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

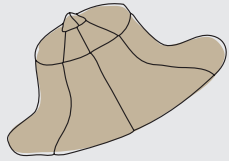

เครือข่ายถนนช่องว่างทางสังคม

ราคา 250 บาท (สั่งซื้อทางไปรษณีย์ บวกค่าจัดส่ง 50 บาท ทั่วประเทศ)

โฉนดชุมชน จินตภาพที่จับต้องได้

สารบัญ

6 ๗ซอกนั้งสือ ศ.ดร.นิตติ เอี้ยวศรีวงศ์

10 บทนำ พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์

ส่วนที่หนึ่ง: ประวัติศาสตร์แห่งสากี และการปฏิรูปที่ดินของคนชายขอบ

14 โฉนดชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น
อ.วิทยา อากรณ์ และ บัณฑิตา อย่างดี

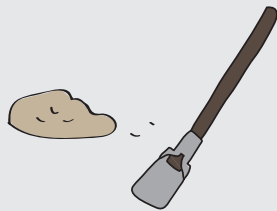
64 โฉนดชุมชนกับคนไร้ที่ดิน
อ.วิทยา อากรณ์ และคณะ

124 โฉนดชุมชนผืนแรก ชุมชนคลองไยง
ผศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง

168 โฉนดชุมชนบนผืนที่เมือง
ดร.อัจฉรา รักยุติธรรม

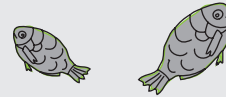
208 โฉนดชุมชนและวิถีวัฒนธรรมไร้พรมแดน
ปริญญญา วัฒนประพันธ์ และมณฑิภา ตีรณวัฒนากุล

250 โฉนดชุมชนกับการกวดขันผืนดินเดิม
หนูเกณท์ จันทาสี และ วิชัย ประไพเมือง

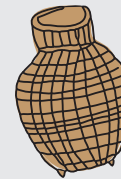

ส่วนที่สอง : โอกาสและความท้าทายของโฉนดชุมชน

274 ชาวบ้านชายขอบ กับการรุกรานจากรัฐไทยและกลุ่มทุนในกระแสโลก
รศ.ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์

282 โฉนดชุมชน ภัยยะต่อสังคมไทย
ศ.เกียรติคุณ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์

292 โฉนดชุมชน การจัดการที่ดินเพื่อความเป็นธรรม ยั่งยืน
และมีประสิทธิภาพ
ดร.กฤษฎา บุญชัย

306 โฉนดชุมชน และความมั่นคงทางกฎหมาย
สมนึก ตุ่มสุภาพ

316 โฉนดชุมชนและธรรมนุษย์ชุมชน
เมธี สิงห์สุถ้ำ

324 ประสบการณ์และแนวทางขับเคลื่อนโฉนดชุมชน
สมนึก พุฒนวล

พินิจหนังสือ

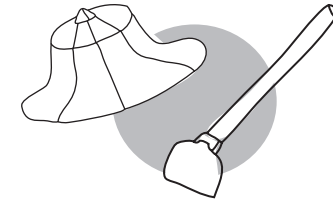

ในฐานะคนที่ไม่ได้สนใจเรื่องโฉนดชุมชนอย่างจริงจัง ผมได้อะไรจากหนังสือเล่มนี้บ้าง

ที่ชอบมากเป็นพิเศษคือประวัติของชุมชนที่ลงไปศึกษา จากการเก็บข้อมูลกับคนเฒ่าคนแก่ซึ่งพอจะสืบทอดเรื่องราวในอดีตให้ผู้วิจัยฟังได้

ที่น่าสังเกตก็คือทุกชุมชนล้วนอพยพเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นทั้งสิ้น แม้แต่ในบางชุมชนซึ่งมีประวัติตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปีแล้ว ก็ยังมีความทรงจำเรื่องการอพยพโยกย้ายสังคมไทยโบราณเป็นสังคมของการเคลื่อนย้ายอยู่เป็นประจำ ผู้ศึกษาเรื่อง "เมือง" ในอดีตประเทศไทยล้วนกล่าวตรงกันว่า เขตที่เป็น "เมือง" นั้นโยกย้ายบ่อยมาก แม้แต่เปลี่ยนเจ้าเมืองจากตระกูลหนึ่งไปเป็นอีกตระกูลหนึ่ง เมืองก็ย้ายตามภูมิลำเนาของตระกูลเจ้าเมืองใหม่ (เช่นพัทลุง) ภัยพิบัติตามธรรมชาติ, โรคระบาด, สงคราม ล้วนเป็นเหตุให้มีการย้ายเมืองเสมอ ในเขตชนบท งานศึกษาชิ้นนี้ยืนยันการสำรวจที่เคยทำมาก่อนในภาคอีสานว่า หมู่บ้านเองก็ย้าย บางครั้งก็ย้ายทั้งหมู่บ้าน บางครั้งก็เป็นการขยายตัวจากชุมชนเดิมไปหาที่ทำกินใหม่ และเกิดชุมชนใหม่ ใน 200 กว่าปีที่ผ่านมา อีสานและภาคกลางเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการอพยพย้ายของประชากรจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และประเทศข้างเคียง แต่ปรากฏการณ์เดียวกันก็พบได้ในภาคเหนือและใต้เช่นเดียวกัน ดูเหมือนการเคลื่อนย้ายเพื่อที่ทำกินเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการผลิตของสังคมไทย ซึ่งก็เข้าใจได้ไม่ยาก เนื่องจากระบบการผลิตทางการเกษตรของไทยมีขนาดเล็ก ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของชาวบ้านมากกว่ารัฐ ไม่มีโครงการชลประทานขนาดใหญ่มีพื้นที่สามารถตรึงคนให้อยู่กับที่ได้หลายชั่วอายุคนดังบางอารยธรรมในโลก

นักวิชาการบางท่านเรียกสังคมเช่นนี้ว่าสังคมบุกเบิก คือประชากรไม่มีรากที่ฝังแน่นยาวนานบนทำเลใดมากนัก ส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายและเผชิญกับสิ่งแวดล้อมใหม่ (ทั้งทางธรรมชาติและสังคม) สถานการณ์ใหม่อยู่เสมอ ต้องปรับตัวและปรับสิ่งแวดล้อมให้อยู่ร่วมกันไปได้ตลอดเวลา นี่จะอธิบายอุปนิสัยใจคอและวัฒนธรรมของประชากรในประเทศนี้ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "คนไทย" ได้เพียงไร

นักภาษาในเกือบทุกภาคมักพูดตรงกันว่า มีคนที่พูดภาษาสำเนียงต่างออกไปจากคนในแถบเดียวกันเป็นกระจุกๆ อยู่ตามที่ต่างๆ เสมอ เช่นสำเนียงนครฯ อาจไปปรากฏอยู่ทางฝั่งตะวันตกเช่นตรังหรือกระบี่เป็นบางกระจุก เป็นปรากฏการณ์ซึ่งพบได้ในอีสานและภาคเหนือเช่นเดียวกัน หากมีการศึกษาถึงการโยกย้ายลงถึงระดับชุมชนเล็กๆ ในตำบลหมู่บ้าน อย่างที่งานชิ้นนี้ได้ทำมา ก็เห็นมูลเหตุของปรากฏการณ์นี้ได้ชัดเจนไม่ใช่เฉพาะเรื่องภาษา เมื่อสักเกือบ 50 ปี มาแล้ว ผมถูกนักวิชาการด้านการแพทย์ฝรั่งคนหนึ่งถามว่า เรามีข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายประชากรละเอียดถึงขั้นนี้บ้างไหม เพราะเขาพบความบกพร่องด้านพันธุกรรมบางอย่าง กระจุกตัวอยู่ในแถบหนึ่งของจังหวัดสุพรรณบุรี เขาอยากรู้ว่าคนเหล่านี้มาจากไหน และจะตามไปสำรวจดูประชากรในแหล่งที่มา แนนอนผมก็ได้แต่แหะๆ เพราะไม่มีและไม่ทราบ ผมเชื่อว่าข้อมูลประเภทนี้จะเป็นประโยชน์แก่ความรู้อีกหลายด้าน

ในสมัยปัจจุบัน ชุมชนหมู่บ้านได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน และแตกต่างกันในแต่ละชุมชน หนังสือเล่มนี้รวมเรียกปัจจัยต่างๆ ทั้งหมดเหล่านี้ว่า "ทุนนิยม" ก็จริงอย่างปฏิเสธไม่ได้ แต่ "ทุนนิยม" มีความหมายกว้างมากเสียจนเกือบจะเท่ากับความหมายของคำว่า "มี" อย่างไรก็ตาม เมื่อรวบรวมปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบดังกล่าวดังที่หนังสือนี้กล่าวไว้ ก็คงหมายถึงตลาด, การประกอบกิจการขนาดใหญ่ทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม, รัฐ (กฎหมายและระเบียบที่รัฐใช้ในการจัดสรรทรัพยากร) และอำนาจรัฐ, ทุน ผมคิดว่าไม่ว่าเราจะมีทัศนคติต่อ "ทุนนิยม" อย่างไร จำเป็นที่เราต้องเข้าใจการทำงานของ "ทุนนิยม" ให้กระจ่าง เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะจัดการให้ผู้คนในชุมชนขนาดเล็กเหล่านี้ สามารถอยู่รอดใน "ทุนนิยม" ได้ การเข้าถึงปัจจัยการผลิต (เช่นที่ดิน) มีความสำคัญแก่พวกเขาก็จริง แต่เท่านี้ไม่น่าจะพอ จำเป็นต้องคิดถึงการจัดการให้ปัจจัยของ "ทุนนิยม" เหล่านั้น อยู่ร่วมกับชุมชนเกษตรขนาดเล็กเช่นนี้ได้ โดยเอื้อประโยชน์ของกันและกัน พูดอีกอย่างหนึ่งก็คืองานศึกษาโฉนดชุมชนในหนังสือเล่มนี้ชวนให้คิดถึงการปรับเปลี่ยนที่กว้างขวางกว่าเรื่องที่ดินไปพร้อมกัน

เงื่อนไขที่ "ทุนนิยม" สร้างขึ้นในการผลิตของเกษตรกรขนาดเล็กมีความซับซ้อน กว่าที่ดินจะขาดแคลนหรือหลุดมือ นอกจากการแย่งใช้ที่ดินเพื่อกิจการอื่น นับตั้งแต่การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตลาดหรือรีสอร์ท ยังมีการเปลี่ยนกระบวนการผลิตด้านเกษตรกรรมที่ทำให้เกษตรกรรายย่อยอยู่ไม่รอด การสร้างค่านิยมใหม่ที่ฝากความมั่นคงในชีวิตไว้กับเงินสด ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาความขาดแคลนที่ดินสำหรับเกษตรกรขนาดเล็กวิกฤตมากขึ้นตามลำดับ ที่ดินซึ่งเหลืออยู่สำหรับคนเหล่านี้คือที่ดินซึ่งอาจเรียกได้ว่า "สาธารณะ" ไม่ว่าจะเป็นที่ป่าซึ่งเข้าไปปลูกพืชเชิงเดี่ยว, ที่สาธารณะในหมู่บ้านตำบล, ป่า (ตามกฎหมาย) ทำให้พวกเขาต้องเข้าไปใช้ที่ดินเหล่านี้ อันเป็นที่ดินซึ่งไม่สามารถถ่ายโอนกรรมสิทธิ์แก่เอกชน (โดยสุจริต) ได้ ดังที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ประเทศไทยไม่ได้ขาดแคลนที่ดินเพื่อการเกษตร แต่ปรากฏการณ์ขาดแคลนที่ดินเกิดขึ้นเนื่องจากการจัดการที่ดินซึ่งไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นทางแก้คือการปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศ ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะลดการถือครองที่ดินซึ่งไร้ผลิตภาพลงให้มากที่สุด โดยอาศัยระบบภาษีหรือเครื่องมืออื่นก็ตาม แต่พลังที่ผลักดันเรื่องนี้มีน้อยในปัจจุบัน จึงยากที่จะทำให้ผู้มีอำนาจซึ่งได้ประโยชน์จากการถือครองที่ดินเพื่อหากำไรในทางต่างๆ ยอมริเริ่มการปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจัง ในขณะที่เดียวกันปัญหาเรื่องขาดแคลนที่ทำกินของประชาชนก็มีสูง ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่จะเห็นการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะในรูปต่างๆ ที่ดินสาธารณะคือที่ดินซึ่งผู้มีหน้าที่ดูแลตามกฎหมายไม่มีแรงจูงใจให้ดูแลอย่างรัดกุม ที่ดินส่วนนี้จึงถูกละเมิดมากที่สุด ทั้งจากผู้ไร้ที่ทำกินหรือบางกรณีคือผู้ที่อยู่อาศัยทำกินมานานแล้ว แต่ถูกกฎหมายละเมิดไปรับเอาที่ของเขาไปเป็นอุทยาน และยังถูกละเมิดจากผู้มีอันจะกิน เพื่อลดต้นทุนในการผลิตของตนลง รัฐจัดการกับคนที่ต้องการใช้ที่ดินสาธารณะสองประเภทนี้ไม่เหมือนกันอย่างเห็นได้ชัด ก่อให้เกิดทัศนคติที่ไม่เคารพกฎหมาย หรือสั่นไหวทางอื่นนอกจากคือแก่งในหลายกรณีทั่วประเทศ

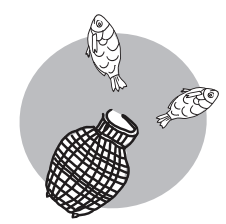
ในท่ามกลางความไร้พลังทั้งของรัฐและสังคมที่จะแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน โฉนดชุมชนจะเป็นทางออกที่เหมือนจะเป็นไปได้ที่สุด ที่น่าสนใจก็คือ ชาวบ้านที่ผลักดันเรื่องโฉนดชุมชน ตระหนักดีถึงข้อห้วงโยของฝ่ายอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการไร้ที่ทำกิน (หรือที่อยู่อาศัย) เช่นชาวบ้านจะย้ำเสมอว่า ที่ดินในโฉนดชุมชนนั้นไม่อาจซื้อขายได้ ยกเว้นแต่ซื้อขายแก่สมาชิกในชุมชนเท่านั้น หรือโฉนดชุมชนจะเป็นหนทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร ชาวบ้านจะแบ่งพื้นที่ซึ่งเสนอให้ทำโฉนดชุมชนออกเป็นหลายประเภท บางส่วน

ใช้ในการอนุรักษ์ป่า บางส่วนใช้เป็นประโยชน์สาธารณะร่วมกัน ในส่วนที่มีผู้ถือครองตามโฉนดชุมชน ก็ส่งเสริมการปลูกพืชคุณภาพเข้าไปตอบสนองช่องว่างในตลาด เช่นการทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

แต่จนถึงบัดนี้ พื้นที่ซึ่งได้ออกโฉนดชุมชนก็มีอยู่เพียงสองแห่ง พื้นที่อื่นได้แต่รอประกาศซึ่งไม่เคยออกมาสักที ฉะนั้นโฉนดชุมชนซึ่งเป็นทางออกอันพอเป็นไปได้เพียงอย่างเดียวในการแก้ปัญหา(ส่วนหนึ่ง)ของการไร้ที่ทำกิน หรือมีที่ทำกินที่ไม่มั่นคง (ซึ่งทำให้ไม่มีใครกล้าลงทุนพัฒนาที่ดินซึ่งตนใช้ประโยชน์อยู่) ยังไม่สามารถดำเนินไปอย่างราบรื่นได้ มีปัญหาเกี่ยวกับนายทุนเจ้าของสวนซึ่งหมดสัมปทานการเช่าจากรัฐ มีปัญหาเกี่ยวกับหน่วยงานของรัฐซึ่งไม่ยอมสละพื้นที่ในอำนาจของตนออกไปให้ชาวบ้าน และมีปัญหาแม้แต่กับชาวบ้านร่วมชุมชนด้วยตนเอง ปัญหาทั้งหมดเหล่านี้ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้ได้กล่าวถึงไว้เป็นอันมาก เป็นสัญญาณให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรที่ดินในประเทศไทย เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเพิ่มพลังการผลิตนั้น ทำไม่ได้ง่ายๆ เลย แม้แต่โฉนดชุมชนซึ่งแทบจะไม่กระทบต่อกรรมสิทธิ์ที่ดินของใครเลย ยังมีอุปสรรคขัดขวางได้มากถึงเพียงนี้

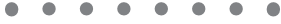
ยิ่งคิดถึงอนาคตอันยาวไกลข้างหน้าเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรในประเทศไทย ก็จะยิ่งมีเดมน เพราะอย่างที่ทราบกันแล้วว่า โฉนดชุมชนอาจเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์อย่างมาก ในด้านการจัดสรรทรัพยากรในท้องถิ่น ภายใต้การดูแลจัดการของชุมชนเอง แต่ใช้เพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนที่ดิน ผมไม่แน่ใจว่าจะเป็นคำตอบแก่เรื่องนี้ได้ตลอดไป เช่นการเกษตรในที่ดินโฉนดชุมชนจะสามารถเป็นฐานให้ประชาชนในพื้นที่สามารถพัฒนาตัวเอง จนสามารถหลุดออกจากภาคเกษตรอย่างมีอำนาจต่อรองได้หรือไม่ในอนาคต เพราะถึงอย่างไรก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า จำนวนประชากรในภาคเกษตรย่อมต้องลดลงกว่านี้อีกมากในอนาคต และอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากด้วย

โฉนดชุมชนไม่สามารถเป็นเครื่องมือสำหรับหลีกเลี่ยงการปฏิรูปที่ดินได้นำสังเกตว่าชาวบ้านเองก็เข้าใจเรื่องนี้เป็นอย่างดี ในข้อเรียกร้องต่างๆ ของเกือบทุกชุมชนล้วนมีข้อหนึ่งคือเรียกร้องให้ปฏิรูปที่ดินอยู่ด้วยเสมอ

ศ.ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์
มกราคม ๒๕๕๖

บทนำ

หนังสือเล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของโครงการวิจัยการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม ที่จัดทำโดยเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ภายใต้ชุดโครงการพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อสังคมสุขภาวะ ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ ดำเนินการในพื้นที่ 11 ชุมชน จาก 6 ภูมิภาค โดยเครือข่ายปฏิรูปที่ดินในภูมิภาคต่างๆ ได้แก่ สหกรณ์บ้านคลองโยง เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัด สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ เครือข่ายสลัมสี่ภาค เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 แล้วเสร็จในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2555

การศึกษามีเป้าหมายหลัก เพื่อสำรวจสถานการณ์ความไม่เป็นธรรมในการจัดการที่ดินในพื้นที่เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภูมิภาคต่างๆ ความไม่เป็นธรรมเหล่านี้ ส่วนใหญ่เกิดจากนโยบายและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐ กลุ่มทุนในประเทศและต่างประเทศ ที่มุ่งแย่งชิงที่ดินและทรัพยากร ไปเป็นทรัพย์สินเพื่อแสวงหากำไร หรือเป็นสมบัติสาธารณะในระบบผูกขาดในกรณีของรัฐ

ผลของความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น ชาวบ้านและคนชายขอบจำนวนมากต่างถูกคุกคาม รุกรานทั้งในทางกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม อิทธิพลมืด และมีมือแห่งกลไกตลาดที่มองไม่เห็น ที่ร่วมกันผลักดันให้พวกเขาละทิ้งที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติที่พวกเขาใช้เพื่อการยังชีพ

งานวิจัยโฉนดชุมชนชิ้นนี้ นอกจากจะบันทึกปรากฏการณ์ความไม่เป็นธรรม ยังได้เรียบเรียงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในชนบท ซึ่งคือร่องรอยประวัติศาสตร์แห่งสิทธิ ที่ชี้ให้เห็นว่าใครคือผู้ที่รุกราน และใครคือผู้ที่ดำรงไว้ซึ่งวิถีวัฒนธรรม และปรับตัวเพื่อรักษาไว้ซึ่งผืนดินและทรัพยากรธรรมชาติ

งานศึกษามีเป้าหมายเพื่อพัฒนาความรู้ทางวิชาการในกระบวนการแนวคิด รูปแบบ และผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการที่ดิน ที่ถูกค้นคิดและพัฒนาโดยชาวบ้าน ผู้ถูกรุกราน ชาวบ้านกลุ่มนี้เรียกขานแนวปฏิบัติ การจัดการที่ดินเพื่อสร้างความเป็นธรรมของพวกเขาว่า โฉนดชุมชน

โฉนดชุมชนเป็นนวัตกรรมของระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน การจัดระบบการกระจายการถือครองที่ดิน และเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นฐานความสมดุลและยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ที่ชุมชนจำนวนหนึ่งซึ่งผ่านประสบการณ์และได้รับผลกระทบจากการกระจุกตัวของที่ดิน การหลุดมือของที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์ปัจเจก การถูกละเมิดสิทธิในที่ดินผูกขาดของรัฐ และมีสภาพเป็นคนที่ดิน ได้ร่วมกันสรุปบทเรียนและเสนอต่อผู้กำหนดนโยบายที่ดินและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสังคมโดยรวม เพื่อให้เกิดการเยียวยาแก้ไขวิกฤตการสูญเสียที่ดินของคนชายขอบและเกษตรกรรายย่อยที่เป็นอยู่ปัจจุบัน

น่าเสียดาย ที่ผ่านมาการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยและการปฏิรูปที่ดินในสังคมไทย ไม่ได้ได้รับความสนใจและความจริงจังจากผู้กำหนดนโยบาย ทำให้สถิติคนไร้ที่ดิน และการถ่ายโอนที่ดินจากเกษตรกรรายย่อยไปสู่นายทุนจำนวนหยิบมือ มีมากขึ้นจนน่าใจหาย

เมื่อสังคมเกิดวิกฤตความขัดแย้งในคราวที่ผ่านมา หลายคนเห็นว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดิน และการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไม่คุ้มค่า น่าจะถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายและหาแนวทางแก้ไข เพราะนั่นคือปัญหาพื้นฐานโครงสร้างเศรษฐกิจของสังคมไทย อันเป็นที่มาของปัญหาความยากจนของคนรากหญ้า แต่การณกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น

ประสบการณ์การจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน ชี้ให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองได้ หากมีการจัดการองค์กรและเครือข่ายที่เข้มแข็งเพียงพอ การพัฒนาและจัดการโฉนดชุมชนในหลายพื้นที่ ได้สร้างรูปแบบใหม่ของการกระจายการถือครองที่ดินในชุมชน สร้างกฎกติกาใหม่หรือในบางแห่งเรียกกรรมนุญชุมชน รวมทั้งสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันใหม่ เพื่อให้ชุมชนสามารถรักษาที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้

โดยนัยยะนี้ โฉนดชุมชนจึงไม่ใช่เพียงเอกสารสิทธิ์ที่ดินรวม ที่สร้างเงื่อนไขไม่ให้เกษตรกรขายที่ดินหรือสูญเสียที่ดินทำกินเท่านั้น แต่โฉนดชุมชนยังสามารถเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ที่จะทำให้ชุมชนได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในทุกด้าน ทั้งในด้านการรักษาที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ การระดมความรู้และทรัพยากรเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน รวมไปถึงการเรียนรู้มิติทางสังคมและการเมือง ที่จะทำให้ชุมชนสามารถรักษาพื้นที่โฉนดชุมชนไว้ได้ ในท่ามกลางสังคมทุนนิยมและการค้า ที่ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

กระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดทำโฉนดชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเอง ข้อท้าทายที่บ่งชี้ว่าโฉนดชุมชนในแต่ละแห่ง จะเดินหน้าต่อไปได้หรือไม่นั้น จึงขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนว่าจะสามารถปรับตัวให้เท่าทันต่อสถานการณ์ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนทุกส่วนในชุมชน เพื่อจัดทำโฉนดชุมชนและร่วมกันสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้มากน้อยแค่ไหน

ข้อท้าทายอีกประการที่สำคัญในปัจจุบัน คือการพิสูจน์และทำงานร่วมกับสังคม เพื่อแสดงให้เห็นว่ากระบวนการจัดทำโฉนดชุมชน ไม่ได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกรรายย่อยฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่หมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การร่วมกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อประโยชน์ของสังคมและสาธารณะด้วยเช่นกัน

ถึงแม้การผลักดันกฎหมายโฉนดชุมชนจะอยู่เพียงในระยะเริ่มต้น และมีเส้นทางอีกยาวไกลกว่าที่สังคมจะยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ในทางกฎหมายได้ แต่การผลักดันจนเกิดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนในรัฐบาลชุดที่แล้ว (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) และได้รับการรับรองจากรัฐบาลชุดปัจจุบัน (นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร) ได้ทำให้ชุมชนหลายแห่งที่จัดทำโฉนดชุมชนมีพื้นที่ทางสาธารณะที่มากขึ้น สามารถยกระดับการจัดการโฉนดชุมชนในพื้นที่ รวมไปถึงลดการคุกคามจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐและอิทธิพลของฝ่ายทุน เพราะพื้นที่โฉนดชุมชนได้ถูกจับตาในพื้นที่สาธารณะด้วยเช่นกัน

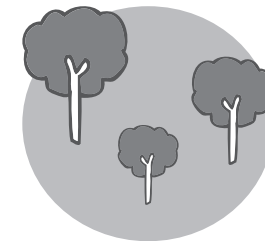
โฉนดชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา จึงเปรียบเสมือนกระบวนการทางสังคมที่เครือข่ายและองค์กรชุมชนร่วมกันผลักดันเพื่อให้ฝ่ายรัฐยอมรับหลักการการจัดการตนเองของ

ชุมชน ทั้งที่ดิน ทรัพยากรและอำนาจในการบริหารจัดการเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นและสาธารณะ โดยมีรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน ถือเป็นการนับหนึ่งบนเส้นทางกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรจากรัฐส่วนกลางสู่ชุมชนท้องถิ่น ตามหลักการสิทธิชุมชนที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้

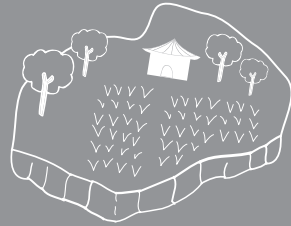
ทีมงานขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ และมีส่วนช่วยในการผลักดันให้โครงการวิจัยการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคมสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอขอบคุณชาวบ้านในพื้นที่ 11 ชุมชน องค์กรประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและที่ปรึกษาโครงการ โดยเฉพาะอาจารย์ปิยาพร อรุณพงษ์ ดร.ดวงมณี เลาวกุล ที่ร่วมผลักดันโครงการวิจัยนี้ในระยะเริ่มต้น รศ.ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ ดร.กฤษฎา บุญชัย รวมทั้งนักวิจัยหลักและนักวิจัยพื้นที่ที่ช่วยผลักดันจนโครงการวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์ รวมถึงนักวิชาการ และนักกิจกรรมทุกท่านที่ร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะ และให้ความเห็นต่อทิศทางการขับเคลื่อนโฉนดชุมชนในหนังสือเล่มนี้

แม้เส้นทางปฏิรูปที่ดินในสังคมไทย ที่ผ่านมาไม่เคยประสบความสำเร็จ แต่การก้าวเดินไปข้างหน้าของโฉนดชุมชน ได้ทำให้ปัญหาความเดือดร้อนเรื่องที่ดินของชุมชนจำนวนหนึ่งได้รับการคลี่คลาย ท่ามกลางการเรียนรู้และกระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านที่มีเจตจำนงอย่างแท้จริงในการรักษาผืนดินและทรัพยากรของชุมชนไว้

ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการถือครองที่ดินที่ไม่เป็นธรรมและการปฏิรูปที่ดินในสังคมไทยจะยังอยู่อีกไกล เพราะสังคมไทยยังมีพลังของผู้ที่มีเจตจำนงในการปฏิรูปที่ดินและต้องการผลักดันเรื่องนี้ในสังคมไม่มากพอ การผลักดันให้เกิดการปฏิรูปที่ดินในอนาคตข้างหน้าจึงต้องสร้างแนวร่วมที่กว้างขวาง และการสะสมพลังในการผลักดันเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องอีกมาก

พงษ์ทิพย์ สาราญจิตต์
กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน

โฉนดชุมชน... เส้นทางกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

อ.วิทยา อามรณ์
บัณฑิตา อย่างดี

โครงการศึกษาการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษาพื้นที่เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.)¹ : กรณีเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (คปบ.) ต้องการศึกษาดังกล่าวถึงการจัดทำโฉนดชุมชนซึ่งเป็นข้อเสนอที่สำคัญของ คปท. ในการแก้ปัญหาที่ดิน สมาชิกในเครือข่ายของ คปบ. มี 15 องค์การ 27 หมู่บ้าน 17 ตำบล 11 อำเภอ 4 จังหวัด มีทั้งชุมชนบนที่ราบ ชุมชนเชิงเขา และชุมชนบนที่สูง ปัญหาที่สมาชิก คปบ. ประสบอยู่ส่วนใหญ่คือการถูกรัฐประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่ โดยข้อเสนอที่สำคัญต่อสังคมของ คปบ. ในการแก้ปัญหาที่ดินคือ แนวทางโฉนดชุมชน

บ้านตระ- ชุมชนโบราณบนพื้นที่สูง V V V V

บ้านตระอยู่ในหมู่ที่ 2 ตำบลปะเหลียน อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ที่ตั้งของบ้านตระเป็นพื้นที่สูงบนเทือกเขาบรรทัด ชุมชนถูกตั้งขึ้นบนเส้นทางสำคัญที่ใช้เดินข้ามติดต่อระหว่างภาคใต้ฝั่งตะวันตกและตะวันออก คือตั้งอยู่ระหว่างรอยต่อของ 3 จังหวัด ตรัง สตูล และพัทลุง โดยถ้าเดินทางจากบ้านตระไปทางทิศตะวันตกจะสามารถไปยังอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ถ้าไปทางทิศใต้จะไปยังอำเภอมะนัง อำเภอละงู และอำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล และถ้าไปทางทิศตะวันออกจะไปยังอำเภอกงหรา อำเภอตะโหมด และอำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง

¹ โครงการวิจัยนี้อยู่ภายใต้ชุด โครงการพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคม เพื่อสังคมสุภาพะ โดยการสนับสนุนของ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) และเครือข่ายธรรมาภิบาลทางสังคม(Social Inequity Reduction Network-SIRNet)

การตั้งชุมชนบริเวณบ้านตระเริ่มขึ้นมาช้านานแล้ว จนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านตระได้เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ก่อนตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ (ก่อน พ.ศ. 2457) ช่วงที่ 2 เริ่มตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ (พ.ศ. 2457 - 2511) ช่วงที่ 3 ย้ายหน้การสู้รบ (พ.ศ. 2512 - 2524) ช่วงที่ 4 ย้ายกลับคืนมาทำกินอีกครั้ง (พ.ศ. 2525 - 2530) และช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำใจนคชุมชน (พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน 2555) ดังนี้

ช่วงที่ 1 ก่อนตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ(ก่อน พ.ศ. 2457)

ชุมชนบ้านตระเป็นชุมชนเก่าแก่ มีเรื่องเล่าถึงการก่อตั้งชุมชนย้อนกลับไปถึงประมาณ 300 ปี คือก่อน พ.ศ.2225 ในสมัยอยุธยาตอนกลางว่าได้มีการก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นแล้ว ต่อมาสุลต่านสุไลมานแห่งเมืองสงขลาไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาจึงได้เกิดสู้รบกัน ทวดเล็กหรือหมื่นเสนาะศรี ซึ่งเป็นหลานของสุลต่านสุไลมานได้เข้ามาอยู่และได้เป็นผู้ปกครองบ้านตระ จนปัจจุบันนี้ยังมีที่ฝังศพของทวดเล็กปรากฏอยู่ที่กูโบร์เขาน้อย บ้านเรือนขณะนั้นตั้งอยู่ที่ห่อมเขาน้อย ห่อมยางงาม และห่อมห้วยลาในปัจจุบัน โดยขณะนั้นยังเรียกรวมกันว่าห่อมเขาน้อย ถือว่าเป็นห่อมบ้านแรกของบ้านตระที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน ดังที่ยังคงมีสวนสมรมโบราณ มีต้นทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองและต้นยางพาราพันธุ์ พื้นเมืองอายุประมาณ 100 ปีอยู่ที่ห่อมเขาน้อย

หลังปี พ.ศ. 2400 เป็นต้นมาเมื่อมีคนมาอาศัยอยู่มากขึ้น จึงได้ขยายไปตั้งบ้านเรือนเป็นห่อมบ้านต่าง ๆ คือ ห่อมบ้านคลองช้างแทงหลังที่ก่อตั้งโดยทวดเหยียบ ซึ่งมีบรรพบุรุษอยู่ในห่อมบ้านเขาน้อย ห่อมบ้านคลองโตะจั้งผู้ก่อตั้งคือทวดหมาน ห่อมบ้านห้วยใหญ่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของห่อมบ้านคลองโตะจั้ง ห่อมบ้านท้องไทรงาม ก่อตั้งโดยทวดปาน ช้วยชู และทวดเจ้ย น้อยหนู ในอดีตมีการทำนาประมาณ 20 ไร่ โดยเลี้ยงควายจำนวนหนึ่งไว้ทำนา ห่อมคลองลำเรียนเดิมเรียกว่าคลองน้ำเวียน ก่อตั้งโดยทวดมาก และห่อมบ้านห้วยไผ่ผู้ก่อตั้งคือทวดพร้อม

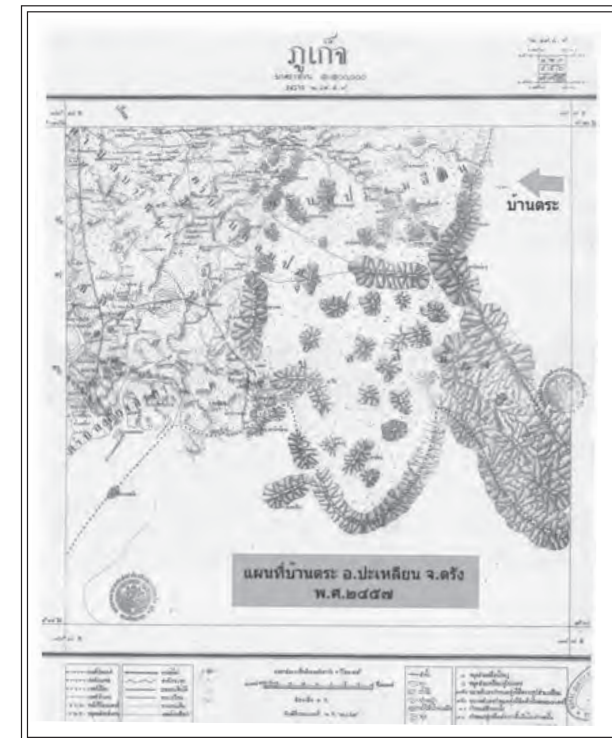
คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านตระในช่วงแรก นอกจากจะมีเหตุผลเรื่องสงครามแล้ว เมื่อรัฐสยามหันมาเน้นการเก็บภาษีกับชาวบ้านแทนการเกณฑ์แรงงานมากขึ้น โดยเฉพาะหลังรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาก็มีชาวบ้านหลบหนีการเก็บภาษีรัชชูปการหรือที่เรียกว่าภาษี 4 บาท ขึ้นมาอยู่ที่บ้านตระ ขณะเดียวกันก็มีโจรคุกคาม วิวาควายชาวบ้าน สูญหาย เล่ากันว่าโจรบางคนได้ตั้งถิ่นฐานและได้เป็นต้นตระกูลของชาวบ้านตระ

ในปัจจุบันก็มีการเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านตระในช่วงนั้น คงจะมีจำนวนสมาชิกเพิ่มลดไม่คงที่เนื่องจากมีการอพยพเข้าออกอยู่เสมอ โดยแต่ละคนคงจะมีเครือข่ายของญาติหรือครอบครัวอยู่บนที่ราบด้วย

ช่วงที่ 2 เริ่มตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ (พ.ศ. 2457- 2511)

การตั้งชุมชนของบ้านตระมีหลักฐานเป็นทางการเมื่อนายมุสา การะนิล ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกในช่วง พ.ศ. 2457 - 2466 ขณะนั้นบ้านตระถูกกำหนดให้ขึ้นกับเขตการปกครอง ต.ทุ่งหว้า อ.ทุ่งหว้า จ.สตูล และในปี พ.ศ. 2457 เช่นกันที่กรมแผนที่ได้จัดทำแผนที่ โดยได้แสดงตำแหน่งที่ตั้งหมู่บ้านตระในระวางที่ 2.47.4.9 ทำให้เป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรของชุมชนบ้านตระชัดเจนมากขึ้น

แผนที่ ระวาง 2.47.4.9 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนบ้านตระ เมื่อ พ.ศ. 2457

ผู้ใหญ่มุสา การะนิล มีบรรพบุรุษอยู่ที่ห้วยอมบ้านเขาน้อย ขณะนั้นจำนวนประชากรของบ้านตระมีจำนวนประมาณ 100 ครัวเรือน ตั้งบ้านเรือนอยู่ใน 3 ห้วยอมบ้าน คือ บ้านตระ บ้านคลองโตะงั้ง และบ้านน้ำคราม ผู้ใหญ่มุสาจึงก่อตั้งห้วยอมบ้านเพิ่มขึ้นอีกที่คลองเขาค้อม แต่ได้เกิดโรคไข้หนาวหรือไข้ทรพิษระบาดทำให้ชาวบ้านจำนวนมากรวมทั้งผู้ใหญ่มุสาเสียชีวิต ชาวบ้านจึงอพยพไปตั้งถิ่นฐานชั่วคราวบนที่ราบในหลายอำเภอของจังหวัดตรัง พัทลุง และสตูล ต่อมาก่อน พ.ศ. 2500 เล็กน้อยชาวบ้านก็เริ่มกลับมาอยู่บนบ้านตระอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็มีชาวบ้านบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่บ้านใกล้เคียงบนที่ราบ โดยเฉพาะในเขตบ้านควนไม้ดำ และในเขตตำบลปะเหลียนโดยทั่วไป โดยถือว่าตนยังเป็นเจ้าของที่ดินและทรัพย์สินบนบ้านตระอยู่ ชาวบ้านที่ไปอยู่ในที่ราบจึงเข้ามาเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรบนบ้านตระอย่างต่อเนื่อง แล้วกลับไป หรืออยู่แบบไปๆ มาๆ บางคนทำนาไร่ในแปลง จำนวนประชากรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนบ้านตระจึงไม่คงที่

ใน พ.ศ. 2472 ได้มีผู้ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ญีป่ากกา” เข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อทำเหมืองแร่ แต่ชาวบ้านได้คัดค้านจนต้องยุติ

ใน พ.ศ. 2495 ราชการมีนโยบายออกเอกสารสิทธิ์ที่ดิน โดยให้ชาวบ้านตระไปจัดทำเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดิน (สค. 1) ที่อำเภอละงู จังหวัดสตูล แต่เนื่องจากขณะนั้นผู้ใหญ่บ้านไม่ได้อยู่ที่บ้านตระ จึงดำเนินการได้ไม่เต็มที่ จึงมีชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิ์ สค.1 ประมาณ 70 แปลง แปลงละ 2 งาน ถึง 6 ไร่ ทั้งที่ชาวบ้านมีที่ดินมากกว่านั้น แต่กลัวว่าต้องเสียภาษีมากจึงแจ้งต่ำกว่าความเป็นจริง

พ.ศ. 2510 มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับซ้อนพื้นที่ชุมชนบ้านตระ โดยชาวบ้านมารู้ในภายหลัง

ในช่วง พ.ศ. 2508-2513 ทางราชการมาสำรวจพื้นที่เพื่อจะสร้างเขื่อนขนาดใหญ่

ในช่วง พ.ศ. 2508 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้เริ่มขยายเข้ามาตั้งฐานที่มั่นในบริเวณบ้านตระ ทำให้เกิดการสู้รบกัน ใน พ.ศ. 2511 ชาวบ้านจึงได้เริ่มโยกย้ายหนีการสู้รบไปอยู่ที่อื่นอีกครั้ง

จากการรวบรวมข้อมูลของชาวบ้านพบว่าผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานก่อน พ.ศ. 2511 มีหลายตระกูล เช่น ตระกูลจันทร์พุ่ม ช่วยชู จิตรบุญ เพชรสุด ศรีสวัสดิ์ หวันเสก สำนักพงษ์ การะนิล น้อยหนู เพชรพริ้ง ทองเหมือน กะปุก² และลูกหลานของลูกกะหนาย โต๊ะญีเกียะ

² นามสกุล กะปุก ปัจจุบันไม่มีลูกหลานอยู่ในบ้านตระแล้ว

หวาหมั้น หวาดิน โต๊ะมะฮีน โต๊ะมะเส็น โต๊ะหะระ เป็นต้น ช่วง พ.ศ. 2511 พบว่าชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอย่างถาวรในบ้านตระมี 5 ครอบครัว คือ สุหมัน สุฮืด การะนิล ตนมหมื่น สุระนี้ สำนักพงษ์ และเกะเหย็บ คนส่วนใหญ่จะมีที่ทำกินบนบ้านตระ และมีที่อยู่ในที่ราบ โดยเฉพาะที่ตำบลปะเหลียน โดยชาวบ้านมาเพาะปลูก ดูแล และเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนในบ้านตระเป็นระยะ ช่วงก่อน พ.ศ. 2511 ชาวบ้านมีอาชีพทำไร่ข้าวและหาของป่าเป็นหลัก ส่วนการทำสวนยางพารายังมีน้อย เพราะราคายังไม่สูง

ช่วงที่ 3 ย้ายหนีการสู้รบ (พ.ศ. 2512 - 2524)

ช่วง พ.ศ. 2512-2516 เมื่อกำลังของ พคท.ที่มาตั้งฐานที่บ้านตระมีกำลังพลเพิ่มมากขึ้นถึง 4,000 คน ทางราชการจึงเข้ามาติดตามและพยายามปราบปราม ชาวบ้านตระจึงทยอยอพยพหลบหนีการสู้รบออกไปจากพื้นที่ มีชาวบ้านตระบางคนที่ไม่ย้ายลงไป และทำหน้าที่เป็นฝ่ายผลิตเสบียงให้กับ พคท. เช่น ลุงปรีชา คุณละ

ใน พ.ศ. 2513 สมัยผู้ใหญ่หลุย ชูอ่อน และผู้ใหญ่ทอง แม้จะอยู่ในช่วงการเคลื่อนไหวของ พคท. แต่ทางราชการได้เข้ามาว่าจ้างชาวบ้านที่ยังไม่อพยพออกไปให้แบกท่อเหล็กและเครื่องปั่นไฟเข้ามาหมู่บ้านเพื่อสำรวจเตรียมการสร้างเขื่อนใหญ่ แต่ก็ได้หยุดไปเนื่องจากมี พคท. อาศัยอยู่ในพื้นที่

ช่วง พ.ศ. 2517-2519 ทางราชการได้เข้ามาปราบปรามสมาชิก พคท. ในบริเวณบ้านตระอย่างหนัก

ใน พ.ศ. 2518 มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเทือกเขาบรรทัดทับซ้อนพื้นที่ชุมชนบ้านตระ โดยชาวบ้านมารู้ภายหลัง

ช่วงที่ 4 ย้ายกลับคืนมาทำกินอีกครั้ง (พ.ศ. 2525 - 2530)

เมื่อการสู้รบระหว่างราชการกับ พคท. สงบลง ชาวบ้านที่อพยพออกไปก็ได้กลับมาสร้างบ้านเรือนและทำกินบนที่ดินของตนบนบ้านตระอีกครั้งหนึ่ง โดยประมาณ พ.ศ. 2521- 2524 มีชาวบ้านเพียงบางรายเช่น ลุงเชียบและลุงพัน กับลูกหลานเริ่มย้ายกลับเข้ามา เนื่องจากขณะนั้นยังมีทุนระเบิดอยู่ เมื่อมีการกู่ทุบระเบิดออกไปหมดในประมาณ พ.ศ. 2525 ชาวบ้านก็ย้ายกลับมาอยู่บ้านตระกันจำนวนมาก คนที่กลับมาจะเป็นลูกหลานของคนกลุ่มเดิม ที่มาซื้อที่ดินของตนอยู่ที่ไหนก็ให้ลูกหลานทำกินบนที่ดินนั้น และขยายที่เพิ่มขึ้น นอกจากลูกหลานของคนกลุ่มเดิมแล้วก็มีชาวบ้านกลุ่มใหม่ย้ายเข้ามาอยู่ด้วย

คนกลุ่มนี้มักเป็นคนรู้จักหรือเป็นเครือข่ายกับคนที่อยู่มาก่อน จำนวนครอบครัวในบ้าน
ตระกูลเพิ่มขึ้น การใช้ที่ดินก็ขยายตัวขึ้น

อาชีพของชาวบ้านในช่วงนี้ก็เปลี่ยนไปจากช่วงก่อน โดยชาวบ้านหันมาปลูก
ยางพารามากขึ้น พร้อมกับการทำสวนสมรมหรือปลูกผลไม้ ในขณะที่การทำให้ข้าวและ
การหาของป่าที่เป็นอาชีพหลักในช่วงก่อนได้ลดลง การใช้ที่ดินก็ปรับจากพื้นที่ที่เคยทำไร่
แล้วทิ้งไว้จนเป็นป่าไผ่ มาเป็นป่ายาง หรือสวนสมรม รวมทั้งการบุกเบิกขยายพื้นที่เพิ่มเติม

ใน พ.ศ. 2527 มีเอกชนโดยนายชวนมาสำรวจพื้นที่ทำเหมืองแร่ แต่ถูกชาวบ้าน
คัดค้านจนต้องยุติโครงการไป

ช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโฉนดชุมชน (พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน 2555)

จำนวนคนที่ตั้งบ้านเรือนบนบ้านตระกูลยังคงขึ้นลงไม่แน่นอน

ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2531 - 2533 จำนวนครอบครัวในบ้านตระกูลมีมาก
ถึงประมาณ 300 ครอบครัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ชาวบ้านตระกูลเริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้คุกคาม
จับกุมดำเนินคดี จนทำให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา กล่าวได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ.
2539 การขยายพื้นที่ของชาวบ้านตระกูลได้หยุดลง เนื่องจากความเข้มแข็งของชาวบ้านทำให้
สามารถควบคุมการใช้ที่ดินของคนในชุมชนได้ แต่ชาวบ้านก็ยังคงถูกข่มขู่คุกคามจาก
เจ้าหน้าที่

จนถึงช่วง พ.ศ. 2551 - 2553 ชาวบ้านตระกูลซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายปฏิรูป
ที่ดินเพื่อเกษตรกร และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยก็ได้เจรจากับรัฐบาลภายใต้
คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย
จนรัฐบาลรับรองให้ชุมชนบ้านตระกูลเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน

ทับเขือ-ปลักหมู ชุมชนขนาดเล็กกลางป่าใหญ่ ✓✓✓

ชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ตั้งอยู่ใกล้กับถนนสายตรง-พัทลุง ช่วงที่ผ่านเขาพับผ้าซึ่งอยู่บนพื้นที่สูงของเทือกเขาบรรทัด ชุมชนอยู่บนรอยต่อของ 2 จังหวัด คือ จังหวัดตรังและจังหวัดพัทลุง โดยบ้านทับเขืออยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จ.ตรัง ส่วนบ้านปลักหมูอยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง บ้านทับเขือ-ปลักหมามีประชากรเพียง 83 ครอบครัว 412 คน

การตั้งชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู จากอดีตถึงปัจจุบันสามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงได้เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 การเข้ามาบุกเบิกจับจองทำกินเป็นครั้งคราว (ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 - พ.ศ. 2506) ช่วงที่ 2 การตั้งถิ่นฐานถาวร (พ.ศ. 2507 - 2514) ช่วงที่ 3 การย้ายหนีการสู้รบ (พ.ศ. 2515 - 2524) ช่วงที่ 4 การย้ายคืนกลับมาทำกินอีกครั้ง (พ.ศ. 2525 - 2540) และช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโฉนดชุมชน (พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน 2555)

ช่วงที่ 1 การเข้ามาบุกเบิกจับจองทำกินเป็นครั้งคราว (ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 - พ.ศ. 2506)

บ้านทับเขือ-ปลักหมู อยู่บนเส้นทางเดินติดต่อข้ามป่าทึบระหว่างภาคใต้ฝั่งตะวันตกกับตะวันออกช่วงจังหวัดตรังกับพัทลุง ตั้งแต่อดีตทับเขือเป็นจุดพักของผู้คนที่ผ่านทาง ก่อนที่จะมีการตัดถนนเขาพับผ้า โดยขณะนั้นยังเป็นเพียงทับหรือที่พักกระหว่างทาง จนมีการตัดถนนเขาพับผ้าใน พ.ศ. 2434-2445 จึงมีคนเริ่มเข้ามาตั้งบ้านเรือน แต่คงยังไม่ต่อเนื่องถาวร เนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นพื้นที่สูงอยู่ในป่าห่างไกล ผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยมักเข้ามาจับจองหาของป่า หรือทำไร่โดยยังมีที่อยู่เป็นที่ราบเป็นหลัก รวมไปถึงผู้ที่หลบหนีการเก็บภาษีของรัฐ หรือหลบหนีคดี

จนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือประมาณ พ.ศ. 2484 - 2488 บ้านทับเขือ-ปลักหมูจึงมีผู้เริ่มเข้ามาจับจองบุกเบิกตั้งบ้านเรือนชัดเจนขึ้น ผู้ที่เข้ามามี 2 กลุ่ม คือกลุ่มของพันแป้น มาศนุ้ย ซึ่งเป็นกำนัน ต.นาโยง กับกลุ่มของนายปาน จันทริมัด บ้านไสชมพู่ ตำบลนาข้าวเสีย คนทั้งสองกลุ่มเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินในทับเขือ-ปลักหมู โดยปลูกข้าวไร่ ผัก รวมทั้งปลูกยางพารา และมีร่องรอยการบุกเบิกเป็นที่นาด้วย แต่ต่อมาได้เกิดความขัดแย้งกัน ทำให้ทั้งสองกลุ่มย้ายกลับลงมาจนหมดสิ้น

หลังจากนั้นไม่นานในช่วง พ.ศ. 2500 - 2507 ได้มีการสัมปทานป่าไม้ขึ้นในบริเวณนี้ 2 ครั้ง ครั้งแรกทำโดยโรงเลื่อยบำรุงไทย และครั้งที่สองโดยโรงเลื่อยบ้านลำกะ ซึ่งอยู่ที่พัทลุง ทำให้ป่าไม้บริเวณนี้ถูกตัดทำลายไปมาก

ช่วงที่ 2 การตั้งถิ่นฐานถาวร (พ.ศ. 2507 - 2514)

การสัมปทานตัดไม้บริเวณบ้านทับเขือ-ปลักหมูหยุดลงใน พ.ศ. 2507 ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่เป็นลูกจ้างสัมปทาน จึงได้จับจองพื้นที่ที่ไม่ถูกตัดลงแล้วเป็นที่ทำกิน ชาวบ้านที่มาตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้มี 4 ครอบครัวคือ

1. ครอบครัวของนายหลิวเปี้ยว แซ่หลิว เป็นคนจีน
2. ครอบครัวของนายสุขตั้ง แซ่หลิว เป็นคนจีน
3. ครอบครัวของนายซ้อย ยี่ฉุ่น เป็นคนไทย
4. ครอบครัวของนายวัน ไม่ทราบนามสกุล เป็นคนไทย

ทั้ง 4 ครอบครัวได้มีลูกหลานขยายออกไปบุกเบิกที่ดินทำกินในบ้านทับเขือ-ปลักหมู การทำมาหากินของชาวบ้านในช่วงนี้มีการทำไร่ข้าว เผือก มัน แดงไร่ และยาแยะพร้อมกันนั้นก็ปลูกลูกยางพาราพันธุ์พื้นเมือง ผลไม้ และพืชผักพันธุ์พื้นเมือง อาทิ จำปา ตะเคียน ชนุน ทูเรียน กล้วย พริกไทย พริกขี้หนู ถั่วไร่ ผสมผสานในแปลงเดียวกัน เพื่อบริโภคภายในครอบครัว และแบ่งปันคนในชุมชน ส่วนที่เหลือก็นำไปขายที่ตลาด นอกจากนี้มีการหาของป่า เช่น สะตอป่า น้ำผึ้ง หวาย สมุนไพร และผลไม้ป่าอีกหลายชนิด เพื่อนำเงินมาซื้อของใช้ที่จำเป็น

ในพ.ศ. 2510 ทางราชการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับพื้นที่ชุมชน โดยชาวบ้านมารู้ในภายหลัง แต่ยังคงทำมาหากินตามปกติ

ในพ.ศ. 2512 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาโค่นป่าสมบูรณ์ และปลูกไม้เทียมหรือสะเดาข้างแทน เจ้าหน้าที่ได้จ้างชาวบ้านโค่นป่าเก่าในพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าควนเทียม พื้นที่ประมาณ 20 ไร่

ช่วงที่ 3 การย้ายหนีการสู้รบ (พ.ศ. 2515 - 2524)

ใน พ.ศ. 2515 กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้เข้ามาเคลื่อนไหวกบฏบริเวณบ้านทับเขือ-ปลักหมู ทำให้ทางราชการเข้ามาสอดส่องติดตาม เป็นเหตุให้ชาวบ้านทำมาหากินได้ไม่เต็มที่ชาวบ้านบางส่วนจึงเดินทางไปๆ มาๆ ขณะที่บางส่วนก็โยกย้ายหลบหนีออกไปอยู่ข้างนอก จนในช่วง พ.ศ. 2519 - 2524 ที่ทางราชการปราบปราม พคท. ในพื้นที่อย่างหนัก ชาวบ้านทุกคนจึงต้องอพยพหนีออกจากพื้นที่

ช่วงที่ 4 การย้ายกลับมาทำกินอีกครั้ง (พ.ศ. 2525 - 2540)

ประมาณ พ.ศ. 2525 เมื่อการปราบปราม พคท.สงบลง ชาวบ้านได้กลับมาตั้งบ้านเรือนอีกครั้ง ชาวบ้านยังคงสืบทอดการปลูกลูกยางพาราพันธุ์พื้นเมือง และการทำสวนผสมเพิ่มเติมในที่ดินเดิมของตนที่ยังว่างอยู่ การขยายพื้นที่เพิ่มเติมหยุดลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เนื่องจากพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรเริ่มหมดลง และแรงงานที่ประโยชน์ในพื้นที่มีจำกัด

ใน พ.ศ. 2525 ทางราชการได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขายอดทับซ้อน พื้นที่ชุมชน โดยชาวบ้านมารู้ภายหลัง ต่อมามีการตั้งหน่วยย่อยป่าไม้ในพื้นที่ แต่เจ้าหน้าที่ไม่ได้ขมขู่คุกคาม ชาวบ้านจึงยังคงทำมาหากินตามปกติ

ปี พ.ศ. 2528 มีการตัดถนนเขาพับผ้าใหม่ให้ตรงขึ้นและขยายให้ใหญ่ขึ้น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาตั้งที่ทำการรณนเขาพับผ้าใกล้หมู่บ้าน

ประมาณ พ.ศ. 2534 ชาวบ้านเริ่มปลูกลูกทุเรียนและยางพาราพันธุ์ดีทดแทนพันธุ์พื้นเมือง เริ่มนำปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้าเข้ามาใช้ตามการส่งเสริมของหน่วยงานรัฐ โดยชาวบ้านไม่ได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังคงสืบทอดการทำสวนผสมและป่ายาง และยังมีของป่า โดยเฉพาะน้ำผึ้ง ผัก และผลไม้ป่าไปขาย

ช่วงประมาณ พ.ศ. 2539 - 2540 เนื่องจากราคายางตกต่ำมาก ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของ 4 ครอบครัวแรก ได้ย้ายออกไปทำมาหากินนอกชุมชนและในเมือง หลายครอบครัวได้ขายที่ให้กับคนนอก ผู้ที่มาซื้อที่ดินส่วนมากมาจากภายในเขตจังหวัดตรัง โดยคนที่มาซื้อหวังมาตั้งหลักปักฐานทำกินอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน เคยทำมาหากินและเปลี่ยนงานมาหลายอย่าง จนคิดว่าการมีที่ดินทำการเกษตร จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิตของตนและครอบครัวได้ แต่ที่ดินบนที่ราบหายาก จึงมาหาซื้อที่ดินที่บ้านทับเขือ-ปลักหมู ในขณะที่ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูเดิม ต้องการขายเพื่อทอดลองไปทำมาหากินที่อื่น ช่วงนี้จึงเกิดการเปลี่ยนมือที่ดินกันมาก มีคนจากภายนอกเข้ามาอยู่ใหม่เกินกว่าครึ่ง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการเข้ามาซื้อที่ดินเดิม เนื่องจากที่ทำกินในหมู่บ้านได้ถูกขยายเต็มพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 แล้ว

ช่วงปี พ.ศ. 2539 เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาห้ามชาวบ้านไม่ให้ถางหญ้า ห้ามทำสวนยาง ห้ามทำทาง ห้ามทำสะพานหรือทางไปสวนยาง ถ้ามีคนปลูกลูกยางใหม่เจ้าหน้าที่จะเข้ามาถอนทิ้ง

ในพ.ศ. 2540 เจ้าหน้าที่เข้ามาปักป้ายในชุมชนเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ เริ่มจากที่ดินของนายจำเนียร(หนู) แล้วปักป้ายในที่ดินของคนอื่นต่อมา

ในช่วงนี้มีชาวบ้านที่ถูกจับบ้างแล้ว แต่ได้รับการปล่อยตัวโดยไม่มีใครถูกส่งฟ้องศาล ซึ่งชาวบ้านคาดว่าน่าจะมีการจ่ายเงินใต้โต๊ะให้กับเจ้าหน้าที่

ช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโจนดชุมชน (พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน 2555)

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู เริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุม คุกคามตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา แต่ช่วงแรกยังไม่มีผู้ที่ถูกดำเนินคดี จนต่อมา นายสุพจน์ เมียนโอ ถูกจับและดำเนินคดีใน พ.ศ. 2546 ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง “องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-

ปลักหนู” ขึ้นในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2550 ต่อมาใน พ.ศ.2551 ก็ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรบรทัด และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ผลักดันให้รัฐบาลรับรองพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน

ในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน เมื่อมีการตั้งองค์กรชุมชนใน พ.ศ. 2550 ได้ส่งเสริมให้สมาชิกทำการเกษตรแบบผสมผสานและยั่งยืน สืบทอดการทำสวนสมรม ปลูกพืชหลากหลายชนิดและหลายระดับชั้นในแปลงเดียวกัน ลดละเลิกการใช้สารเคมี ผลิตปุ๋ยชีวภาพหรือซื้อปุ๋ยชีวภาพมาใช้แทนปุ๋ยเคมี และตัดหญ้าแทนการใช้ยาฆ่าหญ้า ในช่วงนั้นยังคงมีการนำของป่า โดยเฉพาะน้ำผึ้ง ผัก และผลไม้ป่าไปขายเช่นเดิม

ที่มาโฉนดชุมชนบ้านตระ V V V V

พ.ศ.2531 ชาวบ้านตระเริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมดำเนินคดี ต้องทำมาหากินหลบๆ ซ่อนๆ ทำให้ตั้งแต่ พ.ศ.2533 เป็นต้นมา ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อรักษาที่ดินทำกินโดยมีนายเจริญ พริกเทพ เป็นประธาน ชาวบ้านร่วมกับทหารจากค่ายอภัยบริรักษ์ จังหวัดพัทลุง ตั้งสำนักสงฆ์เขาญ้อยขึ้น มีพระและเณร 2 รูป ทหารได้ช่วยพัฒนาเส้นทางในหมู่บ้าน และซ่อมแซมบ้านเรือน แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2534 เจ้าหน้าที่ป่าไม้และทหารพราน ได้รื้อถอนสำนักสงฆ์เขาญ้อยและขับไล่พระออกไป ชาวบ้านที่ร่วมกันพัฒนาเส้นทางเดินเท้าถูกจับกุมดำเนินคดี 31 คน ในช่วง พ.ศ.2535 - 2537 ทางราชการได้พยายามผลักดันให้ชาวบ้านอพยพออกจากพื้นที่ โดยบอกว่าจะจ่ายค่าชดเชยให้ 72 ล้านบาท แต่ความจริงไม่มีงบประมาณ ประกอบกับมีชาวบ้านคัดค้าน จึงทำให้ไม่สามารถอพยพคนออกไปได้

หลังจากนั้นชาวบ้านได้รวมกันพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังคงคุกคามชาวบ้าน โดยใน พ.ศ.2540 ได้รื้อถอนบ้านและดำเนินคดีกับนายเผด็จชูแสง

ใน พ.ศ.2541 ชาวบ้านได้นำม้ามาบรรทุกข้าวของขึ้นหมู่บ้าน และต่อมาได้พัฒนาเส้นทางมอเตอร์ไซด์ โดยการฉาบผิวเส้นทางด้วยปูนซีเมนต์กว้าง 50 เซนติเมตร

ใน พ.ศ.2545 ชาวบ้านตระได้ผลักดันจนได้บ้านเลขที่ถาวร อยู่ในเขตการปกครอง หมู่ 2 ต.ปะเหลียน อ.ปะเหลียน จ.ตรัง ในปีเดียวกันนี้ชุมชนได้ตั้ง กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตรชุมชนบ้านตระ ขึ้น โดยในช่วงแรกเน้นจัดการกองทุนข้าวสาร ต่อมา มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าอื่นๆ ทั้งวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร และเครื่องอุปโภคบริโภค

ใน พ.ศ. 2545 ชุมชนบ้านตระได้เป็นสมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (ชื่อเดิม เครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเกษตรกร)

ใน พ.ศ. 2548 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เผาบ้านนางปรีดา วรรณเดชพร้อมจับกุมดำเนินคดี

ต่อมาใน พ.ศ. 2549 รัฐบาลส่งเสริมให้ใช้โซลาร์เซลล์ ชาวบ้านตระซึ่งไม่มีไฟฟ้าใช้จึงทำโครงการขอและนำโซลาร์เซลล์มาติดตั้งในหมู่บ้าน แต่กลับถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้แจ้งความดำเนินคดีอีก

ใน พ.ศ.2549 ชาวบ้านได้เริ่มเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท.5) ต่อมาใน พ.ศ. 2550 ชาวบ้านได้ร่วมกันพัฒนาศาลาอเนกประสงค์บริเวณป่าชุมชนควนอี่บั้ง³ เป็นสำนักสงฆ์บ้านตระ มีพระ 2 รูป ส่วนกุโบร์ (สุสานของมุสลิม) ก็มีการพัฒนาและทำบุญอย่างต่อเนื่อง

จนถึงช่วง พ.ศ. 2551 - 2553 ชาวบ้านตระซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ได้เจรจากับรัฐบาลภายใต้ คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย พร้อมทั้งเสนอให้รัฐบาลรับรองชุมชนบ้านตระเป็นพื้นที่โฉนดชุมชน

³ ศาลาอเนกประสงค์บริเวณป่าชุมชนควนอี่บั้งสร้างใน พ.ศ. 2546

จุดเริ่มต้นโฉมชุมชนบ้านทับเขือ ✓✓✓✓

การคุกคามและดำเนินคดีกับชาวบ้านของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา โดยหลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้สั่งห้ามไม่ให้ชาวบ้านโค่นยางที่หมดสภาพ ไม่ให้ถางสวน และไม่ให้ปลูกใหม่ทดแทน มีการจับกุมดำเนินคดี และคุกคามชาวบ้าน ชาวบ้านต้องทำสวนอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ต่อมาชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง “องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู” ขึ้นในปี พ.ศ.2550 เพื่อปกป้องสิทธิในที่ดินทำกิน และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน ต่อมาใน พ.ศ.2551 ก็ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย เจริญจากกับรัฐบาลภายใต้ “คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหายางของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย” พร้อมทั้งเสนอให้รัฐบาลรับรองบ้านทับเขือ-ปลักหมูเป็นพื้นที่โฉมชุมชน

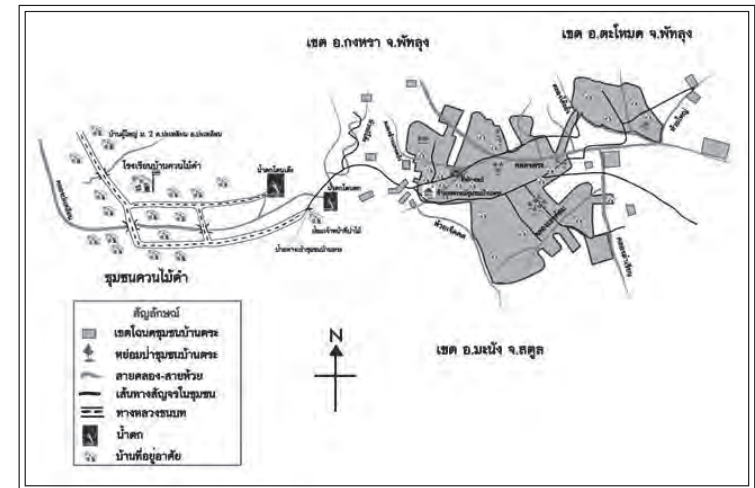

การจัดการพื้นที่โฉมชุมชนบ้านตระ ✓✓✓✓

บ้านตระมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8,000 ไร่ มีสมาชิกชุมชนทั้งหมด 180 ครอบครัว แต่เนื่องจากมีผู้ที่เป็นสมาชิกขององค์กรจำนวน 71 ครอบครัว จึงมีการแบ่งพื้นที่สำหรับทำโฉมชุมชนของสมาชิกองค์กรออกมาจำนวน 3,000 ไร่

เมื่อกำหนดพื้นที่โฉมชุมชนของบ้านตระแล้ว ชาวบ้านได้สำรวจจริงวัดแนวเขตโฉมชุมชน มีการทำแผนที่แสดงขอบเขตและสถานที่สำคัญ จากนั้นก็ทำแผนที่รายละเอียดของสมาชิกองค์กรชุมชน ต่อมาจึงจัดทำข้อมูลอันประกอบด้วย ข้อมูลประวัติการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่โฉมชุมชน ข้อมูลประวัติหมู่บ้าน หย่อมบ้าน และประวัติทางภูมิศาสตร์ เช่น สายน้ำ เส้นทาง ควน ภูเขา เป็นต้น

ในพื้นที่โฉมชุมชนบ้านตระแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ 1. ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย 2. ป่าชุมชน และ 3. สายน้ำ

1. ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของบ้านตระอยู่ในพื้นที่เดียวกันรวมประมาณ 2,824 ไร่ โดยแบ่งเป็น 10 หย่อมบ้าน ได้แก่ 1) หย่อมบ้านเขาใหญ่ 2) หย่อมบ้านคลองเขาค้อม 3) หย่อมบ้านยางงาม 4) หย่อมบ้านห้วยลา 5) หย่อมบ้านคลองช้างแทงหลัง

6) หย่อมบ้านคลองโต๊ะงัง 7) หย่อมบ้านห้วยใหญ่ 8) หย่อมบ้านทุ่งไทรงาม 9) หย่อมบ้านคลองลำเรียน 10) หย่อมบ้านห้วยไธ

ชุมชนได้กำหนดระเบียบว่าชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ของตน อันเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนให้ถือว่ามีสิทธิจะทำกินตามปกติทุกประการ ถ้าผู้ใดมีลูกจ้างต้องรายงานคณะกรรมการภายใน 15 วัน ชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้ง กองทุนธนาคารที่ดินชุมชนบ้านตระ ขึ้นเพื่อควบคุมไม่ให้ที่ดินถูกเปลี่ยนมือไปสู่ภายนอก ถ้ามีการซื้อขายที่ดินต้องเป็นการซื้อขายกันภายในชุมชน โดยให้คณะกรรมการกองทุนฯ พิจารณา และนำเงินส่วนหนึ่งจากการซื้อขายที่ดินเข้ากองทุน ชาวบ้านได้สร้างที่ทำการสหกรณ์และศูนย์ประสานงานขึ้นในพื้นที่ 1.5 งาน

กองทุนธนาคารที่ดินชุมชนบ้านตระปัจจุบันมีนายบุญลือ ผังกิจ เป็นประธานกองทุนฯ เริ่มขึ้นจากการระดมทุนจากสมาชิกรายครัวเรือนทุกเดือน โดยในช่วงต่อไปคาดว่าจะมีรายรับจากส่วนอื่นมาสมทบเพิ่มขึ้นคือ จากการหักเปอร์เซ็นต์จากการซื้อขายที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชนบ้านตระ จากเงินสนับสนุนจากกองทุนธนาคารที่ดินของรัฐ และจากการหักรายได้ส่วนหนึ่งจากการทำธุรกิจชุมชน เช่น การซื้อ-ขายยางรวมเป็นต้น การตั้งกองทุนธนาคารที่ดิน มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดซื้อที่ดินจากผู้ที่ไม่มีความประสงค์ หรือไม่มีความสามารถในการทำเกษตรกรรม ให้กับสมาชิก ที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอนอกจากนี้ยังสนับสนุนการทำเกษตรแบบหลากหลาย สนับสนุนเงินทุนในการทำเกษตร รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรในราคาที่เป็นธรรม และจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์ในการทำเกษตรให้แก่สมาชิก

ด้านการพัฒนาเส้นทางภายในชุมชน ปัจจุบันในพื้นที่โฉนดชุมชนมีเส้นทางลำลองติดต่อกันได้ แต่ไม่สะดวกนักและต้องซ่อมแซมอยู่เสมอ มีการกำหนดการขยายเส้นทางสามารถทำได้ตามสมควร แต่ห้ามโค่นต้นไม้ นอกจากนี้มีต้นไม้หักล้มขวางเส้นทางก็ตัดได้เท่าที่จะเป็น โดยให้เน้นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินของชาวบ้านตระ โดยทั่วไปชาวบ้านจะทำสวนสมรมแบบปลูกยางเป็นอาชีพหลัก ปลูกผลไม้และผักแซมระหว่างร่องยางพารา ในสวนสมรมจะมีพืชหลายชนิดอยู่ในแปลงเดียวกัน แบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ

1) **ยางพารา** บริเวณบ้านตระมีการปลูกยางพารามาประมาณ 130 ปี มาแล้วสังเกตได้จากปัจจุบันยังมีต้นยางพาราพันธุ์พื้นเมืองรุ่นที่ 2 ที่มีอายุระหว่าง 60 - 100 ปี ประมาณ 1,300 ต้น กระจายอยู่ตามสวนสมรมของสมาชิก เช่น ของนายแลบ นานซำ นางจำเนียร พริกเทพ นางลิขิต ชัยศิริ นายจ่านงค์ แก้วสงคราม นายหมีด การะนิล

นายผล เพชรสุด เป็นต้น ปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างยางพาราพันธุ์พื้นเมืองกับยางพาราพันธุ์ดี พบว่ามียางพาราพันธุ์พื้นเมืองประมาณ 30% และมียางพาราพันธุ์ดีประมาณ 70%

ชุมชนได้กำหนดว่า หากสมาชิกต้องการโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทน ให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาก่อน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกตัดเดือน 1 ครั้ง หากยังคงทำผิดเป็นครั้งที่ 2 ให้พ้นสภาพสมาชิก การโค่นให้โค่นได้ปีละไม่เกิน 5 หย่อมบ้าน ๗ ละไม่เกิน 10 ไร่ และต้องไม่เป็นแปลงที่อยู่ติดกัน เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศในพื้นที่

2) **ไม้ผล** ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ผลพันธุ์พื้นเมือง เช่น ทุเรียน, เงาะ, ลางสาด, ลำซิง (ลางสาดป่า), ลองกอง, มังคุด, ก่อ, มะไฟ, กระท้อน, มะปริง, มะปราง, ชมพู่ ไม้ผลเหล่านี้แสดงถึงการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของชาวบ้านที่มีมานานแล้วด้วย เช่น มีต้นทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองอายุประมาณ 100 ปี อยู่ประมาณ 40 ต้น กระจายในพื้นที่สวนสมรมของสมาชิก เช่น ของนายวาเหต นางจำเนียร พริกเทพ นางลิขิต ชัยศิริ นายจ่านงค์ แก้วสงคราม นายคล่อง หนูแจ่ม นายหมีด การะนิล นายหมาดเดียะ เพชรพริ้ง นายสุวรรณวงศ์สวัสดิ์ นอกจากนี้ยังมีผลไม้พันธุ์พื้นเมืองชนิดอื่น ๆ อายุประมาณ 60 - 100 ปี กระจายอยู่ในสวนสมรมของสมาชิก เช่น กระท้อน, ลางสาด, มะมุด, สะตอ เป็นต้น

3) **ผักพื้นบ้านและผักสมัยใหม่ชนิดต่าง ๆ** เช่น สะตอ, เหยียง, เนียง, หน่อไม้, ตะขากูเขา, บอนส้ม, บอนเต่า, บอนยายรัตน์, ตามัด, หมากหมก, ผักกูด, กล้วยเถื่อน, ถั่ว, ตำลึง, ผักหวาน เป็นต้น

ในการจัดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่แต่ละแปลง ชุมชนยังได้กำหนดให้เจ้าของที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชนรักษาหัวสวนตัวเอง (พื้นที่ป่าที่ติดกับที่ทำกินชาวบ้าน) ในระยะ 40 เมตร และให้ชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแล ผู้ฝ่าฝืนจะถูกตัดเดือน 1 ครั้ง หากทำผิดอีกให้พ้นสภาพสมาชิก นอกจากนี้ยังห้ามเก็บพืชผลในบริเวณสวนที่เจ้าของได้ตัดแต่งไว้ ยกเว้นได้รับอนุญาตจากเจ้าของ กำหนดให้เว้นไม้ใหญ่ในสวนเพื่อใช้สอย พร้อมปลูกเพิ่มเติม และสนับสนุนให้สมาชิกทำเกษตร โดยการปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้น รับผิดชอบให้ลดละเลิกการใช้สารเคมีทุกชนิด รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ พัฒนาพันธุ์กรรมเพื่อเลี้ยงชุมชนและสังคม ตลอดจนลดการพึ่งพาเมล็ดพันธุ์และพันธุ์สัตว์จากภายนอก สนับสนุนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและสนับสนุนการผลิตแบบรวมหมู่ เช่น แปลงรวม เลี้ยงสัตว์รวม เช่น บ่อปลารวม และการขอแรง (การช่วยกันทำงาน)

2. ป่าชุมชน

ป่าชุมชนของบ้านตระมี 2 ประเภท คือ ป่าใช้สอย และป่าศักดิ์สิทธิ์

1) **ป่าใช้สอย** มี 4 ป่า คือ ป่าหวาย มีพื้นที่ 100 ไร่ ป่าประ มีพื้นที่ 30 ไร่ ป่าควนอีบั้ง หรือควนทองบั้ง มีพื้นที่ 28 ไร่ และป่าช่องสมเสร็จ มีพื้นที่ 15 ไร่

2) **ป่าศักดิ์สิทธิ์ หรือป่ากุโบร์เขาน้อย** มีพื้นที่ 3 ไร่ เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ และกุโบร์หรือที่ฝังศพตั้งแต่ยุคแรกของการก่อตั้งหมู่บ้าน มีหลุมศพของทวดเล็กฝังอยู่ที่นี้

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้มีการกำหนดว่าห้ามทำลายป่าสมบูรณ์ ห้ามทำไม้เพื่อการค้า ห้ามล่าสัตว์ที่กำลังสูญพันธุ์ และห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการค้าอย่างเด็ดขาด ผู้ฝ่าฝืนจะมีโทษร้ายแรง โดยมีโทษร้ายแรงคือพ้นสภาพสมาชิกทันที ห้ามนำพันธุ์ไม้ยกเว้นผักผลไม้ ออกนอกชุมชน หากมีความจำเป็นต้องแจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณา

การใช้ไม้เพื่อสร้างบ้านและอื่น ๆ ให้แจ้งคณะกรรมการพิจารณา โดยให้ใช้ไม้ในสวนของตนเองก่อน หากไม่พอให้ใช้ไม้ในสวนของสมาชิกรายอื่น หรือไม้ล้มขอนนอนไพรในป่าชุมชน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกตักเตือน หากทำผิดอีกให้พ้นสภาพสมาชิก ในการเก็บผลไม้จากป่าห้ามโค่นหรือรบกวนกิ่งโดยเด็ดขาด การตีผึ้งต้องตัดเอาแต่หัวน้ำเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้กำหนดว่าสวนแปลงใดที่อยู่ติดป่าให้เจ้าของสวนดูแลป่าด้วย และปลูกต้นไม้ทดแทนในพื้นที่ป่าชุมชน รวมทั้งต้องดูแลรักษาป่าด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบวชป่า การสำรวจป่าชุมชน เป็นต้น

3. สายน้ำ

ในพื้นที่โหนดชุมชนมีสายน้ำจำนวน 7 สาย ได้แก่ คลองตระ คลองโต๊ะจั่ง คลองช้างแทงหลัง คลองลำเรียน คลองเขาค้อม ห้วยโส และห้วยจับกุ้ง ชุมชนให้ความสำคัญกับการรักษาสายน้ำจึงได้กำหนดห้ามจับปลาแบบทำลายล้าง ให้จับปลาตามวิธีดั้งเดิม ผู้ฝ่าฝืนมีโทษร้ายแรงถึงขั้นให้พ้นสภาพสมาชิกทันที สมาชิกต้องเว้นไม้หรือปลูกเสริมในบริเวณสายน้ำที่มีน้ำไหล เช่น อีไล, กุม, หว่า, สาย, อโศก, ประ, กอ, เหยียง, เนียง, สะตอ, ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นไม้ที่ดูดซับน้ำได้ดี ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลและน้ำเสียจากโรงจักรรีดยางลงสายน้ำโดยเด็ดขาด

การจัดการพื้นที่โฉนดชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู

การทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู เมื่อกำหนดพื้นที่ได้แล้วชาวบ้านได้สำรวจรังวัดที่ดินทำกินเดิม จัดทำประวัติการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของสมาชิก มีการรวบรวมประวัติศาสตร์ทางภูมิศาสตร์ เช่น ที่มาของชื่อเส้นทาง สายห้วย ควบ และจัดทำแผนที่ขอบเขตชุมชน

พื้นที่โฉนดชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีเนื้อที่ประมาณ 2,100 ไร่ สามารถแบ่งพื้นที่ได้เป็น 3 ประเภท คือ 1. ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย 2. ป่าชุมชน และ 3. สายน้ำ ดังนี้

1. ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย

บ้านทับเขือ-ปลักหมู มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย เนื้อที่ประมาณ 1,200 ไร่ แบ่งเป็น 112 แปลง อัตราการถือครองที่ดินประมาณครอบครัวละ 13 ไร่ ครอบครัวที่มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 65 ไร่ ครอบครัวที่มีที่ดินน้อยที่สุดประมาณ 2 ไร่

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก ชุมชนให้ความสำคัญกับการรักษาสภาพแวดล้อม โดยออกระเบียบให้สมาชิกปฏิบัติคือ ให้อวนไม้ใหญ่ในสวน

เพื่อใช้สอย หากจะทำกินในป่าที่เป็นที่เคยทำกินเดิม ให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณา หากต้องการโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทน ให้แจ้งคณะกรรมการพิจารณา การโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทน ให้โค่นปีละไม่เกิน 5 แปลง ๆ ละไม่เกิน 10 ไร่ ทั้งนี้ต้องไม่เป็นแปลงที่อยู่ติดกัน และหากจำเป็นต้องเปลี่ยนมือการใช้ประโยชน์ หรือซื้อขายที่ดินต้องแจ้งให้คณะกรรมการเพื่อพิจารณา

สำหรับการทำเกษตร ชุมชนได้กำหนดให้สมาชิกลดละเลิกการใช้สารเคมีทุกชนิด ในแต่ละแปลงให้ปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้น ร่วมกันผลิตปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้เอง พัฒนาพันธุ์กรรมเพื่อเลี้ยงชุมชนและสังคม ตลอดจนลดการพึ่งพาสารเคมีและพันธุ์สัตว์จากภายนอก ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และสนับสนุนการผลิตแบบรวมหมู่ เช่น แปลงรวม, เลี้ยงสัตว์รวม, การขอแรง เป็นต้น

ปัจจุบันรูปแบบการทำเกษตรของบ้านทับเขือ-ปลักหมู มี 3 ประเภท ได้แก่ สวนสมรม สวนยางพาราแบบดั้งเดิม และสวนยางพาราที่สมัยใหม่

1) สวนสมรม

สวนสมรมของบ้านทับเขือ-ปลักหมู เป็นลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิม ที่มักปลูกผลไม้พันธุ์พื้นเมืองมาก่อน และมีการปลูกพืชเศรษฐกิจคือยางพาราเสริมในแปลงเดียวกัน ส่วนใหญ่การผลิตแบบนี้ไม่ได้ใช้สารเคมี ยาฆ่าหญ้า และปุ๋ยเคมี แต่จะใช้สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นและสิ่งที่ผลิตขึ้นใช้เอง ปัจจุบันสวนสมรมของบ้านทับเขือ-ปลักหมูมี 2 รูปแบบ คือ แบบที่เน้นยางพาราเป็นหลัก และแบบที่เน้นไม้ผลเป็นหลัก

ตัวอย่างของสวนสมรมในบ้านทับเขือ-ปลักหมู เช่น สวนของลุงเควหรืออนาก็มี พงษ์ สังวรภิตติวุฒิ อายุ 71 ปี ลุงเควมาตั้งรกรากที่บ้านทับเขือประมาณ 50 ปีมาแล้ว เดิมลุงเควเคยใช้สารเคมี ทั้งปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้าเพื่อปลูกพืชสมัยใหม่ ต่อมาเมื่อองค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ.2550 ก็ได้ส่งเสริมให้มีการทำการเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี ทำให้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาจากรุ่นปู่ย่าในการทำสวนสมรมเกษตร 4 ชั้น ทำให้พบว่า การปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานในแปลงเดียวกันเป็นการทำสวนอย่างยั่งยืน ไม่ต้องใส่ปุ๋ย เพราะต้นไม้แต่ละชนิดจะกินธาตุอาหารไม่เหมือนกัน อีกทั้งยังได้ปุ๋ยจากกิ่งไม้ใบไม้ที่เสื่อมสภาพ ปัจจุบันพันธุ์พืชในสวนสมรมเกษตร 4 ชั้นของลุงเควมียางพารา ไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชอาหาร และสมุนไพรกว่า 100 ชนิด ขึ้นอยู่ในแปลงเดียวกัน

2) สอนยางพาราแบบดั้งเดิม

สอนยางพาราแบบดั้งเดิมเป็นลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิม เน้นสร้างความปลอดภัยหลายทางชีวภาพ ความสมดุลและยั่งยืนของระบบนิเวศ ทำให้สามารถพึ่งตนเองตามภูมิปัญญาท้องถิ่น การผลิตลักษณะนี้จะมีพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้น ตั้งแต่ชั้นคลุมดินจนถึงชั้นบนสุด สอนยางพาราแบบดั้งเดิมต่างจากสวนสมรมตรงที่มีจำนวนต้นยางพารามากกว่าพืชชนิดอื่น ๆ การผลิตแบบนี้แทบจะไม่ใช่ทั้งสารเคมี ยาฆ่าหญ้า และปุ๋ยเคมี

3) สอนยางพารากึ่งสมัยใหม่

สอนยางพารากึ่งสมัยใหม่เป็นลักษณะการผลิตแบบกึ่งเก่ากึ่งใหม่ โดยผสมผสานระหว่างสวนยางพาราแบบดั้งเดิม และสวนยางพาราแบบสมัยใหม่ ซึ่งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ส่งเสริมการผลิตแบบนี้จะมุ่งเน้นรายได้ มีการปลูกยางพาราหนาแน่น มีพืชอาหารและไม่ใช้สอยอยู่น้อย แต่ยังคงมีพืชคลุมดินอยู่ในร่องยางและระหว่างร่องยาง มีการใช้สารเคมี โดยใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้า ทำให้ต้องใช้ต้นทุนการผลิตสูง อย่างไรก็ตาม มีสวนยางพาราหลายแปลงพยายามลดละเลิกการใช้สารเคมี โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพและหลีกเลี่ยงการใช้ยาฆ่าหญ้า

2. ป่าชุมชน

ป่าชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีจำนวน 11 แห่ง มีเนื้อที่รวมประมาณ 900 ไร่ ได้แก่ ป่าหลังทวด มีพื้นที่ 699 ไร่ ป่าควนเทียม มีพื้นที่ 10 ไร่ ป่าเขาถ้ำ มีพื้นที่ 20 ไร่ ป่าทวดหมี มีพื้นที่ 40 ไร่ ป่าห้วยห้วยนอน มีพื้นที่ 15 ไร่ ป่าเกาะตะเคียน มีพื้นที่ 6 ไร่ ป่าต้นไทร มีพื้นที่ 2 ไร่ ป่าเขา(น้ำซับ) น้ำแห่งห้วยสาคุ มีพื้นที่ 2 ไร่ ป่าควนกุ่ม มีพื้นที่ 20 ไร่ ป่าสันปลักหมู มีพื้นที่ 100 ไร่ และป่าห้วยปากกล้วย มีพื้นที่ 15 ไร่

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูได้กำหนดการใช้ประโยชน์จากป่าเหล่านี้ โดยห้ามทำลายป่าสมบูรณ, ป่าต้นน้ำลำธาร และห้ามนำไม้ออกจากพื้นที่โดยเด็ดขาด ยกเว้นไม้ยางพารา ห้ามนำพันธุ์ไม้หายาก เช่น ไม้ดอกไม้ประดับออกจากพื้นที่ชุมชน ห้ามโค่นหรือรบกวนกิ่งเพื่อเก็บไม้ผลจากป่าโดยเด็ดขาด การตีผึ้งต้องตัดเอาแต่หัวน้ำเท่านั้น ห้ามล่าสัตว์ที่กำลังสูญพันธุ์ นอกจากนี้ยังกำหนดการเฝ้าระวังรักษา โดยการรั้วเขตที่ดิน ทำกินกับป่าสมบูรณให้ชัดเจน เพื่อป้องกันการบุกรุกป่า ถ้าสวนแปลงใดที่อยู่ติดป่าให้

เจ้าของสวนดูแล ในป่าซึ่งดินพังทลายให้ปลูกพืชทดแทน ส่วนในการที่จะใช้ไม้ในสวนชุมชน ได้กำหนดว่าถ้าต้องการใช้ไม้ในสวนต้องแจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณา โดยมีหลักว่าให้ใช้ไม้ในสวนของตนเองก่อน ให้ก่อสร้างก่อนแปรรูปไม้ ให้แจ้งความกว้างยาวของบ้านและจำนวนไม้ที่จะใช้ และสนับสนุนให้สมาชิกปลูกต้นไม้บริเวณเขตแดนที่ดินของตน

3. สายน้ำ

สายน้ำของบ้านทับเขือ-ปลักหมู แบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ สายน้ำชุมชนทับเขือ ซึ่งอยู่ทางสันปันน้ำปากตะวันตกของเทือกเขาบรรทัด และสายน้ำของชุมชนปลักหมู ซึ่งอยู่ทางสันปันน้ำปากตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด

1) สายน้ำของชุมชนทับเขือ ชุมชนทับเขือมีสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชน จำนวน 11 สาย คือ คลองข้างตาย ห้วยตาวัน ห้วยสาคุ ห้วยห้วยนอน ห้วยปลั่ง ห้วยไฉ้ย ห้วยตั้งปาย ห้วยบังหาบ ห้วยควนเทียม เขา(น้ำซับ)ห้วยตาวัน และเขา(น้ำซับ) ห้วยสาคุ

2) สายน้ำของชุมชนปลักหมู ชุมชนปลักหมูมีสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชน คือ คลองอิโส ห้วยน้ำทะเลดิน ห้วยเคย ห้วยปากกล้วย และห้วยหน้าถ้ำ

ในการดูแลรักษาสายน้ำเหล่านี้ ชุมชนได้กำหนดให้สมาชิกต้องเว้นต้นไม้ หรือปลูกไม้เสริมในบริเวณสายน้ำที่มีน้ำไหล การจับสัตว์น้ำให้ใช้เครื่องมือดั้งเดิมที่ไม่ทำลายล้าง ห้ามซื้อตปลา และห้ามใช้สารเคมีทุกชนิด และห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในสายน้ำโดยเด็ดขาด

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานโฉนดชุมชนบ้านตระ

ปัญหาในการทำโฉนดชุมชนที่พบที่บ้านตระมี 4 ปัญหาหลักคือ ปัญหาอันเกิดมาจากรัฐ ปัญหาภายในของสมาชิกองค์กร ปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์ภายในชุมชน และปัญหาอันเกิดมาจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป คือ

1. ปัญหาอันเกิดจากรัฐ

ต้นตอสำคัญของปัญหาที่เกิดจากรัฐคือการที่ชุมชนถูกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดประกาศทับซ้อนพื้นที่ชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2518 นับเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับรัฐตามมาคือ กระบวนการยุติธรรมไม่ให้ความเป็นธรรมกับชาวบ้านโดยชาวบ้านถูกดำเนินคดีและเตรียมดำเนินคดี เช่น ใน พ.ศ. 2549 เจ้าหน้าที่ตำรวจมีหมายเรียกสอบสวนหลังจากติดตั้งโซลาร์เซลล์ แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้แจ้งข้อหาทำลายป่าจำนวน 2 ราย คือ นายเลียบ เพชรสุด และนายเผชิญ ชูแสง มีคำสั่งให้รื้อถอนอาสิน และเตรียมฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย 3,159,000 บาท จำนวน 1 รายคือ นายแลบ นานซ้า ชาวบ้านถูกดำเนินคดีอาญาอยู่ชั้นอัยการ 2 ราย คือ นายเรวัตร์ อินทร์ช่วย และนายสมพร อินทร์ช่วย ชาวบ้านถูกดำเนินคดีอาญาอยู่ชั้นอัยการ พร้อมสั่งรื้อถอนอาสิน และเตรียมฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย 3,181,125 บาท จำนวน 1 ราย คือ นายอัมมร บรรณะ

ชาวบ้านตระยังถูกรีดรอนสิทธิในการได้รับสวัสดิการของรัฐ เช่น ถูกสั่งห้ามไม่ให้โค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกใหม่ทดแทนไม่สามารถขอรับทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจาก สกย. ถูกขัดขวางการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะการทำเส้นทางไม่ให้สร้างบ้านเพิ่ม ไม่ให้ซ่อมแซมบ้าน ก่อนนี้ชาวบ้านตระเคยใช้ม้าในการเดินทางเข้าออกชุมชน แต่เจ้าหน้าที่ก็สั่งห้ามไม่ให้ใช้ม้า โดยให้ใช้การหาบเพียงอย่างเดียว ไม่ให้นำพาหนะต่างๆ ขึ้นชุมชน ในช่วง พ.ศ. 2535 - 2537 ทางกรมพยายมจะอพยพชาวบ้านลงจากชุมชน ชุมชนไม่สามารถออกบ้านเลขที่ถาวรและถูกเพิกถอนสิทธิในการถือครองที่ดิน ส.ค.1 ที่ครอบครองมายาวนาน รวมถึงการถูกข่มขู่คุกคาม เช่น ถูกเผาบ้าน ใน พ.ศ. 2548 มีการปักป้ายยึดที่ดินของชาวบ้าน เขียบต้นยางอ่อน รื้อสำนักสงฆ์ของชาวบ้าน ใน พ.ศ. 2534

การผลักดันให้มียอบายโชนชุมชนเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะเจ้าหน้าที่รัฐไม่เข้าใจจึงไม่ให้ความร่วมมือ หรือถ่วงเวลา ขัดขวางด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ไม่เห็นด้วยกับการจัดทำแนวเขตรอบนอกชุมชน เจ้าหน้าที่ยังคงนำมติ ครม.วันที่ 30 มิถุนายน 2541 มาใช้กับชาวบ้าน การขัดขวางของเจ้าหน้าที่ยังอยู่ในรูปของการเลือกปฏิบัติ และการหาผลประโยชน์อย่างมิชอบจากชาวบ้าน การกล่าวหาว่าสมาชิกองค์กรชุมชนทำลายป่าทั้ง ๆ ที่สมาชิกองค์กรช่วยกันดูแลรักษาป่า ซึ่งส่งผลให้องค์กรชุมชนอ่อนแอ ทรัพยากรในชุมชนถูกทำลายมากขึ้น เนื่องจากองค์กรชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้รัฐยังมีโครงการที่จะมาดำเนินการในบริเวณบ้านสระ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อด้านลบต่อชุมชน เช่น การสร้างเขื่อน การสำรวจเพื่อสร้างเขื่อนที่ปัจจุบันลดรูปลงเป็นฝายน้ำล้น โดยสถานที่สร้างเขื่อนขยับลงไปด้านล่างจากเดิมมากขึ้นคือที่ลาดสองชั้นหรือห้วยเถรหมี ชื่อ “โครงการเขื่อนห้วยเถรหมี” คาดว่าจะผลิตไฟฟ้าพลังน้ำไปใช้ในนิคมอุตสาหกรรมทุ่งค่ายที่รัฐกำลังผลักดัน แต่ถ้าจะสร้างจริงชาวบ้านคาดว่าจะสร้างที่คลองปะหลิว

ส่วนการที่รัฐส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ก่อน พ.ศ. 2545 มีข่าวว่าจะทำให้บ้านสระเป็นไนท์ซาฟารี ล่าสุดใน พ.ศ. 2555 ผู้ว่าราชการจังหวัดได้นำนักธุรกิจการท่องเที่ยวชาวอินโดนีเซีย และเบลเยียมมาดูพื้นที่ การสำรวจแร่ทองคำและดีบุกในพื้นที่บ้านสระที่ยังมีชาวอยู่เรื่อย ๆ เช่นกัน

2. ปัญหาภายในของสมาชิกองค์กร

ปัญหาในหมู่สมาชิก คือสมาชิกบางส่วนไม่เห็นความสำคัญของการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ บางส่วนยังไม่เข้าใจเรื่องโฉนดชุมชน บางส่วนยังขาดการศึกษาติดตามข้อมูลทั้งภายนอกและภายในชุมชน รวมทั้งกฎระเบียบขององค์กร

3. ปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์ภายในชุมชน

เนื่องจากทุกคนในชุมชนยังไม่ได้เป็นสมาชิกองค์กร ทำให้ยังมีการแบ่งเป็นคนที่ เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกองค์กร มีการแบ่งกลุ่มอ้อมทรัพย์ออกเป็น 4 กลุ่ม จึงทำให้เกิดปัญหาต้องแก้ไข คือ แต่ละกลุ่มจะมีแนวทางแตกต่างกัน กฎระเบียบขององค์กรไม่

สามารถใช้กับคนนอกองค์กรได้ ข่าวสารต่าง ๆ ไม่ไปทั่วถึงกับทุกคนในชุมชน และปัญหาเนื่องจากบางครั้งมีทุนอุดหนุนจากภายนอกเข้ามา ก็ทำให้ไม่สามารถจัดการร่วมกันได้

4. ปัญหาอันเกิดจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ปัจจุบันชาวบ้านต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจ ต้องสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเริ่มปรับตัว โดยออกมามีฐานการทำกินและที่อยู่อาศัยข้างนอกชุมชนควบคู่ไปด้วยมากขึ้น แต่การปรับตัวดังกล่าวแต่ละคนทำได้ไม่เท่ากัน อันจะมีผลต่อการร่วมมือกันในองค์กรชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติอันรวมถึงการทำโฉนดชุมชนและการพัฒนาด้านต่าง ๆ ด้วย ซึ่งองค์กรต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างเท่าทันเพื่อปรับทิศทางขององค์กรให้สอดคล้องกัน

ปัญหาการกำไณคชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู

ปัญหาในการกำไณคชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมูแบ่งได้เป็น 3 ปัญหา คือ ปัญหาอันเกิดจากรัฐ ปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์ขององค์กรกับสมาชิกชุมชน และปัญหาอันเกิดมาจากเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

1. ปัญหาอันเกิดจากรัฐ

ต้นเหตุสำคัญของปัญหาที่มาจากรัฐคือการถูกเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ประกาศทับซ้อนพื้นที่ชุมชนเมื่อ พ.ศ.2525 ทำให้เกิดปัญหาตามมามาก แม้มีการรวมตัวกันเป็นองค์กรแล้วและรัฐมีนโยบายโอนคชุมชนออกมาแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐยังคงคุกคามชาวบ้านอยู่ต่อเนื่อง เช่น มีหนังสือไปยัง อบต.แสดงการบันทึกตรวจยึดจับกุมโดยไม่ระบุบุคคล ชาวบ้านบางรายถูกแจ้งความดำเนินคดีมาก่อน พ.ศ. 2550 ต่อมาจึงเข้ามาเป็นสมาชิกองค์กร บางรายถูกทำลายอาสินหลังจากเป็นสมาชิกองค์กรแล้ว เช่น ทุเรียน ลองกอง จำปาตะ บางคนต้องขายที่ให้กับคนอื่นแม้จะไม่ใช้สมาชิกองค์กร

ปัจจุบันชาวบ้านที่ถูกข่มขู่คุกคามและดำเนินคดีโดยรัฐมีหลายลักษณะ คือ ผู้ที่ถูกดำเนินคดีอาญา อยู่ในชั้นสอบสวนจำนวน 1 ราย คือ นายสมปอง ผู้ที่ถูกเตรียมฟ้องร้อง เรียกค่าเสียหาย 70,000 บาท พร้อมปักป้ายยึดพื้นที่ จำนวน 1 ราย คือ นายสุพจน์ เมียนโฮ ผู้ที่ถูกปักป้ายตรวจยึดพื้นที่ เตรียมส่งพนักงานสอบสวน 3 ราย คือ นายปลัดมี นายณรงค์ศักดิ์ และนายเรวัตร์ ส่วนผู้ที่ถูกตรวจยึดพื้นที่ ถูกรื้อถอนอาสิน และเตรียมส่งพนักงานสอบสวนมีจำนวน 1 ราย คือ นายจรวน ฝันนิมิต

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังมีอคติกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน จึงขัดขวางองค์กรชุมชน ทั้งการขมขู่คุกคามสมาชิกองค์กร การเลือกปฏิบัติและทำลายความน่าเชื่อถือขององค์กร ทั้งนี้การขัดขวางของเจ้าหน้าที่ นอกจากจะเกิดจากอคติแล้ว ยังเกิดจากการสูญเสียผลประโยชน์ในทางมิชอบที่เคยได้รับด้วย

ชาวบ้านยังถูกคุกคามและลิดรอนสิทธิในลักษณะอื่น ๆ เช่น ในการรับบริการพื้นฐานของรัฐ เช่น ถูกสั่งห้ามไม่ให้โค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกใหม่ทดแทน ไม่ได้รับทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจาก สกย.ถูกขัดขวางการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานโดยเฉพาะการทำเส้นทาง ถูกยกเลิกการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ (ภทบ.5) และไม่สามารถออกบ้านเลขที่ถาวร เกิดการเลือกปฏิบัติ และการหาผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่

การที่เจ้าหน้าที่รัฐไม่เข้าใจ ไม่ให้ความร่วมมือหรือถ่วงเวลา ขัดขวางการทำไณคชุมชนทำให้ทรัพยากรในชุมชนถูกทำลายมากขึ้น เนื่องจากชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างจริงจัง ชุมชนถูกกล่าวหาว่าทำลายป่า ทั้งๆ ที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาป่า ทำให้การผลักดันนโยบายโอนคชุมชนให้มีผลในทางปฏิบัติเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ประกอบกับการที่กฎหมายเกี่ยวกับไณคชุมชนและสิทธิชุมชนยังไม่ชัดเจน ที่ผ่านมาเป็นการพูดแสดงผลงานของรัฐบาลมากกว่าทำจริงทำให้หน่วยงานเจ้าของพื้นที่ไม่ส่งมอบพื้นที่มาให้ทำไณคชุมชน ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงการหนุนช่วยของรัฐได้เต็มที่ เช่น ได้งบประมาณมาน้อย รัฐไม่มอบเงินหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท เหล่านี้ล้วนทำให้เกิดปัญหาที่วนเวียนต่อเนื่องส่งผลกลับไปกลับมาซ้อนทับกันจนยากจะแก้ไข

2. ปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับสมาชิกชุมชน

จากการศึกษาทำให้เห็นได้ถึงความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับคนที่ไม่ใช่สมาชิกองค์กรที่อยู่ในชุมชนเดียวกันว่ามี การปรับตัวอยู่ตลอดเวลา คือตามปกติคนที่ไม่ใช่สมาชิกองค์กรจะไม่ยอมรับกติกาขององค์กร บางคนคิดจะขยายที่ดินเพิ่ม บางคนร่วมมือ

กับเจ้าหน้าที่หรือคนภายนอกชุมชนทำไม้เถื่อน หรือชักชวนคนภายนอก โดยเฉพาะ นายทุนมาซื้อที่ดินในชุมชน ซึ่งทำให้คนที่ไม่ใช่สมาชิกได้รับผลประโยชน์ แต่ผลของการ ทำกิจกรรมขององค์กรชุมชนโดยเฉพาะการทำโฉนดชุมชน ทำให้คนที่ไม่ใช่สมาชิกองค์กร ได้รับผลประโยชน์ด้วย เช่น สามารถโค่นยางปลูกใหม่ สามารถสร้างบ้าน การมีความ มั่นคงในที่ดินทำให้ที่ดินราคาสูงขึ้น การโค่นยางแล้วตัดไม้ยางขายโรงงานแปรรูป เดิมที ไม่สามารถทำได้อย่างเปิดเผยเท่าในช่วงที่เกิดองค์กรชุมชนแล้ว โดยขณะนี้มีนายทุนเจ้า เดียวที่รับซื้อไม้ยางจากบ้านทับเขือ นายทุนคนดังกล่าวเริ่มรับซื้อหลังจากเกิดองค์กรชุมชน แล้ว เป็นต้น คนที่ไม่ใช่สมาชิกจึงไม่ได้ขีดขวางการทำงานขององค์กร และยังร่วมมือกัน ช่วยเหลือกันอยู่เหมือนเดิม ประกอบกันสมาชิกองค์กรได้พยายามรณรงค์ให้ทุกคนร่วมมือกัน ซึ่งจะเป็ผลดีต่อสมาชิกองค์กรคือทำให้ได้รับการคุ้มครองมากขึ้นและสามารถ เป็นช่องทางในการขยายสมาชิกไปยังคนอื่นในชุมชนต่อไป

ในด้านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า อบต. ไม่ส่งเสริมการทำโฉนดชุมชน ขององค์กร แต่กลับมีนโยบายรับรองสิทธิที่ดินแบบปัจเจกบุคคล ทำให้คนในชุมชนไม่มา รวมกลุ่มกับองค์กร แต่กลับไปหวังพึ่ง อบต. แบบปัจเจก โดย อบต. ทำเพียงแค่แจกเสา หลักเขต ให้ชาวบ้านไปปักแสดงอาณาเขตเอาเอง ซึ่งน่าจะมาจากความพยายามขยาย ฐานเสียงทางการเมืองของ อบต. มากกว่าจะพัฒนาการรวมตัวของชาวบ้านจริง อย่างไรก็ตาม บทบาทของ อบต. ก็อาจเปลี่ยนไปเมื่อมีการเปลี่ยนตัวบุคคล นโยบายเหล่านี้จึงขึ้น อยู่กับตัวบุคคลที่เป็น อบต. ด้วย

นอกจากนี้ยังมีปัญหาสังคมอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยการรวมตัวของคนในชุมชนอย่าง เข้มแข็ง จึงจะแก้ไขได้ เช่น อาจมีคนเข้ามาใช้พื้นที่ชุมชนเป็นทางผ่านยาเสพติดที่ต้องจะ ระวังมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา หรือการลักลอบทำไม้ ปัญหาเหล่านี้ ต้องร่วมมือกันทั้งชุมชน ไม่สามารถแก้ไขได้เพียงสมาชิกองค์กรเพียงลำพัง

3. ปัญหาอันเกิดจากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันสมาชิกชุมชนทับเขือ-ปลักหมู มีหนี้สินมาก ราย จ่ายที่สำคัญคือ การซื้อรถจักรยานยนต์ รถยนต์ ผ่านไฟแนนซ์ การสร้างบ้าน สร้างสวน เลี้ยงสัตว์ ทำนาโดยพื้นที่นาอยู่นอกชุมชน ค่าขาย ภาษีสังคม การส่งลูกเรียน แห่เงิน กู้ที่สำคัญคือ ไฟแนนซ์รถ เงินกู้นอกระบบ กองทุนหมู่บ้านละด่าน และธนาคาร อาคารสงเคราะห์ (ธอส.) ตามลำดับ

ส่วนรายได้ของสมาชิกบ้านทับเขือโดยรวมปัจจุบันต้องพึ่งจากภายนอกชุมชน เป็นหลัก ทั้งการรับจ้าง หรือการมีที่ดินแปลงอื่นที่ทำรายได้ให้ครอบครัวอยู่นอกชุมชนดัง ที่กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้ว

สรุปแล้วปัญหาในการทำโฉนดชุมชนในปัจจุบันยังคงมีปัญหาคืออยู่อย่างครบ ถ้วน คือ ปัญหาการสร้างความเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้าน ปัญหาการปรับเปลี่ยน รูปแบบในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ปัญหาการผลักดันระดับนโยบาย ปัญหาการ สร้างความเข้าใจกับสังคม รวมทั้งปัญหาการคุกคามจากรัฐที่สามารถฟื้นกลับมาได้อีก แต่ปัญหาสำคัญที่สุด ซึ่งถ้าแก้ไขได้ก็จะทำให้ปัญหาอื่นลดความรุนแรงลงไปคือ ปัญหา ความเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้าน

จากการศึกษา พบว่าปัญหาของการสร้างความเข้มแข็งในการรวมตัวของชาว บ้านมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงสามารถเจาะจงไปได้อีกว่า การสร้าง ความเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้านในช่วงต่อจากนี้จะต้องมุ่งที่การแก้ไขปัญหา เศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นหลัก พร้อมกับแก้ปัญหาคือเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องไปด้วย

เงื่อนไขสนับสนุนโฉนดชุมชนบ้านสระ ✓✓✓✓

จากการระดมความคิดจากชาวบ้านตระและการสังเกตเพิ่มเติมพบว่าสิ่งที่เอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนของชุมชนมี 3 ด้าน คือ ด้านนโยบายของรัฐ ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น และด้านการรวมตัวของชาวบ้าน

ด้านนโยบายของรัฐ

สิ่งที่เอื้อในระดับนโยบายคือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน และ คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) ได้คัดเลือกและรับรองให้ชุมชนบ้านสระเป็นพื้นที่โฉนดชุมชน นอกจากนี้สำนักงานอัยการสูงสุดยังมีคำสั่งให้ชะลอการดำเนินคดีของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยในระหว่างการจัดทำโฉนดชุมชนทั่วประเทศ

ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น

ก่อนหน้านี้อีกมีการให้เลขที่บ้านถาวรกับชาวบ้านสระใน พ.ศ. 2545 มีการให้แฟงโซลาร์เซลล์ใน พ.ศ. 2549 เป็นต้น ต่อมาจากการผลักดันขององค์กรได้ทำให้เจ้าหน้าที่

ฝ่ายปกครอง เช่น นายอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต. เห็นด้วยและสนับสนุนแนวทางโฉนดชุมชนขององค์กร อบต.ช่วยเหลือชาวบ้านสร้างสะพานหลังเกิดอุทกภัยไฟไหม้บ้าน หรือต้นไม้ล้มทับบ้านเสียหาย

การข่มขู่คุกคามของเจ้าหน้าที่ต่อชาวบ้านได้ลดลงเรื่อยๆ ตั้งแต่ พ.ศ.2545 ที่ชาวบ้านเริ่มมีเลขที่บ้าน และที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดคือหลังเหตุการณ์เมื่อเดือนมีนาคม 2552 ที่ชาวบ้านถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุม ทำให้ชาวบ้านตระไปล้อมเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ประสานตำรวจมาเพิ่ม แต่สมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดินที่เฝ้าเขาบรรทัดก็ได้ระดมกำลังมาล้อมอีกชั้นหนึ่งจนชาวบ้านที่ถูกจับได้รับการปล่อยตัว ปัจจุบันการคุกคามมีน้อยมากโดย พ.ศ. 2554 - 2555 เกิดขึ้นเพียงปีละ 1 ราย เท่านั้น ในขณะที่เจ้าหน้าที่ก็ผ่อนปรนมากขึ้น หลังจากมีการทำโฉนดชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2553 - 2554 เป็นต้นมา เช่น ชาวบ้านสามารถทำที่อยู่อาศัยได้ง่ายขึ้น พัฒนาเส้นทางง่ายขึ้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองร่วมมือกับชาวบ้านมากขึ้น

ด้านการรวมตัวของชาวบ้าน

สิ่งที่เอื้อต่อชุมชนในการทำโฉนดชุมชนของบ้านสระ คือการมีหลักฐานยืนยันถึงการตั้งถิ่นฐานมาต่อเนื่องยาวนาน เช่น มีแผนที่ พ.ศ. 2457 ระบุที่ตั้งชุมชนบ้านสระ มีสค.1 ที่รัฐออกให้ในเขตบ้านสระถึง 70 แปลง มีการจ่ายภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท. 5) ในเขตบ้านสระ มีการตั้งผู้ใหญ่บ้านสระตั้งแต่ พ.ศ. 2457 ซึ่งขณะนั้นยังขึ้นอยู่กับอำเภอทุ่งหว้า มีไม้ผล ไม้ยืนต้นที่ชาวบ้านปลูกมานานอายุ 60-100 ปี จำนวนมาก เช่น ยางพารา พันธ์พื้นเมือง ทุเรียนพื้นเมือง เป็นต้น

ส่วนในด้านการพัฒนากิจกรรมด้านเศรษฐกิจ พบว่าขณะนี้ชาวบ้านยังสามารถกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ เช่น ธกส. มาทำยุงข้าวหรือต่อเติมบ้านเรือน กองทุน กยศ. ที่สามารถกู้มาให้ลูกเรียนหนังสือได้ หรือเงินนอกระบบมาซื้อสวนหรือประกอบอาชีพได้ และมีสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตรบ้านสระที่ปันผลมาเป็นสวัสดิการชุมชนและให้ชาวบ้านกู้มาซื้อที่ดิน ปลูกยาง ทำบ้าน ใช้หนี้ทั้งในและนอกระบบ ได้ การมีสหกรณ์ออมทรัพย์ทำให้การกู้เงินนอกระบบลดลง เพราะสหกรณ์ขยายวงเงินกู้จาก 20,000 บาท เป็น 30,000 บาท ปัจจุบันสมาชิกกู้เป็นวงเงินถึง 1,842,900 บาท (ธันวาคม 2554) สหกรณ์ยังขยายไปตั้งกองทุนปุ๋ยวงเงินหนึ่งแสนกว่าบาทด้วย

เงื่อนไขสนับสนุนโฉนดชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ✓✓✓✓

สิ่งที่เอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมูแบ่งได้เป็น 3 ด้าน คือ ด้านนโยบายของรัฐ ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น และด้านการรวมตัวของชาวบ้าน

ด้านนโยบายของรัฐ

รัฐมีนโยบายจะให้โฉนดชุมชน ธนาคราที่ดิน การเก็บภาษีที่ดินก้าวหน้า และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม

ในช่วงรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ รัฐบาลได้หนุนเรื่องโฉนดชุมชนหลายเรื่อง เช่น การตั้งคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย การมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 9 มีนาคม 2553 และ 22 กุมภาพันธ์ 2554 ผ่อนผันให้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ได้โดยปกติและผลักดันการดำเนินการเรื่องโฉนดชุมชน การมีคำสั่งอัยการสูงสุดให้ชะลอการบังคับคดีในพื้นที่โฉนดชุมชนทั้งหมด การทำข้อตกลงร่วมระหว่างกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับสำนักงานรัฐมนตรีในการผลักดันเรื่องโฉนดชุมชน และการออกระเบียบสำนักงานรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน เป็นต้น

ในช่วงรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ได้หนุนนโยบายโฉนดชุมชน แต่ใช้คำว่า สิทธิ แทนคำว่า โฉนดชุมชน มีการระบุแก้ปัญหาคดีโลกรื้อถอน การจัดทำธนาคราที่ดิน กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งเวียนภายในให้สอดส่องดูแลไม่ให้มีการคุกคามชาวบ้านระหว่างทำโฉนดชุมชนทุกพื้นที่ มีการตั้ง ปจช. มีการประชุม ปจช. โดย ปจช. สามารถผลักดันให้โฉนดชุมชนมีความคืบหน้า ทำให้กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องปฏิบัติตามและร่วมมือในการทำโฉนดชุมชน นอกจากนี้จากการชุมนุมร่วมกับพี่มูฟที่เชียงใหม่มีผลให้เกิดข้อตกลงร่วมและแต่งตั้งคณะทำงาน

การที่ ปจช. ได้คัดเลือกรับชุมชนบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมู เป็นพื้นที่โฉนดชุมชน รวมทั้งการผลักดันของเครือข่ายชาวบ้านให้มีข้อตกลงร่วมกับรัฐบาลได้ทำให้การทำโฉนดชุมชนก้าวไปข้างหน้า เช่น กรณีชาวบ้านถูกฟ้องคดีโลกรื้อถอน รัฐบาลระบุว่า จะแก้ปัญหานี้โดยยังไม่พูดถึงวิธีการทำให้รัฐบาลชะลอการดำเนินคดี และทำให้การข่มขู่คุกคามลดลง หรือในการชุมนุม พ.ศ. 2552 ที่ได้ข้อตกลงร่วมกับรัฐบาล แต่เจ้าหน้าที่ก็ยังคงคุกคาม เช่น เหยียบต้นยางชาวบ้านทิ้ง ชาวบ้านก็เอาข้อตกลงกับรัฐบาลมาใช้ เพื่อบังคับให้เจ้าหน้าที่ในระดับจังหวัดร่วมมือกับชาวบ้าน

ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น

เจ้าหน้าที่ของรัฐลดการคุกคามลง ไม่ใช้ความรุนแรง เช่น ถ้าจะเข้ามาในพื้นที่ก็จะประสานงานกับองค์กรก่อน บางครั้งองค์กรก็ไปขอให้เจ้าหน้าที่เข้ามาตรวจผู้กระทำผิด คือขอให้เจ้าหน้าที่ทำตามหน้าที่ (ปกติเจ้าหน้าที่จะใช้ช่องว่าง หาประโยชน์จากคนที่ไม่ใช่สมาชิก) แต่ที่ต้องระวังคือการมีวิธีคุกคามที่แนบเนียนมากขึ้น เช่น การเลือกปฏิบัติต่อสมาชิกองค์กรและคนที่ไม่ใช่สมาชิกองค์กร เพื่อทำลายความน่าเชื่อถือขององค์กร แบ่งแยกและขัดขวางการรวมตัวของชาวบ้าน

เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจากที่แต่เดิมไม่ได้สัมพันธ์กับชาวบ้านก็มาสนับสนุนองค์กรในการทำโฉนดชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่อำเภอ จังหวัด ตาพรจ อบต. เป็นต้น โดย อบต. มักเข้าหาชาวบ้านในช่วงการหาเสียง ส่วนเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดลงมานั้นเดิมก่อนมี ปจช. จะไม่ขัดกับชาวบ้านหรือร่วมมือกับชาวบ้านเพื่อไม่ให้ชาวบ้านชุมนุมกดดัน แต่หลังจากมีกลไล ปจช. มีสำนักงานโฉนดชุมชน มีนโยบายรัฐเกี่ยวกับเรื่องนี้ชัดเจนทำให้เจ้าหน้าที่มาร่วมมือกับองค์กรเพราะเป็นการปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาล อันทำให้ความร่วมมือกันเกิดได้ง่ายขึ้น

สมาชิก อบต. บางส่วนยังมีบทบาทสนับสนุนกิจกรรมขององค์กร เช่น อบต. ชุดก่อนที่ลงนามรับรองกติกา และร่วมทำโฉนดชุมชน ทำเป็นแผนงานของ อบต.

ด้านการรวมตัวของชาวบ้าน

ปัจจัยที่เอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนด้านการรวมตัวของชาวบ้านในระดับชุมชนมีหลายประการ คือ

การที่มีกองทุนธนาคราที่ดินของชุมชน โดยสมาชิกองค์กรระดมทุนกันครอบครัวละ 20 บาทต่อเดือน โดยฝากเงินไว้กับ ธกส. กองทุนมีเป้าหมายเพื่อรองรับการเปลี่ยนมือของที่ดินในชุมชนไม่ให้ที่ดินหลุดออกไปข้างนอก และในช่วงที่ยังไม่มีทุนมากพอสำหรับจะซื้อที่ดินก็จะนำกองทุนมาหนุนด้านการใช้ที่ดินเพื่อทำเกษตรยั่งยืน เช่น ปูย พันธุ์พืชหรือการปรับระบบในแปลงเกษตร

ชาวบ้านมีหลักฐานยืนยันได้ว่าเข้ามาทำกินและใช้ประโยชน์ในที่ดินนานแล้ว เช่น ชาวบ้านสามารถใช้ใบเสร็จรับเงินตอนขายยาง ซึ่งแสดงถึงรายได้จากสวนยางในเขตอุทยานแห่งชาติประกอบกับทะเบียนการใช้ประโยชน์ปลูกยางในเขตอุทยานแห่งชาติที่ออกให้โดย สกย. นำไปกู้เงินจาก ธกส. ได้ และใช้ได้มาจนปัจจุบัน อบต. ได้ออก ภบท.

5 ให้ชาวบ้าน ซึ่งใช้เป็นหลักฐานในการขอทุนทำสวนยางจาก สกย.ได้ รวมทั้งใน พ.ศ. 2546 ช่วงรัฐบาลทักษิณที่มีนโยบายแปลงทรัพย์สินเป็นทุน สกย.ได้มาสำรวจพื้นที่ปลูกยางในเขตอุทยานแห่งชาติแล้วขึ้นทะเบียนไว้

ในด้านการพัฒนากิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน สิ่งที่เอื้อคือในปัจจุบันระบบทุนนิยมและการค้าจากภายนอกยังไม่เข้ามาควบคุมรูปแบบการผลิตของชุมชน เช่น ยังไม่มีเกษตรกรพันธสัญญา การมีกฎกติกาขององค์กรทำให้ยังไม่มี การผลิตแบบเข้มข้น ในการเข้าถึงแหล่งทุนพบว่าชาวบ้านสามารถกู้เงินจาก ธกส. หรือ เงินกู้นอกระบบ หรือการจำหน่ายทะเบียนรถมาซื้อที่ดินได้ แต่ส่วนมากที่ดินของชาวบ้าน ที่ใช้ประโยชน์อยู่จะมาจากกรบุกเบิกเองตั้งแต่แรก ชาวบ้านสามารถกู้เงินจากสหกรณ์ เพื่อการเกษตรนาโยงได้ เพื่อนำมาพัฒนาการผลิตในพื้นที่ได้ เช่น ปลูกปุย พันธุ์ยาง แต่ปัจจุบันการกู้เงินของชาวบ้านลดลงเนื่องจากชาวบ้านมีความมั่นคงในที่ดินมากขึ้น และมีรายได้จากยางพารา

ในด้านการประสานความร่วมมือขององค์กรในชุมชนมีสิ่งเอื้อคือ มีแนวร่วม หนุนช่วยองค์กรในการจัดทำโฉนดชุมชนมากขึ้น เช่น สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยรามคำแหงมาช่วยทำถนนทำทางใน พ.ศ. 2554 มูลนิธิฟื้นฟูอันดามัน (SAN) สนับสนุน ทุนให้ทำเส้นทางตามโครงการฟื้นฟูภัยพิบัติ และเครือข่ายฯ ได้รับทุนจาก Oxfam Solidarity เบลเยียม ในการฟื้นฟูภัยพิบัติผ่านทางกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน (Local Act)

โดยสรุป การรวมตัวของชาวบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมู ทำให้เกิดสิ่งที่จะเอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนหลายประการ คือ การคุกคามจากรัฐลดลง อัยการสูงสุดก็มีคำสั่งให้ชะลอการดำเนินคดีในระหว่างที่ทำโฉนดชุมชน เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในระดับจังหวัดและระดับพื้นที่ที่มีความเข้าใจต่อปัญหา คอยหนุนช่วยและให้ความร่วมมือกับองค์กรอย่างดี ทำให้ชาวบ้านได้มีเวลาในการทำกิจกรรมด้านอื่นได้ องค์กรมีการระดม ทุนจากสมาชิกเพื่อเริ่มก่อตั้งกองทุนธนาคารที่ดิน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการ ทรัพยากรในชุมชน ในระดับนโยบายมีช่องทาง มีกฎระเบียบเกี่ยวกับการทำโฉนดชุมชน ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน โดยเฉพาะการที่ ปจช. ได้รับรองให้ทั้ง 2 ชุมชน เป็นพื้นที่โฉนด ชุมชน และในด้านความเข้าใจของคนในสังคมต่อปัญหาในพื้นที่ก็มีมากขึ้น เนื่องจากมี การรณรงค์ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาในอนาคต ✓✓✓✓

ข้อเสนอของชุมชนบ้านตระ

● การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญคือ การที่ชาวบ้านถูกจับกุมหรือดำเนินคดี ข้อเสนอคือควรส่งไม้ฟ้องคดีชาวบ้านที่อยู่ในชั้นอัยการ ควรยุติการฟ้องเรียกค่าเสียหายทางแพ่ง คดีโลกร้อน ควรยกเลิกแบบจำลองการคิดค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม และเพิกถอนคำสั่งทางปกครองที่ให้อพยพคนอาสินชาวบ้าน และส่งมอบพื้นที่ให้ชุมชนบริหารจัดการตามแนวทางโฉนดชุมชน

● การแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย

ข้อเสนอระดับนโยบายคือ ในด้านธนาคารที่ดินหรือกองทุนที่ดิน รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณมาให้ชุมชน โดยชุมชนและคณะกรรมการบริหารตนเอง รัฐบาลต้องจัดเก็บภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้าเพื่อให้ผู้ที่ถือครองที่ดินจำนวนมากปล่อยที่ดินมาให้กับเกษตรกร และรัฐบาลต้องคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อคุ้มครองที่ดินของเกษตรกรไม่ให้หลุดมือ

ข้อเสนอของชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู

● การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญคือปัญหาเรื่องคดี ควรส่งไม้ฟ้องคดีชาวบ้านที่อยู่ในชั้นสอบสวน การควรยุติการฟ้องเรียกค่าเสียหายทางแพ่ง ยกเลิกแบบจำลองการคิดค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม

● การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน

ในด้านการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจุบันชาวบ้านต้องพึ่งพารายได้จากนอกชุมชนถึงประมาณครึ่งต่อครึ่งกับรายได้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ต่อไปจะทำให้เกิดปัญหาต่อกรรวมตัวของสมาชิกองค์กร จึงควรคิดค้นการร่วมกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การร่วมกันทำการผลิตแบบโฉนดชุมชน สร้างการผลิตในพื้นที่ส่วนรวม และในแปลงสมาชิก นอกจากนี้ควรคิดค้นกลไกด้านเศรษฐกิจ นอกเหนือไปจากการผลิตในพื้นที่ชุมชนทับเขือ-ปลักหมูด้วย

● การแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น

ควรให้ส่งมอบพื้นที่ให้องค์กรชุมชนบริหารจัดการตามแนวทางโฉนดชุมชน และควรให้ อบต. ออกเป็นบัญญัติท้องถิ่นเกี่ยวกับโฉนดชุมชน รวมทั้งการควบคุมการเปลี่ยนมือที่ดิน

● การแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย

ควรกำหนดให้มีกฎหมายโฉนดชุมชนอย่างชัดเจน ในด้านกองทุนที่ดินให้รัฐรับรององค์กรประชาชนเป็นทางการหรือเป็นนิติบุคคล ให้มีกฎหมายรองรับกองทุนธนาคารที่ดินของชุมชนให้สอดคล้องกับสถาบันบริหารจัดการที่ดินที่จะตั้งขึ้นโดยรัฐ ส่วนในด้านการเก็บภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า ปัจจุบันนี้รัฐกำลังดำเนินการทำร่าง พรบ. ว่าด้วยภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างกฎหมายนั้นด้วย และในด้านการคุ้มครองพื้นที่เกษตร รัฐต้องให้องค์กรประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ให้สอดคล้องกับการจัดทำผังเมืองของรัฐ รัฐควรยกเลิกอุทยานแห่งชาติหรือเขตอนุรักษ์แบบเดิมและปรับปรุงกฎหมายหรือหารูปแบบการจัดการทรัพยากรใหม่ให้สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่น การคุ้มครองพื้นที่เกษตรต้องออกกฎหมายใหม่ดีกว่าการตามแก้ไขกฎหมายเก่า

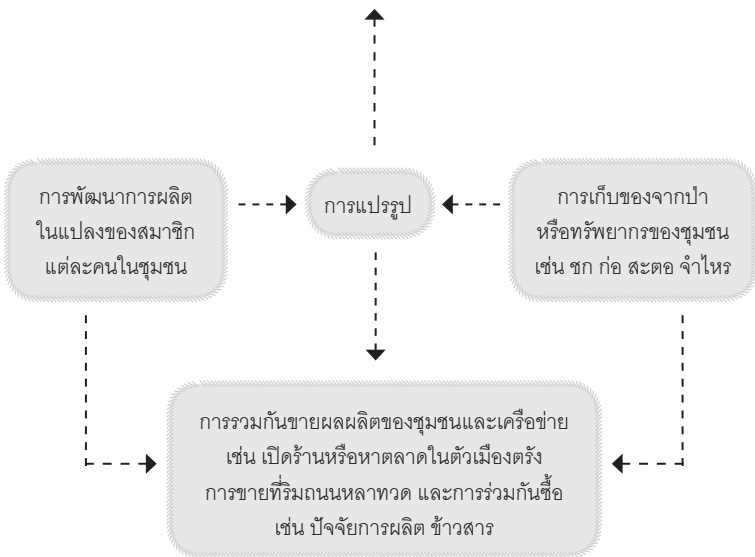
สรุปโดยภาพรวม ในช่วงต่อไปองค์กรชุมชนควรเน้นกิจกรรมการสร้างความเข้มแข็งการรวมตัวขององค์กรและเครือข่ายเป็นหลัก โดยแนวทางที่สำคัญคือการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิกองค์กรให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งต้องทำทั้ง 2 ระดับ คือ ระดับชุมชน และระดับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (คปบ.) โดยรวม

- กิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่ต้องทำมีอย่างน้อย 5 ด้าน คือ
1. การพัฒนาการผลิตในแปลงของสมาชิกแต่ละคนในชุมชน เช่น ผัก ผลไม้
 2. การเก็บผลผลิตจากป่า สายน้ำ และทรัพยากรในชุมชน เช่น ก่อ ชก สะตอ เนียง จำไทร ไฟกา เห็ด เป็นต้น
 3. การแปรรูปผลผลิตจากสวนหรือจากป่า เช่น ชก
 4. การขายผลผลิตรวมกัน เช่น ในชุมชน ริมนนที่ตลาดของบ้านทับเขือ-ปลักหมู การเปิดตลาดหรือร้านค้าในตัวเมืองตรัง
 5. งานด้านการบริหารจัดการ ทั้งระดับชุมชนและระดับเครือข่าย

กิจกรรมทั้ง 5 ด้านจะต้องนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ 7 ประการ ดังแผนผังที่แสดงด้านล่าง

แผนผัง แสดงความสัมพันธ์ของงานด้านเศรษฐกิจในช่วงต่อไปของเครือข่ายระหว่างกิจกรรม 5 ด้าน กับวัตถุประสงค์ 7 ประการ

- วัตถุประสงค์ของงานด้านเศรษฐกิจขององค์กรและเครือข่าย 7 ประการ**
1. เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับสมาชิก
 2. เพื่อลดความเสี่ยงและป้องกันไม่ให้สมาชิกขายที่ดิน
 3. เพื่อนำรายได้สมทบกองทุนองค์กรและเครือข่าย
 4. เพื่อพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในด้านต่าง ๆ
 5. เพื่อสร้างแนวร่วมในสังคม โดยเฉพาะผู้ที่เป็นลูกค้าและคนในเมือง
 6. เพื่อขยายฐานสมาชิกองค์กร
 7. เพื่อสร้างวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกัน พัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่าย

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของงานด้านเศรษฐกิจทั้ง 7 ประการ จะเห็นว่างานด้านเศรษฐกิจจะเป็นงานสำคัญต่อไปของเครือข่ายและสำคัญต่อความสำเร็จของโฉนดชุมชน เพราะตามเป้าหมายแล้วไม่ได้หวังผลเพียงด้านรายได้ แต่ได้รวมเอางานย่อย ๆ ที่สำคัญเอาไว้ ความสำเร็จของงานเศรษฐกิจจะทำให้งานอื่น ๆ ได้รับผลดีไปด้วย เป็นการออกแบบกิจกรรมที่ไม่ทำให้เกิดการกระจุกกระจายเป็นหลายแนว แต่เป็นการบูรณาการงานเข้าด้วยกัน เป็นการแก้ปัญหาทั้งภายนอกและภายในองค์กรเครือข่ายที่เคยมีอยู่ และเป็นการรุกคืบไปข้างหน้าโดยตอบสนองเป้าหมายโดยรวมขององค์กรเครือข่ายพร้อมกันไปด้วย

งานเศรษฐกิจจะเป็นงานที่ต้องทำต่อเนื่องระยะยาว โดยต้องเริ่มทำโดยเร็วที่สุดเมื่อมีความพร้อม จุดเริ่มต้นของงานเศรษฐกิจควรจะเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวก่อนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดหรือให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด เช่น นำลูกชกในป่าชุมชนมาแปรรูปปรับปรุงระบบการผลิตในแปลงเกษตรของสมาชิก เป็นต้น แล้วค่อย ๆ พัฒนาความซับซ้อนของงานตามสภาพที่เป็นจริง

การประเมินผลความสำเร็จของงานด้านเศรษฐกิจในช่วงต่อไปควรวัดจากการบรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 7 ข้อเป็นสำคัญ งานด้านเศรษฐกิจจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อพัฒนาการทำงานของเครือข่ายในหลาย ๆ ด้านไปด้วย ไม่ใช่เฉพาะการบรรลุด้านการมีรายได้อย่างเดียว เช่น บางกิจกรรมอาจล้มเหลวในด้านผลตอบแทนเป็นเงิน แต่สามารถสร้างทักษะให้กับสมาชิกได้มากก็อาจเป็นสิ่งที่เครือข่ายจำเป็นต้องทำ แล้วนำมาเรียนรู้ร่วมกันในองค์กรเครือข่าย

กว่าจะมาถึงวันนี้ √ √ √ √

การที่ชาวบ้านมารวมตัวกันเป็นองค์กรและเครือข่ายและร่วมกันทำโครงการชุมชน เริ่มจากการที่ถูกเจ้าหน้าที่คุกคามและการถูกกล่าวหาเป็นสำคัญ ถือได้ว่าเป็นการตอบโต้ กับสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ที่ก่อนนี้ไม่เคยมีเรื่องเช่นนี้มาก่อน สิ่งที่บ้านได้กระทำการ ทดลองหารูปแบบวิธีการที่เหมาะสม โดยมีการปรับให้เหมาะสมขึ้นเรื่อย ๆ เป็นการเรียนรู้ ท้ามกลางการปฏิบัติจริงที่มีจุดหมายเพื่อแก้ปัญหาที่ผู้อื่นสร้างให้ การต่อสู้ของชาวบ้าน กลายเป็นโอกาสดีให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ และได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน

แต่ก่อนการอยู่ร่วมกันและการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านอาจอยู่ใน รูปแบบของการใช้วัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ต่อมาเมื่อทุนนิยมและระบบการค้า ขยายตัวมากขึ้น มีคนที่ต้องปรับตัวจากที่ราบขึ้นมาอยู่บนที่สูงมากขึ้นแต่ก็ยังไม่มีความ ขัดแย้งกัน จนเมื่อเกิดความขัดแย้งกับรัฐตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ก็ไม่สามารถ ใช้เครื่องมือเดิมในการจัดการความขัดแย้งได้ ชาวบ้านต้องเรียนรู้ปัญหาใหม่ เรียนรู้ ขอบเขตปัญหาที่กว้างขึ้น จนเกี่ยวโยงไปถึงนโยบายของรัฐและการขยายตัวของทุนนิยม การเรียนรู้เหล่านี้เกิดขึ้นและสะสมมากขึ้นท้ามกลางการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ยิ่งเรียนรู้ มากขึ้นชาวบ้านก็ต้องปรับรูปแบบการต่อสู้ ยิ่งปรับการต่อสู้ก็ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้มากขึ้น แม้จนปัจจุบันนี้ลักษณะการเรียนรู้ท้ามกลางการปฏิบัติของชาวบ้านก็ยังเป็นอยู่เช่นนั้น กิจกรรมและรูปแบบองค์กรที่เกิดขึ้นก็จะสอดคล้องกับระดับการเรียนรู้ปัญหาของชาวบ้าน ที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

แม้ว่าการเรียนรู้ปัญหาของชาวบ้านจะยังต้องแสวงหาให้เพิ่มพูนขึ้นไปยังไม่ สิ้นสุด แต่ข้อสรุปประการหนึ่งที่ชาวบ้านได้รับตั้งแต่แรกเริ่มมาต่อสู้ในรูปแบบใหม่ก็คือ เครื่องมือในการต่อสู้ยุคใหม่ของชาวบ้านผู้ด้อยโอกาสมีแต่ต้องรวมตัวกันให้เข้มแข็ง เท่านั้น ข้อสรุปนี้ชาวบ้านอาจเรียนรู้มาจากผู้ที่ต่อสู้มาก่อน แล้วตกย้ำให้เห็นจริงมากขึ้น เมื่อได้ลงมือต่อสู้ด้วยตัวเอง แต่การรวมตัวกันอย่างไรให้เข้มแข็งนั้นขึ้นอยู่กับสภาพของ แต่ละกลุ่มแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป

ข้อสรุปสำคัญอีกประการหนึ่งจากการต่อสู้ตั้งแต่ช่วงแรก ๆ คือ ปัญหาที่เกิดขึ้น กับชาวบ้านมาจากการรวบอำนาจของรัฐไว้ที่ส่วนกลาง รัฐจึงบังคับให้ชาวบ้านทำตามที่ รัฐกำหนด ทั้งที่อาจไม่ตรงกับชีวิตจริงของชาวบ้าน จุดหมายในการต่อสู้ของชาวบ้านจึง

มุ่งสู่การผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจของรัฐจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิชุมชน และสอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 66 และทำให้มุมมองการต่อสู้ของชาวบ้านเพิ่มขึ้นจากการมองปัญหาของตนเองเฉพาะหน้า ไปสู่การวิเคราะห์เชื่อมโยงถึงนโยบายและสังคมโดยรวม โดยเห็นว่าการแก้ไขปัญหาไม่สามารถทำได้เพียงแค่การแก้ปัญหาของตนเอง แต่ต้องคำนึงถึงโครงสร้างของปัญหาที่กว้างขึ้นด้วย

กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า แนวทางการต่อสู้หลักของชาวบ้านตั้งแต่ช่วงแรกมาจนถึงปัจจุบันคือ การสร้างการรวมตัวของชาวบ้านให้เข้มแข็ง เพื่อผลักดันให้รัฐกระจายอำนาจมาให้แก่ชุมชน การรวมตัวของชาวบ้านเพียงแค่ชุมชนเดียวก็ไม่เพียงพอ แต่ต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยเฉพาะกับผู้ที่เสียเปรียบในสังคมให้กว้างขวางมากที่สุดด้วย เพราะเห็นว่าแนวทางนี้จะทำให้ชาวบ้านและสังคมโดยรวมสามารถเลือกวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองและสร้างความสุข สร้างความเป็นธรรมได้ทั้งต่อตนเองและสังคม

สำหรับบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมูซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรทศ(คปบ.) ก็ได้เริ่มจากการประสบปัญหา จึงได้เริ่มเรียนรู้ และปรับตัวคือเริ่มจากการถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ชาวบ้านได้แก้ปัญหาแบบตัวใครตัวมัน โดยมักก่อประโยชน์ให้กับเจ้าหน้าที่ที่ทุจริต ต่อมาเมื่อการคุกคามเข้มข้นขึ้นชาวบ้านจึงเริ่มตอบโต้ไปตามสถานการณ์ ยังไม่ได้จัดรูปแบบการรวมตัวกัน จนผ่านประสบการณ์หลายครั้งจึงเริ่มมีการจัดการรวมตัวอย่างชัดเจนขึ้น เริ่มมีแกนนำ มีสมาชิก แต่ขณะเดียวกันก็มีผู้ที่อยู่เฉย และผู้ที่ขัดขวางด้วย การปรับตัวของการรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้นเสมอจนเริ่มอยู่ตัวมากขึ้น

เมื่อเกิดการรวมตัวอย่างเป็นระบบจึงได้เกิดการศึกษาเรียนรู้ถึงขอบเขตของปัญหา เริ่มมีการวางแนวทางการขับเคลื่อนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว แต่ในช่วงแรกมักจะเป็นการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเป็นหลัก เพราะเจ้าหน้าที่เข้ามาคุกคามอยู่เสมอ การทำกิจกรรมขององค์กรเครือข่ายเพื่อหยุดยั้งการคุกคามในช่วงนี้จะพยายามให้เกิดการเจรจาต่อรองในระดับพื้นที่ จนถึงระดับอำเภอ จนถึงระดับจังหวัดโดยพยายามไม่ให้เกินไปกว่านั้น ขณะเดียวกันนอกจากการทำงานด้านการคุกคามจากภายนอก เครือข่ายก็พัฒนางานภายในของตนเองด้วย เริ่มจาก แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ต่อมาก็ได้พัฒนาเป็น ธรรมนูญชุมชน ที่ขยายจากเฉพาะประเด็นทรัพยากรไปสู่ทุกด้านในชุมชน

ต่อมาชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าการแก้ปัญหาโดยพยายามจำกัดไม่ให้เกินไปจากระดับจังหวัดไม่สามารถทำได้ เพราะต้นตอของปัญหามาจากระดับนโยบายส่วนกลาง เครือข่ายจึงต้องปรับไปเคลื่อนไหวในระดับนโยบายด้วย ซึ่งทำให้ต้องประสานความร่วมมือกับเครือข่ายของประชาชนที่เดือดร้อนในภาคอื่นๆ ทั่วประเทศ ขับเคลื่อนไปด้วยกันในนามของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) และในที่สุดก็ได้พัฒนาประเด็นข้อเสนอร่วมกันขึ้นมาเป็น *โฉนดชุมชน* นั่นเอง โฉนดชุมชนจึงเป็นสิ่งที่องค์กรเครือข่ายได้เริ่มทำมาตั้งแต่ต้นจนเกิดความต่อเนื่องและยกระดับขึ้นมาในปัจจุบัน

ผลจากการขับเคลื่อนตั้งแต่เริ่มต้นมาจนถึงปัจจุบันที่การต่อสู้ได้ยกระดับขึ้นถึงระดับนโยบาย กล่าวได้ว่าได้ทำให้ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เคยถูกเจ้าหน้าที่รัฐคุกคามได้ ทั้งยังเกิดผลดีด้านอื่น ๆ ตามมา ได้แก่

1. การคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐต่อชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ที่เป็สมาชิกองค์กรลดลง
2. ชาวบ้านได้รวมตัวกันเป็นองค์กรและเครือข่าย และพัฒนาความเข้มแข็ง

อย่างต่อเนื่อง มีกิจกรรมขององค์กรหลายด้าน เช่น การจัดทำข้อมูล การคิดค้นแผนงานขององค์กรเครือข่ายเป็นระบบมากขึ้น การพัฒนาด้านวัฒนธรรม การพัฒนากองทุนร่วม การสร้างแนวร่วมกับคนกลุ่มต่าง ๆ การสร้างแกนนำและบุคลากรที่มีความสามารถด้านต่าง ๆ เป็นต้น

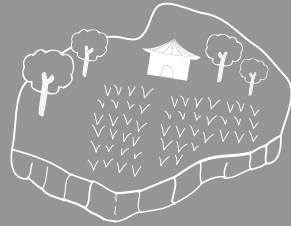
3. จากเดิมที่ชาวบ้านเคยเป็นผู้เสียเปรียบ รัฐเข้ามาคุกคามอย่างไม่เกรงใจ และสังคมเชื่อถือฝ่ายอื่นมากกว่า แต่จากการเคลื่อนไหวทำให้ชาวบ้านมีศักดิ์ศรี เป็นที่น่าเชื่อถือ ได้รับการยอมรับจากรัฐและสังคมมากขึ้น

4. การที่องค์กรเครือข่ายมีการทำงานอย่างมีหลักเกณฑ์และปฏิบัติการจริง ทำให้ผู้ที่กระทำผิดในชุมชน โดยเฉพาะเกี่ยวกับการทำลายทรัพยากรทั้งโดยคนในชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐ ที่เคยหากินอย่างมิชอบลดลง การจัดการทรัพยากรในชุมชนเป็นระบบชัดเจน

สิ่งที่เกิดขึ้นทั้ง 4 ประการ นี้ปรากฏเห็นได้ชัดตั้งแต่ปลายปี 2553 ที่โฉนดชุมชนได้ถูกผลักดันกลายเป็นนโยบายของรัฐเป็นต้นมา ชาวบ้านได้สรุปว่าได้จบการต่อสู้ที่ยากที่สุด 1 ลงแล้ว โดยชาวบ้านสามารถ ยับกับ ปัญหาไว้ได้เท่านั้น แต่ปัญหายังไม่หมดไปเพราะการขยายของทุนนิยม และระบบการค้าจะทำให้เกิดการแย่งชิงที่ดินและทรัพยากรจากชาวบ้านตามมาอีก และอาจจะมากขึ้นกว่าเดิมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ประเทศไทยกำลังจะเข้าสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ใน พ.ศ. 2558 นี้

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเชื่อมั่นว่าแนวทางการต่อสู้โดยการผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจจากรัฐส่วนกลางสู่ชุมชนยังเป็นแนวทางที่ถูกต้องที่จะทำให้ชุมชนสามารถมีอำนาจในการกำหนดตนเองได้ โฉนดชุมชน ซึ่งได้มาจากการต่อสู้ที่ผ่านมาจึงเป็นเครื่องมือที่มีพลังสามารถทำให้บรรลุสู่การกระจายอำนาจได้ และต่อไปอาจมีเครื่องมืออื่น ๆ เพิ่มเข้ามา ตามคำกล่าวของชาวบ้านจึงเห็นได้ว่าโฉนดชุมชนถือเป็นเครื่องมือในการต่อสู้อย่างหนึ่งที่ต้องและเป็นธรรม โฉนดชุมชนจึงไม่ใช่เป้าหมายสูงสุด เพราะเป้าหมายสูงสุดของชาวบ้านคือการกระจายอำนาจที่อาจต้องใช้เครื่องมืออื่นอีกหลายชนิดนอกจากโฉนดชุมชนมาร่วมด้วย

โฉนดชุมชน กับคนไร้ที่ดิน

อ.วิทยา อารภรณ์ และคณะ

นับตั้งแต่มีการชุมนุมที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พ.ศ. 2546 เพื่อตรวจสอบการถือครองที่ดินของบริษัทเอกชนในที่ดินรัฐ และเรียกร้องให้รัฐปฏิรูปที่ดินให้กับชาวบ้าน จากนั้นการเคลื่อนไหวของชาวบ้านยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แม้จะถูกปราบปรามอย่างรุนแรงหลายครั้ง ทำให้เห็นได้ถึงปัญหาที่ดินที่รุนแรงขึ้นทุกขณะ การเรียกร้องต่อสู้ของชาวบ้านขยายตัวออก และมีการปรับเปลี่ยนไปหลายทิศทาง แยกออกเป็นหลายกลุ่ม ต่อมาในเดือนธันวาคม 2551 ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่เคยร่วมเรียกร้องต่อสู้เรื่องที่ดิน รวมตัวกันในนามสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) มีสมาชิกทั้งสิ้น 6 ชุมชน แนวทางสำคัญที่ สกต. เสนอและผลักดันเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินคือ แนวทางโฉนดชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ต้องการศึกษาถึงการทำโฉนดชุมชน ในพื้นที่การดำเนินงานของสกต. โดยเลือกพื้นที่กรณีศึกษา 6 ชุมชน คือ ชุมชนสันติพัฒนา หมู่ที่ 6 ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนคลองไทรพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชุมชนไทรงามพัฒนา หมู่ที่ 5 ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยชุมชนไทรงามพัฒนาได้แบ่งย่อยออกเป็น 4 ชุมชน คือ ชุมชนไทรงาม 1,2,3,4

พื้นฐานปัญหาที่คล้ายกันได้ ✓✓✓✓

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้ที่เป็นแหลมยื่นออกไปในทะเล ทำให้เป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของภูมิภาคนี้มาตั้งแต่อดีต พื้นที่ภาคใต้เป็นเมืองท่าค้าขายที่คึกคัก เป็นพื้นที่ที่รัฐบนผืนแผ่นดินใหญ่อ่างกรุงศรีอยุธยาต้องการยึดครองไว้เป็นเมืองท่าสำหรับค้าขายทางทะเล จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นช่วงที่ทุนนิยมขยายตัวเข้ามาในไทย ภาคใต้เป็นพื้นที่ที่กล่าวได้ว่าเกิดการขยายตัวของทุนนิยมเข้มข้นก่อนภาคอื่น ดังจะเห็นได้จากช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 พื้นที่ภาคใต้ได้ใช้เหรียญต่างประเทศ ในการแลกเปลี่ยนสินค้าแพร่หลายก่อนภูมิภาคอื่น หรือการที่หัวเมืองในภาคใต้หลายเมือง ที่มีทรัพยากรมีค่าอย่างแร่ชนิดต่าง ๆ ถูกกำหนดให้เป็นเมืองราชทรัพย์ หรือเป็นเมืองสำหรับสร้างรายได้ให้กับรัฐส่วนกลาง บางพื้นที่ก็ถูกกำหนดให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น การปลูกข้าวเพื่อขาย ในบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ทะเลสาบสงขลา เป็นต้น

การเกิดขึ้นของระบบการค้าและทุนนิยม ตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ยังทำให้มีการปรับตัวของกลุ่มผู้ปกครองเดิม เพื่อรักษาอำนาจและการหาประโยชน์จากระบบทุนนิยม ที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจแบบเงินตราชัดเจนขึ้น ประกอบกับมีแรงงานอพยพเข้ามา มาก โดยเฉพาะแรงงานชาวจีน ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคใต้เป็นไปเพื่อการผลิตในระบบทุนนิยม ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้มข้นมากขึ้น เช่น การทำการเกษตร การปลูกข้าว การทำโรงสี การปลูกยางพารา การทำเหมืองแร่ เป็นต้น

กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญ ในช่วงแรกของการปรับเปลี่ยนพื้นที่ภาคใต้ เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมคือ ตระกูลขุนนางที่เป็นกลไกการปกครองจากอำนาจส่วนกลางตระกูลที่สำคัญ เช่น ณ ระนอง ณ นคร ณ ภูเก็ต ณ สงขลา กลุ่มเหล่านี้จะช่วยเหลือผู้มีอำนาจส่วนกลาง ในการปรับระบบการปกครองและวางรากฐานเศรษฐกิจแบบใหม่ให้แก่ส่วนกลาง เช่น การปรับระบบภาษี การปรับระบบการผลิตของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่ากลุ่มขุนนางเหล่านี้ ต่อมาเมื่อสะสมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น กลับถูกกลืนโดยรัฐในการขยายตัว ทั้งโดยการให้คานอำนาจกันเอง และการถูกลดบทบาทลงโดยตรงจากส่วนกลาง จากนั้นก็มีกลุ่มทุนกลุ่มอื่นมาสืบทอดบทบาทการขยายตัวของอำนาจจากส่วนกลางลงสู่พื้นที่ภาคใต้ และดึงผลประโยชน์เข้าสู่ส่วนกลางแทน

นอกจากกลุ่มนายทุนแล้ว การดึงอำนาจและผลประโยชน์เข้าสู่ส่วนกลาง ยังทำผ่านเครือข่ายอิทธิพลในท้องถิ่น และนักการเมืองซึ่งก่อรูปชัดเจนตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลง

การปกครองใน พ.ศ. 2475 จนเกิดเป็นระบบชัดเจนในรูปของพรรคการเมือง ที่มีอิทธิพลอย่างสูงในภาคใต้ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ขยายตัวพร้อมกับการเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยเฉพาะตั้งแต่เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ทำให้ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก และส่งผลกระทบต่อทุกภูมิภาคในภาคใต้ อย่างกว้างขวาง

การปรากฏขึ้นของปัญหาที่คล้ายกันได้ ✓✓✓✓

ความเหลื่อมล้ำของการถือครองที่ดิน และฐานะทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศไทย ได้นำมาสู่การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อเสนอให้แก่ปัญหา ปรากฏการณ์ที่สำคัญที่แสดงถึงการรวมตัวของคนทุกชนชั้นในสังคมไทย เช่น การเกิดสหพันธ์ชาวนา ชาวไร่แห่งประเทศไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2517 ที่มีชื่อเรียกร้องในเรื่องประกันราคาข้าว ค่าเช่านา และเร่งรัดให้มีการปฏิรูปที่ดินอย่างเป็นธรรม แต่ต่อมาได้ถูกปราบปรามเช่นฆ่าอย่างหนัก จนต้องยุติบทบาท แต่ส่งผลให้รัฐสนใจปัญหาที่ดินและตราพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ในขณะที่ความขัดแย้งในทางเศรษฐกิจการเมืองก็เข้มข้นมากขึ้น

ประมาณ พ.ศ. 2520 พรรคการเมืองเก่าแก่ ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มทุนอนุรักษ์นิยมเดิม ได้ขยายบทบาทและสร้างความมั่นคงของฐานเสียงในภาคใต้ ซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรจำนวนมาก ดังที่เกิดขึ้นกับกรณีของปัญหาที่ดินในจังหวัดสุราษฎร์ธานีในการศึกษารัชนี การขยายฐานทางการเมืองเริ่มชัดเจนขึ้นในยุคที่ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี (23 มีนาคม 2523 - 4 สิงหาคม 2531) ที่ได้มีนโยบายเปิดป่าสงวนเสื่อมโทรมจากการสัมปทานทำไม้แล้ว ให้บริษัทต่างชาติและกลุ่มทุนไทยเช่าเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน จนกลายเป็นพื้นที่สวนปาล์มน้ำมันขนาดใหญ่ เมื่อครบกำหนดตามสัญญาเช่าแล้วกลุ่มทุนไทยก็ได้สวมรอยครอบครองทำประโยชน์ต่อ จนปัจจุบันได้กลายมาเป็นบริษัทของกลุ่มทุนไทย และเป็นฐานทางเศรษฐกิจ หรือท่อน้ำเลี้ยงให้กับพรรคการเมืองดังกล่าว ที่ดินส่วนใหญ่จึงกลายเป็นของกลุ่มนายทุนผู้มีอิทธิพลจากการสนับสนุนของนักการเมือง

นอกจากปัญหาที่ดินแล้วชาวบ้านทั่วไปยังประสบกับปัญหาอื่นๆ อีกหลายด้าน สำหรับในจังหวัดสุราษฎร์ธานีพบว่าตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้รวมตัวกันขึ้นหลายกลุ่มตามปัญหาเฉพาะหน้า อันทำให้เกิดความไม่มั่นคงในชีวิต เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ เครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน การรวมตัวกันของชุมชนเมือง และกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น กลุ่มและองค์กรเหล่านี้ได้มีการวิเคราะห์ปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จนทำให้เห็นว่าปัญหาการขาดความมั่นคงในชีวิตด้านต่างๆ เชื่อมโยงไปถึงปัญหาสำคัญคือ ปัญหาการขาดแคลนที่ดิน ข้อค้นพบของชาวบ้านสอดคล้องกับผลการศึกษาของมูลนิธิสถาบันที่ดิน ที่พบว่าที่ดินที่มีการครอบครองใช้ประโยชน์ในประเทศไทยมีประมาณ 130 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ 90 เปอร์เซ็นต์กระจุกตัวอยู่ในมือของคนเพียง 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

ปัญหาที่ดินจึงเป็นประเด็นที่ชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเริ่มสนใจมาก่อน พ.ศ. 2546 ที่มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย

การทำสวนปาล์มน้ำมันในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ✓✓✓✓

จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีเนื้อที่ประมาณ 8,173,760 ไร่ ประมาณร้อยละ 49 ของพื้นที่จังหวัดมีภูมิประเทศเป็นภูเขา ใน พ.ศ. 2549 ร้อยละ 28 ของจังหวัดเป็นพื้นที่ป่าไม้ มีพื้นที่ดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) ประมาณ 1.91 ล้านไร่ ซึ่งล้วนแต่เป็นที่ดินของรัฐ 4 ประเภทคือ ที่สาธารณประโยชน์ที่ราษฎรเลิกใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่ราชพัสดุ ที่จำแนกออกจากเขตป่าไม้ถาวร และที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมสภาพ

ขณะเดียวกันในท้องที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็ยังมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในแปลงขนาดใหญ่จำนวนมาก จากการตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารการอนุญาตให้เอกชนใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติตามมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่ามีพื้นที่สวนปาล์มและป่าสงวนแห่งชาติ ที่รัฐเปิดให้บริษัทคนไทยและชาวต่างชาติเช่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมากกว่า 200,000 ไร่ มีพื้นที่ป่าไม้ที่เช่าเกิน 200 ไร่ หมดสัญญาเช่าแล้ว 60,043 ไร่ สำหรับพื้นที่ที่เป็นสวนปาล์มมีพื้นที่หมดสัญญาเช่า หรือสิ้นสุดการอนุญาตให้เอกชนทำประโยชน์ในเขตป่าเสื่อมโทรมของกรมป่าไม้จำนวน 38 แปลง รวม 68,500 ไร่ และยังสำรวจพบว่า พื้นที่เหล่านี้จำนวนมากอยู่ในเขต สปก.

ธุรกิจการทำสวนปาล์มในจังหวัดสุราษฎร์ธานีกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์แหล่งใหญ่ ถ้าคำนวณจากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ระบุว่า ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 830,717 ไร่ หรือกว่าร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด มีผลผลิตปาล์มน้ำมันเฉลี่ย 3.1 ตัน ต่อไร่ต่อปี ซึ่งถ้าคิดราคาผลปาล์ม กิโลกรัมละ 5.50 บาท จะรวมเป็นเงินถึง 14,163,724,900 บาท ต่อปี

ธุรกิจการทำสวนปาล์มมีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย โดยมักมีกลุ่มทุนขนาดใหญ่ และทุนต่างชาติควบคุมอยู่¹ กลุ่มทุนปาล์มน้ำมันจะมีโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มที่จำเป็นจะต้องมีพื้นที่ปลูกปาล์มเป็นของตัวเอง เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีผลผลิตปาล์มไม่น้อยกว่า 50 - 60 % ซึ่งพอที่จะป้อนโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มให้สามารถเดินเครื่องจักรได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีความต้องการพื้นที่จำนวนมากเพื่อปลูกปาล์ม ดังกรณีของ บริษัท สห

¹ ข้อมูลจาก ธุรกิจปาล์มน้ำมันสุราษฎร์ธานีในอุ้งมือ “ทุนใหญ่-ต่างชาติ” หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ ปีที่ 33 ฉบับที่ 4173 วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2553

อุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (มหาชน) จำกัด ข้อมูลจากรายงานประจำปี 2551 ของบริษัท ระบุว่าบริษัทมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมากที่สุดในประเทศไทย โดยมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน รวม 5 แปลง เนื้อที่รวม 44,355.87 ไร่ อยู่ในพื้นที่จังหวัดกระบี่ 3 แปลง และอยู่ในเขต ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี 2 แปลง เนื้อที่รวม 23,006.38 ไร่ และยังมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันที่สวนเคียนซาในอำเภอเคียนซา จำนวน 8,464.74 ไร่ และ สวนชัยบุรีในอำเภอชัยบุรี จำนวน 12,881.50 ไร่ ซึ่งเป็นที่สัมปทานของบริษัทย่อยในเครือ โดยที่ดินกว่า 44,000 ไร่ นี้ เป็นที่ดินปลูกปาล์มน้ำมันทั้งหมด ไม่รวมพื้นที่ของอาคาร หนอง บึง พื้นที่สำรอง และพื้นที่เพาะต้นกล้าปาล์ม

นอกจากนี้ยังมีนิติบุคคลที่ถือหุ้นอยู่ใน บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (มหาชน) จำกัด อีกหลายบริษัท เช่น บริษัทพันธ์ศรีวิวัฒน์ ซึ่งถือหุ้นอยู่ในบริษัทพันธ์ศรี และบริษัทประจักษ์วิวัฒน์ โดยบริษัท พันธ์ศรี มีพื้นที่สัมปทานสวนปาล์มน้ำมันในอำเภอ ชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานีรวม 20,000 ไร่ ส่วนบริษัท ประจักษ์วิวัฒน์ มีพื้นที่สัมปทาน อยู่ในอำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 10,600 ไร่ อันแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือของกองทุนที่ได้รับผลประโยชน์จำนวนมาก

การถือครองที่ดินแปลงใหญ่ของกลุ่มธุรกิจปาล์มน้ำมันในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการถือครองโดยได้รับสัมปทานหรือเช่าที่ดินจากรัฐโดยเฉพาะจากกรมป่าไม้ โดยอาศัยมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ด้วยค่าเช่าเพียงไร่ละ 20 บาท ต่อปีเท่านั้น กลุ่มที่ถือครองที่ดินเพื่อทำธุรกิจสวนปาล์มจำนวนมากเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ อันได้แก่กลุ่มทุนจากประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ที่เข้ามาลงทุน ร่วมกับคนไทย จากข้อมูลของสำนักงานพัฒนาธุรกิจการค้าพบว่า บริษัทต่าง ๆ ที่เข้ามา ปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่ขนาดใหญ่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ล้วนแต่มีกรรมการที่เป็นชาว ต่างชาติ เช่น บริษัท นำบีพัฒนาการเกษตร จำกัด และบริษัท เข้าที่ไทยพัฒนาการเกษตร จำกัด ทั้ง 2 บริษัทมีกรรมการชุดเดียวกัน 4 คน คือ นายเลี้ยว คองมัน นายเลี้ยว ชงหมิง นางวารุณี ตาจักร และนางสาวกัญญ์นที ตาจักร ขณะที่ บมจ. สหอุตสาหกรรมน้ำมัน ปาล์ม ก็มีนายวัง ต้า เลียง และนายวัง ชาง ยิง ชาวสิงคโปร์เป็นกรรมการ

ส่วนกลุ่มทุนสวนปาล์มขนาดกลางลงมา ยังคงมีกรรมการเป็นชาวต่างชาติคน เดียวกัน เช่น นายลี ซองไทย เป็นกรรมการในหลายบริษัท เช่น บริษัทเค.เอส.มารีน บริษัท ศรีวิชัยปาล์ม บริษัทกาญจนดิษฐ์อินดัสตรี (1989) บริษัทกาญจนดิษฐ์เอสเตท บริษัทกรี

น กลอรี บริษัทไทยแพลนเตชั่น ส่วนกลุ่มทุนท้องถิ่น เช่น กลุ่มของทักษิณปาล์ม ในนาม บริษัท ทักษิณ อุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (1993) ก็มีชื่อนายลี ซองไทย เป็นกรรมการด้วย ธุรกิจปาล์มน้ำมันในจังหวัดสุราษฎร์ธานีจึงตกอยู่ในมือของกลุ่มทุนขนาดใหญ่เพียงไม่กี่ราย

ความแตกต่างในการเข้าถึงผลประโยชน์ในที่ดินของนายทุนและชาวบ้านใน จังหวัดสุราษฎร์ธานีอาจสังเกตได้จากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ ระบุว่า ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 830,717 ไร่ มีเกษตรกร ผู้ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 29,271 ครัวเรือน กระจายตัวอยู่ในทุกอำเภอ โดยข้อมูลดังกล่าวไม่ได้แยกแยะว่า เกษตรกรผู้ปลูกปาล์มน้ำมันเหล่านั้นเป็นนายทุนหรือชาวบ้าน ทั่วไป แต่ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่า มีพื้นที่ปลูกปาล์มที่เป็นของชาวบ้านทั่วไปเพียง ประมาณร้อยละ 10 หรือประมาณ 8,307 ไร่ เท่านั้น ขณะที่พื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 822,410 ไร่ เป็นของนายทุน แต่เมื่อนายทุนจะครอบครองที่ดินขนาดใหญ่เพื่อปลูกปาล์ม แต่กลับสร้างงานได้น้อยมาก เพราะชาวบ้านพบว่าพื้นที่ปลูกปาล์มของนายทุนขนาด 3,000 ไร่ มีการจ้างแรงงานเพียงประมาณ 20 คน เท่านั้นหรือคนงาน 1 คน รับผิดชอบ พื้นที่สวนปาล์มของนายทุนถึง 150 ไร่ ถ้าเปรียบเทียบกับพื้นที่ปลูกปาล์มในจังหวัด สุราษฎร์ธานีของนายทุนทั้งหมด 322,410 ไร่ ก็จะใช้จ้างแรงงานเพียงประมาณ 2,150 คน เท่านั้น ขณะที่ถ้านำที่ดินจำนวนดังกล่าวมาปฏิรูปให้เกษตรกรครอบครองได้ 10 ไร่ จะสามารถรองรับชาวบ้านได้ถึง 32,241 ครอบครั้ว ซึ่งถ้าแต่ละครอบครัวมีสมาชิกครอบครัว ละ 4 คน ก็จะรองรับแรงงานได้ถึง 96,723 คน มากกว่าการสร้างงานโดยนายทุนถึง 45 เท่า

การรวมตัวกันของชาวบ้าน

คนที่กล่าวแล้วว่าชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้รวมตัวกันตามประเด็นปัญหาต่าง ๆ หลายกลุ่ม ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา พบว่าผู้เดือดร้อนในแต่ละปัญหาล้วนโยงไปถึงปัญหาเรื่องการขาดแคลนที่ดิน ใน พ.ศ. 2544 - 2545 จึงมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับปัญหาที่ดินในจังหวัดสุราษฎร์ธานีอย่างจริงจัง และนำมาสู่การเคลื่อนไหวเรื่องที่ดินต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ความเคลื่อนไหวที่สำคัญเริ่มต้นขึ้นในวันที่ 25 พฤษภาคม 2545 ที่มีชาวบ้านประมาณ 3,000 คน ร่วมประชุมกันที่สำนักสงฆ์บ้านคลองครามเหนือ ตำบลท่าอาน อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อระดมเตรียมข้อเสนอการแก้ไขปัญหาที่ดินต่อนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นก็มี การเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เพื่อศึกษาและหาทางแก้ไขปัญหาที่ดินมาอย่างต่อเนื่องคือ

วันที่ 26 พฤษภาคม 2545 ชาวบ้านในนาม “เครือข่ายองค์กรประชาชน สุราษฎร์ธานี” ได้ยื่นข้อเสนอกับนายกรัฐมนตรี พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ผ่านนายพลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ในขณะนั้นที่เดินทางมาปลูกป่าชายเลนที่ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี

หลังจากนั้นกลุ่มชาวบ้านก็ได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็น และกระจายข่าวไปยังผู้สนใจตามพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จนมีผู้มาร่วมลงรายชื่อเข้าร่วมประมาณ 20,000 คน

วันที่ 10 - 13 กุมภาพันธ์ 2546 ชาวบ้านประมาณ 10,000 คน ชุมนุมเรียกร้องที่ศาลากลางจังหวัดสุราษฎร์ธานี จนได้ข้อตกลงร่วมกันกับรัฐบาลเป็นครั้งแรกว่าจะหาทางแก้ไขปัญหาที่ดินอย่างจริงจัง แต่หลังจากนั้นก็ได้ทิ้งช่วงไปอีก จนกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีคำสั่งที่ 123/2546 ลงวันที่ 22 เมษายน 2546 แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาป่าไม้ ในกรณีราษฎรชุมนุมเรียกร้องที่ดินทำกินจากรัฐบาล คณะทำงานมีจำนวน 25 คน โดยมีตัวแทนภาคประชาชน 14 คน

หลังจากมีคำสั่งดังกล่าวแล้ว คณะทำงานชุดนี้ก็ไม่มีการดำเนินการ คณะทำงานในส่วนที่เป็นตัวแทนภาคประชาชน 14 คน จึงตัดสินใจทำการตรวจสอบพื้นที่ในแปลงต่าง ๆ คือ

วันที่ 9 พฤษภาคม 2546 ตรวจสอบพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกปลูกปาล์มน้ำมันใกล้กับหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ตำบลเขาต่อ อำเภอบลายนพระยา

วันที่ 17 มิถุนายน 2546 ตรวจสอบพื้นที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ที่บ้านช่องม้าเหลียว อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 8 กรกฎาคม 2546 ตรวจสอบพื้นที่ของบริษัทจิตรตรวิษณุปาล์ม ที่ตำบลนาเหนือ อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่

จากการที่ชาวบ้านต้องเข้าตรวจสอบพื้นที่สวนปาล์มด้วยตัวเอง ทำให้มีการตั้งเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนภาคใต้และ “ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน” เป็นแคมป์พักอาศัยกลางที่จุดตัดถนนสาย 44 กับสาย 41 หรือเรียกว่าถนนเขาเทริน ซีบอร์ตที่อำเภอนาเดิม เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2546 และยังคงดำเนินการตรวจสอบพื้นที่ปลูกสวนปาล์มอย่างต่อเนื่องคือ

วันที่ 15 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินเช่าของบริษัทจิตรตรวิษณุปาล์ม ที่ตำบลปากน้ำ อำเภอบลายนพระยา จังหวัดกระบี่

วันที่ 17 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินเช่าของบริษัทนำบีพัฒนาการเกษตรที่ตำบลบ้านกรูด อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 18 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินบริษัทรวมชัยบุรีปาล์มทอง ที่ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 19 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบสวนปาล์มซึ่งปลูกในที่สาธารณะทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ริมถนนสายกระบี่-ขนอม ที่ตำบลปากน้ำ อำเภอบลายนพระยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 21 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินของบริษัทนำบีพัฒนาการเกษตรและบริษัทกัญหลิมพัฒนาการเกษตรไทย ที่ตำบลตะปาน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จากการเข้าตรวจสอบพื้นที่ และเจรจากับรัฐบาลหลายครั้ง ทำให้รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 26 สิงหาคม 2546 เรื่องการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหากรณีราษฎรเข้าครอบครองสวนปาล์มในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เอกชนขอใช้ทำประโยชน์โดยมีสาระสำคัญคือ ให้เร่งรัดการสำรวจพื้นที่ที่เอกชนขอใช้พื้นที่ให้เสร็จภายใน 15 วัน แล้วนำผลการสำรวจมาวางกรอบและแนวทางดำเนินการ โดยมีหลักการสำคัญคือ ถ้าเป็นพื้นที่ที่หมดอายุการอนุญาต ให้ยุติการต่ออายุไว้ก่อน แล้วนำพื้นที่มาจัดระเบียบให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยพิจารณาให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติคือ เป็นผู้ยากไร้ ไม่มีที่ทำกินของ

ตนเอง และเป็นคนในพื้นที่เป็นหลัก

หลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 26 สิงหาคม 2546 รัฐบาลได้เสนอให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่สวนปาล์มทันที แต่เครือข่ายเอ็นเอ็นทีจะปักหลักอยู่ในแปลงสวนปาล์มต่อไป เพราะเห็นว่าสวนปาล์มที่ชาวบ้านเข้าไปอยู่นั้นนายทุนได้เข้าครอบครองทำประโยชน์อย่างไม่ถูกต้อง ชาวบ้านได้เสนอว่าถ้าจะให้ชาวบ้านออกก็ต้องให้ฝ่ายนายทุนออกจากพื้นที่ด้วย และเครือข่ายไม่เห็นด้วยกับการที่มติคณะรัฐมนตรีกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะใช้ประโยชน์ว่าต้องให้คนในพื้นที่เป็นหลัก ทำให้มีแนวโน้มจะเกิดการเผชิญหน้าที่รุนแรงกันขึ้น หลังจากเจรจากันก็มีข้อตกลงว่า จะให้ทั้งชาวบ้านและฝ่ายนายทุนออกจากพื้นที่ภายในวันที่ 21 กันยายน 2546 แล้วรัฐจะดำเนินการแก้ไขให้ภายใน 15 วัน ถ้าไม่เป็นตามนั้นก็ให้ชาวบ้านกลับไปตรวจสอบต่อในแปลงได้ ทำให้เครือข่ายตกลงออกจากพื้นที่สวนปาล์มทุกแปลง โดยไปรวมตัวกันที่ “ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน” ริมถนนเขาเทรินซีบอร์ต และที่อำเภอบลายนพระยา จังหวัดกระบี่

แต่เมื่อชาวบ้านออกจากสวนปาล์มแล้ว นายทุนยังคงเข้าไปเก็บเกี่ยวปาล์มอยู่เช่นเดิม นอกจากนี้นายทุนยังได้ยิงปืนใส่ชาวบ้านที่เข้าไปพบเห็นด้วย เมื่อครบกำหนด 15 วันก็ยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ จากฝ่ายรัฐ ดังนั้น เครือข่ายจึงกลับเข้าไปตรวจสอบแปลงสวนปาล์มอีกครั้งหนึ่ง โดยในวันที่ 13 ตุลาคม 2546 ได้เข้าไปตรวจสอบพื้นที่ของบริษัทไทยร่วมพัฒนาการเพาะปลูก จำกัด (มาเลย์) ที่เข้าไปครอบครองใช้ประโยชน์ในพื้นที่นิคมสหกรณ์อ่าวลึก หมู่ที่ 4 ตำบลเขาเขน อำเภอบลายนพระยา จังหวัดกระบี่ หลังจากนั้นเพียง 2 วัน รัฐบาลได้ใช้ความรุนแรง ในการสลายการชุมนุมในแปลงนี้ในวันที่ 15 ตุลาคม 2546

หลังจากถูกสลายการชุมนุม สมาชิกเครือข่ายได้รวมตัวกันที่ “ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน” ริมถนนเขาเทรินซีบอร์ต และพยายามผลักดันให้มีการตรวจสอบการครอบครองที่ดิน โดยมีขอบของนายทุน เพื่อนำมาปฏิรูปให้กับชาวบ้านต่อไป แต่ในวันที่ 30 ธันวาคม 2546 รัฐบาลก็ได้เข้าสลายการชุมนุมที่ศูนย์นี้เช่นกัน

ที่น่าสังเกตคือ หลังจากมีการสลายการชุมนุมของชาวบ้านในสวนปาล์มเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2546 รัฐบาลได้ตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ขึ้นเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 ตามคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 272/2546 โดยมี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นประธาน และเปิดให้ประชาชนมาลงทะเบียนคนจน เพื่อแก้ปัญหาทางสังคมและความยากจน ตามนโยบายของรัฐบาล ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีผู้มาลง

ทะเบียนคนจนจำนวนมาก โดยปัญหาที่ดินทำกินเป็นปัญหาอันดับหนึ่ง ดังข้อมูลเมื่อวันที่ 27 มกราคม 2547 พบว่ามีผู้มาลงทะเบียนคนจนในจังหวัดสุราษฎร์ธานีทั้งสิ้น 103,086 คน เป็นผู้มีปัญหาด้านที่ดินทำกินจำนวน 59,942 คน คิดเป็นร้อยละ 58.15

หลังจากถูกสลายการชุมนุมที่ “ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน” ริมนนเขาเทิร์น ซึบอร์ดี เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2546 แล้วทำให้สมาชิกของเครือข่ายแตกกระจายตัวกันไป และรวมตัวเกิดเป็นกลุ่มเล็กๆ จำนวนมากถึงประมาณ 13 - 15 กลุ่ม โดยยังพยายามเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินต่อไป แต่ไม่ได้รวมกันเป็นหนึ่งเดียวเหมือนก่อน ในส่วนราชการก็ได้ใช้กลไกของรัฐเข้ามาดำเนินงานในเรื่องที่ดิน แทนกระบวนการตามข้อตกลงที่ทำกับเครือข่ายแต่เดิม โดยเฉพาะการใช้กลไกของ ศตจ. ที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่มาแทน ทำให้บทบาทของประชาชนที่ร่วมกันเรียกร้องแทบหมดไปโดยสิ้นเชิง ในวันที่ 13 มกราคม 2547 ส่วนราชการได้ผลักดันให้มีการประชุมคณะทำงานแก้ไขปัญหา กรณีราษฎรครอบครองพื้นที่สวนปาล์มในพื้นที่เอกชนขอใช้ประโยชน์ ที่ประชุมซึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรีจาก 4 กระทรวงหลัก ได้มีมติให้แบ่งที่ดินที่ชาวบ้านเคยเรียกร้องให้ตรวจสอบออกเป็น 2 ส่วน ส่วนละเท่า ๆ กัน ส่วนที่ 1 ให้นายทุนได้รับการต่ออายุการอนุญาตเข้าทำประโยชน์ได้ และส่วนที่ 2 ให้นำมาจัดแบ่งให้ราษฎร รายละไม่เกิน 10 ไร่ จะเห็นได้ว่ามติดังกล่าวสวนทางกับข้อเรียกร้องของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนภาคใต้ เพราะเครือข่ายได้เรียกร้องให้รัฐยุติการต่อสัญญาเช่าให้กับนายทุนที่เกินกว่า 200 ไร่ขึ้นไป แล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้กับคนจนไร้ที่ดินหรือมีที่ดินไม่พอ โดยไม่จำกัดว่าคนยากจนนั้นจะเป็นคนในพื้นที่นั้นมากก่อนหรือไม่

สังเกตได้ว่าแนวทางการดำเนินงานของราชการ ได้มีผลให้เกิดการสลายบทบาทของเครือข่ายชาวบ้านลง แล้วไปรวบอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินงานที่ราชการแทน ทำให้ชาวบ้านที่ร่วมเรียกร้องกับเครือข่ายจากหลายจังหวัดประมาณ 20,000 คน ถูกกันออกไป เหลือเพียงชาวบ้านในพื้นที่ที่ถูกคัดเลือกเข้ามา โดยกฎเกณฑ์ที่ราชการกำหนด ขณะที่เครือข่ายไม่ได้ร่วมกำหนดอีกต่อไป บทบาทของชาวบ้านที่เข้าไปร่วม มักถูกแต่งตั้งเป็นคนคณะกรรมการลงกรงตรวจสอบคุณสมบัติของคนจนตามกรอบที่ราชการกำหนดไว้แล้วเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม หลังจากเครือข่ายถูกปราบปรามในวันที่ 30 ธันวาคม 2546 แล้วชาวบ้านก็ได้แตกตัวเป็นกลุ่มย่อยๆ เคลื่อนไหวอิสระ บางกลุ่มก็ถูกสลายอย่างรุนแรงอีก

เช่น เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2550 ที่อำเภอคีรีรัฐนิคม ที่ชาวบ้านจากหลายจังหวัดในภาคใต้ รวมทั้งชาวมุสลิมจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ประมาณ 3,000 คน บุกเข้ายึดครอบครองพื้นที่สวนปาล์มของ บริษัท ทักษิณปาล์ม (2521) จำกัด หมู่ 12 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งมีพื้นที่กว่า 1,600 ไร่ ต่อมาชาวบ้านบางส่วนได้ออกจากพื้นที่ จนเหลือประมาณ 1,000 คน และเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร และอาสาสมัครกว่า 1,000 นาย ได้ยกกำลังเข้าไปสลายในวันที่ 12 พฤษภาคม 2550 ชาวบ้านที่อยู่ในที่เกิดเหตุหลายคนระบุว่า มีคนตายจากการสลายการชุมนุมครั้งนี้ด้วยไม่น้อยกว่า 2 คน เป็นต้น การรวมเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ส่วนใหญ่จึงไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน ก็ต้องสลายไปเองหรือถูกสลายโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ก็มีการรวมตัวกันใหม่และสลายตัวไปวนเวียนอยู่เช่นนี้

จากเหตุดังกล่าวได้ทำให้มีการพยายามหาทางออก จนมีชาวบ้านบางกลุ่มได้มาร่วมสรุปบทเรียนในปลายปี 2551 และได้รวมตัวกันในนามของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.)

การเกิดขึ้นของ สกต. ✓✓✓✓

กล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) เป็นการเคลื่อนไหวที่สืบเนื่องมาจากการพยายามผลักดันให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้ร่วมกันเข้าไปตรวจสอบ โดยได้เกิดการก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นหลายพื้นที่ และประสบกับปัญหาต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้ว ดังนั้นจึงมีชุมชนจำนวน 6 ชุมชน คือ ชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 ได้รวมตัวกันก่อตั้งสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม 2551 เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการแก้ไขปัญหา ด้วยการจัดสรรที่ดินและดำเนินการทางกฎหมายกับบริษัทเอกชน

จุดเริ่มต้น ชุมชนคนไร่ ✓✓✓✓

กรณีชุมชนสันติพัฒนา

พื้นที่ตั้งชุมชนสันติพัฒนา เดิมเป็นส่วนหนึ่งของบ้านหมาก หมู่ที่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี สมาชิกชุมชนสันติพัฒนาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านหมาก ที่โยกย้ายเข้ามาตั้งชุมชนเพื่อเรียกร้องสิทธิ ชุมชนบ้านหมากมีการตั้งถิ่นฐานนานแล้ว เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ลำคลองอ้อป็น มีชุมชนใกล้เคียงกันคือชุมชนท่าซิ่น จากการศึกษาของภาพิศ เพชรรัตน์ และคณะ² พบว่าเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ชุมชนบ้านหมากมีประชากรประมาณ 30 ครัวเรือน พื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นป่าสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบยังชีพเป็นหลัก แต่ละครอบครัวจะบุกเบิกทำไร่ข้าว ปลูกมัน เทาที่จะสามารถทำได้ ด้วยแรงงานภายในครอบครัวเฉลี่ยครอบครัวละ 5 ไร่ แต่ละครอบครัวยังเลี้ยงหมู 5 - 20 ตัว ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตในชุมชน เช่น เอาข้าวไปแลกกับไก่ นอกจากนี้ยังหาของป่า เช่น หวาย น้ำมันยาง น้ำผึ้งขายให้ผู้ที่มาซื้อถึงชุมชน สำหรับข้าวที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านจะเอาไปขายที่ตลาดอ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ซึ่งต้องเดินทางประมาณ 3 วัน 3 คืน ตอนกลับก็ได้ซื้อเกลือและกะปิกลับมาด้วย

² ภาพิศ เพชรรัตน์ (ร่าง)ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านสันติพัฒนา หมู่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี (เอกสารไม่ตีพิมพ์), 2552.

ใน พ.ศ 2505 - 2507 มีกลุ่มอิทธิพลนายทุนในพื้นที่ได้เข้ามาเจาะน้ำมันยาง พร้อมทั้งพยายามแสดงอาณาเขตหรือการจับจองไปด้วย

พ.ศ 2515 บริษัทเจียรวานิช ได้เข้ามาในพื้นที่จังหวัดกระบี่ติดกับเขตชุมชน ต่อมาก็มียุทธศาสตร์อื่นเข้ามาซื้อที่ดินด้วย เช่น บริษัทบ้านหมากที่เข้ามาประมาณ พ.ศ. 2519 ต่อมาบริษัทบ้านหมากได้เปลี่ยนชื่อเป็น บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (มหาชน) จำกัด ลักษณะการเข้ามาของนายทุนคือติดต่อผ่านทางของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และครู โดยให้คนเหล่านี้รวบรวมที่ดินเป็นแปลงใหญ่โดยให้ชาวบ้านขายที่ให้ ถ้าชาวบ้านคนไหนไม่ยอมขายก็จะถูกข่มขู่ มีการบีบบังคับทางอ้อม โดยซื้อที่ดินปิดทางเข้าออกของเจ้าของพื้นที่เดิม จนทำให้ชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ไม่ได้ และต้องตัดสินใจขายที่ดินในที่สุด

ปี พ.ศ 2519 รัฐบาลได้เปิดให้มีการสัมปทานป่า และปี พ.ศ. 2520 - 2521 ได้มีบริษัทเอกชนอีกหลายบริษัททยอยกันเข้ามาซื้อที่ดิน โดยซื้อจากบริเวณด้านล่างหรือที่ราบก่อน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจขายเพราะคิดว่าจะไปจับจองพื้นที่ใหม่ได้ แต่เมื่อไปจับจองที่ใหม่ปรากฏว่าที่ดินกลายเป็นของคนต่างถิ่นไปหมดแล้ว โดยแต่ละคนที่เข้าไปจับจองไว้เฉลี่ยคนละประมาณ 400 - 500 ไร่ ซึ่งต่อมาได้นำที่ดินที่จับจองไว้มาซื้อขายเป็นแปลง ๆ ละประมาณ 20 ไร่ ไร่ละ 2,000 บาท

ปัจจุบันมีนายทุนทำสวนปาล์ม เข้าไปถือครองใช้ประโยชน์ที่ดินตำบลบางสวรรค์ ทั้งหมด 8 บริษัท ครอบครองพื้นที่ทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 40,000 ไร่ ซึ่งขนาดการถือครองพื้นที่ต่ำสุดมีขนาด 400 ไร่ และสูงสุดขนาด 15,000 ไร่
เมื่อที่ดินจำนวนมากกลายเป็นของนายทุน เจ้าของที่ดินเดิมซึ่งก็คือเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาก่อนก็ได้กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในแปลงสวนปาล์ม ทำหน้าที่ถางหญ้า ปรวบวัชพืช ขุดหลุม ใส่ปุ๋ย ตักแต่งเกี่ยวทางปาล์ม เก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งใน พ.ศ. 2520 จะได้ค่าแรงวันละ 15 - 35 บาท

ต่อมากลุ่มชาวบ้านได้พยายามต่อรองกับบริษัทขอรับเหมารวมทุกอย่างทำเป็นแปลง ๆ แปลงละประมาณ 100 ไร่ ทำให้ตัวแทนบริษัทไม่พอใจ บริษัทจึงได้ตัดสินใจเอาลูกจ้างที่เป็นคนในพื้นที่ออก โดยให้เหตุผลว่าทำงานไม่เรียบร้อย

ใน พ.ศ. 2530 บริษัทได้รับคนงานจากภาคอีสานเข้ามารับจ้างแทนคนงานในพื้นที่ และประมาณปี 2545 เริ่มมีแรงงานต่างด้าวเข้าไปทำหน้าที่แทนคนอีสาน

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชาวบ้านที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินมาก่อน จึงได้กลายเป็นคนงานรับจ้างในสวนปาล์มของบริษัท และเมื่อบริษัทบีบให้ชาวบ้านออกจากงาน คนเหล่านี้ก็กลายเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป การหางานรับจ้างเพื่อเลี้ยงชีพ ไม่ได้ทำเฉพาะในพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เท่านั้น แต่ต้องตระเวนหางานทำนอกพื้นที่ด้วย รวมถึงมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่ง ที่กลายเป็นกลุ่มเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินอย่างถาวร

สำหรับสถานะทางกฎหมายของที่ดินบริเวณนี้พบว่า ใน พ.ศ. 2518 พื้นที่นี้ถูกประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมา พ.ศ. 2528 ได้ประกาศให้พื้นที่นี้จำนวนมากเป็นเขตป่าไม้ถาวร และใน พ.ศ. 2537 ได้ประกาศให้พื้นที่ที่เหลือจำนวน 276 ไร่ เป็นพื้นที่ส.ป.ก. โครงการปฏิรูปที่ดินป่ายานยาว, ป่าเขาวงศ์, ป่ากระชุม แต่พื้นที่ทั้งหมดนี้ถูกนายทุน โดยเฉพาะ บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม จำกัด (มหาชน) และบริษัทสวนสุราษฎร์ เข้าครอบครองทำประโยชน์ ด้วยการปลูกปาล์มตั้งแต่ พ.ศ. 2519 และยังนำพื้นที่บางส่วนไปออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (นส.3)

พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนสันติพัฒนาในปัจจุบัน เป็นชุมชนที่สมาชิกตั้งขึ้นมาใหม่ สภาพพื้นที่เป็นควนหรือเนินสูงของหมู่ที่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง เดิมบริเวณนี้มีชื่อว่าควนยาง เป็นป่าต้นน้ำของบ้านหมาก ซึ่งภายหลังจากนายทุนได้เข้ามาปลูกปาล์มจนเต็มพื้นที่ดังกล่าว ปัจจุบันชุมชนสันติพัฒนามีสมาชิกจำนวน 85 ครอบครัว พื้นที่บริเวณ

นี้ไม่เหมาะกับการทำนา ในอดีตชาวบ้านหมากมักทำไร่ หรือหาของป่าจากพื้นที่แถบนี้ไปแลกเปลี่ยนของที่ชุมชนอื่น

ชาวบ้านหมากที่มารวมตัวกันตั้งชุมชนสันติพัฒนา ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีที่ทำกินหรือมีทำกินไม่พอ เดิมมักจะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป รวมทั้งรับจ้างในสวนปาล์มของนายทุนที่มีอยู่จำนวนมาก อีกทั้งเห็นว่าการที่นายทุนเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เพื่อปลูกปาล์มน่าจะผิดกฎหมาย จึงต้องการให้รัฐตรวจสอบและนำที่ดินมาปฏิรูปให้กับชาวบ้าน โดยได้เข้ามาอยู่ในแปลงครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2546 จนทางการรับปากว่าจะแก้ปัญหาให้ แต่กลับไม่ดำเนินการใด ๆ ดังนั้นในวันที่ 28 กันยายน 2549 จึงได้รวมตัวกันเข้ามาอยู่ในแปลงอีกครั้งหนึ่ง และตั้งเป็นชุมชนสันติพัฒนา เพื่อกดดันให้หน่วยงานของรัฐปฏิบัติตามหน้าที่ในเดือนธันวาคม 2551 แคนนำได้ถูกบริษัทฟ้องดำเนินคดี ต่อมาใน พ.ศ. 2552 ก็ได้รวมตัวกับชุมชนอื่นก่อตั้งสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ขึ้น สมาชิกของชุมชนสันติพัฒนานอกจากจะเป็นคนบ้านหมากซึ่งเป็นสมาชิกส่วนมากแล้ว ก็ยังมีคนจากที่อื่นมารวมด้วยประมาณ 5 - 6 ครอบครัว ดังนั้นชุมชนสันติพัฒนาจึงมีลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบที่มีความเป็นชุมชนเดิมอยู่สูง

กรณีชุมชนคลองไทรพัฒนา

ชุมชนบ้านคลองไทรพัฒนา ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) โครงการป่าบ้านหมาก-ป่าปากพัง เดิมบริษัท ยวนสาวการเกษตร ได้เข้ามาปลูกปาล์มน้ำมันอยู่บนรอยต่อระหว่าง จ.กระบี่ - จ.สุราษฎร์ธานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2524 ต่อมาบริษัท ยวนสาวการเกษตรได้ขายกิจการให้กับ บริษัท จิวกิงจ้อยพัฒนา จำกัด ที่มีนายจิวโอติล นายทุนชาวมาเลเซียเป็นเจ้าของบริษัท มีนายทวี แดงอนันต์ เป็นผู้จัดการบริษัท

ใน พ.ศ. 2546 เมื่อเครือข่ายชาวบ้านได้เรียกร้องให้มีการตรวจสอบการถือครองที่ดิน ทำให้ ม.ล.ประทีป จรุงโรจน์ ผู้อำนวยการจังหวัดสุราษฎร์ธานี ขณะนั้นมีคำสั่งให้เข้าตรวจสอบพื้นที่สวนปาล์มของบริษัทยวนสาวการเกษตร (ซึ่งได้ขายต่อให้บริษัท จิวกิงจ้อย) แต่บริษัทไม่ให้ความร่วมมือในการตรวจสอบ ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้รวมตัวกันยื่นรายชื่อเพื่อขอให้รัฐจัดที่ดินทำกินให้ชาวบ้าน และให้มีการตรวจสอบการถือครองที่ดินของบริษัทเอกชน จนทำให้ ส.ป.ก. ได้ยื่นฟ้องบริษัท จิวกิงจ้อย ว่าถือครองที่ดินโดยผิดกฎหมายในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ที่มีพื้นที่คาบเกี่ยวใน 2 จังหวัด คือจังหวัดสุราษฎร์ธานี และกระบี่ รวมเนื้อที่ 1,350 ไร่ ต่อมาในวันที่ 3 สิงหาคม 2550 ศาลจังหวัดกระบี่ได้พิพากษาให้ ส.ป.ก. ชนะคดี โดยวินิจฉัยว่าที่ดินดังกล่าวเป็นกรรมสิทธิ์ ของ ส.ป.ก. ตามมาตรา 36 ทวิ พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมฯ ศาลวินิจฉัยว่าบริษัท จิวกิงจ้อยไม่มีสิทธิ์ที่จะถือครองทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. และสั่งให้บริษัทจิวกิงจ้อยพร้อมบริวารออกจากที่ดินผืนนี้โดยให้รื้อถอนอาคารและสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดออกไปจากที่ดิน และส่งมอบที่ดินคืนให้กับ ส.ป.ก. โดยเร็ว

แต่หลังจากนั้นบริษัทจิวกิงจ้อยพัฒนา กลับยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลจังหวัดกระบี่ พร้อมทั้งยื่นคำร้องขอทุเลาการบังคับคดี และบริษัทจิวกิงจ้อย ยังคงสามารถครอบครองเก็บเกี่ยวผลผลิตเหมือนเดิม พร้อมกันนั้นบริษัทได้พยายามขูดกำไรในพื้นที่เพื่อแบ่งที่ดินขายเป็นแปลง แปลงละ 50 ไร่ ไร่ละ 30,000 บาท ให้กับบุคคลภายนอก เป็นเหตุให้ปัจจุบันนี้กลุ่มคนดังกล่าวยังใช้อิทธิพล อำนาจมืดอย่างเต็มที่ เพื่อบีบบังคับให้ชาวบ้านชุมชนคลองไทรพัฒนาออกจากพื้นที่

กรณีชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4

ชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 ตั้งอยู่ในพื้นที่ของ ม. 1, ม.2, และ ม.3 ต.ไทรทอง อ. ชัยบุรี จ. สุราษฎร์ธานี ใน พ.ศ. 2518 พื้นที่นี้ถูกประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าไผ่ท่อนและคลองโพง ต่อมาเมื่อวันที่ 2 มกราคม 2528 บริษัท ชัยบุรีปาล์มทอง จำกัด ซึ่งเจ้าของเป็นนายทุนต่างชาติ ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้เข้าทำประโยชน์ในท้องที่ ต.ไทรงาม อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 15,000 ไร่ เพื่อปลูกปาล์มน้ำมันกำหนดสัญญาเช่า 15 ปี แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2531 บริษัท ชัยบุรีปาล์มทอง จำกัด ได้จดทะเบียนยกเลิกบริษัททำให้บริษัทสิ้นสภาพนิติบุคคล หลังจากนั้นได้มีกลุ่มชาวไทย พยายามตั้งบริษัทที่มีชื่อคล้ายกับบริษัทเดิม คือตั้งเป็นบริษัทรวมชัยบุรีปาล์มทอง ซึ่งประกอบด้วยผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญคือ นายเกษม เจริญพานิช, บริษัทปาล์มไทยการเกษตร, บริษัทศรีตรัง, นายสมโภชน์ รุ่งเชวง, และบริษัทเอ ทู แล และบริษัทรวมชัยบุรีปาล์มทองฯ ได้ขอใช้พื้นที่ปลูกปาล์มต่อ แต่ทางราชการไม่อนุญาต อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนไทยดังกล่าวยังคงครอบครองใช้ประโยชน์ในพื้นที่อย่างผิดกฎหมาย ด้วยการปลูกปาล์มอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ดำเนินการใด ๆ ทั้งนี้ชาวบ้านกล่าวว่า เป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐมีผลประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มที่ดูแลผลประโยชน์ให้นายทุนเป็นกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น โดยมีอำนาจมืดจากนักการเมืองหนุนหลัง

ใน พ.ศ. 2537 รัฐบาลประกาศให้พื้นที่นี้เป็นเขตการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) คือ โครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมป่าไผ่ท่อน – ป่าคลองโพง มีพื้นที่ 9,500 ไร่

ใน พ.ศ. 2546 หลังจากได้มีคณะกรรมการตรวจสอบพื้นที่ทั้งระดับอำเภอและจังหวัด ผลจากการตรวจสอบพบว่า พื้นที่ดังกล่าวหมดสัญญาเช่าหลายปีแล้ว แต่ยังคงนายทุนครอบครองใช้ประโยชน์อย่างผิดกฎหมายอยู่ จึงได้มีชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินแต่ไม่เพียงพอประมาณ 1,200 คน เข้าไปอยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ แต่หลังจากเข้าไปตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ ปรากฏว่าถูกคุกคามจากอิทธิพลมืดอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนไทรงามพัฒนาแบ่งออกเป็น 4 ชุมชน ย่อยคือ ชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 มีเนื้อที่รวมกันทั้งสิ้น 1,242 ไร่

โดยรวมแล้วพื้นที่ของทั้ง 6 ชุมชนที่กล่าวมาจึงเป็นพื้นที่ ส.ป.ก.ที่รัฐจะต้องนำมาจัดสรรให้กับเกษตรกรอยู่แล้ว ส่วนพื้นที่ป่าไม้ถาวรที่ถูกนายทุนปลูกปาล์มจนหมดสภาพปามาแล้วในชุมชนสันติพัฒนา ก็เหมาะสมที่จะนำมาปฏิรูปให้ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดิน ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเข้าไปอยู่ในแปลงเพื่อเรียกร้องให้ทางการตรวจสอบและนำที่ดินมาปฏิรูป พร้อมกันนั้นแต่ละชุมชนก็ได้บริหารจัดการที่ดินในแปลงตามแนวทางโฉนดชุมชน โดยเชื่อว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินได้

เบื้องหลังชีวิตคนไร้ที่กำกั้น V V V V

ถ้าพิจารณาถึงพื้นเพเดิมของสมาชิก สกต.ทั้งชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 จะพบว่าโดยรวมแล้วสมาชิกส่วนใหญ่จะมาจาก 2 จังหวัด คือสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราชเป็นหลัก มีบ้างบางส่วนที่มาจากที่อื่น เช่น กระบี่ ตรัง สงขลา ภูเก็ต พัทลุง พะเยา กำแพงเพชร จังหวัดในภาคอีสาน หรือชาวไทยภูเขา ถ้าแยกตามสภาพพื้นที่ตามภูมิภาคเดิมของสมาชิกก่อนที่ย้ายมาเป็นสมาชิกของ สกต.พบว่ามักจะมาจาก 3 แหล่งคือ จากพื้นที่ราบ ซึ่งมักจะทำสวนยางพาราจากในเมือง และจากชายทะเล โดยมีลักษณะแตกต่างกันคือ

กลุ่มที่มาจากที่ราบ ซึ่งมักมีอาชีพทำสวนยางพารา คนกลุ่มนี้มีจำนวนมากที่สุด นอกจากนี้ก็มีบ้างที่ทำสวนปาล์ม ส่วนการทำนาปัจจุบันมีน้อยมาก กลุ่มที่มาจากที่ราบมีประมาณร้อยละ 76.6

กลุ่มที่มาจากในเมือง ซึ่งมีจำนวนรองลงมา เป็นผู้ที่เคยอยู่ในที่ราบมาก่อนแล้วต้องปรับตัวมาทำมาหากินในเมือง อาชีพของกลุ่มนี้ทั้ง มาเช่าที่เปิดร้าน มาทำกิจการ ค้าขาย และรับจ้าง กลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 15.2 แต่ถ้าคิดว่ากลุ่มคนที่อยู่ในเมืองก็คือคนที่มาจากที่ราบมาก่อน เมื่อมาอยู่ในเมืองไม่นานก็มักประสบปัญหาเรื่องการทำมาหากิน หากนับรวมกับกลุ่มที่ราบก็จะทำให้กลุ่มที่ราบมีตัวเลขสูงขึ้นเป็นร้อยละ 91.8

กลุ่มที่มาจากอาชีพประมงชายทะเล ซึ่งมีจำนวนรองถัดลงมา คนกลุ่มนี้โดยทั่วไปมักประสบกับปัญหาหนี้สินและขาดแคลนที่ดินอยู่แล้ว กลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 8.2

กลุ่มอื่น ๆ นอกเหนือจากทั้งสามกลุ่มนี้ก็มี เช่น คนจากพื้นที่สูง ช่างราชการ เกษียณ และพ่อค้าเร่ เป็นต้น

ด้านพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสมาชิก ก่อนจะมาเป็นสมาชิกของชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงาม 1,2,3,4 กลุ่มคนเหล่านี้ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเลี้ยงชีพ มีจำนวนมากที่ต้องเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนสถานที่ทำมาหากินอยู่เสมอ และทุกคนมีปัญหาาร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือการไร้ที่ดินหรือที่ดินไม่พอทำกิน ดังกรณี นายสมพร พัฒนภูมิ

นายสมพร พัฒนภูมิ เดิมเป็นคนบ้านตำบลชะเมา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้เป็นช่างเคาะปะผู ทำสี รอยนต์ โดยเป็นลูกจ้างที่บริษัทแห่งหนึ่งในตลาดบ้านลือ อ. เวียงสระ จ. สุราษฎร์ธานี ได้รับเงินค่าจ้างวันละ 500 บาท ต่อมาใน

พ.ศ. 2546 เมื่อมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการจัดสรรที่ดินทำกิน นายสมพรได้เข้าร่วมกับชุมชนคลองไทรพัฒนา เพื่อผลักดันให้เกิดการตรวจสอบถึงการครอบครองที่ดิน ส.ป.ก. ของบริษัทจิวทิงจิวฯ อย่างผิดกฎหมาย นายสมพรได้ทำกินในพื้นที่ชุมชนคลองไทรพัฒนา 1 ไร่ โดยได้ปลูกผัก ขุดบ่อปลา จนชุมชนยกย่องให้เป็นเกษตรกรตัวอย่างที่มีความมุ่งมั่น

ส่วนนางจินตนา พัฒนภูมิ ภรรยาของนายสมพรทำงานรับจ้าง และอาศัยอยู่กับแม่ของนายสมพร ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยคอยช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่ายในบางครั้ง นางจินตนาเล่าว่า “ตอนแรกคิดว่าดี... ครั้งแรกที่เข้าไปอยู่ที่นั่นเขาเป็นคนอ้วน แต่ไปอยู่ตรากตรำทำให้ผอมลง คิดว่าอาหารการกินคงจะลำบาก ที่กับญาติ ๆ ทั้งแม่เขาก็บอกให้กลับ ถึงแม้ไม่มีที่ดินแต่ก็มีบ้านแม่ให้อยู่ แต่เขาไม่ยอมกลับ” นายสมพรได้บอกกับนางจินตนาว่า ตนจะต่อสู้เพื่อจะได้มีที่ดินทำกินต่อไป หากได้ที่ดินครอบครัวยุคก็จะสบาย เพราะก่อนหน้านี้ไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้ไม่ได้ทำงานเหมือนเดิม

ต่อมานายสมพรได้ถูกกลุ่มอิทธิพลกราดยิงจนเสียชีวิต ในชุมชนคลองไทรพัฒนา เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2553 หลังจากนายสมพรเสียชีวิต นางจินตนาวางแผนว่าในอนาคตจะพยายามทำงานเพื่อส่งเสียให้ลูกเรียนจนจบ โดยตอนนี้ลูกชายคนเล็กกำลังจะเข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัย ส่วนเรื่องการต่อสู้คดีความ ถ้าไม่มีเงินก็ไม่สามารถต่อสู้คดีได้ นางจินตนาจึงได้เข้ายื่นหนังสือต่อรัฐสภา เพื่อให้เร่งรัดการพิจารณาคดีให้เร็วขึ้น

นอกจากกรณีของนายสมพร พัฒนภูมิแล้ว กรณีสมาชิก สกต.คนอื่น ๆ ก็มีลักษณะของการพยายามปรับตัวในการประกอบอาชีพ เพื่อสร้างฐานะหลายรูปแบบ และมีจำนวนมากที่ต้องอพยพโยกย้ายหลายครั้งคล้าย ๆ กัน ต่อไปนี้จะแสดงกรณีตัวอย่างของครอบครัวของชุมชนสันติพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา เพื่อให้เห็นถึงพื้นหลังของสมาชิก

คนไร้ที่คืน...ชุมชนสันติพัฒนา V V V V

แม้สมาชิกของชุมชนสันติพัฒนาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านหมาก ไม่ได้โยกย้ายมาจากหลายที่ก็ตาม แต่ก็เห็นได้ถึงการพยายามหาช่องทางในการปรับตัวในการเลี้ยงชีพซึ่งมักทำได้อย่างยากลำบาก จนต้องมารวมตัวกันเป็นชุมชนสันติพัฒนา ดังกรณีตัวอย่างเหล่านี้

นายสมบุญ อายุ 53 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เคยมีอาชีพช่างโลหะ 6 ปีที่ผ่านมา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายสมบุญอยู่ที่ตำบลไพรขลา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดพะเยา แล้วย้ายกลับมาอยู่อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายไปอยู่ที่อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2553

นายโสพิชัย อายุ 38 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายโสพิชัยอยู่ที่ตำบลพุนพิน อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายสมภพ อายุ 56 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายสมภพอยู่ที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2553

นายมังกร อายุ 25 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายมังกรอยู่ที่ จังหวัดอุดรธานี ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดจันทบุรี ได้แต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนอำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายมารับจ้างกรีดยางที่บ้านหมาก ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2550

นายถาวร อายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เคยมีอาชีพขับรถสิบล้อ ต่อมาก็มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายถาวรอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดภูเก็ต แล้วย้ายไปอยู่ที่จังหวัดกระบี่ จากนั้นก็ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายแทน อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เคยเป็นทหารเกณฑ์ และ 15 ปีที่ผ่านมา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายแทนอยู่ที่จังหวัดเชียงราย ต่อมาย้ายไปอยู่ที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ แล้วแต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวบ้าน

หมาก จึงมาอยู่ที่บ้านหมากใน พ.ศ. 2545 และย้ายมารับจ้างทั่วไปอยู่ที่บ้านหมาก ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายแก้ว อายุ 50 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ตั้งแต่อายุ 15 ปี บ้านเกิดของนายแก้วอยู่ที่จังหวัดพะเยา ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดพังงา แล้วแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนตำบลบางสวรรค์เมื่อ พ.ศ. 2531 จึงย้ายมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายปัญญาวัฒน์ อายุ 44 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เคยเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจอยู่ที่กรุงเทพฯ 10 ปี ต่อมาประกอบอาชีพส่วนตัว เกี่ยวกับธุรกิจเคมีภัณฑ์ที่จังหวัดภูเก็ตประมาณ 4 ปี จึงมีความสามารถในการดำเนินธุรกิจ การตลาด การขาย แต่ธุรกิจประสบความล้มเหลว จึงเปลี่ยนมาเป็นอาชีพรับจ้างตั้งแต่ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา บ้านเกิดของนายปัญญาวัฒน์อยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาย้ายไปอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้วย้ายมาอยู่จังหวัดภูเก็ต ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายพิเชษฐ อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เคยมีอาชีพขับรถอยู่ที่อำเภอเวียงสระต่อมาก็ทำอาชีพค้าขาย บ้านเกิดของนายพิเชษฐอยู่ที่อำเภอถ้ำพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายกลับมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสงใน พ.ศ. 2543 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายสมรัก อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ใน พ.ศ. 2529 เคยไปทำงานบริษัทที่กรุงเทพฯ ได้แต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวกรุงเทพฯ บ้านเกิดของนายสมรักอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ แล้วย้ายกลับมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสงใน พ.ศ. 2546 โดยมีอาชีพเป็นช่างตัดผม ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2553 โดยยังเป็นช่างตัดผมและรับจ้างทั่วไปด้วย

คนไร้ที่คืน...ชุมชนคลองไทรพัฒนาและชุมชนไทรงามพัฒนา ✓✓✓✓

กรณีชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1, 2, 3, 4 สมาชิกมาจากหลากหลายพื้นที่ที่ยังเห็นลักษณะของการพยายามปรับตัวในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างฐานะหลายรูปแบบ และมีจำนวนมากที่ต้องอพยพโยกย้ายหลายครั้งคล้าย ๆ กันอย่างชัดเจน ดังกรณีเหล่านี้

นายอัมพันธ์ อายุ 39 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายอัมพันธ์อยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ เคยทำอาชีพเป็นช่างซ่อมของบริษัท เอสบี เป็นกูกโรงแรมริเวอร์ไซด์ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวพิมพ์พิกา อายุ 27 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. มีอาชีพเปิดร้านเสริมสวยอยู่ที่บ้าน บ้านเกิดของนางสาวพิมพ์พิกาอยู่ในตัวเมืองที่ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางฉวีวรรณ อายุ 78 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพค้าขาย บ้านเกิดของนางฉวีวรรณเป็นชุมชนแออัด อยู่ในตัวเมืองที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาไทรงามพัฒนา

นางสาวพิมพ์พา อายุ 21 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพทำการเกษตรและรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนางสาวพิมพ์พาอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ แล้วจึงย้ายไปอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต ทำอาชีพรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายอภินัน อายุ 26 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพรับจ้างกรีดยาง บ้านเกิดของนายอภินันอยู่ที่ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากนั้นก็ย้ายไปอยู่อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ทำงานก่อสร้าง รับจ้างกรีดยาง และทำการเกษตร ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายไชยา อายุ 42 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายไชยาอยู่ที่จังหวัดเลย ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดหนองบัวลำพู แล้วแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนจังหวัดบุรีรัมย์ มีอาชีพรับจ้าง ก่อสร้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายธีรเนตร อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายธีรเนตรอยู่ที่อำเภอรัตนบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมา พ.ศ. 2544 ได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี นายธีรเนตรแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนจังหวัดศรีสะเกษ เคยเป็นคนขับรถของบริษัท ปตท.สำนักงานใหญ่ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางจำเนียร อายุ 62 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางจำเนียรอยู่ที่ตำบลปาระกา อำเภอปากพะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีอาชีพทำนาช่วงหน้านา หลังจากนั้นรับจ้างทั่วไปกลับบ้าน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

ปัจจัยหลักที่ส่งผลให้กลายเป็นคนไร้ที่คืน ✓✓✓✓

จากตัวอย่างจำนวนมากที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าผู้ที่เรียกร้องปัญหาที่ดินทำกินเป็นผู้ที่พยายามดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพตลอดระยะเวลายาวนานนับสิบปี แต่ก็ยังคงไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจได้ จากการระดมสาเหตุที่ทำให้คนเหล่านี้มีปัญหาที่ดินทำกิน พบว่ามีหลายประการที่มักเกี่ยวโยงกัน และมักนำไปสู่การเป็นหนี้สินและสูญเสียที่ดิน สาเหตุที่สำคัญคือการล้มเหลวในการปรับตัวไปทำอาชีพอื่น การกู้เงินทั้งนอกและในระบบ ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านมักกู้มาเพื่อทำการเกษตร ต่อมาก็มักกู้มาเพื่อการลงทุน ชาวบ้านบางคนเป็นคนที่อยู่ในชุมชนเมืองมาก่อน แต่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี บางคนเป็นชาวชนบทที่ไปลงทุนทำกิจการในเมือง ซึ่งต้องมีทักษะและแข่งขันสูง ซึ่งตนเองไม่มีพื้นฐานมาก่อน

นอกจากนี้ยังพบว่าค่าเล่าเรียนของลูกเป็นรายจ่ายที่สำคัญ ปัจจุบันชาวบ้านมักมีรายจ่ายเพื่อการศึกษาของลูกมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากมีนโยบายให้มหาวิทยาลัยออกนอกกระบวน มีการสอบโอเน็ต เอนทที่ต้องเสียเงินมาก ค่านิยมที่ต้องส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนดัง ๆ ทำให้ต้องเสียค่าแป๊ะเจี๊ยะมาก ยังมีสาเหตุจากการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว ทำให้เป็นหนี้ ต้องกู้เงิน ต้องนำที่ดินไปจำนองจนหลุดมือ รวมทั้งโครงการของรัฐบางโครงการ เช่น สมาชิกบางคนเล่าว่าเคยประสบปัญหา อันเนื่องมาจากโครงการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ที่ให้ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ โดยหวังว่าจะได้ที่ดินจึง

ชายที่ดินเดิมไปเข้าโครงการปลูกไม้ แต่พอปลูกไม้แล้ว องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) กลับยึดที่ดินโดยไม่ให้เงินคืนทำให้สูญเสียที่ดิน เป็นต้น

การไม่มีที่ดินทำให้คนเหล่านี้ต้องสร้างทรัพย์สินในรูปแบบอื่น เช่น รถยนต์ สร้างบ้าน หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการลงทุนเพื่อการยังชีพในสังคมแบบใหม่ แต่ก็ทำให้ถูกมองว่าคนเหล่านี้ฟุ่มเฟือยหรือร่ำรวยแล้ว และยังทำให้ต้องเป็นหนี้ ต้องหาเงินมาใช้มากขึ้นอีก

จึงกล่าวได้ว่า ประสบการณ์ชีวิตของผู้ที่มาร่วมทำโฉนดชุมชนคือคนที่เสียเปรียบเป็นผู้ที่มีต้นทุนน้อย แม้จะพยายามมากเพียงใดก็ไม่สามารถตั้งหลักทางเศรษฐกิจได้ในขณะที่ที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญในการเลี้ยงชีพ คนเหล่านี้จึงพยายามเข้าถึงการถือครองที่ดิน แม้จะเต็มไปด้วยความยากลำบากก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า ผู้ที่ประสบความสำเร็จเรื่องที่ดินแล้ว จะสำนึกได้ว่าตนต้องหันมาทำโฉนดชุมชน ทั้งนี้เพราะสังเกตได้ว่า แม้ความคิดที่จะนำที่ดินมาจัดการร่วมกันของชาวบ้านจะถูกนำเสนอตั้งแต่ที่มีการรวมกันในปี พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นจุดเริ่มของแนวทางโฉนดชุมชนในเวลาต่อมา แต่สังเกตได้ว่า จนถึงปัจจุบันก็ยังมีสมาชิกชุมชนบางคน ที่มาร่วมเพียงเพื่อต้องการครอบครองที่ดินเป็นของตนเองเท่านั้น ก็มีการพัฒนาแนวคิดโฉนดชุมชนให้ชัดเจนจึงเกิดขึ้นหลังจากนั้น

การจัดการพื้นที่ในรูปแบบโฉนดชุมชน

ชุมชนได้แบ่งประเภทของที่ดินตามการใช้ประโยชน์ ซึ่งถ้ารวมการจัดแบ่งประเภทของทุกชุมชนทุกประเภท พบว่ามี 12 ประเภท โดยแต่ละชุมชนจะแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 2 - 6 ประเภท คือ

การแบ่งการใช้ประโยชน์	สันติพัฒนา (ไร่)	คลองไทรพัฒนา(ไร่)	ไทรงามพัฒนา 1 (ไร่)	ไทรงามพัฒนา 2 (ไร่)	ไทรงามพัฒนา 3 (ไร่)	ไทรงามพัฒนา 4 (ไร่)
1.พื้นที่ที่อยู่อาศัยรวม	85	100	83	40		100
2.พื้นที่แปลงเกษตร 2 ไร่		700	436	156		
3.พื้นที่แปลงเกษตรรวมชุมชน		20	30	20	10	4
4.พื้นที่ป่าทดแทนป่าต้นน้ำ		100	43	3		
5. พื้นที่สาธารณะ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สระน้ำ ศาลา ฐานส่งเสริมการเรียนรู้	213	92	18	37	24	3
6.พื้นที่แปลงเกษตร(สกต.)			40			
7. สระน้ำ 2 บ่อ						4
8. ป่าต้นน้ำ+ถนน 3 สายหลักในชุมชน						40
9. ที่อยู่อาศัย+แปลงเกษตรของสมาชิกที่มีแปลง 2 ไร่					48	
10. ที่อยู่อาศัย+แปลงเกษตรของสมาชิกที่มีมีแปลง 1 ไร่					100	
11. ที่อยู่อาศัย+แปลงเกษตรของสมาชิกที่มีมีแปลง 0.5 ไร่					3	
12. อื่นๆ เช่น ถนน		39				
รวม (ไร่)	298	1,051	650	256	185	151

ส่วนในด้านกฎระเบียบเกี่ยวกับโฉนดชุมชน ขณะนี้แต่ละชุมชนยังไม่ได้ออกกฎระเบียบว่าด้วยการใช้ที่ดินในเขตโฉนดชุมชนที่มอบให้สมาชิกใช้ประโยชน์เป็นการเฉพาะ แต่จากการระดมความเห็น เกี่ยวกับการบริหารจัดการโดยทั่วไปของโฉนดชุมชน สรุปได้ว่ากฎระเบียบของโฉนดชุมชน ควรต้องสอดคล้องกับลักษณะสำคัญอันเกิดจากการลงมือกระทำ ของแต่ละชุมชนในช่วงที่ผ่านมา คือ

- การถือครองที่ดินต้องเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนและสืบทอดไปยังลูกหลาน
- ต้องใช้ที่ดินในการทำการเกษตรและใช้เป็นที่อยู่อาศัยเป็นหลัก
- สมาชิกต้องลงมือทำการเกษตรด้วยตัวเอง
- สมาชิกต้องร่วมกิจกรรมที่ชุมชนและ สกต.กำหนด
- สมาชิกต้องร่วมทำการผลิตในแปลงเกษตรรวมของชุมชนและ สกต.
- สมาชิกต้องร่วมกันต่อสู้ร่วมกับชุมชน สกต. และเครือข่าย
- สมาชิกต้องร่วมกิจกรรมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ห้ามขาดเกิน 2 เดือน
- สมาชิกต้องทำประโยชน์ ทำการผลิตในพื้นที่ด้วยตัวเอง

ซึ่งข้อสรุปเหล่านี้ จะต้องนำไปกำหนดเป็นกฎระเบียบในการใช้ที่ดิน ในแนวทางโฉนดชุมชนที่ชัดเจนให้เหมาะสมกับแต่ละชุมชนต่อไป

การจัดองค์กรเพื่อบริหารจัดการพื้นที่โฉนดชุมชน ✓✓✓✓

เนื่องจากคนที่เข้ามาร่วมตัวกันเป็นชุมชน เพื่อทำโฉนดชุมชนในกรณีของ สกต. มาจากหลายแหล่ง มีสมาชิกจำนวนมาก ที่เข้าร่วมต่อสู้เพื่อที่ดินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2546 ทำให้คนเหล่านี้ผ่านประสบการณ์การรวมกลุ่มของชาวบ้านหลายแบบ ในการผลักดันการแก้ไขปัญหาที่ดิน ด้วยเหตุที่สมาชิกส่วนใหญ่ มีพื้นหลังเป็นคนยากจน ด้อยโอกาสที่ตั้งใจจะมีที่ดิน เพื่อถือครองเป็นของตนเองเป็นสำคัญ จึงมักพบว่าในระยะเริ่มต้น จะมีสมาชิกจำนวนมาก ที่ไม่ได้ต้องการจะบริหารจัดการที่ดินร่วมกัน หรือไม่เห็นความจำเป็นของการทำเพื่อส่วนรวมร่วมกันอย่างแท้จริง ตามแนวทางของโฉนดชุมชน ดังที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง ในการจัดองค์กรเพื่อต่อสู้เรื่องที่ดิน รวมทั้งในการทำโฉนดชุมชน ที่ต่างกันในช่วงแรกและช่วงต่อมา ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะการบริหารจัดการ หรือการจัดองค์กรเพื่อการใช้ประโยชน์จากที่ดินของสมาชิก สกต. ได้เป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก การรวมตัวของกลุ่มย่อยที่กระจัดกระจาย และช่วงที่ 2 การรวมตัวแบบการนำรวมหมู่

ช่วงแรก...การรวมตัวของกลุ่มย่อยที่กระจัดกระจาย

การจัดองค์กรแบบนี้เป็นลักษณะที่พบได้ในการต่อสู้เรื่องที่ดิน โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ลักษณะการจัดองค์กรแบบนี้เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเอง เป็นการรวมตัวในสภาพที่มีคนที่มีพื้นหลังชีวิตแตกต่างกันหลากหลายและมีจำนวนมาก ส่วนใหญ่ไม่รู้จักใกล้ชิด หรือไม่มีเป้าหมายร่วมกันมาก่อนที่จะได้มารวมตัวกัน ในสภาพเช่นนี้ การรวมตัวเป็นองค์กรเดียวกันจะเกิดผู้นำของกลุ่มย่อย เกิดเป็นกลุ่มย่อยขึ้นจำนวนมากในองค์กร ภายในกลุ่มย่อยเหล่านั้นจะมีสมาชิกอยู่ล้อมรอบแกนนำ หรือรวมตัวกันตามเครือข่าย หรือตามกลุ่มอุปถัมภ์ การรวมตัวหรือจัดองค์กรแบบนี้ไม่ได้มีเป้าหมายขององค์กรร่วมกันอย่างแท้จริง แต่อาจมีประโยชน์ร่วมกันในระยะสั้น เมื่อใครหรือกลุ่มไหนบรรลุความต้องการของตน ก็แยกตัวออกไปจากองค์กร ในช่วงที่ยังรวมตัวกันอยู่ในองค์กรเดียวกัน ก็จะมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มย่อย รวมทั้งภายในกลุ่มย่อยก็จะมีแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน การรวมตัวในลักษณะนี้พบได้ในหลายกลุ่มของการเรียกร้องเรื่องที่ดินในระยะแรก และแม้ในปัจจุบันก็ยังมีอยู่บ้าง ผลที่เกิดขึ้นก็คือ องค์กรไม่สามารถขยายให้

ใหญ่และเข้มแข็งได้ จะแตกทั้งด้วยถูกคุกคามสลายจากภายนอก หรือแตกกันเองภายในองค์กรหรือชุมชน

การรวมตัวในลักษณะนี้เกิดขึ้นได้ง่ายสำหรับการต่อสู้เรื่องที่ดิน โดยเฉพาะที่ดินที่มีต้นปาล์มอยู่ด้วย ซึ่งเป็นผลประโยชน์เฉพาะหน้าจำนวนมาก แกนนำกลุ่มย่อยจะได้ผลประโยชน์มาก ผู้ที่สามารถเป็นแกนนำที่ใหญ่ขึ้นก็มีผลประโยชน์กว้างขึ้น เช่น การเก็บเกี่ยวผลปาล์ม ส่วนสมาชิกทั่วไปก็ต้องพึ่งแกนนำ ต้องขึ้นอยู่กับแกนนำ เหมือนเป็นมุ้งเล็กในพรรคการเมือง สมาชิกไม่ได้ขึ้นอยู่กับองค์กร

ช่วงสอง การรวมตัวแบบนำรวมหมู่

การจัดองค์กรแบบนี้ สกต. พยายามนำมาใช้ตั้งแต่เริ่มตั้งองค์กรเมื่อ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา เพื่อให้สมาชิกขึ้นอยู่กับองค์กร ซึ่งมีความจำเป็นเนื่องจากชุมชนที่มารวมกันเป็น สกต. ส่วนมากเคยผ่านการรวมกลุ่มองค์กรแบบเดิม การปรับการจัดองค์กรจึงเป็นงานสำคัญของ สกต. เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดขึ้น และต้องทำความเข้าใจกับงานด้านอื่น พื้นที่ของการนำในลักษณะรวมหมู่จึงค่อย ๆ กินพื้นที่การนำแบบเดิม ผลที่เกิดขึ้นก็คือ องค์กรสามารถนำพาสมาชิกให้รวมตัวกันได้ยาวนานกว่าการจัดองค์กรแบบแรก

การนำรวมหมู่เป็นการจัดองค์กรโดยใช้มติร่วมจากการตกลงมาเป็นสิ่งชี้้นำ ทุกคนจึงต้องขึ้นอยู่กับมติร่วม ไม่มีหัวหน้าผู้นำผู้อื่น แต่จะมีฝ่ายงานที่มีผู้รับผิดชอบ ในระดับของ สกต. ได้แบ่งเป็นฝ่ายงาน 9 ฝ่ายงาน คือ 1. ฝ่ายงานเกษตร/การผลิต 2. ฝ่ายงานเศรษฐกิจ/การเงิน 3. ฝ่ายงานการเมือง/นโยบาย/แนวร่วม 4. ฝ่ายงานวัฒนธรรม/รณรงค์/สื่อ 5. ฝ่ายงานงานมวลชน/โฆษณา 6. ฝ่ายงานทฤษฎี/วิชาการ/ข้อมูล/การศึกษา 7. ฝ่ายงานพัฒนาเยาวชน/คนรุ่นใหม่ 8. ฝ่ายงานต่างประเทศ 9. ฝ่ายงานกองเลขา/การ

ในแต่ละชุมชนจะกำหนดกฎระเบียบเพื่อใช้บังคับได้ ดังตัวอย่างกฎระเบียบของชุมชนสันติพัฒนาที่เรียกว่า ธรรมนูญชุมชน ดังนี้

ธรรมนูญชุมชนสันติพัฒนา ✓✓✓✓

เพื่อเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกัน ทางชุมชนสันติพัฒนาได้บัญญัติธรรมนูญชุมชนขึ้นเป็นเพียงบัญญัติแม่บทซึ่งมีบทบัญญัติอื่น ๆ อีก ตามที่คณะกรรมการแต่ละฝ่ายบัญญัติขึ้นเพิ่มเติมตามมติที่ประชุมเห็นชอบร่วมกัน

- ธรรมนูญชุมชนที่เป็นแม่บทมี 11 ข้อหลักดังนี้
1. สมาชิกต้องมาอยู่อาศัยและสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ชุมชนจัดให้
 2. สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วมประชุมเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันทุกครั้ง ห้ามขาดเกิน 3 ครั้ง
 3. สมาชิกต้องเคารพกฎระเบียบหรือข้อบังคับอื่น ๆ อันเป็นมติร่วมกันของชุมชน
 4. กรณีสมาชิกเกาเวลาออกโดยไม่มีผู้รับมอบหรือโทษให้ออก การรับสมาชิกใหม่เพื่อเป็นการทดแทนต้องผ่านระเบียบของชุมชนว่าด้วยคุณสมบัติของผู้สมัครเป็นสมาชิกใหม่ ต้องเคารพมติของชุมชน หรือข้อบังคับอื่น ๆ ที่ชุมชนกำหนด
 5. สมาชิกต้องไม่ยุ่งเกี่ยวสิ่งผิดกฎหมายหรืออบายมุขต่าง ๆ ตลอดถึงไม่สร้างความแตกแยกภายในชุมชน
 6. สมาชิกที่ทำผิดกฎระเบียบข้อบังคับข้อหนึ่งข้อใดจะต้องพิจารณาตนเองตามผลที่กระทำนั้น ๆ

7. ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรใช้เพื่อทำการเกษตรเท่านั้น สมาชิกต้องเข้าทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองหรือสมาชิกในครอบครัว หรือรับมอบอำนาจโดยชอบธรรม ได้แก่ พ่อ แม่ สามีน ภรรยา ลูก พี่ น้องในสกุลเดียวกัน แต่ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการชุมชน

8. สมาชิกต้องศึกษาหลักสูตรเศรษฐกิจ สังคมศาสตร์ เกษตรกรรมไม่ว่าเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรทางเลือก ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติจริงจนจบหลักสูตร เพื่อประกอบอาชีพเพื่อช่วยตัวเองในภายภาคหน้า โดยสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้และชุมชนเป็นผู้จัดการศึกษาให้

9. การจัดสรรที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน กรณีสมาชิกไม่ต้องการทำประโยชน์ในที่ดิน และไม่มีผู้รับมอบโดยชอบธรรม สิทธิในการครอบครองที่ดินต้องคืนกลับให้ชุมชน ชุมชนจะชดเชยให้เฉพาะผลอาสินตามความเป็นจริงเท่านั้น ยกเว้นกรณีสมาชิกทำผิดกฎระเบียบขั้นร้ายแรง จนถึงขั้นไล่ออกตามมติของชุมชน สมาชิกจะเรียกร้องค่าชดเชยผลอาสินใด ๆ ไม่ได้เลย

10. ต้องจัดตั้งธนาคารที่ดินชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อดิน

11. ขอประกาศว่าพื้นที่ในชุมชนต่างๆที่เป็นสมาชิกของสหพันธ์ฯเป็นพื้นที่คุ้มครองการเกษตรและความมั่นคงทางอาหารของสมาชิกและสังคม

ผลที่เกิเกิดขึ้นจากการจัดคำโฉนดชุมชน V V V V

จากการที่ชาวบ้านได้มารวมตัวกันทำโฉนดชุมชนในนาม สกต. ทำให้เกิดผลดีหลายประการ เช่น ทำให้การรวมตัวของชาวบ้านมีความต่อเนื่องยาวนานกว่าในอดีต ที่มีกรรวมตัวประมาณ 2 - 3 เดือน ก็มีกรสลายตัวหรือถูกสลายจากภายนอก แต่การรวมตัวภายใต้ สกต.ทำให้สามารถดำรงอยู่จนปัจจุบัน (พ.ศ. 2555) เป็นเวลากว่า 3 ปีแล้ว ทำให้มีเวลาในการพัฒนาความเข้มแข็งของสมาชิกองค์กร และมีทิศทางที่ชัดเจนที่จะก้าวต่อไปข้างหน้า ในด้านความมั่นคงปลอดภัย การรวมตัวกันภายใต้ สกต. แม้จะมีการถูกคุกคามจนถึงการเสียชีวิต แต่ถ้าเทียบกับในอดีตก็กล่าวได้ว่าได้ลดลงไปมาก ทั้งในด้านความรุนแรงที่ชาวบ้านถูกกระทำ และการหาทางออกจากความรุนแรงนั้น ดังจะพบว่าเมื่อถูกคุกคามชาวบ้านก็มีมีทางออกเพื่อแก้ไขสถานการณ์ จนทำให้ไม่เกิดเหตุการณ์รุนแรง หรือลดความรุนแรงลงได้หลายครั้ง

ผลดีต่อสมาชิกที่สำคัญคือ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาหลักของสมาชิก การมีที่ดินเป็นหลักแหล่งทำให้ลดรายจ่ายในการเคลื่อนย้ายหางาน บางคนสามารถผลิตเพาะปลูกเลี้ยงตัวเองในครอบครัว ทำให้ลดการเป็นหนี้สินลง นอกจากนี้ยังมีการทำเกษตรที่กำลังรอผลผลิต เช่น การปลูกไม้ผล ยางพารา เป็นต้น

การร่วมกันทำโฉนดชุมชนยังได้รับต้นทุนทางสังคม ที่ยากจะประเมินตัวเลขทางเศรษฐกิจได้ เช่น ความร่วมมือจากทนายความในการต่อสู้คดี จากนักวิชาการ จากภาระดมทุนในชุมชน เพื่อสู้คดีและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

กิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจ ที่ชัดเจนมักเป็นกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมกันทำของสมาชิก เช่น การรวมตัวกันทำงาน การรวมตัวกันซื้อสิ่งของจากภายนอก เป็นต้น

กรณีของการรวมตัวกันทำงาน พบได้ในชุมชนสันติพัฒนาที่มีการรวมกันเป็นกลุ่มย่อย ๆ เรียกว่า “กลุ่มสืบ” แต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 10 - 12 คน รวมทั้งสิ้น 7 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะทำกิจกรรมร่วมกัน คือลงแรงทำงานช่วยกัน เช่น การร่วมกันถางป่า ทั้งในพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่ส่วนรวม โดยเฉพาะ กลุ่มสืบจะร่วมกันทำงานประมาณ สัปดาห์ละ 2 วัน ถ้าคำนวณคร่าว ๆ จากค่าแรงวันละ 300 บาท ทำงานปีละ 110 วัน จำนวนประมาณ 70 คน จะคิดเป็นค่าแรงรวมกันถึง 2,310,000 บาท ต่อปี

นอกจากนี้ ยังมีกรณีการรวมตัวกัน ทดลองไปทำนาปลูกข้าว ที่อำเภอปากพะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2554 มีการระดมหุ้นจาก สกต. และสมาชิกรวม สกต. ประมาณ 30,000 - 40,000 บาท ผลที่ได้รับคือ ได้ข้าวคิดเป็นมูลค่าประมาณ 16,200 บาท ได้ขนานและห้องน้ำในพื้นที่แปลงนา 1 หลัง นอกจากนั้น ก็ได้ขยายแนวร่วมที่ร่วมกันทำนา และได้แนวทางที่จะพัฒนางานด้านเศรษฐกิจของ สกต. โดยใน พ.ศ. 2555 ได้ปรับมาขยายการทำไร่ในพื้นที่ สกต. ให้มากขึ้น

ยังมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่เป็นการลดรายจ่ายคือ การรวมกันซื้อพันธุ์ยางเพื่อปลูกในแปลงรวมของ สกต. จำนวน 2,700 ต้น ทำให้ได้ราคาลดลงจากราคาทั่วไปต้นละ 35 บาท เหลือต้นละ 31 บาท ซึ่งลดได้ 10,800 บาท เป็นต้น

และยังมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของสมาชิกรวม สกต. ที่ได้ทำไปแล้ว แต่ยังไม่ได้รับผลตอบแทนขณะนี้ เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่ปัจจุบันยังไม่ได้เปิดให้กู้ยืม เป็นต้น

ปัจจุบันสมาชิกรวม สกต. ส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการรับจ้างเป็นหลัก งานที่รับจ้างส่วนใหญ่จะเป็นการตัดหญ้า กรีดยาง เก็บเกี่ยวปาล์ม ใส่ปุ๋ย ก่อสร้าง เป็นต้น นอกจากนี้ก็เป็นการทำการเกษตร และค้าขาย ซึ่งเป็นการหาทางออกแบบปัจเจกบุคคล แต่ข้อสรุปจากงานด้านเศรษฐกิจของสมาชิกรวม สกต. คือจะต้องร่วมมือกันทำ จึงจะทำให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจต่อสมาชิกรวมและองค์กร ซึ่งจะเป็แนวทางในการพัฒนางานด้านเศรษฐกิจต่อไปของ สกต.

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานโฉนดชุมชน

จากการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่ดินโดยใช้แนวทางโฉนดชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา พบว่ามีปัญหาหลายด้าน ซึ่งแยกได้เป็น 4 ด้าน คือ ปัญหาจากฝ่ายทุน ปัญหาจากรัฐ ปัญหาจากชุมชนใกล้เคียง และปัญหาในหมู่สมาชิกชุมชนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ปัญหาจากกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์ม

ที่ผ่านมาคนของกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์มมักจะข่มขู่คุกคามชาวบ้าน มีการทำลายทรัพย์สิน หรือหาทางสร้างความแตกแยกให้กับชาวบ้านในชุมชน เช่น การซื้อตัวการปล่อยแพะให้เข้าไปกินต้นไม้ของชุมชน แต่ชาวบ้านให้ข้อสังเกตว่า ถ้าชาวบ้านรวมตัวกันเข้มแข็งกลุ่มนายทุนก็จะอ่อนลง เช่น เมื่อแพะของฝ่ายนายทุนมาทำลายพืชผลของชาวบ้านครั้งหลัง ๆ ที่ชาวบ้านได้จัดระบบของชุมชนมันคงขึ้นกว่าเดิม ฝ่ายนายทุนก็ยอมจ่ายค่าเสียหายให้แก่ชาวบ้าน

● การคุกคามของกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์มต่อชุมชนคลองไทรพัฒนา

สำหรับการกระทำของฝ่ายนายทุนต่อชาวบ้าน ในกรณีชุมชนคลองไทรพัฒนา จะเห็นได้จากแม่ศาลจังหวัดกระบี่ได้พิพากษาตั้งแต่วันที่ 3 สิงหาคม 2550 ว่าให้บริษัท จิวกันจ้อยฯ แพ็คดี โดยวินิจจ้อยว่าที่ดินที่บริษัทใช้ประโยชน์ตั้งอยู่ในเขต ส.ป.ก. และสั่งให้บริษัท จิวกันจ้อยฯ พร้อมบริวารออกจากที่ดินผืนนี้ โดยให้รื้อถอนอาคาร และสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดออกไปจากที่ดิน และส่งมอบที่ดินคืนให้กับ ส.ป.ก. โดยเร็ว แต่บริษัทก็ไม่ได้ปฏิบัติตาม กลับยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อขอทุเลาการบังคับคดี เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตปาล์มต่อซึ่งก็ได้ รับการอนุญาตหลังจากนั้นบริษัทได้คุกคามชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง

ในเดือนมีนาคม 2552 บริษัท จิวกันจ้อยฯ ได้ฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายจากชาวบ้าน 3 คน ได้แก่ นายบัญญัติ จอง นายอดุลย์ รามจันทร์ และนายสมหมาย ลิกขชัย เป็นจำนวน 3,000,000 บาท โดยบริษัทได้ขอล้อมครองชั่วคราวและให้มีหมายจับชาวบ้าน ทั้งสามคน ต่อมาศาลได้ถอนฟ้องนายบัญญัติ เนื่องจากทราบภายหลังว่านายบัญญัติเป็นคนวิกลจริต ปัจจุบันรักษาตัวอยู่โรงพยาบาลสวนสราญรมย์ ส่วนนายอดุลย์และนายสมหมาย ได้ยินยอมออกจากพื้นที่ไปในที่สุด

วันที่ 11 มกราคม 2553 ฝ่ายบริษัทได้พยายามปิดประตูทางเข้าออกชุมชน ต่อมาเวลาประมาณ 19.00 น. ได้มีกลุ่มคนร้ายใช้อาวุธปืนลูกซองและปืนเอ็ม 16 ยิงเข้าใส่ วงสนทนาและรับประทานอาหารค่ำที่นอกชานหน้ากระท่อมที่พักของนายฟอง ขุนฤทธิ์ ทำให้นายสมพร พัฒนภูมิ เพื่อนบ้านที่มานั่งอยู่ด้วยถูกกระสุนปืนจนเสียชีวิต หลังจากนั้นจึงหนีได้ประมาณ 10 เมตรเศษ ในที่เกิดเหตุเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.อ.ชัยบุรี ได้ตรวจพบ ปลอกกระสุนปืนลูกซอง 1 ปลอก ปลอกกระสุนปืนเอ็ม 16 จำนวน 7 ปลอก ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เล่าว่า ก่อนเกิดเหตุได้เห็นนายทวี แดงอนันต์ ซึ่งเป็นผู้จัดการบริษัทจิวกันจ้อยฯ เข้าตรวจเดินดูสภาพต่าง ๆ ในชุมชนโดยเฉพาะบริเวณด้านหลังที่เกิดเหตุ

ในวันที่ 21 มกราคม 2553 พ.ต.อ.วิทยา วังด้าน ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรเขาพนม อ.ไชยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี ได้เข้าไปให้ข้อมูลกับคณะอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ที่สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติว่า อาวุธที่คนร้ายใช้ยิงนายสมพรจนเสียชีวิตเป็นปืนลูกซอง เจ้าหน้าที่ตำรวจสันนิษฐานว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นน่าจะมีความเชื่อมโยงกับความขัดแย้งระหว่างชาวชุมชนกับบริษัทที่ใช้พื้นที่ทำสวนปาล์ม พ.ต.อ.วิทยา กล่าวว่าในเบื้องต้นมีเพียงหลักฐานเป็นปลอกกระสุนปืน เอ็ม 16 ที่ยิงใส่กลุ่มชาวบ้าน 4 คน แต่ไม่มีใครได้รับบาดเจ็บ (ในเหตุการณ์ครั้งอื่น?) จึงน่าจะเป็นแค่การยิงขู่

หลังจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2553 บริษัทได้ขูดคูกว้างและลึกเพื่อตัดเส้นทางเข้าออกชุมชน ทั้งที่ชาวบ้านร่วมกันสร้าง ทั้งนี้เพื่อต้องการบีบบังคับทางอ้อม ให้ชาวบ้านเข้าออกผ่านทางบ้านพักคนงานของบริษัททางเดียวเท่านั้น

ต่อมาวันที่ 16 มิถุนายน 2554 บริษัทก็เริ่มจัดสรรที่ดินดังกล่าว โดยการขูดดินแบ่งเขตที่ดินเป็นแปลงย่อย แปลงละ 50 ไร่ พื้นที่ดังกล่าวเป็นของ ส.ป.ก. เพื่อขายให้กับคนมีเงิน หรือให้ออมินิของบริษัทถือครองแทน

วันที่ 19 กรกฎาคม 2554 นายฉลอง มณีโชติ หัวหน้าสำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้เข้าแจ้งความว่า บริษัท จิวกันจ้อยฯ ซึ่งกำลังถูก ส.ป.ก. ฟ้องขับไล่ให้ออกจากพื้นที่ แต่บริษัทได้ยื่นอุทธรณ์กับศาลภาคแปดขอเก็บผลอาสินไว้ บริษัทฯ ได้กระทำผิดต่อคำสั่งศาล และยังละเมิดคำสั่งศาลที่ระบุว่า ห้ามทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดผลเสียหายต่อพื้นที่ ส.ป.ก. โดยบริษัทได้ว่าจ้างให้ไปขุดดินเป็นร่องคู แบ่งแนวเขต เพื่อทำการขายเปลี่ยนมือ เจ้าหน้าที่ ส.ป.ก. จังหวัดสุราษฎร์ธานีพร้อมกำลังตำรวจประมาณสิบนาย จึงได้เข้าตรวจสอบพื้นที่ดังกล่าว และได้พบรถบรรทุกสิบล้อ 1 คัน รถแบคโฮ

1 คัน และรถไถ 1 คัน พร้อมคนขับ ตำรวจจึงได้จับกุมและเชิญตัวไป สภ.ชัยบุรีเพื่อดำเนินคดี และ ส.ป.ก. จะดำเนินคดีในฐานะทำลายทรัพย์สินให้เสียทรัพย์สิน

ถัดจากนั้น เมื่อบริษัท แพ้ในทางคดี ขณะเดียวกันคนในชุมชนก็พยายามส่งข่าว และเผยแพร่ข้อมูลในพื้นที่ออกไปให้คนภายนอกได้รับรู้ ซึ่งกลุ่มอิทธิพลอาจเห็นว่า จะสร้างปัญหาให้พวกตนจึงพยายามข่มขู่ชาวบ้าน ทั้งนี้หลังจากที่มีนักข่าวเข้ามาทำข่าวในชุมชนคลองไทรพัฒนา ในช่วงกลางเดือนกรกฎาคม 2554 สองวันหลังจากนั้น กลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ก็ได้เข้าทำลายบ้านของนายยงยุทธ และยิงถล่มบ้านนางสรารัตน์ สมาชิกชุมชนคลองไทรซึ่งเป็นผู้ให้สัมภาษณ์กับนักข่าว หลังจากนั้นกลุ่มอิทธิพลยังนำอาวุธสงครามเข้ามายิงในชุมชนช่วงกลางดึกแทบทุกคืน การคุกคามชาวบ้านได้เกิดขึ้นอย่างหนักและต่อเนื่อง ดังกรณี วันที่ 19 กรกฎาคม 2554 ได้ทำลายบ้านของนายยงยุทธ ด้วยรถแบ็คโฮ

วันที่ 22 กรกฎาคม 2554 มีเสียงปืนดังข้างชุมชนเป็นชุด และยิงใส่บ้านนางสรารัตน์ อินทองคำ

วันที่ 23 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายสมหมาย ลิกขชัย

วันที่ 25 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายโชคชัย เผาบ้านรับรองแขกของชุมชน

วันที่ 26 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายสมบัติ วงศ์ปนทอง

วันที่ 28 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนางพิน โมกสุวรรณ เผาบ้านนายพิพัฒน์ พูนปาน

วันที่ 29 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายสุชา บุญขำ เผาบ้านหอบบี้ หัสสภาพล

วันที่ 31 กรกฎาคม 2554 เวลา 20.00 น. มีกลุ่มคนใช้อาวุธสงครามยิงกระหน่ำบ้านชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนามากกว่า 50 นัด พบปลอกกระสุนหล่นอยู่เกลื่อนพื้นบ้านเรือนได้รับความเสียหาย ได้เผาบ้านนางกระจาย บุญขำ เผาบ้านนายสมชาย สมทรัพย์ แต่ไม่มีผู้ได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต

วันที่ 23 กันยายน 2554 ได้เผาบ้านนางเจียน ช่วยรักษา

ช่วงเดือนกรกฎาคม 2554 (จำวันที่ไม่ได้) มีการขโมยประตูรั้วชุมชน ทั้งยังมีเสียงปืนและเสียงรถยนต์ยานพาหนะของคนร้ายดังติดต่อกันทุกคืนไม่ขาด บริเวณเส้นทางรอบ ๆ ชุมชน

วันที่ 4 ตุลาคม 2554 นายทองเหรียญ โยธาทักดี กรรมการฝ่ายประสานงานชุมชนคลองไทรถูกคนร้ายมากกว่า 1 คน ชูยิงหลายนัด ระหว่างทางขณะขับมอเตอร์ไซด์

กลับจากตลาด มีภรรยาซ้อนท้าย แต่รอดมาได้อย่างหวุดหวิด

● การคุกคามของกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์มต่อชุมชนไทรงามพัฒนา

วันที่ 19 มิถุนายน 2553 เวลา 20.30 น. คนร้ายไม่ทราบจำนวน ใช้อาวุธสงครามยิงถล่มด้านหน้าประตูทางเข้าชุมชนไทรงามพัฒนา ส่งผลให้นายปรีดา ประนอม ถูกกระสุนปืนได้รับบาดเจ็บบริเวณหน้าผากด้านซ้าย เมื่อพนักงานสอบสวนเข้ามาในพื้นที่ตรวจสอบที่เกิดเหตุพบปลอกกระสุนปืนเอ็ม 16 จำนวน 10 ปลอก

วันที่ 7 ตุลาคม 2554 เวลา 11.30 น. นายสุนทร ช่วยบำรุง คนของฝ่ายบริษัทพร้อมพวกรวม 4 คน พกพาอาวุธปืนเอามาข่มขู่ชาวบ้านถึงภายในชุมชนไทรงามพัฒนา นายสมศักดิ์ เพชรจ้อย หัวหน้าชุมชนไทรงามพัฒนาจึงได้แจ้งให้ พ.ต.ท.สำเร็จ ชูไทย และคณะเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งได้เดินทางมาที่ชุมชนทราบ ขณะนั้นนายสุนทรได้ขับรถยนต์สีขาวผ่านมา พ.ต.ท.สำเร็จจึงเรียกให้หยุดรถเพื่อทำการตรวจค้น แต่นายสุนทรขัดขืนไม่ปฏิบัติตาม เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงได้ไล่ติดตามไป และมีการใช้ปืนยิงใส่เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงเกิดการปะทะกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยิงล้อยนต์ และจับกุมตัวนายสุนทรกับพวก 2 คน พร้อมอาวุธปืนขนาด 11 มม.1 กระบอก ขนาด .22 แมกนัม 1 กระบอก อาวุธปืนลูกซองยาวบรรจจุ 3 นัด 1 กระบอก อาวุธปืนไรเฟิล จำนวน 1 กระบอก และกระสุนปืนจำนวนมาก ส่งร้อยเวรดำเนินคดี

วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2555 เวลา 14.00 น. มีคนร้ายขับรถกระบะวิโก้ สีฟ้า ไม่ติดแผ่นป้ายทะเบียนมีชายฉกรรจ์นั่งกระบะท้ายประมาณ 13 คน ใช้อาวุธปืนยิงใส่สมาชิกชุมชน แต่ไม่มีใครได้รับบาดเจ็บ

ปัญหาความไม่เป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ

ชาวบ้านตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่รัฐหลายฝ่าย รวมทั้งฝ่ายกระบวนการยุติธรรมเลือกปฏิบัติ และเข้าข้างนายทุน แม้นายทุนจะเป็นฝ่ายผิดอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงแรกที่ชาวบ้านยังไม่รวมตัวกันเข้มแข็ง หรือเมื่อใดที่ชุมชนอ่อนแอ มักจะถูกเจ้าหน้าที่รัฐร่วมกับฝ่ายนายทุนคุกคามชาวบ้าน ซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง เช่น ให้เจ้าหน้าที่เข้าตรวจค้นอาวุธชาวบ้าน แล้วมักจะตามมาด้วยการยิง หรือเผาหน้าของชาวบ้านโดยคนงานของนายทุนกรณีชุมชนสันติพัฒนา หลังจากชาวบ้านได้เข้าไปอยู่ในแปลง บริษัทสหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม ได้ดำเนินคดีกับชาวบ้านรวม 3 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 เดือนธันวาคม 2551 ฟ้องชาวบ้านจำนวน 4 คน คดีแพ่งขับไล่และเรียกค่าเสียหายมูลค่า 5.3 ล้านบาท อ้างว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จำนวน 1,400 ไร่ เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ น.ส.3 ก ในชื่อบริษัท 10 แปลง รวมเนื้อที่ 325 ไร่ ส่วนที่เหลืออ้างว่าอยู่ระหว่างการออกเอกสารสิทธิ

ครั้งที่ 2 วันที่ 25 มีนาคม 2552 บริษัทได้ฟ้องชาวบ้านชุมชนสันติพัฒนาเพิ่มอีก 12 ราย เรียกค่าเสียหายจำนวน 10 ล้านบาท และขอให้ศาลมีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราวให้จำเลยทั้งหมดหรือถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจากที่ดิน น.ส.3 ก เลขที่ 731,732,733 หมู่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี โดยโจทก์อ้างว่าชุมชนตั้งอยู่บนที่ดินที่บริษัทครอบครองอยู่ และให้ศาลออกหมายจับจำเลยทั้งหมด อ้างว่าขุดคำสั่งศาลไม่ยอมหรือถอนสิ่งปลูกสร้างออกไป

ครั้งที่ 3 เดือนเมษายน 2552 บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (มหาชน) จำกัด ได้แจ้งความดำเนินคดีอาญาในข้อหาบุกรุกกับชาวบ้านกลุ่มเดิม ที่สถานีตำรวจภูธรพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ครั้งนี้ได้ส่งหมายเรียกผู้ต้องหาทางไปรษณีย์ ให้ไปพบพนักงานสอบสวนในวันที่ 27 เมษายน 2552 ซึ่งในวันเดียวกันนี้ผู้ต้องหาทั้ง 12 คน ได้ไป

ยื่นหนังสือขอพบพนักงานสอบสวน แต่ทางพนักงานสอบสวนไม่อยู่ รองผู้กำกับการ จึงรับหนังสือไว้แทน ต่อมาในวันที่ 16 พฤษภาคม 2552 กลับมีกำลังตำรวจหลายร้อยนาย นำหมายจับผู้ต้องหาในคดีนี้เข้าไปในชุมชน จับผู้ต้องหาได้หนึ่งคนคือ นายสุเทพ ชันฤทธิ์ สงขลาจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนต้องใช้เงินสดของกลุ่มออมทรัพย์ของสมาชิก จำนวน 90,000 บาท ประกันตัวออกมา ต่อมาได้ทราบภายหลังจากการตรวจสอบเอกสารของทนายฝ่ายจำเลยว่า หมายจับที่พนักงานสอบสวนขอออกจากศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีลงวันที่ 27 เมษายน 2552 ซึ่งเป็นวันเดียวกับวันที่พนักงานสอบสวนนัดผู้ต้องหาไปพบ

ในวันที่ 3 - 4 พฤศจิกายน 2552 กรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงพร้อมลงพื้นที่และสรุปว่าจากการตรวจสอบแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2518 พบว่าใน พ.ศ. 2519 เอกสารสิทธิในที่ดิน น.ส.3 ก ของบริษัท ที่ใช้อ้างในคำฟ้องคือแปลงเลขที่ 731,732,733 ทั้ง 3 แปลงออกทับพื้นที่ป่าดิบ ไม่มีร่องรอยการทำประโยชน์จึงสรุปได้ว่า น.ส.3 ก ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย แต่ศาลยังใช้ข้อกล่าวอ้างนี้ออกหมายบังคับคดีให้หรือย้ายชุมชนออกไปให้พื้นที่ที่พิพาทตามที่บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มกล่าวอ้างในคำฟ้อง

เอกสาร น.ส.3 ก ที่ครอบครองโดยบริษัทสหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มฯ จำนวน 11 แปลง ซึ่งกรมสอบสวนคดีพิเศษ ได้ตรวจสอบพบว่าออกโดยมิชอบมีดังนี้

- 1) น.ส.3 ก เลขที่ 710 เลขที่ดิน 25
- 2) น.ส.3 ก เลขที่ 733 เลขที่ดิน 48
- 3) น.ส.3 ก เลขที่ 731 เลขที่ดิน 46
- 4) น.ส.3 ก เลขที่ 732 เลขที่ดิน 47
- 5) น.ส.3 ก เลขที่ 715 เลขที่ดิน 30
- 6) น.ส.3 ก เลขที่ 724 เลขที่ดิน 39
- 7) น.ส.3 ก เลขที่ 725 เลขที่ดิน 40
- 8) น.ส.3 ก เลขที่ 728 เลขที่ดิน 43
- 9) น.ส.3 ก เลขที่ 734 เลขที่ดิน 49
- 10) น.ส.3 ก เลขที่ 735 เลขที่ดิน 50
- 11) น.ส.3 ก เลขที่ 660 เลขที่ดิน ไม่ปรากฏ

ที่ดินทั้ง 11 แปลง ข้างต้นตั้งอยู่ในท้องที่หมู่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี

นอกจากนี้ยังมีเอกสาร น.ส.3 ก ที่ครอบครองโดย บริษัท สากลการลงทุน จำกัด จำนวน 9 แปลง ซึ่งกรมสอบสวนคดีพิเศษได้ตรวจสอบและเชื่อว่าอยู่ในข่ายที่จะออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ มีดังนี้

- 1) น.ส.3 ก เลขที่ 1940 เลขที่ดิน 5
- 2) น.ส.3 ก เลขที่ 1969 เลขที่ดิน 29
- 3) น.ส.3 ก เลขที่ 1943 เลขที่ดิน 8
- 4) น.ส.3 ก เลขที่ 1941 เลขที่ดิน 6
- 5) น.ส.3 ก เลขที่ 1954 เลขที่ดิน 14
- 6) น.ส.3 ก เลขที่ 1984 เลขที่ดิน 44
- 7) น.ส.3 ก เลขที่ 1945 เลขที่ดิน 10
- 8) น.ส.3 ก เลขที่ 1987 เลขที่ดิน 47
- 9) น.ส.3 ก เลขที่ 1944 เลขที่ดิน 9

ที่ดินทั้ง 9 แปลง ข้างต้นตั้งอยู่ในท้องที่ ต. คลองน้อย อ. ชัยบุรี จ. สุราษฎร์ธานี ในวันที่ 5 ธันวาคม 2552 ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้สั่งให้กรมที่ดินทำแผนที่พิพาทพร้อมกันทั้งทางฝ่ายโจทก์ จำเลย แต่เจ้าหน้าที่กรมที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานีกลับไม่

ยอมรังวัดเจาะจงพื้นที่ น.ส.3 ก ทั้ง 3 แปลง จึงไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าที่ดินแปลง 731,732,733 อยู่ตรงไหนกันแน่ ทำให้ไม่สามารถรังวัดรายแปลงได้จึงพากันกลับและไปแถลงต่อศาลในวันที่ 18 ธันวาคม 2552

ขณะนี้คดีความที่บริษัทสหอุทกรรมน้ำมันปาล์ม ฟ้องร้องทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาต่อชาวบ้าน ยังดำเนินต่อไปในศาล แม้จะมีข้อมูลหลักฐานที่ชัดเจนแล้วว่าเอกสารสิทธินั้นออกโดยมิชอบก็ตาม โดยวันที่ 27 ตุลาคม 2554 ศาลชั้นต้นได้มีคำพิพากษาจำคุกนายบุญฤทธิ์ ภิรมย์ และเพื่อนบ้านอีกแปดคน เป็นเวลา 1 ปี 6 เดือน โดยไม่รอลงอาญาในความผิดฐานบุกรุกที่ดินของบริษัท จากกรณีการเข้าตรวจสอบและรวมตัวจัดตั้งชุมชนสันติพัฒนา

เหตุผลสำคัญที่ชาวบ้านยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลคือ เอกสารสิทธิที่ดินของบริษัท ออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งหากพิสูจน์ได้ว่าเอกสารสิทธิที่นายทุนใช้ในการดำเนินคดีกับชาวบ้านนั้นออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็เท่ากับว่าบริษัทไม่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดิน บริษัทจึงไม่ใช่ผู้เสียหาย และย่อมไม่มีอำนาจฟ้องคดีไปโดยปริยาย แต่ในคำพิพากษากลับมีความเห็นทำนองว่า “เอกสารสิทธิที่ดิน ที่ออกโดยเจ้าพนักงาน ตราบไต่ที่ยังไม่ได้มีการเพิกถอนก็ต้องถือว่ายังเป็นเอกสารราชการที่ถูกต้องตามกฎหมาย” ซึ่งเท่ากับกระบวนการยุติธรรมได้ตัดประเด็นข้อต่อสู้ที่ควรต้องพิจารณานี้ออกไปอย่างสิ้นเชิง โดยพิจารณาเพียงว่าชาวบ้านได้บุกรุกเข้าไปรบกวนการครอบครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธินั้นหรือไม่ ชาวบ้านจึงสงสัยว่า ทำไมกระบวนการยุติธรรมจึงไม่พิจารณาในประเด็นเรื่องความชอบหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายของเอกสารสิทธิ ซึ่งเป็นประเด็นต่อสู้หลักของฝ่ายชาวบ้าน เพราะการที่เอกสารสิทธิชอบด้วยกฎหมายหรือไม่นั้น ควรเป็นข้อเท็จจริงที่ต้องยุติก่อนการพิจารณาพิพากษา

ชาวบ้านจึงไม่ไว้วางใจในกระบวนการยุติธรรม และเห็นว่ากระบวนการยุติธรรมที่ผ่านมาไม่เอื้อต่อการทำใจคนชุมชนของชาวบ้าน เพราะตามกฎหมายปัจจุบัน เอกสารสิทธิที่ดินที่ออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย จะถูกเพิกถอนได้จากสองหน่วยงานเท่านั้นคือ กรมที่ดินและศาล ซึ่งเป็นไปได้ยากที่อธิบดีกรมที่ดินจะสั่งเพิกถอน เพราะนั่นเท่ากับยอมรับว่า หน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นปัจจุบันหน่วยงานที่มีอำนาจเข้ามาเพิกถอนเอกสารเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดก็คือศาล แต่จากคำพิพากษาดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านกลางแฉงใจ และผิดหวังกับบทบาทของกระบวนการยุติธรรม

● กรณีชุมชนคลองไทรพัฒนา

กรณีของชุมชนคลองไทรพัฒนาที่พบอุปสรรคในการทำโฉนดชุมชน อันเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่รัฐคือ

วันที่ 9 สิงหาคม 2552 เวลา 06.30 น. ได้มีกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจจำนวน 40 นาย นำโดยผู้บังคับการจังหวัดสุราษฎร์ธานี และกำลังตำรวจจากสถานีตำรวจชัยบุรี อ้างว่าเข้าไปตรวจค้นอาวุธและยาเสพติด ตำรวจกลุ่มนั้นได้ตรวจค้นอยู่ประมาณ 2 ชั่วโมง ค้นบ้าน 20 หลังคา ได้ยึดมีดสปาด้า 1 เล่ม มีดพร้า 2 เล่ม โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจได้แสดงหมายค้นของศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีให้นายสุพจน์ กาฬสงค์ ชาวบ้านในหมู่บ้านดู แต่เมื่อพลิกให้ดูอีกด้านหนึ่ง นายสุพจน์เห็นว่าในหมายดังกล่าว ไม่ปรากฏลายมือชื่อของผู้พิพากษาแต่อย่างใด ตำรวจชุดดังกล่าวได้ออกจากหมู่บ้านเวลา 08.30 น.

หลังจากกลุ่มของตำรวจออกไปพ้นจากประตูชุมชนประมาณ 100 เมตร ก็ได้มีนายประสพโชค มรกต ซึ่งเป็นกำนันตำบลเขาหิน อำเภอบ้านนา จังหวัดกระบี่ ร่วมกับนายอาวุธ ร่มจิตร กำนันตำบลไทรทอง อำเภอยะบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี สารวัตรกำนัน และพวก ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าเป็นชุดรักษาความสงบเรียบร้อยประจำหมู่บ้าน (ชรบ.) อีกประมาณ 40 คน ถืออาวุธปืนยาวเดินนำรถไถใหญ่ (รถไถจาน) จำนวน 3 คัน พังรั้วของชุมชนเข้ามาไถบ้านของชาวบ้าน จนเสียหายใช้การไม่ได้จำนวน 60 หลัง ชาวบ้านได้โทรศัพท์ตามเพื่อนชุมชนใกล้เคียงมาช่วยเหลือ และโทร.เรียกนักข่าวให้เข้ามาดูเหตุการณ์กลุ่ม ชรบ.ดังกล่าวจึงถอยออกไปในเวลาประมาณ 11.00 น

ในระหว่างเกิดเหตุดังกล่าว ชาวบ้านได้โทรศัพท์แจ้ง 191 ก็ได้รับคำแนะนำให้ไปแจ้งความที่ สภ.ชัยบุรี ชาวบ้านจึงได้โทรศัพท์แจ้ง สภ.ชัยบุรีและร้องขอให้แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจที่เพิ่งออกจากหมู่บ้านให้กลับเข้ามาช่วยระงับเหตุ แต่ปรากฏว่าตำรวจกลุ่มดังกล่าวไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือแต่อย่างใด ทั้งที่อยู่ในวิสัยที่จะกลับเข้ามาช่วยเหลือได้ทันเวลา ต่อมา น.ส.สุกัญญา จันทร์เชยกับพวก 44 คนได้เข้าแจ้งความร้องทุกข์กล่าวหานายประสพโชค มรกตและพวกที่ สภ.ชัยบุรี และเข้าพบพล.ต.ต.เทศา ศิริวาโท ผบก.ภจว. สุราษฎร์ธานีในขณะนั้น พล.ต.ต.เทศา อ้างกับชาวบ้านว่ามีหมายศาลให้รื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านดังกล่าว แต่เมื่อ น.ส.สุกัญญา ได้ขอดูหมายศาลตามที่อ้าง พล.ต.ต.เทศาอ้างว่าไม่ได้นำมา

วันที่ 10 สิงหาคม 2552 ที่ชุมชนคลองไทรพัฒนาได้มี ชรบ.จาก ต.เขาหิน อ.เขาพนม จ.กระบี่จำนวนประมาณ 40 คน เดินทางด้วยรถ 5 คัน เข้ามาตึกกำลังอยู่ที่แคมป์ของบริษัท บริเวณทางเข้าออกหมู่บ้านทั้ง 2 ทาง ได้มีชาวบ้าน 5 คนหลบออกไปแจ้งความที่ สภ.ชัยบุรีอีกครั้งหนึ่ง มีการลงบันทึกประจำวัน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้บอกผู้ที่ไม่ไปแจ้งความให้ไปสืบหาชื่อเจ้าของรถแทรกเตอร์และผู้ขับรถคันดังกล่าวมาให้ตำรวจด้วย ขณะที่ชาวบ้านได้ยืนยันว่า รถแทรกเตอร์เป็นของ บริษัท จิวกิงจู้ย พัฒนา จำกัด

ส่วนกรณีที่นางสาวสุกัญญา จันทร์เชย กับพวกรวม 44 คน ได้แจ้งความร้องทุกข์กล่าวหานายประสพโชค มรกต และพวก เจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.อ. ชัยบุรีได้ทำการสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐาน โดยสรุปคือ เชื่อได้ว่ากำนันทั้งสองคนมีความผิดจริงจึงสั่งฟ้อง แต่ต่อมาอัยการจังหวัดประจำศาลแขวงสุราษฎร์ธานีมีความเห็นสั่งไม่ฟ้อง เหตุการณ์ครั้งนั้นชาวบ้านเห็นว่าได้รับความไม่เป็นธรรมจากการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวบ้านจึงได้เรียกร้องขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้สั่งการไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้ทำความเข้าใจแย้งกลับไปยังอัยการจังหวัดประจำศาลแขวงสุราษฎร์ธานี แต่เรื่องก็ไม่คืบหน้าใด ๆ

29 ธันวาคม 2552 เวลา 12.05 น. พ.ต.ท.โกเมธ ชูชมชื่น จาก สภ.อ.เขาพนม จ.กระบี่ พร้อมกับนายทวี แดงอนันต์ ผู้จัดการบริษัทจิวแก๊งค์ และพวกอีก 5 คน ใช้รถบี กอล์ฟ 2 คัน ได้เข้ามาในชุมชนคลองไทรพัฒนา และสอบถามข้อมูลต่าง ๆ จากสมาชิกบาง คนในชุมชน เมื่อชาวบ้านบอกว่าไม่ทราบ ก็เกิดความขัดแย้งกันขึ้น พ.ต.ท.โกเมธได้ตบ หน้านายอภินันท์ สังข์ทอง สมาชิกชุมชนคลองไทรพัฒนา นายอภินันท์จึงเอากล้องมาขอ ถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐาน แต่ พ.ต.ท.โกเมธ และกลุ่มบุคคลที่มาด้วยเอาปืนมาจี้ที่หน้าอก นายอภินันท์ สังข์ทอง และนางมาลิดา เจียภรณ์ (ภรรยา นายอภินันท์) ทำให้ชาวบ้านไม่ ได้ภาพไว้เป็นหลักฐาน จากนั้นกลุ่มบุคคลดังกล่าวก็ได้เดินทางออกไปจากชุมชน

ขณะเดียวกันก็ได้มีหนังสือที่ นร 0405(ลต.1) 0794 ลงวันที่ 21 มกราคม 2553 จาก นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี ในฐานะประธานกรรมการอำนวยการแก้ไข ปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย สั่งการให้ตำรวจตระเวนชายแดน จาก กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 42 (ค่ายศรีนครินทร์ทรา พุ่งสง) ลงพื้นที่คุ้มครอง ความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนบ้านน้ำแดง ชุมชนคลองไทรพัฒนา และ พื้นที่ชุมชนไทรงามพัฒนารวม 6 จุด ไปจนกว่ารัฐบาลจะแก้ไขปัญหาดินทำกินแล้วเสร็จ แต่การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ไม่จริงจังดังกรณี

เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2553 เวลาประมาณ 20.00 น. ได้มีเสียงปืนดังขึ้นที่ บริเวณหน้าชุมชนจำนวน 6 - 7 นัด ทำให้สมาชิกในชุมชนคลองไทรฯ ตื่นตกใจ จึงต้อง ช่วยกันปกป้องดูแลรักษาความปลอดภัยกันเองอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น

ต่อมา วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553 เวลา 09.35 น. มีคนงานจำนวน 25 คน ของ บริษัทจิวแก๊งค์ ซึ่งเป็นบริษัทที่อยู่ในช่วงถูกดำเนินคดีฟ้องร้อง โดย ส.ป.ก. สุราษฎร์ธานี ได้เข้าเก็บเกี่ยวผลผลิตปาล์มจนเสร็จสิ้นในช่วงเวลาประมาณ 13.00 น. หลังจากคนงาน เหล่านี้ได้ออกจากชุมชนเพียงครู่เดียวสมาชิกในชุมชนก็ได้เสียงปืนดังขึ้นกว่า 20 นัด จาก ฝั่งที่คนงานกลุ่มดังกล่าวอยู่ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนาแตกตื่นและพากัน วิ่งหนี

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทางชุมชนได้ประสานไปที่ชุดกำลัง ดชด. ที่ทำหน้าที่ รักษาความปลอดภัยให้กับชุมชน แต่กลับไม่ได้รับความร่วมมือแต่อย่างใด อีกทั้งยังอ้าง ด้วยว่าชุดปฏิบัติการ ดชด. ไม่มียานพาหนะที่จะเดินทางเข้าไปในชุมชน ซึ่งห่างจากจุดพัก ดชด. กว่า 3 กิโลเมตร

วันที่ 31 กรกฎาคม 2553 เวลาประมาณ 20.00 น. ได้มีกลุ่มคนใช้อาวุธสงคราม

ยิงกระหน่ำบ้านชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนากว่า 50 นัด ชาวบ้านพบปลอกกระสุน หล่นอยู่เกลื่อนพื้น บ้านเรือนได้รับความเสียหาย แต่ไม่มีผู้ได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต ชาวบ้านชุมชนคลองไทรได้โทรศัพท์แจ้งเหตุไปยัง สภ.ชัยบุรีให้รีบเข้ามาตรวจสอบกรณี ดังกล่าว แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาในพื้นที่ จนกระทั่งช่วงเช้าของวันที่ 1 ส.ค.2554 ชาวบ้านได้เข้าแจ้งความที่ สภ.ชัยบุรีอีกครั้ง เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ลงบันทึกประจำวันไว้ ก่อนแต่ไม่มีความคืบหน้าใด ๆ และยังไม่มีการลงพื้นที่ตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุ นอกจากนี้ สมาชิกชุมชนคลองไทรฯ ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่า ตอนกลางวันของวันเกิดเหตุได้มีคนของ กลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ ซึ่งมีความขัดแย้งกับชาวบ้านเรื่องปมปัญหาที่ดิน ได้ขับรถ จักรยานยนต์วนเวียนอยู่ภายในชุมชน โดยพกพาอาวุธปืนและวิทยุสื่อสารแบบเดียวกับ ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อเป็นการข่มขู่ชาวบ้าน จนกระทั่งตอนค่ำก็เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น

วันที่ 4 สิงหาคม 2553 เวลาประมาณ 20.00 น. ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้บ้านชาว บ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนา ชาวบ้านคาดว่าเป็นฝีมือกลุ่มอิทธิพล ชาวบ้านที่อยู่ เหตุการณ์เล่าว่า ได้พยายามเข้าไปดับไฟ แต่กลับได้ยินเสียงปืนยิงรัวจากบริเวณที่เกิด เหตุทำให้ไม่กล้าเข้าไปใกล้ และได้พยายามโทรศัพท์แจ้งเหตุกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.ชัย บุรี ซึ่งเจ้าหน้าที่รับปากจะเข้ามาตรวจสอบ แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ ชาวบ้านต้องปล่อยให้เพลิงลุกไหม้และดับมอดไปเอง จนกระทั่งตอนเช้าจึงได้เข้าสำรวจ ความเสียหาย พบว่าบ้าน 3 หลัง ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางชุมชนถูกเพลิงเผาไหม้ทั้งหลัง และยัง ไม่ทราบความเสียหายต่อทรัพย์สิน อย่างไรก็ตาม ไม่มีผู้ได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจาก เหตุดังกล่าว เนื่องจากเจ้าของบ้านได้ย้ายออกไปอยู่กับญาติภายนอกชุมชนก่อนหน้านั้น เนื่องจากเกรงกลัวกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่

วันที่ 1 มีนาคม 2554 ได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งอ้างว่า ได้รับมอบอำนาจมาจาก บริษัท จิวแก๊งค์พัฒนาจำกัด นำเครื่องจักรกลพร้อมด้วยกำลังคนจำนวนหนึ่งเข้ามาในชุมชน พร้อมทั้งประกาศความเป็นเจ้าของรับผิดชอบพื้นที่ดังกล่าว และดำเนินการขุดเส้นทางที่ สมาชิกในชุมชนสัญจรไปมาทุกวัน จนไม่สามารถสัญจรไปมาได้ และปิดกั้นประตูรั้วเหล็ก ทางเข้าออก ทางชุมชนได้ให้ตัวแทนไปเจรจาขอร้องให้หยุดดำเนินการ แต่ก็ไม่เป็นผล ชาวบ้านได้ดำเนินการร้องเรียนต่อหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวน ชายแดน,เจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานีตำรวจภูธรอำเภอชัยบุรี, เลขาธิการสำนักงานปฏิรูปที่ดิน เพื่อการเกษตรกรรม, ผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ไม่มีหน่วยงานใดเข้าแก้ปัญหา ทำให้สมาชิกชุมชนคลองไทรถูกปิดกั้นไม่สามารถสัญจรเข้าพื้นที่ได้

วันที่ 12 พฤศจิกายน 2554 เวลาประมาณ 16.00 น. มีกลุ่มชายจำนวน 6 คน อ้างตัวว่าเป็นตำรวจ แต่งกายแบบครึ่งท่อนสวมเสื้อกันกระสุนและมีวิทยุสื่อสารเดินทางเข้ามาในชุมชนคลองไทรพัฒนา โดยนำรถสวนตัวเป็นรถกระบะตอนครึ่ง สีขาว ม่ทราบ เลขทะเบียน มาจอดไว้แล้วเดินเท้าเข้ามาในชุมชน และได้เข้าตรวจค้นบ้านของชาวบ้าน โดยไม่มีหมายค้น บ้านที่ถูกตรวจค้นคือบ้านของนายลือ (นามสมมติ) ซึ่งเปิดเป็นร้านค้า และบุคคลที่อ้างว่าเป็นตำรวจมาจากกองบัญชาการตำรวจภูธรภาค 8 และต้องการเข้าตรวจค้นบ้าน เพราะมีคนแจ้งว่าที่บ้านนายลือมีอาวุธผิดกฎหมาย ภรรยาของนายลือซึ่งอยู่บ้านในขณะนั้นจึงสอบถามว่ามีหมายค้นหรือไม่ แต่บุคคลดังกล่าวไม่ตอบ กลับชักปืนขึ้นมาข่มขู่และบอกว่าปากดี เดี่ยวจะพาไปโรงพัก กลุ่มบุคคลดังกล่าวได้ทำการค้นภายในบ้าน โดยไม่ฟังเสียงทัดทานของเจ้าของบ้าน ภรรยาของนายลือจึงตะโกนเรียกเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงให้มาช่วยเหลือ จากนั้นกลุ่มคนที่อ้างตัวว่าเป็นตำรวจดังกล่าวจึงล่าถอยออกไป เมื่อเข้าไปสำรวจความเสียหายหลังจากที่กลุ่มคนดังกล่าวใช้เวลาหรือค้นราว 10 นาที พบว่า ข้าวของเสียหายจำนวนมาก และมีเงินหายไป 30,000 บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในร้าน และมีเงินที่ชาวบ้านร่วมลงขันกัน เพื่อนำไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมรวมอยู่ด้วย ก่อนหน้านี้มีชาวบ้านเล่าว่า ได้เห็นกลุ่มบุคคลดังกล่าว อยู่ที่แคมป์ที่พักคนงานของบริษัทเจ้าของสวนปาล์ม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณทางเข้าออกชุมชน ชาวบ้านส่วนหนึ่งมั่นใจว่า กลุ่มบุคคลที่เข้ามาตรวจค้นบ้านในชุมชนเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากมีเสื้อกันกระสุนและมีวิทยุสื่อสารของตำรวจ

ปัญหาระดับนโยบายและการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ

นอกจากที่กล่าวไปแล้ว ปัญหาที่ชาวบ้านประสบในปัจจุบันคือ ปัญหาจากแนวนโยบายโฉนดชุมชนของรัฐที่ไม่ชัดเจน จากการสำรวจข้อมูลเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2553 พบว่ามีสมาชิก สกต. จำนวน 19 คน อยู่ระหว่างการขึ้นศาลในฐานะจำเลย ในคดีความที่ถูกฟ้องร้องโดยกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์ม ในข้อหาการบุกรุกพื้นที่บริษัท และถูกเรียกค่าเสียหายกว่า 15 ล้านบาท พบว่าเวลาที่ผ่านไป 2 ปี เกษตรกรเหล่านี้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีถึงมากกว่า 1,120,000 บาท

ปัญหาจากบทบาทของรัฐต่อการทำโฉนดชุมชนอีกประการคือ การที่รัฐต้องการรวมศูนย์อำนาจการจัดการที่ดิน โดยไม่ใช้แนวทางโฉนดชุมชน ทำให้การจัดการที่ดินยังอยู่ภายใต้การควบคุมของหน่วยงานรัฐ ชาวบ้านบางส่วนจึงคิดหวังพึ่งและการอุปถัมภ์จากเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นช่องทางให้เจ้าหน้าที่หรือแกนนำบางส่วนหาประโยชน์จากชาวบ้าน ดังกรณีชาวบ้านหลายกลุ่มที่ไม่ใช่สมาชิกของ สกต. พยายามเรียกร้องให้รัฐเป็นผู้จัดสรรที่ดินหรือแก้ปัญหาที่ดินทำกินให้ ซึ่งปัญหามักไม่ได้รับการแก้ไขและชาวบ้านยังคงต้องเรียกร้องต่อไปเช่นเดิม

ปัญหาจากชุมชนใกล้เคียง

พบว่าในบางพื้นที่ มีผู้นำทางการในหมู่บ้านเป็นพวกเดียวกับกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์ม จึงขัดขวางหรือข่มขู่คุกคามสมาชิกในชุมชน บางพื้นที่พยายามหาจังหวะเข้ามาแย่งที่ดินของชุมชน โดยอ้างว่าคนในพื้นที่ต้องมีสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งที่ก่อนหน้านี้ได้ขัดขวาง สกต. ที่ผลักดันให้รัฐตรวจสอบที่ดินมาโดยตลอด

ปัญหาสมาชิกในชุมชน

ปัญหาที่สำคัญในหมู่สมาชิกที่ต้องแก้ไขมี 3 ประการ คือ

1. ความรู้ ความคิด ความสามารถในการวิเคราะห์ จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมของสมาชิกไม่เท่ากัน

2. โครงสร้างบริหารจัดการองค์กรที่ต้องทำให้เกิดการนำรวมหมู่ แทนที่การจัดการองค์กรแบบเดิมในระบบอุปถัมภ์ให้มากที่สุด

ช่วงที่ผ่านมา ผลอันเกิดมาจากปัญหาสองประการนี้ ได้ทำให้บางชุมชนที่เคยเป็นสมาชิกของ สกต. ต้องออกจากการเป็นสมาชิก เช่น กรณีชุมชนน้ำแดงพัฒนา หมู่ 5

ต.คลองน้อย อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งชาวบ้านได้เข้าไปสร้างชุมชนที่พักอาศัยตั้งแต่ประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ 2552 เพื่อเรียกร้องให้มีการตรวจสอบการถือครองที่ดินของ บริษัท สากลทรัพยากรพัฒนา จำกัด โดยชาวบ้านทราบว่าที่ดินของบริษัทได้มีการทิ้งร้าง ไม่ทำประโยชน์มาเป็นเวลานานไม่ต่ำกว่า 20 ปี สภาพพื้นที่ก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าไปสร้างชุมชน เป็นที่ดินรกร้าง มีสภาพเป็นป่าไม้ขึ้นปนกับต้นปาล์ม ไม่ได้มีการดูแลเก็บเกี่ยวผล สมาชิกของชุมชนน้ำแดงพัฒนา ประกอบด้วยชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงของ ต.คลองน้อย อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี และชาวบ้านในจังหวัดใกล้เคียง ส่วนใหญ่เป็นคนยากจนไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง หรือมีแต่ไม่เพียงพอ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ทำสวนยางพารา สวนปาล์ม น้ำมัน สวนผลไม้ ต่อมาประมาณเดือนเมษายน 2552 บริษัท ได้แจ้งความดำเนินคดีอาญาแก่ชาวบ้าน ในข้อหาบุกรุกอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น ตั้งแต่สองคนขึ้นไป ที่สถานีตำรวจภูธรชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี โดยพนักงานอัยการจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้ส่งฟ้องต่อศาลแล้ว แต่ต่อมาชุมชนน้ำแดงพัฒนา ได้ถอนตัวจากการเป็นสมาชิกของ สกต. ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2554 เนื่องจาก สกต. ได้ติดตามตรวจสอบพฤติกรรมของแกนนำชุมชนบางคน ที่ร่วมมือกันขายที่ดินของชุมชนประมาณ 200 ไร่ ให้กับบุคคลภายนอก และยังถูกร้องเรียนว่าเรียกเก็บเงินพิเศษจากสมาชิกเป็นค่าจัดสรรที่ดินอีกด้วย

3. ปัญหาที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งในขณะนี้คือ การที่สมาชิกในชุมชนไม่สามารถเลี้ยงชีพได้ด้วยการผลิตในแปลงโฉนดชุมชน ทำให้สมาชิกต้องออกไปรับจ้าง บางครั้งติดต่อกันหลายวัน ทำให้การใช้กฎข้อบังคับอ่อนลง ทำให้เห็นได้ว่าคนที่ยากจนมาก ไม่สามารถอยู่ร่วมสู้ได้จนต้องออกไปจากองค์กร จึงเหลือแต่คนที่สามารถทำตามระเบียบได้ ซึ่งเป็นคนที่มีต้นทุนมากกว่า การแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับสมาชิก ซึ่งเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสอยู่เป็นทุนเดิมแล้ว จะเป็นการหนุนการทำโฉนดชุมชนอย่างสำคัญต่อไป

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดทำโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

แม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคในการจัดทำโฉนดชุมชนในพื้นที่ สกต.จำนวนมาก แต่ก็ยังมีเงื่อนไขสนับสนุนอยู่มากเช่นกัน สิ่งที่เอื้อที่สำคัญต่อการทำโฉนดชุมชนของ สกต. ในปัจจุบันคือการมีนโยบายเรื่องโฉนดชุมชน แม้จะยังมีความล่าช้า แต่ก็ทำให้ลดแรงกดดันในระดับพื้นที่ลงได้มาก ในด้านการรวมตัวของ สกต. และการรวมตัวภายในชุมชน ก็มีความเข้มแข็ง ดังจะเห็นได้จากการที่สมาชิก สกต.สามารถรวมตัวกันได้ยาวนานกว่าที่ผ่านมา ซึ่งทำให้เกิดความต่อเนื่อง จนเป็นโอกาสในการปรับโครงสร้างองค์กรให้มีความเหมาะสม และมีโอกาสในการพัฒนาสมาชิกมากขึ้น

นอกจากนี้ นโยบายต่าง ๆ ของรัฐหลายอย่างก็เอื้อให้สมาชิกสามารถใช้ประโยชน์ได้ อันเป็นการป้องกันไม่ให้ที่ดินหลุดมือจากชาวบ้านได้ง่ายเหมือนในอดีต เช่น มีกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาบุตร มีกองทุนหมู่บ้าน มีนโยบายด้านการรักษาพยาบาล เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเอื้อ เนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐบางหน่วยงานที่มีบทบาทหนุนการทำโฉนดชุมชนอย่างเป็นทางการชัดเจน เช่น

เมื่อวันที่ 3-4 พฤศจิกายน 2552 คณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อประกอบการช่วยเหลือ และแก้ปัญหาความเดือดร้อนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ประกอบด้วยกรมสอบสวนคดีพิเศษ โดย พ.ต.ท.ประจักษ์ วงศ์สันนิล และคณะสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตในภาครัฐ โดย พ.ต.ท.สันต์ทรง ตั้งละม และกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ชุมชนคลองไทรพัฒนา ชุมชนน้ำแดง และชุมชนสันติพัฒนา ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี เพื่อนำข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเสนอต่อคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินแห่งประเทศไทย และเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย มีข้อสรุปสำคัญคือจากการตรวจสอบแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2518 พบว่าใน พ.ศ. 2519 เอกสารสิทธิในที่ดิน น.ส. 3 ก ของบริษัท ที่ใช้อ้างในคำฟ้อง คือแปลงเลขที่ 731, 732, 733 ทั้ง 3 แปลง ออกทับพื้นที่ป่าทึบ ไม่มีร่องรอยการทำประโยชน์ จึงสรุปได้ว่า น.ส. 3 ก ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

หรือกรณีบทบาทของเจ้าหน้าที่ ส.ป.ก. สุราษฎร์ธานีพร้อมกำลังตำรวจเข้าตรวจสอบพื้นที่ที่บริษัทได้ว่าจ้างคนให้ไปขุดดินเป็นร่องคูแบ่งแนวเขต เพื่อทำการขายเปลี่ยนมือเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2554 ดังที่กล่าวไปแล้ว

ข้อเสนอในระดับพื้นที่

ในส่วนของชุมชนและ สกต. ในช่วงต่อไปควรมุ่งสร้างความเข้มแข็งภายในขององค์กรชุมชนและเครือข่าย ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และจิตสำนึก โดยเฉพาะการทำให้การนำรวมหมู่แทนที่การนำแบบอุปถัมภ์หวังพึ่ง

ในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อหนุนช่วยให้การทำโฉนดชุมชน ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นได้จริง

ในส่วนเจ้าหน้าที่รัฐ จะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ลำเอียง ดังกรณีที่เกิดขึ้นกับการเรียกร้องให้ตรวจสอบที่ดินและนำมาปฏิรูปให้กับชาวบ้าน และต่อไปควรมีการเปิดเผยข้อมูลโดยไม่ปิดบัง

ข้อเสนอในระดับนโยบาย

จากการศึกษาครั้งนี้ชาวบ้านในชุมชนได้สะท้อนหลายครั้งว่า ถ้ารัฐยึดตามเอกสารหลักฐานอย่างเที่ยงธรรม ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาเบื้องต้นได้ นั่นคือข้อมูลและเหตุผลของชาวบ้าน ที่เรียกร้องให้ตรวจสอบที่ดิน แล้วนำมาปฏิรูปจะเป็นแนวทางที่ถูกต้อง จากนั้นจึงจะพัฒนาความมั่นคงในชีวิตทุกด้านของสมาชิกต่อไป ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในความเป็นจริงคือ ขณะนี้ชาวบ้านต้องต่อสู้กับทั้งกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์ม ส่วนราชการ รวมทั้งกับกระบวนการยุติธรรม ทำให้ชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรม ปัญหาสำคัญถ้าฝ่ายนโยบายคือรัฐบาลเอจจริงก็จะทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขได้ ดังนั้นในขณะนี้ฝ่ายชาวบ้าน ได้ทำในส่วนของตนเองอย่างดีที่สุดและเต็มที่แล้ว ถ้าบทบาทของรัฐบาลหันมาหนุนชาวบ้าน ก็จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้โฉนดชุมชนบรรลุเป้าหมาย

ข้อเสนอนโยบายที่สำคัญที่เอื้อในการทำโฉนดชุมชน

มี 2 ระดับ คือ ระดับการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และการแก้ไขปัญหาระยะยาว ข้อเสนอแนะนโยบายในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า มี 6 ประการ คือ

1. ควรมีมติคณะรัฐมนตรี นำที่ดินป่าสงวนแห่งชาติที่หมดสัญญาเช่าหรือหมดระยะการอนุญาตให้นายทุนทำประโยชน์ มาปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกรที่ขาดแคลนที่ทำกิน ซึ่งในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีที่ดินประเภทดังกล่าวที่หมดสัญญาแล้ว 38 แปลง จำนวน 68,500 ไร่ รวมทั้งรับรองสิทธิในหลักการของสิทธิชุมชน หรือระบบการถือครองที่ดินร่วม

กัน ในนามขององค์กรชุมชน หรือสถาบันเกษตรกร

2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรสั่งการไปยังสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ให้เร่งนำที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ที่นายทุนหลายบริษัทบุกรุกครอบครองทำการเกษตรรายใหญ่มายาวนาน เข้าสู่กระบวนการปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกรที่ขาดแคลนที่ดินทำกิน โดยกระจายการถือครองและรับรองให้เป็นสิทธิร่วมของชุมชน เหตุที่ไม่ต้องการให้มอบสิทธิแก่ปัจเจกบุคคล เนื่องจากจะเกิดปัญหาซื้อขายไปทำกิจการนอกภาคเกษตร ปัจจุบันนี้ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ ส.ป.ก. ที่สามารถนำมาจัดสรรให้แก่เกษตรกรแล้ว คือ

2.1 พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าไผ่ทอน – ป่าคลองโพง โดยมีเกษตรกร 593 ครอบครัว ในนาม ชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 อาศัยอยู่ ณ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ ม.1,ม.2,และ ม.3 ต.ไทรทอง อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 7,500 ไร่ พื้นที่นี้กลุ่มทุนที่เข้าครอบครอง ตั้งแต่ ปี 2528 ได้แก่ รวมชัยบุรีปาล์มทอง, นายเกษม เจริญพานิช , บริษัทปาล์มไทย การเกษตร , บริษัทศรีตรัง , นายสมโภชน์ รุ่งเชวง , บริษัทเอ ทู เค

2.2 พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าบ้านหมาก – ป่าปากพัง โดยมีเกษตรกร 80 ครอบครัว ในนาม ชุมชนคลองไทรพัฒนา อาศัยอยู่ ณ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ ม.2,และ ม.4 ต.ไทรทอง อ. ชัยบุรี จ. สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 1,051 ไร่ พื้นที่นี้บริษัท จิว กัง จ้อย ครอบครองมานานกว่า 25 ปี

2.3 พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าเขาวงศ์ – ป่ากระชุม โดยมีเกษตรกร 101 ครอบครัว ในนาม ชุมชนสันติพัฒนา อาศัยอยู่ ณ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ ม.6 ต. บางสวรรค์ อ. พระแสง จ. สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 1,410 ไร่ แยกเป็นที่ดิน ส.ป.ก. 276 ไร่ ส่วนที่เหลือเป็นเขตป่าไม้ถาวรแปลงหมายเลข 92 ซึ่งนายทุน บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (มหาชน) จำกัด บุกรุกทำสวนปาล์มน้ำมันมานานกว่า 30 ปี และในเขตป่าถาวรดังกล่าว

3. กรณีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่นายทุนบุกรุกครอบครองทำประโยชน์ ทางกรมเกษตรรายใหญ่ รัฐบาลควรตรวจสอบความถูกต้องทางกฎหมายในการครอบครองที่ดิน หากปรากฏว่าที่ดินนั้นได้มาโดยมิชอบ หรือมีการกระทำผิดเงื่อนไขการได้รับอนุญาตให้ยึดคืน เพื่อปลูกป่าฟื้นฟูระบบนิเวศและ/หรือมอบให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระจายสิทธิการถือครองให้เกษตรกรได้ใช้ทำการเกษตรต่อไป กรณีการเข้าครอบครองที่ดินป่าสงวนแห่งชาติที่เป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมาย หากหมดระยะเวลาการอนุญาตหรือหมดสัญญาเช่า ไม่ควรต่อสัญญาอนุญาตหรือสัญญาเช่า

4. รัฐบาลควรจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาที่ดินแห่งชาติ มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน พร้อมทั้งคณะอนุกรรมการด้านต่างๆ ตามนโยบายของรัฐบาลข้อ 5.4 โดยเฉพาะคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทั้งนี้ให้มีตัวแทนของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ และคณะอนุกรรมการชุดต่าง ๆ ด้วย เพื่อมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกับภาครัฐ

5. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยควรกำหนดมาตรการในการปราบปรามกลุ่มผู้มีอิทธิพลในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะการป้องปรามกวาดล้างกลุ่มทุนอิทธิพลที่คุกคามต่อสมาชิกของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ที่อยู่อาศัยดำเนินชีวิตในชุมชนไทธรรม ทั้ง 4 กลุ่ม ชุมชนคลองไทร ชุมชนสันติพัฒนา ดังปรากฏรายละเอียดในข้อ 2.1 - 2.3

6. คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) ซึ่งตั้งขึ้นตาม มติ ค.ร.ม. วันที่ 27 กันยายน 2554 ควรดำเนินงานที่ยังค้างคาให้ลุล่วง โดยเฉพาะสำหรับชุมชนตามข้อ 2.1 - 2.3 ซึ่งได้รับความเห็นชอบขึ้นหลักการแล้วว่า มีความพร้อมในการดำเนินงานตามแนวทางโฉนดชุมชน - สิทธิชุมชน

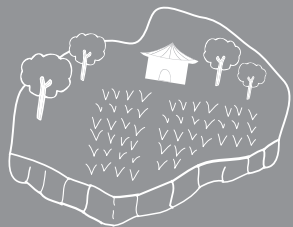

ข้อเสนอนโยบายการแก้ไขปัญหาหระยะยาว มีข้อเสนอสำคัญ 7 ประการคือ

1. การจัดทำโฉนดชุมชนหรือการปฏิรูปที่ดินต้องไม่จำกัดว่าจะจัดทำให้เฉพาะคนในท้องถิ่นเท่านั้น
2. การจัดทำโฉนดชุมชนหรือการปฏิรูปที่ดินต้องไม่รวบอำนาจการดำเนินงานและตัดสินใจไว้ที่ภาครัฐ แต่ต้องให้เครือข่ายชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มองค์กรที่เคยต่อสู้ผลักดันมาก่อนเข้าไปมีส่วนร่วมกำหนดด้วย
3. การทำโฉนดชุมชนของรัฐควรดำเนินการผ่านสำนักงานโฉนดชุมชนเป็นหลัก
4. ควรยกระดับระเบียบฯ โฉนดชุมชน ให้เป็นกฎหมายที่เน้นการเปิดโอกาสการส่งเสริมให้การจัดการแบบโฉนดชุมชนขยายตัวเพิ่มขึ้น ไม่ให้เป็นกฎระเบียบที่เน้นแต่การตรวจสอบ ชัดขวาง และลงโทษเป็นหลัก
5. ต้องปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศให้เป็นจริง โดยนำที่ดินของเอกชนมาปฏิรูป ไม่ใช่การนำที่ดินของรัฐมาดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
6. สถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ร่วมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยและปฏิบัติได้ เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการ
7. ดำเนินการให้ข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับการหนุนเสริมการทำโฉนดชุมชนให้เป็นจริงโดยเร็ว ได้แก่ การตั้งกองทุนที่ดิน ธนาคารที่ดิน และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม

ภูมิหลังคลองโยง

โฉนดชุมชนผืนแรก ชุมชนคลองโยง

ผศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง
วารุณี ณ นคร

สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวคลองโยง ถือได้ว่าเป็นชุมชนชาวนาซึ่งอยู่ท่ามกลางบริบทของเกษตรกรที่ทำไร่ทำนา ที่ดินจึงถือเป็นทั้งทรัพย์สินที่สำคัญในปัจจุบัน การผลิตของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย นอกเหนือจากนั้นที่ดินยังเป็นบทบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของคนคลองโยงได้เป็นอย่างดี เมื่อประสบปัญหาในเรื่องที่ดิน จึงหมายถึงวิถีชีวิตและชุมชนของชาวบ้านที่นี้อาจต้องล่มสลายตามไปด้วย

ขบวนการต่อสู้เพื่อที่ดินทำกินของชาวคลองโยงปรากฏขึ้นหลังจากที่มีการขึ้นค่าเช่าที่ดินซึ่งเป็นผืนแผ่นดินที่คนรุ่นปู่ย่าได้หักร้างถางพงมาให้พวกเขาได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน อันเนื่องมาจากลักษณะการดำเนินการที่ไม่เป็นธรรมของรัฐผ่านสำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งเข้ากดดันและบีบบังคับให้ชาวบ้านต้องจ่ายค่ารังวัด ค่าประกันที่ดิน ค่าธรรมเนียม ค่าเช่า ที่เพิ่มขึ้นจากเดิมในอัตราสูงมากจนชาวบ้านไม่สามารถรับได้ การเคลื่อนไหวต่อสู้ครั้งนี้ถือเป็นการลุกขึ้นสู้กับภาครัฐอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชุมชนแถบนี้ เพื่อให้สามารถทำมาหากินและมีที่อยู่อาศัยกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่สำคัญ ในการผลักดันให้เกิดการสร้างพลังการต่อสู้เพื่อคัดง้างกับอำนาจรัฐของชาวบ้านคลองโยง เนื่องจากในอดีตพวกเขามีวิถีชีวิตที่ผูกติดและเชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับผืนดินมาอย่างยาวนาน

วิถีชีวิตที่ผูกโยงกับผืนดิน

คลองโยงเป็นคลองเดิมที่เชื่อมต่อแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวบ้านใช้เป็นเส้นทางไปมาหาสู่กัน และมีประวัติความเป็นมาว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ได้เคยใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และได้บรรยายสภาพชุมชนคลองโยง ไว้ในนิราศพระปฐม ดังนี้

“ที่ริมคลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน ถึงชะวากปากช่องชื่อคลองโยง มีบ้านช่องสองฝั่งชื่อบางเชือก ที่เรือน้อยลอยล่องค่อยคล่องไป เวทนาภาสร์สู้ออนถีบ	นำสำราญเรียงวันวันโขมง เป็นทุ่งโล่งลิบลิวหวิวหวิวใจ ล้วนตมเปือกเปอะประสวะไสว ที่เรือใหญ่โบ่งโล่งต้องโยงควาย เขาศีรับเร่งไปน้ำใจหาย”
--	---

และในนิราศพระแท่นดงรัง ซึ่งสุนทรภู่ได้บรรยายให้เห็นถึงสภาพความยากลำบากในการเดินทางบริเวณคลองโยง ดังนี้

มาตะบึงลูถึงหัวโยงเชือก คลองก็เล็กน้ำตื้นเห็นพื้นดิน ต้องจ้ำงโยงโยงเรือเหลือลำบาก ผู้กระนาวยาวยัดเป็นพืดไป ไม่พักแจวพักถ่อให้รอรา	เป็นโคลนเทือกท้องนาขลาสินธุ ไม่น่ากินน้ำท่าระอาใจ ให้ควายลากเรือเลื่อนเขยื้อนไหว ทั้งแจ็กไทยปนกันสนั่นอึง เป็นราคาจ้ำงประจำลำสลิ่ง
---	--

เห็นเพื่อนเรือเมื่อจวนจะรุ่งวาง แสนอาภัพก็แต่เราช่างเปล่าปลอด นอนก้ออดอุดคู้คุดคู้อง ทั้งคับใจคับที่เจ้าพี่เอ๋ย เขาโยงเรือรีบรุดไม่หยุดควาย	มีมุ้งกลางกอดเมื่อยอยู่เคลียดล ไม่ได้กอดเหมือนอย่างเขาหรือเราหนอ ในใจคอบคับแคบแทบจะตาย ไม่หลับเลยจนสว่างกระจ่างฉาย มาจนสายจึงพันตำบลโยงฯ
---	--

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2490 ทางราชการเห็นความสำคัญและความยากลำบากของผู้คนที่สัญจรทางน้ำจึงขุดลอกคลองให้ใหญ่ขึ้น ทำให้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้น มีเรือขนส่งสินค้าผูกโยงกันหลาย ๆ ลำ แล่นผ่านกันมาจนติดตาชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเรียกกันติดปากว่า “บ้านคลองโยง” จนถึงทุกวันนี้ (หมู่บ้านไทย, 2554 : ออนไลน์)

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การบุกเบิกและจับจองที่นาเพื่อทำกินของชาวบ้านในบริเวณคลองโยงมีหลักฐานชัดเจนว่าเกิดขึ้นมาแล้วอย่างยาวนาน ก่อนที่จะมีการจับจองที่ดินเพื่อออกโฉนดเป็นกรรมสิทธิ์โดยผู้มีอำนาจรัฐภายหลัง การครอบครองที่ดินบริเวณนี้ น่าจะคล้ายคลึงกับกรณีที่ดินบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งเป็นที่ดินผืนใหญ่ใกล้กันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 รัฐบาลได้ดำเนินการขุดคลองมหาสวัสดิ์เมื่อ พ.ศ. 2400 (ภายหลังการลงนามสนธิสัญญาเบาริงเพียง 2 ปีเท่านั้น) จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2403 โดยมีความมุ่งหมายอย่างชัดเจนจะทำให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่ากลายเป็นนาในบริเวณทุ่งราบลุ่มแห่งใหม่ คลองที่ขุดใหม่นี้จะส่งน้ำเข้าไปในนาได้ต่อเมื่อน้ำในแม่น้ำหนุนท่วมเข้ามารการขุดคลองจึงมีประโยชน์ต่อการขยายเนื้อที่ที่จะใช้ทำนามากขึ้น แต่ก็ได้เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวนาเข้ามาจับจองที่ดินริมคลองเมื่อขุดคลองเสร็จแล้ว เนื่องจากพระมหากษัตริย์มักจะพระราชทานที่ดินริมคลองให้แก่พระราชวงศ์ และขุนนางข้าราชการชั้นสูงในสมัยนั้น ดังปรากฏชัดว่า รัชกาลที่ 4 โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าริมคลองทางแขวงเมืองนนทบุรีฝั่งเหนือ 1,620 ไร่ แขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 9,396 ไร่ ฝั่งใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นพื้นที่นาทั้งหมด 16,200 ไร่ แบ่ง 50 ส่วน ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอที่ดินเหล่านี้มักจะถูกลอยเป็นที่รกร้างว่างเปล่ายังไม่ได้กลายเป็นที่ให้ผลประโยชน์

ผลจากการขุดคลองทำให้มีการขยายพื้นที่ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา สำหรับการถือครองที่ดินสองฝั่งคลองนั้น มีสองกรณี คือ การถือครองที่ดินโดยการได้รับพระราชทานอย่างหนึ่ง และการถือครองที่ดินโดยการจับจองอีกอย่างหนึ่งในกรณีการถือครองที่ดินโดยได้รับพระราชทานนั้นจะมีกรรมสิทธิ์เหนือกว่าการจับจอง คือ นอกจากไม่ต้องเสียภาษีที่ดินแล้ว ยังสามารถจะละทิ้งที่ดินให้ว่างเปล่าโดยไม่ถูกริบคืนอีกด้วย ซึ่งเห็นได้ชัดกรณีการถือครองที่ดินริมฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งรัชกาลที่ 4 พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา จำนวน 16,200 ไร่ กับการถือครองที่ดินริมคลองเปรี้งซึ่งรัชกาลที่ 5 พระราชทานแก่พระราชธิดา และเจ้าจอมมารดาแพ จำนวน 6,000 ไร่ ส่วน

การถือครองที่ดินริมฝั่งคลองโดยการจับจองนั้น ราษฎรจะต้องออกเงินช่วยเหลือค่าขุดคลอง เมื่อขุดคลองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ราษฎรก็จะได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินริมฝั่งคลองเป็นการตอบแทน ตั้งแต่พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา ราษฎรสนใจจับจองที่ดินกันมากขึ้น ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้มีบรรดาศักดิ์และคนร่ำรวยซื้อที่ดินเพื่อหวังผลกำไรโดยมีทั้งซื้อไว้ขายต่อและให้เช่า

สรุปได้ว่า ขณะที่รัฐบาลประสบความสำเร็จในการส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง รัฐบาลกลับไม่ประสบความสำเร็จมากนักในแง่การกระจายรายได้ไปสู่ราษฎร ชาวนายังอยู่อย่างลำบาก ถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกข่มเหงจากเจ้าของนา ในอีกด้านหนึ่ง ผู้มีบรรดาศักดิ์และมีผู้ที่มีทรัพย์กลับร่ำรวยขึ้นเรื่อย ๆ เพราะสามารถครอบครองปัจจัยการผลิตคือที่ดิน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างของไทย ตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 ที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของกลุ่มชนชั้นสูง คือ เจ้านาย ขุนนาง และผู้มีทรัพย์แทนที่จะอยู่ในมือของราษฎรซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ

ที่ดินผืนที่เป็นปัญหานี้ก็มีเส้นทางคล้าย ๆ กัน กล่าวคือ จากคำบอกเล่า เมื่อมีการขุดคลองชัยขันธุ์ หรือชาวบ้านเรียกว่า “คลองเจ๊ก” ที่ดินของชาวนาเดิมที่บุกเบิกก็ถูกจับจองไปออกโฉนดคล้ายกับที่ดินบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ เหตุที่เรียกคลองเจ๊ก เพราะมี “เจ้านาย” ที่มีพระนามหรือนามสกุล “ชัยขันธุ์” จ้างเจ๊กขุด (ช่วย สิทธิสุนทร, สัมภาษณ์ วันที่ 23 มกราคม 2553) มีหลักฐานที่สันนิษฐานว่าเนื่องจากปากคลองมีกลุ่มคนจีนมาตั้งรกรากอยู่ราว 10-20 ครัวเรือน บ้างก็สันนิษฐานว่าคลองดังกล่าวใช้แรงงานคนจีนเป็นคนขุด โดยราชการเป็นผู้ว่าจ้างเนื่องจากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระบบเศรษฐกิจการค้าค่อย ๆ แพร่หลายขึ้น ประกอบกับมีกลุ่มคนจีนที่เป็นกรรมกรค่าแรงถูก อพยพเข้ามาในเมืองไทยเพิ่มขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เพราะฉะนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 กรรมกรชาวจีนจึงรับจ้างขุดคลองแทนไพร่คนไทย

การขุดคลองเจ๊กระยะทาง 1 กิโลเมตร ได้นำมาสู่การจับจองที่ดินทำกินสองฝั่งคลองข้างละ 1 กิโลเมตร ซึ่งเป็นที่ดินผืนใหญ่ที่ซ้อนทับการบุกเบิกและจับจองของชาวนามาก่อนเหมือนกับที่อื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันอย่างไรก็ดี เมื่อค้นพบหลักฐานโฉนดที่ดินก็มีความชัดเจนว่า ที่ดินผืนนี้เป็นที่ดินของเจ้านายในรัชกาลที่ 4 ได้ทรงจับจองมาก่อนทั้งสิ้น ดังโฉนดผืนหนึ่งจำนวน 362 ไร่ (น่าจะมีการแบ่งตามเกณฑ์ข้างต้น) ระบุผู้เป็นเจ้าของที่ดินคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ 4 ซึ่งต่อมาที่ดินทั้งหมดในผืนเดียวกันนี้ได้ตกทอด

มาสู่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ(หลักฐานจากหลังโฉนดที่ดินของสหกรณ์ฯ) ดังมีหลักฐานใบเสร็จรับเงินค่าเช่าที่นาของวังวรดิศ ลงวันที่ “3 พฤษภาคม พ.ศ.2479” เก็บค่าเช่านาของนายจ้อย ปี พ.ศ. 2478 เป็นจำนวนเงิน 20 บาท ใบเสร็จนั้นลงชื่อผู้เก็บเงินคือ “หลวงสกลดณารักษ์” นามของ “หลวงสกลดณารักษ์” ยังปรากฏในหนังสือสัญญาเช่าในปี พ.ศ.2476 ของนายฉาย อ่อนสัมพันธ์ ซึ่งระบุการเช่าที่นาจำนวน 157 ไร่ ค่าเช่า 315 บาท (เอกสารฉบับนี้ถูกหลอกลวงค้นพบในกระบอกไม้ไผ่)

ที่ดินผืนนี้ตกทอดกันมาในราชสกุลตึกกุล จนถึงเจ้าของรายสุดท้ายที่ระบุอยู่ในโฉนดที่ดินแปลงนี้ เจ้าของโฉนดที่ดินคือ นางประไพพิศ เกตุรายนาค โดยมีนายบุญชิต เกตุรายนาค เป็นผู้จัดการมรดก ที่ดินแปลงนี้ได้ถูกขายยกผืนครั้งใหญ่มาครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2496 ในราคาราวไร่ละ 1,100 บาท อย่างไรก็ตาม ที่ดินผืนใหญ่ไม่สามารถขายได้ทั้งหมด ยังเหลืออีกจำนวน 1,800 ไร่ นายบุญชิต เกตุรายนาค ได้มอบให้ “นายกองนา” เก็บค่าเช่าเพื่อส่งให้แก่ตนเอง

ในปี พ.ศ.2517 นายบุญชิต เกตุรายนาคได้มอบให้นายพล ภูระยา สหกรณ์จังหวัดนครปฐม เข้ามาหาผู้นำชุมชน โดยเขาแจ้งแก่ชาวบ้านเชื่อว่า นายบุญชิตบอกว่าไม่ได้ค่าเช่ามาหลายปีแล้ว “ถึงปีก็บอกว่าหนูกิน ถึงอีกปีก็บอกน้ำท่วม” จึงอยากให้ชาวบ้านเช่าของตนมีที่ดินเป็นของตัวเอง โดยขอให้ทำในรูปแบบสหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน และตนจะขายที่ดินแปลงนี้ให้ในราคาถูก

หนังสือราชการของสหกรณ์นิคม กส. 12.8/198 ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 ได้อ้างถึงคำสั่งกรมส่งเสริมสหกรณ์ ที่ 609/2518 สั่ง ณ วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2518 ให้คณะกรรมการจัดซื้อที่ดินที่ตำบลคลองโยง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พิจารณาราคาที่ดินและความเหมาะสมของที่ดินตามที่เกษตรกรผู้เช่านาได้ร้องขอให้กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดตั้งสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า ได้มีการซื้อที่ดินจำนวน รว 1,800ไร่ ในราคาไร่ละ 2,500 บาท โดยปรากฏหลักฐานว่า ที่ดินแปลงดังกล่าวนี้ซื้อโดยเงินกองทุนหมุนเวียนจัดซื้อที่ดินเพื่อเกษตรกร เป็นเงินทั้งสิ้น 4,507,500 บาท (หนังสือราชการโดยนิคมสหกรณ์คลองหลวง ลงวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2543 ระบุว่าจนถึงปี พ.ศ.2542 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ส่งเงินเข้าบัญชีกองทุนหมุนเวียนจัดซื้อที่ดินเพื่อเกษตรกร เป็นจำนวนเงิน 4,141,791บาท)

ในปี พ.ศ.2519 จึงเริ่มมีการดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์เช่าที่ดิน พร้อมกับมีการพัฒนาพื้นที่โดยการขุดคลองซอยและจัดแปลงนา แปลงละ 20 ไร่ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2523 ได้มีการจัดชาวนาลงตามแปลงนาจำนวน 83 แปลง ซึ่งอยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 1, 5 และ 8 ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และพื้นที่หมู่ที่ 2 ตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (การจัดตั้งเป็นนิคมสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงเกิดขึ้นสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2524)

ปัญหาค่าเช่านา ที่มาของการเคลื่อนไหว

ปัญหาเกี่ยวกับการเช่าที่ดินของชาวบ้านคลองโยง เกิดขึ้นหลังจาก ชาวบ้านคลองโยงซึ่งต้องมาชำระค่าเช่าที่ดินกับสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงในแต่ละเดือนพบว่าตนต้องจ่ายค่าเช่าให้สำนักงานธนารักษ์จังหวัดในอัตราที่สูงขึ้นกว่าเดิมจนไม่สามารถรับได้ เนื่องจากเดิมทีการชำระเงินค่าเช่าซื้อที่ดิน ชาวบ้านจะจ่ายเงินให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ผ่านทางสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยงจนเมื่อปี พ.ศ.2549 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ส่งมอบที่ดินซึ่งมีชาวบ้านคลองโยงถือกรรมสิทธิ์อยู่คืนให้กับกรมธนารักษ์ตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้กรมธนารักษ์ทวงที่ดินคืนจากหน่วยงานต่าง ๆ มาดำเนินการจัดเช่าเองภายใต้ “โครงการรัฐเอื้อราษฎร์” ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจำนวนเงินที่จัดเก็บค่าเช่า คือ มีการจัดเก็บในอัตราที่สูงกว่าเดิมโดยที่ไม่ได้แจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบก่อน ทำให้เกิดปัญหาเรื่องสัญญาเช่าซื้อ เนื่องจากการเปลี่ยนไปจัดเก็บในอัตราที่สูงขึ้นมากนั้นทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้ในการชำระค่าเช่า อีกทั้งในสัญญาเช่าที่เปลี่ยนมือผู้ดูแลนี้ไม่ได้ดำเนินการไปในทางของการจัดให้เป็นการเช่าซื้อ ผลที่ตามมาคือกรรมสิทธิ์ในที่ดินอาจจะไม่ได้เป็นของชาวบ้านตามที่ควรจะเป็น ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งนำโดยประธานและกรรมการของสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงและชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิ์ในที่ดินทำกิน

การเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงนั้น สืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ.2549 ซึ่งชาวบ้านได้รับแจ้งจากสำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐมว่า สหกรณ์ไม่มีอำนาจในการนำเอาที่ดินราชพัสดุมาให้ชาวนาเช่า เพราะมีมติคณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกการดำเนินการเช่านาโดยสหกรณ์ และสำนักงานธนารักษ์ฯ ได้นำที่ดินมาจัดการให้ชาวนาเช่าเอง โดยพิจารณาให้เช่าเป็นราย ๆ มิได้เป็นการดำเนินการโดยสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงอีกต่อไป แต่เหตุการณ์ความเดือดร้อนของชาวบ้านได้ปะทุขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2551 เนื่องจากสำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐม ได้เข้ามาแจ้งชาวบ้านในพื้นที่และมีการคิดค่ารังวัด ค่าประกันที่ดิน ค่าธรรมเนียม ค่าเช่า ที่เพิ่มขึ้นจากเดิมในอัตราสูงมากกว่าเดิมมาก กล่าวคือ จากที่สมาชิกต้องเสียประมาณ 3,000 - 4,000 บาทต่อแปลง ประมาณ 20 ไร่ (อัตราเดิมค่าเช่าทั้งที่อยู่อาศัยและที่นาไร่ละ 180 บาท) กล่าวคือ ค่าเช่าในอัตราใหม่เพิ่มเป็นดังนี้

- ค่าเช่าที่อยู่อาศัย ราคาตารางวาละ 75 สตางค์ ต่อเดือน หรือไร่ละ 3,600 บาทต่อปี ในปีแรกเช่าที่ดินต้องเสียค่าใช้จ่ายดังนี้

- ค่าเช่าไร่ละ	3,600	บาท
- ค่าธรรมเนียมจัดให้เช่า (2 เท่าของค่าเช่าต่อปี)	7,200	บาท
- ค่าประกันการเช่าอีก 1 ปี	3,600	บาท
รวมจำนวนเงินที่ต้องจ่ายการเช่าที่อยู่ในปีแรก	14,400	บาท
- ค่าเช่าที่นาไร่ละ 350 บาทต่อปีในปีแรกเช่าที่ดินต้องเสียค่าใช้จ่ายดังนี้

- ค่าเช่าที่นาไร่ละ	350	บาท
- ค่าธรรมเนียมจัดให้เช่า (2 เท่าของค่าเช่าต่อปี)	700	บาท
- ค่าประกันการเช่าอีก 1 ปี	350	บาท
รวมจำนวนเงินที่ต้องจ่ายการเช่าที่อยู่ต่อไร่ในปีแรก	1,400	บาท

อัตราค่าเช่าที่กำหนดโดยสำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐม ทำให้ชาวนาต้องจ่ายค่าเช่าทั้งที่อยู่อาศัยและที่นาแปลงละ 20 ไร่ราวปีละประมาณ 40,000 - 50,000 บาทในปีแรกเช่า ซึ่งกำหนดต้องจ่ายภายในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2551 โดยที่สำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัด ก็มีได้แจ้งที่มาให้กับสมาชิกทราบล่วงหน้า นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้รับการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมจากเจ้าหน้าที่ธนารักษ์ เช่น ชาวบ้านบางคนเตรียมเงินมาไม่พอ กลับถูกเจ้าหน้าที่ข่มขู่ว่าถ้าไม่จ่ายจะไม่ให้อยู่ ทำให้สมาชิกต้องไปกู้หนี้ยืมสินนายทุนมาในอัตราดอกเบี้ยที่สูงเพื่อนำมาจ่าย บางคนก็ต้องแบ่งพื้นที่ทำกินขายเพื่อนำเงินมาจ่ายให้กับค่าเช่า การกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างความทุกข์และความเดือดร้อนให้แก่เกษตรกร เนื่องมาจากการที่รัฐเปิดโอกาสให้มีการขายสิทธิ์ได้(จดหมายร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐมลงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2551)

หากวิเคราะห์ถึงสาเหตุในการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านคลองโยงจะพบว่าเกิดจากการที่กลุ่มชาวบ้านที่มีปัญหาในสิทธิทำกินในที่ดินราชพัสดุ ซึ่งได้รับรู้ถึงการเข้ามาเรียกเก็บค่าเช่าในอัตราสูงชันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านคลองโยงจึงได้นิยามและระบุสาเหตุของปัญหาความเดือดร้อนของตนจนนำมาสู่การรวมหมู่เพื่อเคลื่อนไหวซึ่งทำให้ประเด็นปัญหาที่ดินเป็นประเด็นทางการเมืองเพื่อสื่อสารต่อสาธารณชนในวงกว้าง การวางกรอบโครงการวิจัยปัญหาที่ชาวบ้านคลองโยงต้องการสื่อสารให้สังคมรับรู้ผ่านพื้นที่สื่อต่าง ๆ คือ การสร้างกรอบของปัญหาสิทธิการเช่าซื้อที่ดินทำกินในที่ดินราชพัสดุคลองโยง จังหวัดนครปฐม ซึ่งพวกเขาได้รับความเดือดร้อนในเรื่องที่ดินการทำมาหากิน อันมีสาเหตุมาจากการปฏิบัติหน้าที่ของสำนักงานธนารักษ์ จังหวัดนครปฐมที่เข้ามาเก็บค่าเช่ากับชาวบ้านในอัตราที่สูงขึ้นจนชาวบ้านไม่อาจรับได้ โดยการนำเสนอให้เห็นว่าสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง เป็นที่ดินซึ่งเกษตรกร ชาวนาชาวไร่ ทำกินกันอยู่เดิม โดยสามารถสืบประวัติของที่ดินไปได้อันมีที่มาที่ไปอย่างไร และได้ตกทอดลงมาเป็นของชาวบ้านได้อย่างไร การศึกษาและนำเสนอข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของที่ดิน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการเผยแพร่ และสนับสนุน ชาวบ้านมีสิทธิอันชอบธรรมในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความชัดเจนในประเด็นสิทธิที่ดินของชาวบ้าน เพื่อให้การดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐคำนึงถึงความเป็นมาและลักษณะการใช้ที่ดินเดิม และสิทธิของชาวนาชาวไร่ที่ควรมีที่ดินทำกินของตัวเอง

บทเรียนการเคลื่อนไหวต่อสู้ในยุคแรก ๆ ๆ ๆ

ลักษณะเด่นของการสร้างพลังของขบวนการชาวบ้านคลองโยง ก็คือการสื่อสารเพื่อ “ส่งเสียง” ของพวกเขาให้ออกไปสู่สังคมในวงกว้าง เพื่อให้ประเด็นปัญหาของพวกเขาได้รับการถกเถียงในพื้นที่สาธารณะ และการกดดันกับผู้มีอำนาจตัดสินใจอย่างใดก็ตาม การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนก็ไม่ได้ใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียว (การเมืองของชาวคลองโยงก็เข้าร่วมทั้งการเดินขบวนชุมนุมประท้วงร่วมกับพี่น้องเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย หรือแม้แต่การอาศัยการเมืองแบบล๊อบบี้ ฯลฯ) แต่อาจจะมีลักษณะเด่นบางด้านดังกรณีบทเรียนของชาวคลองโยงที่จะเลือกหยิบพิจารณาในมิติดังกล่าวนี้เป็นด้านหลัก

การสร้างโครงกรอบหรือประเด็นปัญหาผ่านสื่อ จึงได้ถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างอำนาจในการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยง การใช้สื่อถือเป็นกลยุทธ์ของขบวนการในการสื่อสารเรื่องราวของตัวเองจากภาษาของตัวเองเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมโดย ขบวนการสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวประเด็นปัญหาที่ตนของตนให้เข้ากับห่วงใยใส่ใจของคนวงกว้างในสังคมโดยชาวบ้านคลองโยงได้ชี้แนะประเด็นผ่านสื่อตามการกรอบโครงประเด็นที่ขบวนการร่วมกันสร้างขึ้น โดยอาศัยเทคนิควิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายในการจัดวางประเด็น เป้าหมาย ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ให้แก่ผู้สนับสนุนขบวนการ ผ่านยุทธศาสตร์การใช้พื้นที่สื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ หนังสือ บทความ ต่าง ๆ เป็นต้น ชาวบ้านคลองโยงมีกระบวนการสร้างโครงกรอบประเด็นเพื่อสื่อสารต่อสาธารณะ 3 ประการ ได้แก่ 1. การสร้างกรอบการวิพากษ์ปัญหา 2. โครงกรอบเสนอทางออก และ 3. โครงกรอบการจูงใจดังที่จะนำเสนอต่อไปตามลำดับ

การสร้างโครงกรอบการวิพากษ์ปัญหา

การเปลี่ยนแปลงผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิของตัวเอง และทำให้ปัญหาที่ดินเป็นประเด็นทางการเมืองในระดับชาติโดยการกล่าวถึง การดำเนินนโยบายด้านการจัดการที่ดิน ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาของชาวบ้านคลองโยงตั้งแต่รัฐบาลนายสมัคร สุนทรเวช จนถึงรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ในเรื่องการจัดสรรที่ราชพัสดุ ในลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการดำเนินนโยบายด้านความเป็นธรรมในการกระจายการถือครองที่ดิน และการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจของคนในสังคม โดยเน้นประเด็นการกระจายการถือครองทรัพยากรที่ดินและความมั่นคงในที่ทำกินของเกษตรกร ซึ่งใช้ยุทธวิธีการนำเสนอผ่านบทความ กรอบการนำเสนอบทวิเคราะห์นโยบายและปฏิบัติการอื่นไม่เป็นธรรมของภาครัฐ (รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง) ในการดำเนินการต่อเกษตรกรรายย่อย โดยสอดแทรกกรณีศึกษาปัญหาที่ดินคลองโยงในเป็นระยะ ๆ หรือไม่ก็สอดแทรกโดยที่ผู้อ่านหรือติดตามบทความมาก่อนจะสามารถอ้างอิงหรือมีความรู้สึกเชื่อมโยงไปถึงประเด็นปัญหาที่ดินของชาวบ้านคลองโยงได้ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ขั้นตอน

ได้แก่

ขั้นตอนแรก การสร้างโครงกรอบประเด็นปัญหา ขบวนการทางสังคมใช้สื่อในการทำให้ประเด็นปัญหาเข้ามาในปริมณฑลสาธารณะซึ่งกระบวนการนี้คือการจัดวางประเด็นของชาวบ้านคลองโยง สะท้อนจากกระบวนการคิดประเด็นข่าวหรือประเด็นการเขียนบทความ ในส่วนของการทำงานข่าวเริ่มแรกเกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างทีมงานนักข่าวพลเมืองจากทีวีไทย กับแกนนำในคลองโยงที่ต้องการต่อสู้ในปัญหาที่ดินราชพัสดุ ทีมงานนักข่าวพลเมืองทีวีไทยมีบทบาทมากในการช่วยคิดและพัฒนาประเด็นข่าวในตอนเริ่มแรก คือ ข่าวสามชิ้นแรก ทำให้นักข่าวพลเมืองสามารถพัฒนาประเด็นต่อไปได้

การคิดประเด็นข่าวชิ้นแรกเริ่มมีฐานคิดจากการที่ต้องการให้ข่าวของคลองโยงเป็นประเด็นสาธารณะโดยสะท้อนจากประเด็นปัญหาในพื้นที่จึงเป็นการนำเสนอข่าวในประเด็นที่กว้างที่สุดก่อนหน้านั้นคือ การเสนอข่าวเกี่ยวกับประเด็นความไม่เป็นธรรม ในชื่อตอน “กรรมกรักษ์คืนที่ดินทำกินให้กับชาวคลองโยง จังหวัดนครปฐม” ซึ่งเทคนิคในการสร้างความเชื่อมโยงประเด็นข่าวของนักข่าวพลเมืองคลองโยงเกิดมาจากการทำให้ประเด็นข่าวมีความกว้างขวางและครอบคลุมนโยบายสาธารณะซึ่งจะทำให้คนดูสามารถเห็นถึงความเชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ในมิติของการต่อสู้ในเรื่องที่ดินของชาวบ้านคลองโยงยังทำให้ผู้ชมหรือคนในชุมชนอื่นที่มีปัญหาใกล้เคียงกันสามารถเข้าสนับสนุนหรือเป็นแนวร่วมในการต่อสู้อีกทางหนึ่งด้วย

หลังจากนั้นงานข่าวพลเมืองจากคลองโยงจึงค่อย ๆ เสนอข่าวในประเด็นที่แคบลงมา เช่น การนำเสนอในมุมมองปัญหาของนโยบายการกระจายที่ดินซึ่งเป็นหนึ่งในนโยบายของรัฐบาลที่นำโดยพรรคประชาธิปัตย์ ที่แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2551 นั้น ในคำแถลงดังกล่าวได้ระบุสาระสำคัญเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และการพัฒนาระบบเกษตรกรรมไว้ในหัวข้อที่ 4.2.1.8

ต่อมาเดือนกันยายน พ.ศ.2551 แกนนำของชาวบ้านได้เชิญให้คณะอนุกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า ประชุมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ณ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สะพานหัวช้าง มีข้อตกลงสำคัญคือ ระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหา สหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงยินยอมที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงที่มีการเจรจากับกรรมกรักษ์ให้สมาชิกจ่ายค่าเช่าในปี พ.ศ.2552 ไร่ละ 200 บาท (ตั้งที่อยู่อาศัยและที่นา) ตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกันคือ

1) การจ่ายค่าที่ดินต้องเป็นไปตามหลักการที่เคยดำเนินการภายใต้กรมส่งเสริมสหกรณ์ กล่าวคือ การเช่าทั้งแปลงโดยสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยง และหักค่าเช่าส่วนหนึ่งไว้เป็นงบประมาณดำเนินกิจกรรมของสหกรณ์ และสำนักงานธรรมาภิบาลพื้นที่จังหวัดนครปฐมต้องหยุดการอ้างและดำเนินการใด ๆ ที่จะให้มีการเช่าที่ดินรายบุคคล

2) ต้องระบุเงื่อนไขสัญญาว่าเป็นการเช่าชั่วคราวในปีเดียวเพื่อรอการดำเนินการเช่าซื้อที่ดิน และการยินยอมจ่ายค่าเช่าต้องไม่ทำให้เป็นการเสียสิทธิในการดำเนินการเช่าซื้อที่ดินตามเจตนารมณ์เดิม

3) ให้ทางสำนักงานธรรมาภิบาลพื้นที่คืนเงินส่วนเกินแก่สมาชิกที่จ่ายเงินไปแล้วในอัตราค่าเช่าแรกกำหนด (ที่อยู่อาศัยไร่ละ 75 สตางค์ต่อตารางวาต่อปี ที่นาไร่ละ 350 บาทต่อปี) โดยสหกรณ์หักออกจากค่าเช่าที่จะต้องจ่ายในส่วนที่เหลือ

อย่างไรก็ตามข้อเรียกร้องดังกล่าวไม่ได้รับการปฏิบัติ เนื่องจากสำนักงานธรรมาภิบาลพื้นที่ยังดำเนินการเก็บค่าเช่าเป็นราย ๆ ดังนั้นสมาชิกสหกรณ์คลองโยงจึงได้รวมตัวกันราว 100 คน และเดินทางไปพบผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม แต่ได้เจรจากับรองผู้ว่าราชการจังหวัด นายอุทธร ชวเมธี เพื่อให้จังหวัดสั่งการให้มีการดำเนินการตามข้อตกลงต่อมาตัวแทนสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยงและสมาชิกจำนวนหนึ่งได้เข้ายื่นคำร้องต่อคณะอนุกรรมการสิทธิผู้บริโภค ซึ่งมีนายสมชาย แสวงการ ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนสิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภาและนาย ประสาร มฤคพิทักษ์ รองประธานฯ หลังจากนั้นกรรมการวุฒิสภา และกรรมการแก้ไขปัญหาป่าไม้ นำโดยคุณสุณีย์ ไชยรส ภายใต้โครงการรัฐเอื้ออาชรมีการจัดเสวนาเรื่องปัญหาที่ดินราชพัสดุ 1 ล้านไร่ ถ่ายทอดผ่านวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งในวันนั้นชาวบ้านได้ขยายวงขอบของผู้รับรู้ให้เห็นสภาพปัญหาคลวงโยงโดยให้ทางรายการนำเสนอข่าวพลเมืองในสองตอนแรกด้วย หลังจากนั้นชาวบ้านคลองโยงได้เขียนบทความ “รัฐเอื้ออาชรมี” ลงในเว็บไซต์กรุงเทพฯ ธุรกิจออนไลน์ เพื่อให้สาธารณชนเห็นถึงปัญหาของโครงการดังกล่าวที่เกิดขึ้น

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในที่ดินทำกินและการคัดค้านการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินของกรมธรรมาภิบาลในกรณีที่ดินราชพัสดุดคลองโยงนั้น ชาวบ้านได้ยกระดับการเคลื่อนไหวจากการเคลื่อนไหวในท้องถิ่นเป็นการขยายระดับการรับรู้ไปยังสาธารณะ ซึ่งแกนนำได้ใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญจนแกนนำได้ใช้เป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อสู้ด้วยข่าวสาร แกนนำชาวบ้านจึงเป็นผู้ผลิตข่าวสาร และอยู่ในฐานะผู้นำเสนอข่าวสารที่ชาวบ้านต้องการให้สาธารณชนรับรู้

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงใช้พื้นที่สื่อในการนำเสนอประเด็นปัญหาและถามทวงการแก้ไขปัญหากจากภาครัฐผ่านการใช้พื้นที่สื่อ ซึ่งพื้นที่สื่อที่คนในขบวนการเคลื่อนไหวเป็นผู้กระทำหลักซึ่งมีความหลากหลาย สามารถจำแนกพื้นที่ประเภทของสื่อได้ 4 ประการหลัก ได้แก่

1) สื่อการกระจายภาพและเสียงรายการทางสถานีโทรทัศน์ จำนวน 2 รายการหลัก ได้แก่ รายการนักข่าวพลเมือง รายการเวทีสาธารณะ ซึ่งออกอากาศรวมกันมากกว่า 10 ตอน

2) สื่อใหม่หรือสื่อออนไลน์ บทความลงเว็บไซต์กรุงเทพฯธุรกิจ จำนวน 14 บทความ ได้แก่ “ที่ราชพัสดุ 1 ล้านไร่ : หายนะใหม่ของการจัดที่ดิน?”, “ประชาชนต้อง

ตายก่อน”, “กระจายการถือครองที่ดินแบบจิวระทวย”, “ที่ดินสำหรับคนจนเมือง”, “โฉนดชุมชนจากเบื้องล่าง”, “บ้านปากด้วยนโยบายปฏิรูปที่ดิน” (ฉบับสังเขป), “ปฏิวัติการถือครองที่ดิน”, “มาตรการทางภาษีและกองทุนธนาคารที่ดิน”, “สวนป่าคอนสารและข้อจำกัดของระเบียบฯ โฉนดชุมชน”, “ประชาพิจารณ์โฉนดชุมชน”, “โฉนดชุมชนและการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม”, “สองมาตรฐานคดีคนจน”

3) สื่อสิ่งพิมพ์(Print Media) ได้แก่ นิตยสารเวย์ ในบทความชื่อ “บ้านปากด้วยนโยบายปฏิรูปที่ดิน”(ฉบับเต็ม)

4) พื้นที่ในการสื่อสารอื่น ๆ ได้แก่ เวทีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับประเด็นการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น เช่น การประชุมสมาชิกสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง หรือ เวทีการประชุมเสวนาในสถาบันวิชาการ เช่น เวทีการปรึกษาหารือเรื่อง “ปัญหาในสิทธิที่ดินของชาวนาตำบลคลองโยง : บทบาท และความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และชุมชนในการหาทางออก” ในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2551 เวลา 9.00 น. – 12.00 น. ณ ห้องประชุมชั้น 1 ตึกสถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา) จัดโดยสำนักงานสิทธิมนุษยชนศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดลและคณะอนุกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและการประชุมเสวนาที่จัดที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในวันที่ 2 กันยายน พ.ศ.2551 เป็นต้น

อย่างไรก็ดียังมีพื้นที่สื่อที่ขบวนการไม่ได้เป็นผู้กระทำหลักในอีกหลายรายการ เช่น รายการสารคดีข่าวซึ่งออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทยหรือ สารคดีข่าวที่มีนักข่าวติดตามประเด็นปัญหาลงไปทำข่าว ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์และสถานีวิทยุช่องต่าง ๆ หลายครั้ง

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงในพื้นที่สื่อข้างต้น สามารถวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีของแกมสัน ที่กล่าวถึงการใช้พื้นที่สื่อเพื่อเป็นทรัพยากรทางอำนาจของคนเล็กคนน้อย ซึ่งที่มีความจำกัดทางด้านทรัพยากรทางอำนาจและถูกจำกัดการเข้าถึงผู้มีอำนาจการตัดสินใจ พวกเขาจึงเลือกใช้ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ เพื่อมีอิทธิพลต่อนโยบายของภาครัฐ โดยกลยุทธ์หลักที่ชาวบ้านคลองโยงใช้คือ การชักชวนผู้ชมหรือฝ่ายที่สามให้มาสนใจในประเด็นปัญหาที่ขบวนการสื่อสารผ่านทางสื่อ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อให้สาธารณชนและผู้เฝ้ามองเข้าใจประเด็นการต่อสู้ของขบวนการ หรือการทำให้ฝ่ายต่อต้านหรือฝ่ายที่เป็นกลางนิยมผลประโยชน์และคุณค่าที่พวกเขาได้รับผล

กระทบใหม่ ถือเป็นกาารเพิ่มการไหลเวียนทรัพยากรไปสู่องค์กรและเครือข่ายซึ่งสร้างพฤติกรรมและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับมุมมองคุณค่า และบรรทัดฐานเฉพาะที่มากกว่า วิธีการคิด ปฏิบัติการ ทรัพยากรและกฎซึ่งสนับสนุนให้ขบวนการทางสังคมสามารถสร้างกรอบโครงเฉพาะเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเรียกร้องให้เข้าสู่ในพื้นที่สาธารณะทั้งหมด

ขั้นตอนที่สอง การทำให้ประเด็นถูกฉายให้เห็นได้อย่างชัดเจน การใช้พื้นที่สื่อของชาวบ้านคลองโยงในการตั้งประเด็นให้ถูกฉายให้เห็นได้อย่างชัดเจน ซึ่งในขั้นตอนนี้ชาวบ้านคลองโยงใช้วิธีการที่ประเด็นทางสังคมจะถูกกรอบโครง ในข่าวจากสื่อ โดยการถามทวง/ตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐบาล สังเกตเห็นได้ชัดจากลักษณะการนำเสนอที่หลากหลายในการทำการฉายให้เห็นประเด็นปัญหาได้อย่างชัดเจนและมุ่งเน้นไปที่สาเหตุอันเป็นต้นเหตุของปัญหา โดยมีการนำเสนอถึงตัวบุคคลและผู้มีอำนาจในหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบและเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหายุติตลอดเวลา ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากลักษณะการนำเสนอผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2552 นายนิพนธ์ บุญญภักโร ผู้ช่วยรัฐมนตรีประจำสำนักนายกฯ สํารวจพื้นที่ปัญหาที่ดินคลองโยง และพบหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา และในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552 ชาวบ้านได้ทำการประสานงานให้นายสาทิพย์ วงศ์หนองเตย ล่องเรือลงมาสำรวจสภาพปัญหาที่ดินในพื้นที่คลองโยง ซึ่งมีการออกข่าวทางโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ใน

หลายสำนัก การลงมาสำรวจพื้นที่คลองโยงของรัฐมนตรีครั้งนี้ นอกจากต้องการให้เขาลงมาเพื่อรับรู้และมีการหารือเพื่อนำไปสู่การดำเนินการแก้ไขปัญหาต่อไปแล้ว ยังเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการส่งผลให้สื่อสนใจและตามมาทำข่าวการลงพื้นที่ของรัฐมนตรีด้วย อันจะทำให้ประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงยิ่งเป็นที่รู้จักของสาธารณชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น

การนำเสนอผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น คอลัมน์ข่าวในสำนักข่าวออนไลน์ ข่าวทางโทรทัศน์ได้แก่รายการนักข่าวพลเมืองที่ชาวบ้านจัดกระทำเอง รวมไปถึงการนำเสนอประเด็นผ่านเวทีการประชุมต่าง ๆ มีลักษณะการนำเสนอที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการนำเสนอ เช่น การนำเสนอผ่านโทรทัศน์ในรายการข่าวพลเมืองหรือเวทีสาธารณะ จะมีความแตกต่างจากการเสนอผ่านบทความผ่านสื่อออนไลน์ ความแตกต่างคือเรื่องความเข้มข้นในภาษาที่ใช้นำเสนอ โดยบทความจะมีลักษณะการนำเสนอที่ดูต้นจริงจังและตรงไปตรงมา พร้อมกับหลักฐานและข้อเท็จจริงชัดเจน ในลักษณะการวิเคราะห์เหตุการณ์หรือสถานการณ์รวมถึงเสนอประเด็นการถกเถียงให้สังคมรับทราบเพื่อให้เกิดการถกเถียงกันในพื้นที่สาธารณะ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและนโยบายการจัดการที่ดินของภาครัฐ รวมถึงการเคลื่อนไหวในเรื่องที่ดินของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินในภาพรวม โดยนัยยะของการนำเสนอเป็นการถามทวง/ตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐบาลในเรื่องดังกล่าว รวมถึงสะท้อนสถานการณ์ความคับหน้าให้แก่สาธารณชนรับรู้

ในขณะที่ลักษณะการนำเสนอผ่านรายการนักข่าวพลเมืองซึ่งออกอากาศผ่านสื่อโทรทัศน์นั้น ด้วยเหตุผลหรือข้อจำกัดของสถานีหรือผู้ควบคุมรายการต้องการให้รายการออกมาในรูปแบบที่คนทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงได้ เนื่องจากเวลาออกอากาศคือเวลาหลังข่าวในพระราชสำนักซึ่งจะเป็นเวลาที่ “ชาวบ้าน” หรือกลุ่มผู้ชมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายสามารถติดตามดูรายการได้ทัน (ภูมิพัฒน์ บุญเลี้ยง, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2552) นอกจากนี้ทางรายการยังไม่ต้องการให้มีการนำเสนอที่ล่อแหลมต่อการสร้างความขัดแย้งในสังคม จึงทำให้ภาษาและลักษณะการนำเสนอเป็นลักษณะค่อนข้างประนีประนอม ประกอบกับการนำเสนอด้วยภาพ ซึ่งจะทำให้ผู้รับชมสามารถเห็นภาพและสารที่ชาวบ้านคลองโยงต้องการนำเสนอได้อย่างชัดเจน โดยไม่จำเป็นต้องมีคำพูดมากมายเหมือนการนำเสนอผ่านบทความ ส่วนนัยยะในการนำเสนอเนื้อหาผ่านรายการนักข่าวพลเมืองนั้นไม่แตกต่างจากการนำเสนอผ่านบทความมากนักคือต้องการนำเสนอข่าวเพื่อการถามทวง/ตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐบาลและนำเสนอให้สาธารณชนได้รับรู้ปัญหาของชาวบ้านคลองโยง

ขั้นตอนที่สาม การยกระดับปัญหาพื้นฐานให้เป็นประเด็นทางสังคมและประเด็นสาธารณะที่จะได้รับการแก้ไขต่อไป การเคลื่อนไหวผ่านสื่อของชาวบ้านคลองโยงสามารถขยายประเด็นข่าวให้ไปสู่สาธารณะ เพื่อเสริมสร้างพลังให้แก่การทำกิจกรรมของชาวบ้านคลองโยงผ่านพื้นที่สื่อต่างๆ ได้สำเร็จ และผลงานการผลิตรายการที่สื่อสารออกไปผ่านพื้นที่สื่อของชาวบ้านคลองโยงจัดว่ามีความโดดเด่น เช่น การผลิตข่าวออกสู่อารยการ นักข่าวพลเมือง ซึ่งนำเสนอผ่านสถานีโทรทัศน์ในช่วงข่าวภาคค่ำ เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการนำความรู้สู่สื่อ ข้อเท็จจริงและความจริงที่เกิดขึ้นกับปัญหาการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินในอัตราสูงของกรมธนารักษ์ไปตีแผ่ให้ปรากฏในสังคม

ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านคลองโยงซึ่งเป็นชุมชนเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในจังหวัดนครปฐม สามารถเชื่อมโยงไปยังปัญหาซึ่งมีความกว้างขวางและกระทบกับสังคมวงกว้างในประเด็นปัญหาความเหลื่อมล้ำในการกระจายการถือครองที่ดินในประเทศไทย ซึ่งเน้นที่ปัญหาการให้เช่าที่ดินราชพัสดุในระดับฐานคิดและปัญหาในระดับปฏิบัติที่สุดท้ายจะทำให้ที่ดินตกอยู่กับนายทุนจนทำให้ที่ดินหลุดมือจากเกษตรกรรายย่อย เพราะผู้ราคาไม่ได้ ปัญหาความล้มเหลวของนโยบายปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกรที่ไม่ตระหนักถึงเจตนารมณ์ของการจัดที่ดินให้แก่ชาวนาชาวไร่ให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวคลองโยงสามารถเชื่อมโยงประเด็นเล็ก ๆ ให้ขยายไปสู่ประเด็นใหญ่ซึ่งคนกลุ่มอื่นในสังคมต้องประสบพบเจอร่วมกันเป็นจำนวนมากเพื่อหาแนวร่วมเป็นเครือข่ายต่าง ๆ และจุดใจสาธารณชนให้เข้าใจและเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน

ชาวบ้านคลองโยงใช้พื้นที่สื่อในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสื่อสารที่กว้างขวางมากขึ้น คือ มีการจัดทำเอกสารสรุปเกี่ยวกับการประชุมสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงแต่ละครั้ง อธิบายโดยการชุมนุมประท้วง การประชุมสัมมนา การสื่อสารผ่านเวทีสาธารณะต่าง ๆ การทำข่าวนักข่าวพลเมือง การออกรายการทีวี การเขียนบทความหรือคอลัมน์ต่าง ๆ ผ่านช่องทางการสื่อสาร เช่น เว็บไซต์ของสำนักข่าวต่าง ๆ ที่คนในขบวนการมีเครือข่ายอยู่

การเชื่อมโยงประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงเข้ากับแนวนโยบายแห่งรัฐดังกล่าวสามารถทำให้ประเด็นปัญหาในท้องถิ่นเล็ก ๆ ในรัศมีสนใจและเป็นที่ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง ซึ่งการข่าวพลเมืองควรให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงประเด็นในท้องถิ่นเข้ากับประเด็นพื้นฐานอื่นในสังคมด้วย โดยขบวนการได้ทำการเชื่อมโยงประเด็นข่าวในกรณีเล็ก ๆ อย่างปัญหาที่ดินราชพัสดุตำบลคลองโยงให้เป็นประเด็นใหญ่ ทำให้ข่าวพลเมือง

คลองโยงเป็นที่รู้จักและประเด็นปัญหาในชุมชนมีความคืบหน้าอย่างรวดเร็ว เนื่องจากกรณีของนักข่าวพลเมืองคลองโยงเป็นการต่อสู้กับภาครัฐเพื่อเรียกร้องโฉนดชุมชนให้ชาวบ้านมีสิทธิในการใช้ที่ดินร่วมกัน ทำให้กลวิธีในการต่อสู้ไม่สามารถสำเร็จได้โดยวิถีทางใดเพียงวิถีทางเดียว ดังนั้นการเริ่มต้นการต่อสู้จากการใช้ช่องทางสื่อสาธารณะในรายการนักข่าวพลเมืองซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นไม่เพียงพอในการทำให้พวกเขาบรรลุวัตถุประสงค์ได้ จึงทำให้มีการสร้าง/ขยายประเด็นข่าวจากข่าวพลเมืองเข้าสู่ปริมนทลของสื่อมวลชนกระแสหลัก และสื่อสาธารณะอื่น ๆ ซึ่งในกรณีคลองโยงถือว่าสามารถทำการขยายประเด็นข่าวได้อย่างดี

หลังจากการข่าวพลเมืองขึ้นแรกได้ออกสู่สายตาสาธารณชนทั่วประเทศ สำนักข่าวจากสื่อกระแสหลักและสื่อสาธารณะต่างเข้ามาทำข่าวในพื้นที่คลองโยง ทำให้พื้นที่นี้เป็นที่รู้จักของสาธารณชนมากขึ้น ชาวบ้านคลองโยงทำการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อประกอบด้วยสื่อหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นสื่อทางโทรทัศน์ เช่น รายการเวทีสาธารณะ 3-4 ตอน รายการนักข่าวพลเมืองคลองโยงประมาณ 8 ตอน ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทย สกู๊ปการปฏิรูปที่ดิน 3 ตอน ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 รวมถึงรายการคุยกับภัทร ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 รวมถึงข่าวอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งออกอากาศทางช่องฟรีทีวี สื่อวิทยุ สื่ออินเทอร์เน็ต เช่น บทความในเว็บไซต์กรุงเทพมหานครออนไลน์ ซึ่งบทความเหล่านี้ได้ถูกนำไปลงในเว็บไซต์อื่นๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น เว็บไซต์ฐานทรัพยากรอาหาร (food-resources.org) ในระหว่างปี พ.ศ. 2551 –2553, สื่อสิ่งพิมพ์ บทความในนิตยสารเวทย์ รวมถึงการสื่อสารผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ ตลอดจนสื่อทางเลือกในรูปแบบอื่นๆ

บทความที่ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจและนิตยสารเวทย์ ทั้งหมดจำนวน 14 เรื่อง เป็นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ดินคลองโยง ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ บทความเรื่อง “ปฏิวัติการถือครองที่ดิน” วันที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2552 “มาตรการทางภาษีและกองทุนธนาคารที่ดิน” วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2552 “โฉนดชุมชนและการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม” วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2552 “กระจายการถือครองที่ดินแบบจิวระทาย” วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ.2552 “ประชาพิจารณ์โฉนดชุมชน” วันที่ 3 กันยายน พ.ศ.2552 บทความเรื่อง “ที่ราชพัสดุหนึ่งล้านไร่ หายนะใหม่ของการจัดการที่ดิน” บทความ “ที่ดินหนองเสือ อนุรักษ์ที่ปทุมธานี” บทความเรื่อง “บ้านปากด้วยนโยบายที่ดิน” เอกสารชิ้นนั้นถูกตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารเวทย์ และเป็นเอกสารประกอบการ

เสนาเรื่องการสัมมนา “ปัญหาที่ดินราชพัสดุ คลองโยงกับสิทธิของเกษตรกร” และ วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2552 ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “โฉนดชุมชนกับการแก้ไขปัญหาที่ดินในสังคมไทย” หลังจากนั้นบทความชิ้นนี้เป็นที่แพร่หลายหลังจากเสนา มีสื่อหลายสำนักนำบทความนี้ไปลง เช่น บทความขนาดยาวในสำนักข่าวประชาไท หนังสือพิมพ์คมชัดลึก และมีการรายงานข่าวในวันสัมมนาผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์มติชน และกรุงเทพมหานคร หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีสัมมนาที่มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม ในวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2552

การขยายประเด็นข่าวให้เป็นประเด็นสาธารณะและสามารถทำให้ประเด็นปัญหาที่ดินในคลองโยงขยายไปสู่ประเด็นที่ใหญ่ขึ้นทั้งในมิติของประเด็นความสนใจและประเด็นของพื้นที่ในการสื่อสาร ภาพข่าว เรื่องราวหรือบทความที่ถูกนำเสนอผ่านพื้นที่สื่อ ที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นในวาระต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของแกนนำและชาวบ้านในการใช้เหตุผลร่วมกับการบริหารอารมณ์ความรู้สึกร่วมของผู้รับสาร ผ่านการใช้สำนวน ภาษาตามจังหวะเวลาและลักษณะของสื่อที่ใช้ ซึ่งสามารถสะท้อนความรู้สึกและความวิตกกังวลต่อปัญหา พร้อมด้วยการเสนอเหตุและผล รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ชัดเจนและเข้าใจง่าย แต่หนักแน่นไปด้วยเนื้อหา หลักฐาน ที่สามารถพิสูจน์ได้ เช่น เอกสารเก่าแก่ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวบ้าน คำพูดของบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นฝั่ง

รัฐบาลหรือฝั่งชาวบ้าน ภาพและวีดิโอการประชุม การตอบโต้ คำพูดในลักษณะคำสัญญาจากประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหา คำพูดจากนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ รวมถึงข้อสรุปต่าง ๆ ในที่ประชุมแต่ละครั้ง เป็นต้น ข้อมูลประเภทนี้ถือเป็นทรัพยากรชั้นดีในการทำข่าว ซึ่งได้ถูกชาวบ้านเก็บรวบรวมไว้ที่อ้างอิงในรูปของภาพและเสียง และถ่ายทอดสู่สาธารณะผ่านพื้นที่สื่อ ดังนั้นเมื่อความจริงปรากฏทำให้ไม่มีใครสามารถปฏิเสธได้ว่ารัฐบาลก็จะทำเป็นไม่รับรู้ไม่ได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับข้อสรุปผลการเจรจาความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหา คำพูดของผู้นำรัฐบาล หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นกระทำของชาวบ้านซึ่งมุ่งตรงไปยังผู้รับผิดชอบ ซึ่งก็คือสำนักงานธรรมาภิบาลพื้นที่จังหวัดนครปฐม รวบรวมสาทิศย์วงศ์หนองเตย และนายกรัฐมนตรื เป็นผู้รับผิดชอบสูงสุดในการดำเนินการให้เป็นรูปธรรมตามนโยบายที่ได้แถลงต่อรัฐสภาในคราวขึ้นดำรงตำแหน่ง

การนำเสนอข้อมูลข่าวสารผ่านพื้นที่สื่อ ให้ผลดีต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ในด้านการรับรองการเคลื่อนไหวตามข้อคัดค้านและปัญหาที่ชาวบ้านต้องประสบจากการกระทำของภาครัฐ ได้เป็นการเสริมสร้างความมั่นใจกับการเคลื่อนไหวของตนด้วย เพราะเท่ากับว่า การเป็นการรับรองว่าสิ่งที่ชาวบ้านพูดและนำเสนอเป็นความจริง ชาวบ้านไม่ได้โกหก ดังนั้นผลตอบสนองที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อถือเป็นการแสวงหาความชอบธรรมจากสาธารณะ แกนนำชาวบ้านไม่ได้มองว่าหน่วยงานรัฐเป็นคู่กรณี แต่มองว่านายกรัฐมนตรีและหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่โดยตรงในการรับผิดชอบ การนำเสนอเนื้อหาข่าวสาร หรือบุคลิกของการนำเสนอข่าวจึงไม่ได้เป็นการต่อต้านภาครัฐแบบสุดโต่ง แต่ค่อนข้างไปทางลักษณะการประนีประนอมเพื่อให้เกิดการนำไปดำเนินการแก้ไข เพื่อให้สร้างเสริมแนวทางการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านและภาครัฐ โดยแกนนำได้ปฏิบัติไปตามแนวทาง 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก การเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการและแนวที่สองคือ นำเสนอภาพการร่วมมือกันแก้ปัญหาระหว่างภาครัฐกับชาวบ้านคลองโยง เช่น เมื่อรัฐบาลต้องการประชาสัมพันธ์การเปิดสำนักงานโฉนดชุมชน และต้องการนำเสนอข่าวสู่สาธารณะ สำนักข่าวไทย ยังได้ออกอากาศผ่านรายการพิเศษ ในรายการ “คุยโขมงบ่ายสามโมง” ออกอากาศทางช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ในงานวันนั้นนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะเป็นประธาน สำนักนายกรัฐมนตรีได้เชิญเป็นเจ้าภาพในการเชิญชาวบ้านคลองโยงมายังทำเนียบเพื่อเป็นสักขีพยาน ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือเข้ามาเป็นพยานในการเปิดพิธีและงานดังกล่าวได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อหลายช่องทางไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์กรมประชาสัมพันธ์และข่าวในช่วงต่าง ๆ นอกจากนี้ เป็นต้น

การสร้างโครงกรอบแนวทางออกและการแก้ไขปัญหา V V V

ชาวบ้านคลองโยงได้ทำการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อกในการเสนอทางออกในการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาต้องการไปยังสาธารณชนและภาครัฐ โดยการพยายามยื่นข้อเสนอสุดทางเลือก ซึ่งเป็นความต้องการของคนในท้องถิ่น และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งได้ข้อสรุปมาจากการประชุมของชาวบ้านที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ การปรึกษาหารือกับนักวิชาการรวมถึงเครือข่ายต่าง ๆ ที่สำคัญเช่น เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยซึ่งมีประสบการณ์ในและมีความสนใจรวบรวมและศึกษาปัญหาดังกล่าว โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างขบวนการภายในเครือข่าย ทั้งมีการเชิญนักวิชาการหรือผู้มีประสบการณ์จากเครือข่ายมาช่วยคิดแก้ไขปัญหาในพื้นที่คลองโยง และมีการต่อสู้ออกไปเพื่อให้สามารถสรุปเป็นข้อเสนอสื่อที่สามารถยื่นให้แก่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจพิจารณา และเพื่อให้สาธารณชนได้รับรู้ความต้องการของการเคลื่อนไหว

นำเสนอผ่านพื้นที่สื่อก ขบวนการชาวบ้านคลองโยงสร้างโครงกรอบทางออกให้มีการแก้ไขปัญหาที่ดินโดยให้มีการจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดได้ต่อไปนี้

ก. ข้อเสนอมุ่งให้มีการชะลอการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ในกรณีการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินโดยต้องการให้กลับมาดำเนินการเช่าซื้อตามเจตนารมณ์เดิมของเจ้าของที่ดินนั้นคือจัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านที่เป็นผู้เช่ามาตลอด ได้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองอย่างมั่นคงและตามเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 มาตรา 85 วรรค 2 ที่ระบุให้รัฐต้องจัดสรรให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินด้วยวิธีการปฏิรูปที่ดินและอื่นๆ ในกรณีกรณีกรณีที่จะต้องเปลี่ยนฐานคิด และการปฏิบัติให้มีกระบวนการที่ไม่ละเมิดสิทธิที่ชาวบ้านมีอยู่เดิม

ข. ข้อเสนอนโยบายโฉนดชุมชนเป็นทางออกของการแก้ปัญหาที่ดินราชพัสดุ โดยเสนอให้มีการเปลี่ยนนโยบายสาธารณะในการจัดการที่ดินให้สามารถสร้างความมั่นคงในที่ดินให้แก่เกษตรกรรายย่อย รวมถึงสนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่การรวมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้มีอำนาจต่อรอง และให้ชาวบ้านผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินการของภาครัฐในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในระดับนโยบาย หรือการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐ โดยให้มีการนำนโยบายโฉนดชุมชนมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม

ค. กฎหมายโฉนดชุมชน เพื่อให้สิทธิแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากร เสนอให้มีการกระจายการถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินให้แก่ชาวบ้านชาวไร่ เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินทำกิน และคุ้มครองพื้นที่การเกษตร โดยให้สิทธิการจัดการที่ดินส่วนรวมโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ ต้องเป็นการใช้เพื่อประโยชน์ทางการเกษตรโดยการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปสู่อุตสาหกรรมหรือกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อการทำเกษตร ดังนั้น ในแง่ของการบริหารจัดการ จึงมีกฎว่า ให้ชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร่วมกันโดยโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้งแปลงให้เป็นกรรมสิทธิ์สหกรณ์คลองโยง กล่าวคือ “ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของสหกรณ์ สหกรณ์เป็นของสมาชิก ที่ดินเป็นของสมาชิกโดยสหกรณ์” ที่ดินดังกล่าวสามารถทอดไปยังทายาทโดยธรรมของผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยมีการออกเอกสารรับรองการครอบครองและการใช้ประโยชน์แก่สมาชิกผู้มีสิทธิ

รูปแบบการนำเสนอทางออกและแนวทางแก้ไขปัญหาของชาวบ้านซึ่งกระทำผ่านพื้นที่สื่อกไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอผ่านรายการนักข่าวพลเมือง บทความในเว็บไซต์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ รายการเวทีสาธารณะ หรือแม้กระทั่งรายการต่างๆ ที่แกนนำถูกสัมภาษณ์ออกรายการ เป็นการกระทำเพื่อต้องการให้ได้รับการพิจารณาจากภาครัฐอย่างมีความหมายมากกว่าการร้องเรียนทั่วไป แต่ชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งที่พวกเขาได้นำเสนอผ่านพื้นที่สื่อกจะทำให้รัฐต้องให้ความสนใจมาคุยและรับเอาข้อเสนอไปตัดสินใจนั่นเอง

การสร้างกรอบในการจูงใจ

การสร้างกรอบในการจูงใจ หัวใจก็คือ เป็นการสร้างเครื่องมือต่อสู้ หรือคำชี้แจง เพื่อใช้เป็นปฏิบัติการต่อสู้ของขบวนการ การสร้างอาณาบริเวณที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถกำหนดกรอบประเด็นให้ไปสู่ปริณทลที่กว้างขวางขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการโน้มน้าวให้ประชาชนเข้าร่วมกับขบวนการในการแก้ปัญหาตามวิธีการที่ขบวนการได้เสนอไว้ ยุทธศาสตร์นี้เป็นการทำให้สาธารณชนรับรู้ว่าการกระทำของขบวนการเป็นการกระทำที่มีเหตุผลและเป็นประเด็นสำคัญโดยการนำเสนอสถานการณ์ การจัดการปัญหาที่ดิน โดยกล่าวถึงนโยบายการกระจายการถือครองที่ดิน เพื่อหาแนวร่วมที่ต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงในการจัดการที่ดินดังกล่าว ซึ่งสามารถจูงใจให้ผู้เฝ้ามองการดำเนินนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐบาลสนใจประเด็นในชุมชนซึ่งเป็นประเด็นหลักในกรณีปัญหาคลองโยงด้วย เนื่องจากเป็นกรณีตัวอย่างที่รัฐบาลมักกล่าวถึง นอกจากนี้ยังเป็นกรณีหนึ่งที่ทำให้ภาครัฐหันมาใส่ใจในการจัดการปัญหาที่ดินในสังคมไทย โดยเฉพาะที่ดินให้ชาวนาชาวไร่

การจัดกระทำการเคลื่อนไหวโดยใช้พื้นที่สื่อในการจูงใจให้สาธารณชนผู้เฝ้ามองสามารถติดตามประเด็นการต่อสู้ของขบวนการฯ และร่วมเป็นผู้เห็นอกเห็นใจและ/หรือให้การสนับสนุนขบวนการ รวมไปถึงการกระตุ้นให้ตัวแทนภาครัฐหรือผู้มีอำนาจดำเนินการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งต่อปัญหาของขบวนการฯ ได้การวางแผนอย่างค่อนข้างเป็นระบบรวมไปถึงขบวนการจะต้องดำเนินการให้เท่าทันกับสถานการณ์ทางการเมืองซึ่งมีความสัมพันธ์กับเป้าหมายที่ขบวนการฯ วางไว้ โดยชาวบ้านคลองโยงมีวิธีการใช้พื้นที่สื่อเพื่อสร้างกรอบในการจูงใจ ดังต่อไปนี้

ก. การผลิตซ้ำในพื้นที่สื่อ

การย้ำหรือซ้ำบ่อย ๆ เพื่อช่วยให้เกิดความน่าสนใจและเป็นที่จดจำเพิ่มขึ้น โดยแกนนำได้ทำให้ภาพลงช่วยและเรื่องราวประเด็นปัญหาของชาวบ้านคลองโยงออกสื่อทางโทรทัศน์ได้หลายครั้งและหลายรายการผ่านช่องต่าง ๆ และนำภาพที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อ มาใช้ในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เช่น การนำข่าวที่ได้ถูกนำเสนอมาใช้ในการประชุมเสวนาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาทำให้มีการผลิตซ้ำประเด็นอยู่อย่างต่อเนื่อง

การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ ตามกรอบโครงหลักสามารถวิเคราะห์ได้จากกรณีนำเสนอประเด็นการรวมหมู่ของชาวบ้านคลองโยง โดยการสร้างและผลิตซ้ำความหมายผ่าน

กิจกรรมการเคลื่อนไหว เพื่อตอกย้ำให้ชาวบ้านหรือสมาชิกในสหกรณ์คลองโยงและเครือข่ายต่าง ๆ รวมถึงสาธารณชนเห็นด้วยกับจุดหมายของขบวนการและสนับสนุนการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาที่ดิน การผลิตซ้ำความหมายและกิจกรรมของการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน กล่าวคือในช่วงแรก การใช้พื้นที่สื่อในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงเกิดขึ้นมาจาก การที่แกนนำที่เข้าไปเรียกร้องหรือเข้าพบตัวแทนภาครัฐ ต้องการเก็บภาพการทำกิจกรรมการต่อสู้ของตนกลับมาให้คนในชุมชนดู เพื่อเป็นหลักฐานในการสร้างความไว้วางใจกับชาวบ้านว่า กลุ่มแกนนำได้มีการต่อสู้เพื่อสิทธิเกี่ยวกับปัญหาที่ดินคลองโยงจริง ดังที่ตัวแทนกลุ่มกล่าวว่า

“แต่เดิมไม่ได้ตั้งใจ แต่พองานของเราออก 5-6 ตอน ตอนแรกภาพที่เรากลับมา เราไม่ได้ต้องการมาเป็นนักข่าว เราต้องการบอกคนในชุมชนว่าพวกเรา ผู้นำไปทำอะไรมาบ้าง เราอยากให้เค้าเชื่อใจเรา เวลาเราไปพบผู้ว่าก็ถ่ายไว้ เราต้องการบอกด้วยภาพ เพราะอยากให้คนในชุมชนหันเข้ามาช่วยเรา แต่พอทีวีไทยเข้ามา ก็เอาภาพที่พวกเราเก็บไว้มาตัดต่อ” (บุญลือ เจริญมี, สัมภาษณ์ 31 มกราคม พ.ศ.2553)

หลังจากนั้นภาพต่าง ๆ ได้ถูกทีมงานทีวีไทยนำไปตัดต่อเพื่อทำข่าวเกี่ยวกับปัญหาที่ดินคลองโยง จังหวัดนครปฐมเป็นข่าวพลเมืองขึ้นแรกของประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงก็ได้นำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์ ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำกิจกรรมการยื่นหนังสือและการประชุมกับหน่วยงานต่าง ๆ ของแกนนำชาวบ้าน หลังจากภาพกิจกรรมเหล่านั้น ได้ถูกนำเสนอผ่านเวทีการประชุมในระดับท้องถิ่นในการประชุมสมาชิกสหกรณ์แล้ว ได้นำมาเสนอเป็นภาพข่าวพลเมืองผ่านทางสถานีโทรทัศน์ออกอากาศไปทั่วประเทศแล้ว นอกจากนี้จะยิ่งทำให้คนในท้องถิ่นเองมีความเชื่อมั่นในการต่อสู้เพราะเห็นว่าประเด็นของตนได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อแล้ว ยิ่งทำให้สาธารณชนและผู้มีอำนาจตัดสินใจได้เห็นภาพและการนำเสนออื่นอีกด้วย ในลักษณะผลิตซ้ำผ่านพื้นที่สื่อของการเคลื่อนไหวโดยใช้พื้นที่สื่อที่หลากหลายควบคู่กันไป นั้น ขบวนการชาวบ้านคลองโยงใช้สื่อที่หลากหลายทั้งรายการนักข่าวพลเมือง บทความ และเวทีการประชุมต่าง ๆ และทำให้การนำเสนอผ่านสื่อแต่ละประเภทเข้าไปอยู่ในการใช้สื่อประเภทอื่น ๆ ด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในการประชุมเสวนา เรื่อง “ปัญหาในสิทธิที่ดินของชาวนาตำบลคลองโยง : บทบาท และความร่วมมือของหน่วยงานรัฐองค์กรปกครองท้องถิ่น และชุมชนในการหาทางออก” วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2553 เวลา

9.00 น. – 12.00 น. ณ ห้องประชุมชั้น 1 ตึกสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา) นั้น ได้นำชาวพลเมืองไปฉายในวันงานด้วย นอกจากนี้ยังมีการเขียนบทความเกี่ยวกับปัญหาที่ดิน ลงในเว็บไซต์ข่าวออนไลน์ ซึ่งเว็บไซต์ที่ชาวบ้านคลองโยงใช้คือ เว็บไซต์กรุงเทพมหานครกิจจออนไลน์ โดยลงบทความรายสัปดาห์ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551-2554 ซึ่งเป็นช่วงการเคลื่อนไหว

ข. การสร้างกรอบโครงเชิงสัญลักษณ์

ชาวบ้านคลองโยงได้มีกระบวนการการคิดกรอบโครงเรื่องโดยการใช้สัญลักษณ์ซึ่งเป็นตัวบุคคลเป็นตัวดำเนินเรื่องเกิดขึ้นในข่าวชิ้นที่สาม โดยมีที่มั่งนักข่าวพลเมืองที่วีไทยเป็นผู้ให้คำแนะนำ ว่าควรมีการเสนอภาพตัวแทนของชาวบ้านคลองโยงซึ่งมีปัญหาที่ดินราชพัสดุ ในกรณีคลองโยงได้นำเสนอตัวละครชื่อ “ลุงช่วย” ซึ่งเป็นภาพของ “คนชรา” เป็นสัญลักษณ์ทำให้ประเด็นข่าวถูก “จดจำ” และ “ได้รับความเห็นใจ” จากคนดู และทำให้การติดตามเรื่องราวปัญหาที่ดินคลองโยงผ่านตัวละครลุงช่วยมีความชัดเจนและสามารถเชื่อมโยงกับตัวบุคคลอื่น ๆ ที่ต่อสู้กับภาครัฐและ/หรือได้รับความสนใจจากสาธารณะและ “เป็นข่าว” อยู่ในสังคม เช่น ยายไฮ และยายเนียมได้ หลังจากนั้นลุงช่วยจึงเป็นตัวดำเนินเรื่องปัญหาที่ดินคลองโยงตลอดมา

ส่วนการเก็บวัตถุดิบเพื่อมาใช้ทำข่าว ชาวบ้านโดยเฉพาะแกนนำจะทำการเก็บภาพและเสียงควบคู่ไปกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของพวกเขา การเดินทางไปประท้วงชุมนุมหรือประชุมที่ไหนก็จะมีคนเก็บภาพไว้ตลอดเวลาเพื่อนำมาใช้ทำข่าว การทำข่าวพลเมืองของเราก็จะถ่ายวิดีโอ “ลุงช่วย” ที่เข้าร่วมกิจกรรมไว้ตลอด มีการคิดว่าจะสร้าง “ลุงช่วย” ให้เป็นสัญลักษณ์ของประเด็นที่ดินปัญหากรณีคลองโยง เพื่อให้เป็นรูปธรรมของการแก้ปัญหา การใช้ลุงช่วยเป็นภาพหลักทำให้ลุงช่วยสามารถเป็นข่าวให้สื่อกระแสหลักสามารถติดตามประเด็นการต่อสู้และความคับหน้าในปัญหาของชาวบ้านคลองโยงได้ชัดเจนขึ้น

ชาวพลเมืองในชื่อตอน “8 เดือนกับการรอคอยของลุงช่วย” คือการประชุมร่วมกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ชาวที่ออกเป็นการขยายประเด็นแรก คือพูดถึงความคับหน้าของประเด็นความไม่เป็นธรรมของปัญหาคลองโยง

การสร้างสัญลักษณ์ดังกล่าว เป็นการสร้างภาพจำ ผ่านตัวแสดงที่ขบวนการเลือกใช้ในการนำเสนอผ่านชาวพลเมือง โดยจะเห็นได้ว่า “ลุงช่วย” เป็นสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหวในประเด็นคลองโยง ภาพข่าวที่ถูกนำเสนอออกไปจะสื่อให้ผู้ชมสามารถรับรู้ถึงสัญลักษณ์ในการต่อสู้วิธีการเคลื่อนไหว ภาพและเสียงที่สะท้อนถึงความหวังใฝ่ใจในปัญหาของคนในชุมชนโดยเฉพาะชายชราอย่างเช่นลุงช่วย และชาวบ้านซึ่งถูกนำเสนอออกมาเป็นตัวแทนภาพลักษณ์ของเกษตรกรคนเล็กคนน้อยซึ่งมีความยากจน และมีความจำเป็นในการดำรงอยู่กับผืนแผ่นดินเกิดของพวกเขาที่ปรากฏผ่านสื่อซึ่งเป็นปริมณฑลสาธารณะ

ค. การแสดงเหตุผลและข้อเท็จจริง

การแสดงเหตุผลหรือข้อเท็จจริงซึ่งเป็นข้อมูลหลักฐาน พร้อมทั้งหลักวิชาการประกอบแล้วจึงสรุปเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือผ่านการนำเสนอหลักฐานทางวิชาการ ข้อเท็จจริงและมีการนำเสนอภาพและผลการศึกษารอบบทความถึงวิชาการและการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับประเด็นปัญหา เพื่อนำเสนอต่อสาธารณชนและสามารถใช้ข้อมูลดังกล่าวเพื่อการเรียกร้องต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจด้วย

ยุคที่สอง การเคลื่อนไหวเพื่อสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ

ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เน้นการสื่อสารนั้น ไม่สามารถทำได้จากการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนเท่านั้น ยุทธวิธีดั้งเดิมในการเคลื่อนไหวของขบวนการ เช่น การร่วมชุมนุม เดินขบวนประท้วง ฯลฯ ยังคงเป็นกิจกรรมที่ขบวนการต้องใช้ ทั้งเพื่อสร้างทรัพยากรในการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ในขณะเดียวกันกิจกรรมเหล่านั้นก็ถือเป็นทรัพยากรในฐานะเป็นเรื่องราวที่ใช้ในการสื่อสารต่อสาธารณะด้วย

ชาวบ้านจากเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) จำนวนราว 700 คน ซึ่งประกอบด้วย สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรภาคใต้ เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ สหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงและพืชัยภูเบนทร์ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้มาปักหลักชุมนุมที่ทำเนียบรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเป็นเวลา 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 11-13 มกราคม พ.ศ.2553 เพราะความเชื่อว่าการแก้ไขปัญหของรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ ซึ่งได้เคยมีการแต่งตั้ง คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2552 ตลอดเวลาราว 10 เดือน 10 วัน แม้จะมีการเจรจาเพื่อให้มีการแก้ไขปัญหหลายต่อหลายครั้ง แต่กลับไม่มีความคืบหน้า บางคณะอนุกรรมการฯ เช่น กรณีปัญหาที่ดินสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงและพืชัยภูเบนทร์ มีข้อมูลอย่างชัดเจนแต่กลับไม่มีการดำเนินการต่อ

ผลจากการชุมนุม ทำให้นายกรัฐมนตรีได้เร่งลงมาแก้ปัญหาเรื่องคดีความ และให้ความช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิตของนายสมพร พัฒนภูมิ¹ นำไปสู่การเร่งประชุมคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ ที่ไม่มีการประชุมมานานกว่า 6 เดือน การเคลื่อนไหวในขณะนั้นเห็นได้ว่าชาวบ้านคลองโยงร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ ได้เร่งให้มีการดำเนินการแก้ปัญหาที่ดิน ทั้งจากการชุมนุม การเขียนบทความ 2 บทความ ลงเว็บไซต์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ (บทความประชาชนต้องตายก่อนและบทเรียนการตายของเกษตรกรไร้ที่ดิน สมพร พัฒนภูมิ) และการทำข่าวพลเมือง ส่งผลให้ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2553 ได้มีการประชุมคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหา คปท. ครั้งที่ 3 โดยมีนายอภิสิทธิ์เป็นประธาน มีมติอนุมัติให้โอนที่ให้สหกรณ์ฯ โดยให้ กรมธนารักษ์ เป็นผู้จัดทำเอกสารเพื่อเข้าไปเสนอเข้ามติคณะรัฐมนตรี ในครั้งนั้นนายอภิสิทธิ์ เสนอว่า ต้องการให้เสร็จภายในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2553 โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการเกษตรและสหกรณ์ นาย ธีระ วงศ์สมุทร รับปากว่าจะช่วยทำเอกสารให้เสร็จใน 2 อาทิตย์ ซึ่งต่อมาได้มีมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มีนาคม พ.ศ.2553 ให้โอนที่ดินคลองโยง ซึ่งถือว่าเป็นการประสบความสำเร็จที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งสำหรับกรณีคลองโยง ซึ่งต่อมาในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 มีพิธีการมอบโฉนดชุมชน โดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ณ บริเวณสำนักงานสหกรณ์เช่าที่ดินบ้านคลองโยง

¹ สาเหตุการตายของนายสมพร ใน “บทเรียนการตายของเกษตรกรไร้ที่ดิน สมพร พัฒนภูมิ” ตอนหนึ่งระบุว่า... เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2553 ที่ผ่านมา สมพร พัฒนภูมิ สมาชิกชุมชนบ้านคลองโยงพัฒนา ได้ถูกลอบยิงจากคนร้ายที่ลอบเข้ามาถึงพร้อมชาวบ้านที่ตั้งวงนั่งคุยกัน จนกลายเป็นเหตุการสังหารชีวิตกับความเชื่อที่ว่าการแก้ไขปัญหของรัฐบาล สมพร พัฒนภูมิ เป็นเกษตรกรไร้ที่ดินเช่นเดียวกับสมาชิกสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ซึ่งเคยเป็นครอบครัวเกษตรกร แต่ด้วยความไร้ที่ดินจึงไปยึดอาชีพเป็นช่างเคาะปะผุ รถยนต์ ก่อนจะตัดสินใจเข้ามาร่วมกับ สกต. ที่ดินซึ่ง สมพร พัฒนภูมิ และสมาชิก สกต. เข้าไปบุกยึดเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลนำมกราจายการถือครองในรูปแบบโฉนดชุมชน เป็นพื้นที่ซึ่งบริษัทธุรกิจการเกษตรจิวจิงจิว เข้าไปใช้พื้นที่ของส.ป.ก. ปลูกสวนปาล์มตั้งแต่ปี พ.ศ.2524 จำนวน 1,081 ไร่ สำนักงานเขตปฏิรูปที่ดินฯ ได้ดำเนินการฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายจำนวนราว 210 ล้านบาท โดยเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2550 ศาลได้มีคำพิพากษาให้ ส.ป.ก. ชวนะคดี โดยวินิจฉัยว่า ที่ดินดังกล่าวเป็นกรรมสิทธิ์ของ ส.ป.ก. และสั่งให้บริษัทฯ และบริวารออกจากที่ดินแปลงนี้ แต่ได้มีการยื่นอุทธรณ์ขอทุเลาบังคับคดีโดยขออยู่เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2551 สมพร พัฒนภูมิ และชาวบ้านอีกประมาณ 120 ครอบครัว จึงได้ขอเข้าไปครอบครองใช้พื้นที่ตั้งเป็นชุมชน เพื่อติดตามตรวจสอบผลักดันให้เจ้าหน้าที่รัฐเร่งนำผืนดินแปลงนี้กลับมาดำเนินการตามนโยบายการปฏิรูปที่ดินฯ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันสมพร พัฒนภูมิ ได้ประกาศกับพี่น้องที่ร่วมกันเข้าไปบุกยึดที่ดินแปลงนี้ว่า “จะขอสู้ตายที่นี่” ซึ่งเขาได้ใช้ชีวิตตลอดเวลา 14 เดือน ในที่ดิน 1 ไร่ ที่ได้ขุดบ่อเลี้ยงปลา และปลูกกระท่อมนอนไว้ 1 หลัง ด้วยความหวังว่า จะได้ครอบครองที่ดินแห่งนี้อย่างมั่นคงตามนโยบายโฉนดชุมชน ..

บทเรียนในมิติการสร้างพลังอำนาจต่อสาธารณชน v v v v

กรณีชาวบ้านคลองโยงสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พื้นที่สื่อ ทำให้ขบวนการสามารถสร้างเครือข่าย ทำให้คนภายนอกรับรู้ปัญหา และทำให้เครือข่ายอื่นที่เกี่ยวข้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ เช่น เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ได้เข้ามาช่วยเหลือขบวนการชาวบ้านคลองโยงทั้งการให้ความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการระดมการสนับสนุน รวมไปถึงการระดมทรัพยากรต่าง ๆ ให้เข้ามามีเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพลังอำนาจด้วย ทำให้ขบวนการสามารถทำให้ประเด็นของตนเข้าสู่สาธารณะและขับเคลื่อนประเด็นร่วมกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มอื่นๆ เช่น สมาพันธ์ชาวนาชาวไร่ การออกไปร่วมเดินขบวนกับกลุ่มปฏิรูปที่ดินที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการเคลื่อนไหวของตนไม่ใช่ประเด็นส่วนตัวอีกต่อไป และทำให้โลกชีวิตของชาวบ้านได้ขยายออกไปจากการรับรู้โลกชีวิตของกลุ่มคนอื่น ๆ

การใช้พื้นที่สื่อในการเคลื่อนไหว ในพื้นที่สื่อหลากหลายประเภท ทำให้ประเด็นปัญหาความไม่เป็นธรรมจากภาครัฐในกรณีปัญหาที่ดินราชพัสดุคลองโยงที่เกิดขึ้นได้รับการขยายออกไปสู่การเชื่อมโยงกับประเด็นสาธารณะในเรื่องนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐ รวมถึงการเชื่อมโยงประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงกับที่อื่น ๆ ซึ่งมีปัญหาที่ดินเช่น ที่ดินราชพัสดุในจังหวัดอุดรดิตถ์ หลังจากการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ทำให้มีการชะลอคำสั่งการจ่ายค่าเช่าที่ดินสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง และมีการเรียกร้องจากชาวบ้านให้มีการจัดการที่ดินผืนดังกล่าวในรูปแบบโฉนดชุมชน การสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายขบวนการของชาวบ้านที่ได้ประสบปัญหาในแต่ละพื้นที่ โดยการในพื้นที่สื่อสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายที่มีปัญหาเกี่ยวข้องกันให้ได้มีการรับรู้ประเด็นปัญหาร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันทั้งในเรื่องการแก้ไขปัญหาเฉพาะและการเรียนรู้เพื่อผลิตข้อมูล ข่าวสาร เพื่อใช้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งในเครือข่าย และใช้ในการเคลื่อนไหวด้วย

นอกจากนี้ จะพบพลังในการเชื้อเชิญ และดึงสาธารณชน ผู้เฝ้ามองให้มาเป็นผู้เห็นอกเห็นใจกล่าวคือ หลังจากการใช้พื้นที่สื่อของขบวนการชาวบ้านครั้งแรกผ่าน “รายงานนักข่าวพลเมือง” ทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทย ประเด็นปัญหาของชาวบ้านคลองโยงซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรมเล็ก ๆ ใกล้เมืองหลวงก็ได้ถูกฉายให้สาธารณชนทั่วประเทศ

ได้รับทราบไปพร้อม ๆ กันกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาดังกล่าวด้วย ทำให้มีการตรวจสอบติดตามและขยายประเด็นคลองโยงจนกลายเป็นประเด็นสาธารณะในเวลาต่อมา ในพื้นที่สื่อต่าง ๆ ทั้งจากข่าวที่ถูกนำเสนออย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นทางช่องทีวีไทย ทีวีสาธารณะ เนชั่นซันแดน และตามหน้าหนังสือพิมพ์ พื้นที่สื่อได้เข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางในการนำเสนอประเด็นปัญหาสู่สายตาสาธารณชนผู้เฝ้ามองได้มองเห็นประเด็นนี้ในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ยากผ่านสื่อกระแสหลัก และยังเป็น การรวบรวมประเด็นปัญหาแบบตัดผ่านข้ามพื้นที่อีกด้วย อย่างที่กล่าวไปแล้ว หลังจากที่ข่าวของคลองโยงได้ถูกนำเสนอผ่านจอโทรทัศน์ได้มีชาวบ้านที่พิชัยภูเบนทร์จังหวัดอุทัยธานี ที่เดือดร้อนประสบปัญหาแบบเดียวกัน ได้ติดต่อเข้ามายังประธานสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง ว่ากรณีที่เกิดขึ้นที่คลองโยงและพิชัยภูเบนทร์นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน การนำเสนอประเด็นปัญหาผ่านสื่อจะทำให้ข้อมูลเกิดการรวมตัวที่ตัดผ่านพื้นที่ ทำให้ประเด็นได้ถูกร้อยโยงเข้าด้วยกัน ซึ่งเหมือนกับเป็นก้อนหิมะที่กำลังกลิ้ง ดังนั้นประเด็นที่ในตอนแรกดูเหมือนจะเป็นเรื่องราวร้องทุกข์ของชาวบ้านคลองโยงเพียงกลุ่มเดียว ได้ยกระดับเป็นประเด็นสาธารณะ โดยทำให้คนที่รับสื่อทั้งสาธารณชนและเครือข่ายอื่น ๆ ที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกันรู้สึกว่าคุณเองไม่ใช่กลุ่มเดียวที่ถูกกระทำและเรื่องนี้จะต้องขยายออกไปในวงกว้าง ทำให้ชาวบ้านพยายามค้นหาข้อมูลเอกสารที่จะนำมายืนยันและต่อสู้ หากมองในเชิงวิเคราะห์จะเห็นได้ว่า สื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการดึงความรู้สึกและสายตาของสาธารณชนผู้เฝ้ามอง ซึ่งทำให้การทำงานที่ไม่ชอบธรรมของรัฐต้องถอยกลับไปใหม่เพื่อให้ประเด็นปัญหากลับไปสู่การทบทวน ตรวจสอบจากสาธารณชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

การใช้พื้นที่สื่อของขบวนการชาวบ้านคลองโยงนำไปสู่การต่อสู้เคลื่อนไหวทางสังคม ยกกระดับแนวคิดในการใช้ยุทธศาสตร์การต่อสู้จากการต่อสู้บนท้องถนนเพียงอย่างเดียว ไปสู่การต่อสู้ในพื้นที่อื่น ๆ ที่สามารถทำให้ประเด็นข้อเรียกร้องขยายออกไปได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ การต่อสู้บนท้องถนนในระยะแรกขบวนการเคลื่อนไหวมักได้รับปฏิกิริยาจากสาธารณชนในแง่ลบมากกว่าในแง่บวก ทั้งจาก ข่าวที่ออกผ่านสื่อต่าง ๆ และจากการวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มผู้ชุมนุมว่าเป็นพวกก่อวินาศกรรม สร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ดังนั้นแม้ว่าการเคลื่อนไหวบนท้องถนนจะสามารถทำให้เป็นข่าวได้ แต่ภาพข่าวที่ออกข่าวไปในรูปแบบเดิมที่ถูกนำเสนอผ่านมุมมองของสื่อกระแสหลัก ทำได้เพียงแค่การเสนอข่าวแล้วก็เงียบหายไปจากสายตาสาธารณชน

ในขณะที่การจัดกระทำเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อโดยที่ขบวนการเคลื่อนไหวมีบทบาทเป็นผู้กระทำเองนั้นจะสามารถทำให้ประเด็นการเคลื่อนไหวมีความต่อเนื่องอยู่ในพื้นที่สื่อ พร้อมทั้งสามารถทวีความเข้มข้นของประเด็นความเคลื่อนไหวไปตามแต่จังหวะและสถานการณ์ซึ่งขบวนการสามารถควบคุมเนื้อหา วัตถุประสงค์และทิศทางในการสื่อสารได้เอง

การกำหนดทิศทางของการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อในระยะแรกของการต่อสู้ขบวนการชาวบ้านคลองโยงเริ่มเสนอประเด็นแรกในลักษณะการร้องทุกข์ให้สาธารณชนรับทราบปัญหาในพื้นที่ของตนต่อมาจึงค่อย ๆ ยกกระดับประเด็นของตนไปสู่การต่อสู้เรื่องโฉนดชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความเป็นสาธารณะมากขึ้น

การใช้พื้นที่สื่อในการเคลื่อนไหวยังนำมาสู่พลังอำนาจในการเปลี่ยนคนที่ไม่เห็นด้วยให้มาเห็นด้วยหรือผู้ขัดขวางต่อต้านกลายเป็นผู้เป็นกลางเนื่องจากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่คลองโยงนั้น ส่งผลให้ประเด็นเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้านคลองโยงเป็นที่สนใจจากสมาชิกสหกรณ์และชาวบ้านคลองโยงเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากการที่ประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินนี้เอง ทำให้เกิดความแตกต่างในความคิดของชาวบ้านเป็นสองกลุ่ม ความไม่เข้าใจในประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินของชาวบ้านคลองโยง ส่งผลให้ประธานและกรรมการของสหกรณ์ฯ จำเป็นต้องชี้แจงเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กับชาวบ้าน

ให้มากขึ้น โดยพยายามชี้แจงผ่านทางการประชุมสหกรณ์ในแต่ละครั้ง เพื่อให้ชาวบ้านทราบถึงการบิดเบือนสัญญาการเช่าซื้อที่ดินในคลองโยงของรัฐ รวมไปถึงการจัดทำและรวบรวมเอกสารอันเกี่ยวข้องกับสัญญาการเช่าซื้อซึ่งสหกรณ์ได้ทำไว้กับรัฐ นับว่าประเด็นเรื่องของความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนกันของชาวบ้านทั้งสองกลุ่มนี้เอง ทำให้ชาวบ้านกลุ่มที่ต้องการลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเองต้องหาวิธีการสื่อสารทำความเข้าใจในประเด็นปัญหานี้เป็นอย่างมาก อีกวิธีการหนึ่งซึ่งเป็นการช่วยสร้างความสนใจและสื่อสารให้แก่ชาวบ้านคลองโยงที่ยังไม่ได้มีความคิดเห็นที่จะต่อสู้หรือเรียกร้องในสิทธิของตนเข้ามาร่วมต่อสู้ด้วยนั้น ประธานและกรรมการสหกรณ์เอง ใช้วิธีการบันทึกภาพของกลุ่มตัวแทนจากสหกรณ์ ฯ เมื่อทางกลุ่มได้ดำเนินการในวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้รัฐได้เข้ามาสนใจและแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินของชาวคลองโยงอย่างจริงจัง ทั้งการเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม การไปร้องเรียนกับกรรมการสิทธิมนุษยชน และการพยายามนำเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินของคลองโยงเข้าไปยังผู้ที่มีอำนาจ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ทิศทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินขยายเป็นประเด็นสาธารณะซึ่งได้รับความสนใจจากหลายฝ่าย โดยสามารถพิจารณาจากการประสบความสำเร็จตามข้อเรียกร้อง ส่งผลให้ภาครัฐดำเนินการตามข้อเรียกร้องตามลำดับ ตั้งแต่การชะลอการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินจนกว่า จะมีการพิจารณาถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการประเด็นปัญหา หลังจากนั้นนายกรัฐมนตรียได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อพิจารณาปัญหาที่ดินราชพัสดุ เป็นหนึ่งในคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินในประเด็นอื่น ๆ ด้วย จนกระทั่งมีการออกกรรมสิทธิ์ในการทำประโยชน์ที่ดินและการมอบโฉนดชุมชนให้แก่สหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงในเวลาต่อมา

การใช้พื้นที่สื่อถือเป็นกลไกในการนำประเด็นเข้าสู่ระบบการเมืองที่แต่เดิมไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยระบบการเมืองแบบผู้แทน เพราะประเด็นจะต้องเรียกร้องผ่านนักการเมืองท้องถิ่นซึ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นผู้ไม่มีอำนาจ ไม่สามารถออกมาเรียกร้องต่อสู้เพื่อความยุติธรรมของตนเองได้ ต้องร้องขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น ในกรณีของชาวบ้านคลองโยงที่ต้องเสียค่าเช่าให้กับกรมธนารักษ์ ตามเกณฑ์ในการเก็บค่าเช่าที่แบบใหม่ ส่วนหนึ่งของชาวบ้านประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ที่มีเงินพอได้นำเงินเก็บไปจ่ายค่าเช่าที่เพราะไม่อยากจะปัญหาให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น เมื่อประเด็นของพวกเขามีช่องทางใหม่ที่ไปสู่การรับรู้ของรัฐ และทำให้การทำงานที่ไม่ชอบธรรมของรัฐบาลต้องถอยกลับไปใหม่ พวกเขา รู้สึกว่าตนเองมีพลังและสามารถลุกขึ้นมาต่อสู้กับความไม่ยุติธรรมได้ กรณีคลองโยงนั้น เห็นได้ชัดว่า ก่อนที่ข่าวจะถูกนำเสนอออกไป ชาวบ้านน้อยมากที่จะเข้าร่วมการต่อสู้ “แกบ้านหรือเปล่าที่จะไปสู้กับรัฐ” นั่นคือสิ่งที่ประธานสหกรณ์ได้ยินได้ฟังเมื่อเขาได้ไปชักชวนชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ประสบปัญหาให้เข้ามาช่วยกันต่อสู้ แต่เมื่อข่าวของชาวบ้านคลองโยงถูกเผยแพร่ออกไปอย่างต่อเนื่อง และหลากหลายช่องทาง ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการที่ตนเองเผชิญอยู่นั้นมีความสำคัญในสายตาคนนอกด้วยเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกดีใจและมีกำลังใจที่จะต่อสู้

การสร้างการต่อรองเชิงอำนาจให้เกิดขึ้นกับประชาชน กล่าวคือการต่อสู้ผ่านสื่อเป็นวิธีหนึ่งในการทำให้รัฐปรับวิธีการ บทบาท และความสัมพันธ์ทางอำนาจกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน เช่น คนในระดับเจ้าหน้าที่ คนในเมือง หรือคนในชนบทอื่น ๆ นอกจากความตื่นตัวของผู้คนในชุมชนหลังจากเห็นว่าเรื่องราวในท้องถิ่นของตนเองได้ออกสู่หน้าจอโทรทัศน์แล้ว การเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวบ้านในตำบลคลองโยงซึ่งสามารถเป็นตัวแทน ในการ

สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคกลาง

การทำข่าวด้วยตัวเองเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เรื่องราวของคนในท้องถิ่นคลอเคลียงได้ปรากฏสู่จอโทรทัศน์ ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีส่วนแบ่งในการใช้พื้นที่สื่อสาธารณะ และสามารถทำให้ประเด็นการปฏิรูปสื่อที่ต้องการให้คนจากทุกภาคส่วนมีสิทธิในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและการเสนอข่าวในแนวราบไม่ติดอยู่กับอิทธิพลของทุนและรัฐได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากเดิมคนที่อยู่ในชนบทหรือชาวบ้านซึ่งเป็นคนด้อยอำนาจไม่อาจมีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เท่าเทียมกับกลุ่มคนที่สื่อกระแสหลักให้ความสำคัญมากขึ้น เช่น รัฐบาลหรือผู้ที่มีอำนาจในสังคม เป็นต้น

ผลจากการพัฒนาและปรับรูปแบบของการต่อสู้ของชาวคลองโยง จากการเข้าพบกับทางราชการ การร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ อาทิเช่น สมาพันธ์ชาวนาชาวไร่และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย เพื่อร่วมเดินขบวนเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดิน มาสู่ในระดับของการที่ชาวบ้านคลองโยงเอง ได้ใช้พื้นที่สื่อในการสร้างพื้นที่ของความสนใจร่วมกันให้เกิดขึ้นทั้งจากคนในชุมชนเองและคนภายนอกได้ จนปัญหาของพื้นที่คลองโยงนั้นได้รับการแก้ไขจากรัฐในระดับที่น่าพอใจของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นว่าจากวัฒนธรรมของชาวบ้าน ของชาวนาหรือเกษตรกรที่มีภาพของการเป็นคนชนบทและไม่รู้เท่าทันสังคมเมืองดังภาพสะท้อนสมัยก่อนนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เครื่องมือสำหรับการลดทอนช่องว่างของความเข้าใจในระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในกรณีของชาวบ้านคลองโยง ถูกแทนที่ด้วยสื่อโทรทัศน์อย่างกรณี “ข่าวพลเมือง” นั้นเอง ทำให้การต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงนั้นเกิดเป็นพลวัตและแสดงให้เห็นชัดเจนจากความคับหน้าในประเด็นของการต่อสู้ ซึ่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชาวบ้าน และระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง

ดังนั้น การยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจเดิมกับผู้ด้อยอำนาจจากการใช้พื้นที่สื่อของชาวบ้านมีบทบาทในการทำหน้าที่นี้ได้เป็นอย่างมาก ชาวบ้านคลองโยงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งในเคลื่อนไหว ภายใต้รูปแบบของการที่ตัวชาวบ้านเองช่วยสร้างพลังให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านเอง คือ พลังของการต่อสู้โดยการทำให้การเคลื่อนไหวในเชิงประเด็นของชาวบ้านคลองโยงนี้มีความเข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านมีความได้เปรียบในส่วนของการเข้าถึงประเด็นปัญหาในพื้นที่ได้ลึกซึ้งกว่านักข่าวซึ่งเป็นคนนอก ในส่วนนี้เองที่นักข่าวพลเมืองของคลองโยงสามารถสร้างพลังในการดึงดูตคนทั้งภายในชุมชนเองและภายนอก ให้เกิดความสนใจและตระหนักในการ

รักษาสติของตนเอง อีกทั้งยังสร้างความสามารถในการต่อรองของชาวบ้านกับรัฐได้มากขึ้น ทำให้เกิดสำนึกเชิงสาธารณะและช่วยในการเพิ่มพลังให้กับชาวบ้านในการเป็นเจ้าของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่ทุกฝ่ายได้กำหนดร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ

นอกจากนี้ การทำให้ชาวบ้านรับรู้ถึงพลังอำนาจของตน ถือเป็นพลังในการกระตุ้นให้เกิดการใช้พื้นที่สื่อของชาวบ้านมากขึ้น เนื่องจากหากพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนข่าวที่ออกอากาศระหว่างชาวบ้านแต่ละพื้นที่ จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านในพื้นที่เห็นการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจที่เกิดขึ้นโดยตัวเอง ดังนั้น การทำให้ชาวบ้านรับรู้ และตระหนักถึงพลังที่มีอยู่นอกจากเกิดจากศักยภาพด้านเทคนิคการใช้สื่อ ยังเกิดจากการที่ชาวบ้านเห็นถึง “พลังของการเป็นข่าว” หรือ “การออกทีวี” ด้วย ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อโทรทัศน์ ยกตัวอย่างค่ากล่าวเกี่ยวกับการทำข่าวผ่านรายการนักข่าวพลเมือง

การใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังให้เกิดการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในฐานะพลเมืองในกรณีคลองโยงจึงถือเป็นก้าวสำคัญในการยกระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองทำให้สามารถปลุกประชาชนที่นิ่งเฉยให้เป็นพลเมืองที่สามารถสร้างการต่อรองอำนาจทางการเมืองในเชิงรุกได้ อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าจากเดิมชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ เนื่องจากโครงสร้างทางการเมืองในสังคมไทยไม่เอื้ออำนวยให้คนจำนวนมากในสังคมแต่กลับถูกทำให้อยู่ในฐานะ “คนเล็กคนน้อย” ด้วยเหตุของความขาดแคลนทรัพยากรในการต่อสู้สามารถตระหนักถึงสิทธิที่ตนมีอยู่และลุกขึ้นมาต่อกรกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐเพื่อต่อรอง/ช่วงชิงอำนาจในการควบคุมและกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

พลังอำนาจที่เกิดขึ้นผ่านการใช้พื้นที่สื่อซึ่งเป็นการปฏิบัติการทางตรงและทางอ้อมในการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ สามารถส่งสารหรือข้อความอย่างมีพลังโดยใช้ทรัพยากรในเรื่องเงินทุนน้อย เนื่องจาก ไม่ต้องใช้คนหรือจำนวนของตัวเลขในการเคลื่อนไหว แต่สามารถเข้าถึงคนได้หลากหลายและรวดเร็วทั้งภาพและ/หรือเสียงและหรือตัวอักษรซึ่งสามารถอธิบายประเด็นและความต้องการหรือข้อเรียกร้องของขบวนการได้อย่างถูกต้องตรงตามประเด็นที่ขบวนการทางสังคมต้องการสื่อสาร

ส่วนข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลของสาธารณชนและภาครัฐนั้น ขบวนการแก้ปัญหาโดยการใช้พื้นที่สื่อที่หลากหลายควบคู่กัน เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้มีอำนาจตัดสินใจ เครือข่าย รวมถึงสาธารณชนหรือคนที่ขบวนการต้องการให้ได้รับสาร ได้รับอย่าง

แน่นอน ขบวนการใช้วิธีการโทรศัพท์และส่งข้อความสั้นทางโทรศัพท์หาผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักวิชาการที่ให้ความช่วยเหลือ เครือข่ายต่าง ๆ รวมถึงประชาชนในชุมชนให้ดูรายการทีวีนั้น ในวันที่ข่าวของพวกเขาออกอากาศสู่จอโทรทัศน์

กล่าวโดยสรุป บทเรียนสำคัญในการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงก็คือ การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อของชาวบ้านคลองโยงเกิดจากการออกแบบกระบวนการสื่อสารสู่สาธารณะ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จุดเริ่มต้นของการใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังในการเคลื่อนไหวให้แกการขบวนการเกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาการต่อสู้เรื่องที่ดินคลองโยง ในปี พ.ศ. 2551 โดยมีกลุ่มคนเล็ก ๆ จำนวน 4-5 คน ซึ่งเป็นแกนนำในการคัดค้านการเก็บค่าเช่าที่ดินของราชพัสดุในอัตราที่สูงจนชาวบ้านไม่สามารถรับได้ ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้องหาวิธีการในการทำให้คนอื่นในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐ ซึ่งการเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงเป็นไปตาม แนวคิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มรากหญ้า (grassroots organization) ซึ่งมีฐานคิดจากการขาดความเข้าใจและสนใจแก้ปัญหาอย่างจริงจังในประเด็นปัญหาที่ทำกินของเกษตรกรโดยภาครัฐ ดังนั้น พวกเขาในฐานะผู้ที่ได้รับผลกระทบและรับรู้ถึงความตึงเครียดบางของประเด็นปัญหามากกว่าผู้อื่น จึงต้องการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาดังกล่าว โดยใช้การเคลื่อนไหวผ่านสื่อเป็นหลัก

ชาวบ้านเชื่อว่าการทำงานผ่านพื้นที่สื่อจากตัวผู้เคลื่อนไหวเอง จะทำให้สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจและนำเสนอประเด็นปัญหาของตนได้อย่างถูกต้องตรงตามความต้องการไปสู่ทั้งผู้มีอำนาจในการตัดสินใจและต่อสาธารณชนในวงกว้าง โดยการเคลื่อนไหวในช่วงแรกเป็นการรวมตัวกันหลวม ๆ ของคนเล็กคนน้อยเพื่อทำการท้าทายอำนาจรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น เช่น การยื่นหนังสือเพื่อเรียกร้องต่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นหลายหน่วยงาน เรื่อยไปจนกระทั่งการทำทนายเจ้าหน้าที่ในระดับชาติ แต่การกระทำดังกล่าวเพียงอย่างเดียวไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้าน เนื่องจาก พวกเขาเป็นเพียงคนเล็กคนน้อย ซึ่งไม่มีช่องทางในการเข้าสู่ระบบการเมืองแบบเป็นทางการได้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องคิดหาช่องทางอื่นในการเคลื่อนไหวเพื่อให้ประเด็นปัญหาของพวกเขามีความสำคัญและถูกตระหนักถึงในสังคมวงกว้าง

อย่างไรก็ดี การสร้างพลังดังกล่าวก็มีโชยทวิวิธีเชิงเดียว ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่า ยังมีการใช้ยุทธวิธีอื่น ๆ อย่างกว้างขวางและพลังสำคัญยังอยู่ที่การสร้างเครือข่ายร่วมกับพี่น้องที่เดือดร้อนจากปัญหาที่ดินทั่วประเทศ ที่ร่วมกันเคลื่อนไหวภายใต้เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย และอาจจะเป็นหัวใจของความสำเร็จมาที่สุดที่ทำให้ปัญหาของพี่น้องคลองโยงสามารถคลี่คลายไปได้ด้วยผลจากการเข้ามาร่วมเคลื่อนไหวในนามของ เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย

การบริหารจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชน V V V V

สมาชิกสหกรณ์บ้านคลองโยงได้ร่วมกันจัดทำระเบียบสหกรณ์ฯ ว่าด้วยการบริหารจัดการที่ดินตามแนวทางโฉนดชุมชน ตามเจตนารมณ์ของรัฐบาล ฯพณฯ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ที่ต้องการให้การจัดสรรที่ดินให้แก่เกษตรกรนำไปเพื่อใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรอย่างแท้จริงและสอดคล้องกับนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินตามแนวทางโฉนดชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน รักษาพื้นที่เกษตรกรรวม

โดยมีสาระที่สำคัญคือ โฉนดชุมชนเป็นการบริหารจัดการที่ดินร่วมกันในรูปแบบสหกรณ์ โดยให้สหกรณ์เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้งแปลงที่ดินร่วมกัน และสมาชิกเป็น

เจ้าของครอบครองที่ดินและใช้ประโยชน์แบบรายบุคคลหรือครอบครัว และผู้ที่มีสิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดินคือ สมาชิกสหกรณ์ซึ่งเป็นผู้ที่ครอบครองที่ดินดั้งเดิม ตกทอดสืบเนื่องกันมาตั้งแต่แรกจัดตั้งสหกรณ์บ้านคลองโยง และเป็นไปตามข้อบังคับสหกรณ์

นอกจากนี้ กำหนดหลักเกณฑ์ห้ามซื้อขายที่ดิน แต่ที่ดินสามารถตกทอดไปยังทายาทโดยชอบธรรมของผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์ในที่ดิน การโอนที่ดินต้องให้แก่ทายาทโดยธรรม หรือโดยการมอบเป็นมรดก โดยผู้รับที่ดินต้องมีคุณสมบัติเป็นสมาชิกสหกรณ์ และเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาในชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น

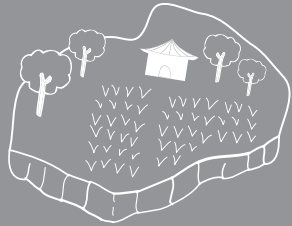
ส่วนด้านการใช้ประโยชน์ในที่ดินของสมาชิก ต้องใช้ที่ดินเพื่อทำประโยชน์ในการเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยเท่านั้น ห้ามนำที่ดินไปทำธุรกิจอุตสาหกรรมและกิจกรรมที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ และมีข้อตกลงร่วมกันว่า สมาชิกมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันปรับปรุงรูปแบบการผลิตให้พัฒนาไปสู่การเกษตรกรรมยั่งยืน

อุปสรรคและบทเรียนการจัดการโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

- รูปแบบและวัฒนธรรมการบริหารจัดการแบบสหกรณ์ที่สะสมมากกว่า 30 ปี ยังมีข้อจำกัดมากในการดำเนินการโฉนดชุมชน ซึ่งต้องพัฒนาต่อไป
- ชุมชนยังไม่สามารถสร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ในเชิงการผลิตตั้งแต่เคยกำหนดร่วมกันไว้ โครงสร้างองค์กรและการทำงานยังมีลักษณะการทำงานแบบราชการ แต่ในทางตรงกันข้าม กลับยังใช้สหกรณ์ได้ไม่คุ้มค่า
- การนำชุมชนแบบเป็นทางการ การสั่งการแบบทางการของผู้ที่ไม่สามารถนำชุมชนได้
- ชุมชนยังไม่เกิดสำนึกร่วม แกนนำไม่สามารถนำในเชิงอุดมการณ์ได้ สมาชิกยังหวังเพียงรับประโยชน์จากสหกรณ์
- ข้อเสียส่วนหนึ่งเกิดจากการเคลื่อนไหวผ่านสื่อสาธารณะ ซึ่งไม่ต้องการการมีส่วนร่วมมากนัก เป็นการเคลื่อนไหวแบบมีอาชีพ นักเทคนิคเฉพาะ เครือข่าย/ความรู้จำกัด ค่อนข้าง เป็นบทเรียนที่สำคัญมาก
- ชุมชนมีต้นทุนทางสังคมและในสาธารณะมากแต่ชุมชนยังใช้ไม่ได้ไม่คุ้มค่า ในวันข้างหน้าหากมีทรัพยากรเข้ามาสู่ชุมชนมาก ควรใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- ประเด็นการใช้ที่ดินที่ยั่งยืนของชุมชน มีข้อสังเกตคือควรสร้างตัวอย่าง และดำเนินการแบบค่อยเป็นไปจะประสบความสำเร็จดีกว่า

โฉมชุมชนบนพื้นที่เมือง

ดร.อัจฉรา รักยุติธรรม

บทนำ

ชุมชนหลังสน. ทองหล่อ และชุมชนเพชรคลองจั่น ภายใต้อำเภอสายสัมพันธ์ 4 ภาค เป็น 2 ใน 4 ชุมชนที่ถูกเสนอชื่อให้เป็นพื้นที่นำร่องในการออกโฉนดชุมชน และเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีประวัติศาสตร์การต่อสู้เรื่องสิทธิเหนือที่ดินมายาวนาน กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น ชุมชนมีพัฒนาการของการปรับปรุงภูมิทัศน์ “ย้ายบ้านขึ้นจากคลอง” และช่วยกันดูแลสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี เพื่อพิสูจน์ตนเองให้รัฐและสาธารณะชนเห็นว่าชุมชนสามารถอยู่ในพื้นที่ได้โดยไม่เป็นปัญหาของเมือง ซึ่งเป็นข้อต่อรองเพื่อเรียกร้องสิทธิเหนือที่ดิน ส่วนกรณีชุมชนหลัง สน. ทองหล่อ การพยายามยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนด้วยการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้น เพื่อลดการแออัดของประชากรในครัวเรือน กลับทำให้ชุมชนเกิดกรณีพิพาทกับเอกชนเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินในบริเวณใกล้เคียงที่ร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการ ให้ใช้กฎหมายและมาตรการต่าง ๆ ของรัฐเข้ามาจัดการกับชุมชน โดยกล่าวหาว่าชุมชนแออัดเป็นภัยต่อสังคมเมือง ทำให้ผู้อยู่อาศัยในคอนโดมิเนียมรู้สึกไม่ปลอดภัย

ชุดโครงการวิจัยการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินเพื่อความเป็นธรรม เน้นการวิเคราะห์ความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับชุมชน และสรุปบทเรียนการใช้ระบบโฉนดชุมชนในการจัดการที่ดิน ในกรณีชุมชนแออัดนี้ ผู้วิจัยศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นความสัมพันธ์ภายในชุมชน โดยพิจารณาผ่านกรอบคิดเกี่ยวกับชุมชนกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่มองว่าชุมชนไม่ได้เป็นหน่วยที่มีความสอดคล้องกลมกลืน ทั้งยังมีได้มี “ส่วนร่วม” ในการจัดการเรื่องส่วนรวม หรือได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมอย่างเสมอภาคกัน ความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกภายในชุมชนเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการบริหารจัดการที่ดินขององค์กรชุมชน ซึ่งจะช่วยให้วิเคราะห์ได้ชัดเจนมากขึ้นว่าการจัดการที่ดินด้วยโฉนดชุมชนนั้นจะบรรลุเป้าหมายเพียงใด

ชุมชนแออัด กับความเหลื่อมล้ำในพื้นที่เมือง ✓✓✓✓

ข้อมูลจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ระบุว่าในระหว่าง พ.ศ. 2550-2551 พบว่าประเทศไทยมีชุมชนแออัด 6,334 แห่ง (หนึ่งแห่งมีตั้งแต่ 5 ครัวเรือนขึ้นไป) (นสพ.ไทยโพสต์ 26 มิ.ย.2552¹) ขณะที่ข้อมูลก่อนหน้านี้ว่าชุมชนแออัดทั่วประเทศมีประมาณ 3,750 ชุมชน 1.14 ล้านครอบครัว 5.13 ล้านคน (อภุญท์ 2546:47) นอกจากนี้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนยังระบุว่า มีประชาชนที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยกว่า 728,000 ครัวเรือน (ประชากรไม่น้อยกว่า 3.5 ล้านคน) (เพ็ญอ้าง)

การเกิดขึ้นและการขยายตัวของชุมชนแออัดเป็นผลพวงของนโยบายการพัฒนาเมือง เพราะชุมชนแออัดเกิดจากการอพยพของคนที่ทางเพื่อเข้ามาหาช่องทางประกอบอาชีพ โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะยากจน การศึกษาต่ำ ขาดฝีมือ และขาดทุนด้านต่าง ๆ ที่จะแข่งขันกับคนอื่น ๆ คนเหล่านี้จึงถูกจำกัดโอกาสให้อยู่ในฐานะแรงงานชั้นล่างของสังคมเมือง ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเมือง ขณะเดียวกันการขยายตัวของเมืองโดยขาดการวางผังที่ดีได้ทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร ทำให้ราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้นมากจนกระทั่งผู้ที่อพยพเข้าเมืองไม่สามารถเข้าถึงที่ดินและที่อยู่อาศัย ชาวชุมชนแออัดรุ่นแรก ๆ อพยพมาจับจองที่ดินว่างเปล่าใกล้แหล่งงานแล้วสร้างที่อยู่อาศัยง่าย ๆ ราคาถูก หรือเช่าที่อยู่อาศัยราคาถูกที่สร้างขึ้นในที่ดินของเอกชน และต่อมาอพยพมาสมทบหรือขยายครอบครัวเพิ่มขึ้นกลายเป็นชุมชนแออัด ที่ดินที่อาศัยมีทั้งที่ดินของรัฐและที่ดินของเอกชน ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การเข้าไม่ถึงสิทธิพื้นฐานและบริการจากรัฐ ปัญหาคุณภาพชีวิตเนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยปลูกสร้างอย่างไม่ถูกสุขลักษณะ ไม่มีระบบระบายน้ำ ขยะของเสีย ฯลฯ การดำเนินนโยบายพัฒนาเมืองส่งผลให้มีการขยายตัวของชุมชนแออัด แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้เกิดการไล่รื้อสลัมเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์หรือเพื่อนำที่ดินไปใช้ทางธุรกิจ ชุมชนที่ต่อรองไม่ได้ก็จะถูกไล่รื้อแตกกระจายไปสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่ว่างแห่งใหม่ หรือไปอยู่ในสลัมอื่น

¹ โพสต์ทูเดย์ เว็บไซต์ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “หนทางไปสู่เมืองที่ไม่มีสลัม City without Slum”, http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=302%3A-city-without-slum&catid=43%3Ad&Itemid=1&lang=th เข้าถึง 22 ต.ค.2554

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา หน่วยงานภาครัฐเริ่มให้ความสำคัญกับปัญหาชุมชนแออัด กรุงเทพมหานครมอบนโยบายให้สำนักงานเขตทุกเขตมีพัฒนากรชุมชนทำงานกับชุมชนแออัด ส่วนการเคหะแห่งชาติ เริ่มให้ความสำคัญกับการจัดหาที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้มีรายได้น้อย (มณีรัตน์ 2545: 366) อย่างไรก็ตามนโยบายการแก้ไขปัญหายังไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพและการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนแออัดที่ต้องพึ่งพาแหล่งงานในเมือง รัฐพยายามผลักดันชาวชุมชนแออัดออกจากพื้นที่โดยมีทางเลือก 2 ลักษณะได้แก่ ทางเลือกแรก ให้ชาวชุมชนซื้อที่ดินเปล่าไปสร้างบ้าน หรือให้ชุมชนรวมกลุ่มออมทรัพย์แล้วกู้ยืมเงินจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อไปหาซื้อที่ดินเอง ส่วนทางเลือกที่สอง หน่วยงานต่าง ๆ เช่น การเคหะแห่งชาติ การท่าเรือแห่งประเทศไทย ฯลฯ จัดสร้างแฟลตให้ชาวชุมชนแออัดเช่าซื้อ ซึ่งทั้งสองทางเลือกนั้นชาวชุมชนแออัดต้องอยู่ในเขตชานเมืองที่ห่างไกลจากแหล่งงานเดิม ขณะที่อาชีพหลักของชาวชุมชนแออัดคือการเป็นแรงงานนอกระบบในเมือง เช่น กรรมกร ลูกจ้าง คนเก็บของเก่า แม่ค้าหาบเร่ ฯลฯ (อภุญท์ 2546:48) ชาวชุมชนแออัดเสนอขออยู่อาศัยในพื้นที่เดิมหรืออย่างน้อยก็ในบริเวณเดิมโดยยอมจำกัดขอบเขตที่อยู่อาศัยไม่ให้ขยายเพิ่มเติม ทั้งยังจะปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น แต่ข้อเสนอดังกล่าวไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งพยายามบังคับใช้กฎหมายกับชาวชุมชนแออัดอย่างเคร่งครัด

คนจนเมือง กับความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำในสังคม

ปัญหาการเกี่ยวกับชุมชนแออัดถูกอธิบายด้วยชุดความเข้าใจที่แตกต่างกันไป เช่น ชุดคำอธิบายแรกที่ว่าชุมชนแออัดเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเมือง ทั้งทำลายทัศนียภาพ การไม่สามารถไล่รื้อเพื่อใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์อย่างอื่น หรือแม้กระทั่งเป็นแหล่งอาชญากรรม มีภัยอันตราย และสร้างความหวาดระแวงต่อชาวชุมชนแออัดว่ามีลักษณะที่เป็นภัยเพราะมีฐานะยากจน และด้อยการศึกษา เป็นต้น ชุดคำอธิบายที่สองซึ่งโต้แย้งว่าการเกิดขึ้นของชุมชนแออัดเป็นผลพวงของการพัฒนาเมือง และการดำรงอยู่ของชุมชนแออัดได้ช่วยค้ำจุนการพัฒนาเมือง ขณะเดียวกันก็มีการเรียกร้องว่าชาวชุมชนแออัดเป็นพลเมืองของรัฐและเป็นกลไกสำคัญต่อการพัฒนาจึงควรเข้าถึงระบบสวัสดิการทางสังคม เช่น โอกาสทางการศึกษา สาธารณูปโภค ฯลฯ อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดถึงสิทธิอันชอบธรรม หรือ “ความเป็นธรรม” ที่ชาวชุมชนแออัดพึงได้รับมักมีความอึดอัดใจและเป็นเรื่องที่ถกเถียงกัน เนื่องจากสิทธิและความเป็นธรรมดังกล่าวมักอ้างอิงอยู่กับหลักกฎหมาย ขณะที่ชุมชนแออัดโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในที่ดินซึ่งพวกเขาไม่มีกรรมสิทธิ์หรือเป็น “ผู้บุกรุก” ความเข้าใจนี้ทำให้ชาวชุมชนแออัดถูกละเมิด ถูกฉ้อโกง หรือเข้าไปไม่ถึงสิทธิพื้นฐานต่าง ๆ กลายเป็นความเหลื่อมล้ำที่ทำให้พวกเขาไม่ได้รับการคุ้มครองดูแลจากรัฐเช่นเท่าเทียมกับพลเมืองไทยคนอื่น ๆ

รูปธรรมของความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับชุมชนแออัด อาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมในเชิงโครงสร้าง และความไม่เป็นธรรมในระดับปฏิบัติการ

ความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง

1) การเกิดชุมชนแออัดสะท้อนความไม่สมดุลของการพัฒนาระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท ภาคอุตสาหกรรมและบริการกับภาคการเกษตร ชาวชนบทที่พึ่งพิงภาคการเกษตรไม่สามารถรับมือกับแรงกดดันทางเศรษฐกิจได้ จึงอพยพมาใช้แรงงานในภาคเมือง ขณะที่พื้นที่เมืองมีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอย่างสูง ผู้ที่มีฐานะดีสามารถเข้าถึงที่ดินและที่อยู่อาศัยราคาแสนแพง แต่ผู้มีรายได้น้อยไม่สามารถเข้าถึงที่อยู่อาศัยคุณภาพดี การให้ความสำคัญและดูแลประชาชนต่างกลุ่มอย่างไม่เท่าเทียมกันสร้างปัญหาต่อชาวชุมชนแออัด ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินนโยบายพัฒนาเมืองด้วยการพัฒนา

สาธารณูปโภค สร้างถนน ทางด่วน ชุดลอกคูคลองเพื่อระบายน้ำ การพัฒนาศูนย์กลางทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ และอีกมากมายที่อ้างว่าทำเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน แต่แท้จริงแล้วประโยชน์ให้แก่ภาคธุรกิจ นโยบายดังกล่าวทำให้มีคนชนบทอพยพมาเป็นแรงงานเพื่อพัฒนาเมืองมากขึ้นโดยที่รัฐไม่มีมาตรการรองรับและดูแลพวกเขา

2) ปัญหาการกระจายการถือครองที่ดิน: ชุมชนแออัดตั้งอยู่ในที่ดินกรรมสิทธิ์ของเอกชนหรือรัฐ เช่น กรมธนารักษ์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การรถไฟแห่งประเทศไทย การท่าเรือแห่งประเทศไทย ฯลฯ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีที่ดินที่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็มีประชาชนที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินเพื่ออยู่อาศัย ทั้งนี้สิทธิในที่ดินตามกฎหมายเป็นสิทธิแบบเบ็ดเสร็จ (Exclusive Right) เอกชนผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินมีสิทธิทำอะไรกับที่ดินก็ได้ – ใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ และสามารถกีดกันผู้อื่นไม่ให้เข้าถึงที่ดิน นอกจากนั้นที่ดินเอกชนยังเป็น “สินค้า” ประเภทหนึ่งที่บริหารด้วยกลไกตลาดจึงเอื้อให้ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจเข้าถึงที่ดินได้ง่ายแต่แรงงานระดับล่างไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ โดยเฉพาะที่ดินในย่านธุรกิจ

3) ขาดกลไกในการแก้ไขปัญหา: ปัจจุบันมีกฎหมายหลายฉบับที่รับรองสิทธิของคนจนในเมือง แต่กฎหมายเหล่านั้นมิได้ช่วยแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด เนื่องจากกฎหมายส่วนใหญ่เน้นการควบคุมและจัดการที่ดินให้เป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเอาผิดกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัด มากกว่ามุ่งแก้ไขปัญหาและดูแลสวัสดิภาพของประชาชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่บังคับใช้กฎหมายที่รับรองสิทธิและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด หรือมีความติดขัดในระเบียบอื่น ๆ ของหน่วยงาน และกฎหมายไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตัวเอง แต่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐเป็นหลัก

4) ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์: การใช้คำเรียกชุมชนแออัดมักสะท้อนอคติและนำไปสู่การเลือกปฏิบัติ ในอดีต คำว่า Slum แปลเป็นไทยว่า “บริเวณวิบัติ” “บริเวณเสื่อมโทรม” “แหล่งทุรตม” และ “แหล่งเสื่อมโทรม” ซึ่งมีความหมายในทางลบทั้งสิ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2503 เอกสารการรื้อสลัมหน้ากรมทางหลวงแผ่นดินได้ใช้คำว่า “แหล่งชุมชน” เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของประชาชนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว (โสภณ พรโชคชัย 2538: 16 อ้างใน มณีรัตน์ 2545: 355) ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 ผู้ว่าการเคหะแห่งชาติได้เปลี่ยนจากคำว่า “แหล่งเสื่อมโทรม” เป็น “ชุมชนแออัด” (crowded community) โดยระบุคำนี้ในมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2525 การปรับเปลี่ยนดังกล่าวสัมพันธ์กับกระแสการปรับปรุงชุมชนแทนการพยายามไล่รื้อ (อดิน รพีพัฒน์

และคณะ 2542: 18 อ้างใน มณีรัตน์ 2545: 356) อย่างไรก็ตาม การใช้คำว่า “ชุมชนแออัด” โดยหน่วยงานรัฐ เช่น กระทรวงมหาดไทยและการเคหะแห่งชาติ ตลอดจนบุคคลทั่วไปยังคงมีนัยยะทางลบ หมายถึง ชุมชนที่เกิดจากการบุกรุกที่ดินของผู้อื่น มีสภาพของเคหะสถานที่มีลักษณะทรุดโทรม สกปรกรกรุงรัง ประชากรอยู่กันอย่างแออัด ผิดสุขลักษณะ เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย และความปลอดภัย เป็นแหล่งหลบซ่อนของผู้ก่ออาชญากรรม แหล่งจำหน่ายและเสพยาเสพติด ฯลฯ (ดู มณีรัตน์ 2545: 356-7, www.nhrc.or.th²) ความหมายดังกล่าวนำไปสู่การสร้างพรมแดนทั้งในเชิงพื้นที่และจินตนาการระหว่างชาวเมืองและคนจนเมือง และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีการดำเนินการต่อผู้ที่อาศัยในชุมชนแออัดอย่างไม่เป็นธรรม ภาพลักษณ์ว่าด้วย “ความไร้ระเบียบ” ของชุมชนแออัดสะท้อนแนวคิดของรัฐในการจัดระเบียบพื้นที่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มากกว่าการดูแลสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนในเมือง ขณะที่ชาวชุมชนแออัดจัดเป็นผู้มีรายได้ต่ำน้อย จ่ายภาษีและสร้างผลตอบแทนให้แก่รัฐได้ในอัตราต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนกลุ่มอื่น ๆ และธุรกิจห้างร้านที่จะสร้างผลตอบแทนให้แก่รัฐท้องถิ่นในอัตราสูง

เครือข่ายสลัม 4 ภาคพยายามสร้างความเข้าใจใหม่ที่ว่าชาวสลัมหรือชาวชุมชนแออัดไม่ใช่ “ผู้บุกรุก” แต่เป็น “ผู้นักเบิก” ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเมือง เพราะทำงานหนักและเป็นงานลักษณะที่ไม่มีใครอยากทำ เช่น แบกหาม กรรมากร เก็บขยะ กวาดถนน ขับรถเมล์ ฯลฯ ซึ่ง “เมืองจะเจริญไม่ได้ถ้าปราศจากคนจน” (อภิญญา 2552:11) ทั้งนี้ คำว่า “คนจนเมือง” (Urban Poor) เป็นคำที่ฝ่ายขบวนการภาคประชาชนนิยมใช้เพื่อโต้กลับทัศนคติในด้านลบต่อ “ชาวชุมชนแออัด” และสื่อความหมายว่าชาวชุมชนเป็นผลผลิตจากทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผิดพลาดซึ่งจำเป็นต้องได้รับการดูแลใส่ใจจากรัฐอย่างเท่าเทียมกันกับประชาชนคนอื่น

² สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, “สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและข้อตกลงระหว่างประเทศในประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)” http://www.nhrc.or.th/kcontent.php? doc_id=Research_PoorCommune&lang=TH เข้าถึง 22 ต.ค.2554

ความไม่เป็นธรรมในระดับปฏิบัติการ

1) การถูกไล่อ้อ: การไล่อ้ออย่างรุนแรงเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งรัฐบาลมีนโยบายจำกัดการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ.2524 มีชุมชนที่ถูกไล่อ้อ 129 แห่ง ปี พ.ศ.2526 มีชุมชนถูกไล่อ้อ 144 แห่ง มีการใช้กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร เข้าขับไล่ทุบตีชาวบ้าน ใช้รถแทรกเตอร์เข้าไล่อ้อถอนบ้านเรือน การยึดทรัพย์สินไปขายทอดตลาด การสร้างความแตกแยกภายในชุมชน आयัดเงินเดือน आयัดเงินในบัญชีธนาคาร ใช้ตำรวจนอกเครื่องแบบเฝ้าดักจับกุมชาวบ้านตามทำงาน ขณะเดียวกันเจ้าของพื้นที่ที่ไล่อ้อก็อ้างอำนาจตามกฎหมายต่าง ๆ เช่น ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 44 ปี พ.ศ. 2502 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 กฎหมายอาญาในคดีบุกรุก และกฎหมายแพ่งในคดีฟ้องขับไล่ ซึ่งทำให้ชาวบ้านถูกจับเสียค่าประกันตัวในวงเงิน 50,000-200,000 บาท (มณีรัตน์ 2545: 361-374, พันธมิตรองค์กรประชาชน: 2546: 51) ในช่วงที่ผ่านมา การไล่อ้อและการใช้ความรุนแรงลดน้อยลงกว่าเดิม โดยเปลี่ยนมาใช้กฎหมายมาฟ้องร้องขับไล่แทน

2) ถูกจำกัดการพัฒนา และถูกเจ้าหน้าที่รัฐเลือกปฏิบัติ: หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงอย่างน้อย 3 หน่วยงาน ได้แก่ การเคหะแห่งชาติ กรุงเทพมหานครและเทศบาล ซึ่งเป็นองค์กรส่วนท้องถิ่นยังรับรองสถานภาพของชุมชนแออัดอย่างไม่ทั่วถึง และอ้างว่าชุมชนไม่มีสิทธิในที่ดินจึงปฏิเสธที่จะดูแลและจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้ ทำให้ชาวชุมชนแออัดไม่สามารถขอออกทะเบียนบ้านแต่มีเพียงทะเบียนบ้านชั่วคราวทำให้เข้าไม่ถึงสิทธิต่าง ๆ ที่โยงอยู่กับทะเบียนบ้าน เช่น เข้าไม่ถึงแหล่งงบประมาณของรัฐ เข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้ในระบบซึ่งจะเป็นแหล่งเงินทุนในการยกระดับคุณภาพชีวิต ไม่ได้รับสิทธิในระบบการศึกษา ระบบประกันสุขภาพ ไม่สามารถปรับปรุงชุมชน ไม่มีสิทธิในการประกอบอาชีพ ไม่สามารถขอเช่าไฟฟ้าและน้ำประปาในราคาปกติ เป็นต้น

3) เจ้าหน้าที่รัฐบังคับใช้กฎหมายและระเบียบราชการที่ขาดความเข้าใจประชาชนโดยเน้นการเอาผิดชาวชุมชนแออัดมากกว่าการคุ้มครองสิทธิ เช่น การตั้งข้อหาว่าก่อสร้างอาคารหรือปรับปรุงอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาต ส่วนการพยายามแก้ไขปัญหามุมชนแออัดของรัฐด้วยการสร้างแฟลตนอกเมืองก็ไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพและวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาแหล่งงานในเมือง ลักษณะการสร้างแฟลตยังไม่เหมาะสมสำหรับชาวชุมชนแออัดที่ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย และต้องใช้พื้นที่ในบริเวณบ้านเพื่อประกอบอาชีพ เช่น ขายของ คัดแยกของเก่า ตัดเย็บหรือซักรีดเสื้อผ้า เป็นต้น ดังนั้น แม้ว่าการ

คณะแห่งชาติจะพยายามแก้ไขปัญหามลพิษจากขยะพลาสติกประมาณ 30 ปีแล้ว แต่ก็ไม่สามารถทำให้ชุมชนแออัดหมดไป ในทางตรงกันข้ามยังส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนแออัดมากขึ้น เมื่อผู้ที่ได้รับจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ต้องทิ้งที่อยู่ดังกล่าว แล้วกลับเข้ามาบุกรุกที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งงาน (มติรื้อฟื้น 2545:360, www.landreformthai.net³)

4) ชาวชุมชนแออัดไม่มีสิทธิมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหของตนเอง: เมื่อเกิดกรณีพิพาทมักปรากฏว่าชุมชนแออัดไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไขข้อพิพาท เพราะหน่วยงานรัฐเน้นบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งตามกฎหมายส่วนใหญ่ชาวชุมชนมีฐานะเป็น “ผู้บุกรุก” หรือ “ผู้ละเมิดสิทธิผู้อื่น” จึงทำให้ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินมีสิทธิและอำนาจเหนือกว่าชาวชุมชน เมื่อมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว กฎหมายและระเบียบต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิมก็ยังให้อำนาจหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษที่ประกอบจากหน่วยงานราชการเป็นหลัก ภายหลังจากการจัดตั้งเครือข่ายสลัม 4 ภาคนับตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ตลอดจนเครือข่ายภาคประชาชนต่าง ๆ ทำให้ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ได้กลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ของสังคม และทำให้ชาวชุมชนแออัดมีอำนาจต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น ดังปรากฏว่าในการวางนโยบายหรือมาตรการบางอย่างก็จะมีกรปรึกษาหรือเชิญตัวแทนของเครือข่ายประชาชนไปร่วมรับฟังและแสดงความคิดเห็น แม้ว่าภาคประชาชนจะยังคงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอันจำกัดก็ตาม

เครือข่ายสลัม 4 ภาค กับ “โฉมชุมชน” ✓✓✓✓

เครือข่ายสลัม 4 ภาค เป็นเครือข่ายคนจนเมืองที่ต่อสู้เพื่อสิทธิในที่อยู่อาศัยและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวสลัม จัดตั้งขึ้นเมื่อปลาย พ.ศ. 2541 มีสมาชิก 100 ชุมชนจาก 8 เครือข่ายย่อย ได้แก่ ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา เครือข่ายชุมชนรถไฟสายใต้-ตะวันตก เครือข่ายสลัมพระราม 3 กลุ่มพัฒนา

ชุมชนใต้สะพาน เครือข่ายคนไร้บ้านกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ เครือข่ายฟื้นฟูประชาสงเคราะห์ ขอนแก่น และเครือข่ายสงขลาสามัคคี (อภัยุทย์ 2552: 8) เป้าหมายในการเคลื่อนไหวคือการสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมซึ่งจะทำให้ชาวชุมชนแออัดสามารถเข้าถึงสิทธิพื้นฐานและบริการต่าง ๆ ของรัฐ เริ่มจากการมีทะเบียนบ้านที่ถูกต้องที่จะทำให้ได้รับบริการสุขภาพ เข้าถึงการศึกษ การหางาน ฯลฯ แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่รับรองความเป็นชุมชนและออกทะเบียนบ้านให้โดยอ้างว่าชุมชนตั้งอยู่บนที่ดินที่ชุมชนไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ดังนั้น ความมั่นคงของชาวสลัมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอถึงความพยายามและทางเลือกต่าง ๆ ของเครือข่ายสลัมสี่ภาคในการสร้างความมั่นคงในสิทธิที่ดิน โดยมี “โฉมชุมชน” เป็นหนึ่งในทางเลือก ตลอดจนความเข้าใจของเครือข่ายสลัม 4 ภาคต่อเรื่อง “โฉมชุมชน” ที่คาดหวังว่าจะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหามลพิษ

³ “เครือข่ายสลัม 4 ภาค กับการต่อสู้เรื่องที่ดิน” http://www.landreformthai.net/index.php?option=com_content&view=article&id=57:-4-&catid=88:2010-03-21-04-30-09&Itemid=47 เข้าถึง 20 ต.ค.2554

ทางเลือกเพื่อสิทธิที่มั่นคงเหนือที่ดิน ✓✓✓

ชุมชนแออัดตั้งอยู่ในที่ดินที่มีกฎหมายกำกับการใช้ที่ดินที่แตกต่างกัน เช่น ที่ดินรถไฟ ที่ดินเอกชน ที่สาธารณประโยชน์ ที่ราชพัสดุ ฯลฯ แนวทางการแก้ไขจึงมีหลายลักษณะ โดยไม่ได้คาดหวังว่าชุมชนจะต้องได้ “กรรมสิทธิ์” ที่ดิน แต่เน้นให้มี “สิทธิการใช้” ที่ดิน ด้วยการขอเช่าใช้ที่ดินในระยะยาว แต่บางแห่งที่เป็นไปได้ก็พยายามขอเช่าซื้อที่ดิน ส่วนข้อเสนอเรื่อง “โฉนดชุมชน” เกิดขึ้นในภายหลังจากที่เครือข่ายสลัม 4 ภาคไปเข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยซึ่งมี “โฉนดชุมชน” เป็นยุทธศาสตร์ร่วมของขบวนการ

แนวทางแรก – การเคลื่อนไหวเพื่อ “สิทธิการใช้” ที่ดิน เงื่อนไขกฎหมายทำให้เป็นไปได้ยากที่จะมีการเพิกถอนสภาพตามกฎหมายแล้วนำที่ดินของรัฐมาจัดสรรให้เอกชน เครือข่ายจึงผลักดันเพื่อเรียกร้องเฉพาะ “สิทธิการใช้” แสดงให้เห็นว่าชุมชนต้องการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย ไม่ได้ต้องการแสวงหาประโยชน์ในทางธุรกิจ หรือเก็งกำไร และไม่ได้จะ “บุกรุก” หรือ “ละเมิด” หรือ “ยึด” ที่ดินในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น แต่ต้องการ “เช่า” ที่ดินเพื่อให้มีความมั่นคงในการอยู่อาศัยในระยะยาว ชาวชุมชนแออัดที่เรียกร้องรัฐซึ่งมีหน้าที่ดูแลสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นอันดับแรกก่อนที่จะใช้ทรัพยากรไปเพื่อการแสวงหากำไรหรือประโยชน์ในทางธุรกิจ ชื่อเรียกร้องลักษณะนี้มีมานานอย่างน้อยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ที่ชุมชนแออัดเคยเสนอให้ดำเนินโครงการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) ในกรณีที่อยู่อาศัยที่ชุมชนยอมแบ่งที่ดินบางส่วนให้ชาวสลัมปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัย ได้แก่ ชุมชนช่งกี้ในที่ดินทรัพย์สินส่วนพระองศ์ ชุมชนวัดลาดบัวขาวในที่ดินเอกชน รวมถึงชุมชนบ้านนั้งคศิลา และชุมชน 70 ไร่คลองเตย ที่อยู่ในที่ดินของกรมธนารักษ์และการท่าเรือแห่งประเทศไทย ตามลำดับ ทว่า โครงการดังกล่าวไม่สามารถขยายผลได้เพราะเจ้าของที่ดินต้องการนำที่ดินไปใช้ในทางธุรกิจมากกว่า (อภัยยุทธ์ 2552:13)

ที่ผ่านมาชุมชนแออัดประสบความสำเร็จในการขอเช่า ที่ดินรถไฟ ซึ่งทางการรถไฟแห่งประเทศไทยครอบครองที่ดินทั่วประเทศถึงกว่าสองแสนไร่ และที่ดินจำนวนมากไม่ได้ใช้ประโยชน์เพียงแต่หวงกันไว้เพื่อจะพัฒนาทางรถไฟในอนาคต การรถไฟฯ อนุญาตให้เอกชนเข้ามาเช่าพื้นที่เพื่อทำธุรกิจ เช่น ศูนย์การค้า โรงแรม สถานบันเทิง ฯลฯ ส่งผล

ให้มีการไล่ที่ชุมชนแออัดออกจากที่ดินเหล่านั้น (อภัยยุทธ์ 2554: 29) เครือข่ายสลัม 4 ภาคขอเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ สำเร็จแล้ว 49 ชุมชน ระยะเวลาเช่าตั้งแต่ 3-30 ปี ชุมชนสามารถนำสัญญาเช่าไปขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อใช้ปรับปรุงที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนต่าง ๆ ได้รับงบประมาณแล้วเป็นเงินกว่าสองร้อยล้านบาทจึงมีการจัดทำสาธารณูปโภค ปรับปรุง หรือก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ (<http://frsnthai.org> 15 ก.พ.2554⁴)

นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ มีแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดด้วยเช่นกัน เช่นกรมธนารักษ์ที่ดูแลที่ดินราชพัสดุได้ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ จัดให้ชุมชนเช่าที่ดินแล้ว 36 ชุมชน และสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคงของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จากชุมชนที่อยู่ในที่ดินราชพัสดุทั่วประเทศประมาณ 200 ชุมชน เป็นชุมชนในเขตกรุงเทพฯ ประมาณ 28 ชุมชน (www.codi.or.th 6 ต.ค.2551⁵) กรณีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ร่วมมือกับโครงการบ้านมั่นคง ปรับปรุงที่อยู่อาศัย มีชุมชนในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง 39 ชุมชนจากชุมชนทั้งหมดที่อยู่ในสำนักงานทรัพย์สินฯ ในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน 109 ชุมชน (www.codi.or.th 6 ส.ค.2553⁶)

แนวทางที่สอง – การเคลื่อนไหวเพื่อ “กรรมสิทธิ์” เหนือที่ดิน มักเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน แต่การที่รัฐจัดการทรัพยากรที่ดินโดยอาศัยกลไกการตลาดทำให้คนจนเมืองมีโอกาสครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ยาก ที่ผ่านมากฎหมายที่เสนอขอแลกเปลี่ยนที่ดินกับเอกชน ขอเช่าหรือถอน หรือขอเช่าซื้อที่ดิน แต่ยังไม่มีการนี้ที่เจรจาสำเร็จ ชาวชุมชนแออัดส่วนใหญ่จึงจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์แล้วไปซื้อที่ดินเพื่อสร้างชุมชนใหม่ซึ่งมีความเป็นไปได้มากกว่า

⁴ เครือข่ายสลัมสี่ภาค, “ปฏิรูปที่ดินเมืองในพื้นที่การรถไฟฯ ประสพการณ์การต่อสู้ของชาวสลัมในประเทศไทย” http://frsnthai.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4:2011-02-15-07-54-15&catid=15:2011-02-15-03-08-23&Itemid=22

⁵ “ปฏิวัติสลัมไทยต้องแก้ไขกันทั้งเมือง” http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=982%3A2010-09-07-05-02-25&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=th เข้าถึง 22 ต.ค.2554

⁶ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “สำนักงานทรัพย์สินฯ จับมือ พอช. และกรุงเทพมหานคร ร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยคนจนเมืองวังทองหลาง” http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=714%3A2010-09-06-02-57-11&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=en เข้าถึง 22 ต.ค.2554

การผลักดันโฉมชุมชนของเครือข่ายสลัม 4 ภาค v v v v

แกนนำเครือข่ายสลัม 4 ภาคหลายคนเห็นว่าโฉมชุมชนจะช่วยแก้ไขปัญห การถูกไล่อื้อ และทำให้ชาวชุมชนมีความมั่นคงในการอยู่อาศัยในที่ดินมากขึ้น “ความ มั่นคง” ในที่นี้มีนัยยะสำคัญ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านที่หนึ่ง ไม่ถูกเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินผลัก ดันออกจากพื้นที่ หรือฟ้องร้องดำเนินคดี ทำให้ชาวชุมชนสามารถเข้าถึงงบประมาณและ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัย และคุณภาพชีวิต ที่ผ่าน มาชาวชุมชนไม่สามารถดำเนินการเรื่องนี้ได้เพราะขัดสนทางการเงินและเพราะอาศัยอยู่ ในที่ดินขนาดเล็กมากและสภาพบ้านเรือนไม่เป็นไปตามข้อกำหนดใน พ.ร.บ.ควบคุม อาคาร พ.ศ.2522 จึงไม่สามารถขออนุญาตทะเบียนบ้านอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ไม่สามารถขอตีตตั้งสาธารณูปโภค แต่ต้องขอใช้น้ำประปาและไฟฟ้าแบบชั่วคราว ซึ่งมี ค่าใช้จ่ายสูงกว่าอัตราปกติ ความมั่นคงในด้านที่สอง คือป้องกันที่ดินหลุดมือ โฉมชุมชน เป็นลักษณะกรรมสิทธิ์ร่วม ไม่ใช่กรรมสิทธิ์เอกชน โดยมีกติการ่วมกันว่าผู้ใช้ที่ดินต้อง ไม่แสวงประโยชน์ทางธุรกิจ เช่น ห้ามทำบ้านเช่าหรือขายสิทธิการใช้ที่ดิน การดำเนินการ เกี่ยวกับที่ดินต้องผ่านการควบคุมและพิจารณาร่วมกันของ “ชุมชน” ทั้งนี้เพื่อจะรักษา ที่ดินไว้เพื่อการอยู่อาศัยตามความจำเป็นโดยไม่ปล่อยให้ที่ดินกลายเป็น “สินค้า” และนี่ ยังเป็นเงื่อนไขที่ชุมชนใช้ต่อรองกับรัฐว่าหากชุมชนทำผิดเงื่อนไขนี้ก็จะยอมให้ทางการรื้อ ย้ายออกไป

นุชนารถ แทนทอง ทีมทำงานประเด็นที่ดินของเครือข่ายสลัม 4 ภาคให้สัมภาษณ์ ว่า รัฐออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉมชุมชน พ.ศ.2553 มาแล้ว แต่ชาวชุมชนแออัดยังไม่แน่ใจว่าแนวทางนั้นจะแก้ไขปัญหาคือได้ จนกระทั่งเครือข่ายสลัม 4 ภาคการเข้าร่วมชุมนุมเดินขบวนกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (พีมูฟ) ในวันที่ 16 กุมภาพันธ์-8 มีนาคม พ.ศ. 2554 (ดูประชาไท 16 ก.พ.2554⁷) พวกเขาจึงมี ความชัดเจนและมั่นใจมากขึ้นว่าการขอลอกโฉมชุมชนมีความเป็นไปได้ หลังจากนั้น ชุมชนที่ต้องการขอลอกโฉมชุมชนจึงกลับมายื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อ เตรียมขอลอกโฉมชุมชนในนามสหกรณ์ฯ ตามระเบียบ (สัมภาษณ์ 3 เม.ย.2554)

⁷ ขบวนการเกษตรกร-คนจน ระดมพลร่วม 5,000 คน ปักหลักชุมนุมยาวจี้รัฐแก้ปัญหาค้างคา” <http://prachatai.com/journal/2011/02/33147> เข้าถึง 8 มี.ค.2555

คมสันต์ จันทร์อ่อน เจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย กล่าวว่าโฉนดชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของคนที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ เป็นการทดลองรวมกลุ่มในการบริหารที่ดินด้วยกันในลักษณะแปลงรวมซึ่งจะช่วยให้ที่ดินไม่หลุดมือไปง่าย ๆ ต่างจากการเป็นเจ้าของที่ดินแบบปัจเจก ทางเลือกนี้พัฒนามาจากข้อเสนอของชาวบ้านที่ทดลองบริหารจัดการที่ดินร่วมกันมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ.2543 ก่อนที่จะมาเรียกว่า “โฉนดชุมชน” ในภายหลัง ในเรื่องสิทธิเหนือที่ดินเป็นลักษณะที่ชุมชนขอ “สัมปทาน” การใช้ที่ดินมาจากรัฐคล้ายคลึงกับการ “ขอเช่า” แต่มีระยะเวลาสั้นกว่าขอสัมปทานมาทั้งผืนแล้วให้ชุมชนบริหารจัดการกันเอง เขาเชื่อว่าชาวชุมชนแออัดในเครือข่ายมีความเข้าใจและความคาดหวังต่อโฉนดชุมชนไม่แตกต่างกันมาก เนื่องจากกระบวนการเครือข่ายและการต่อสู้ร่วมกันที่ผ่านมามีส่วนหล่อหลอมและสร้างความชัดเจนต่อแนวคิดเรื่องนี้มาเป็นลำดับ (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554)

เครือข่ายสลัม 4 ภาคผลักดัน “โฉนดชุมชน” ในที่ดินประเภทที่สาธารณประโยชน์ เพราะเป็นประเภทที่ดินที่มีทางเลือกอื่นในการแก้ไขปัญหาที่น้อยที่สุด ขณะที่ที่ดินประเภทอื่น ๆ เช่น ที่ดินรถไฟ ที่ดินเอกชน ก็ใช้แนวทางอื่น ๆ ในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้เครือข่ายฯ ได้เลือกชุมชนแออัด 4 แห่งในกรุงเทพมหานครเป็นชุมชนนำร่องในการออกโฉนดชุมชน ทั้งสี่ชุมชนตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่สาธารณประโยชน์ในการกำกับดูแลของสำนักงานเขตในท้องที่และกรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่น กล่าวคือ ชุมชนมีระบบการบริหารจัดการภายในที่ดี มีการรวมกลุ่ม สร้างกติกา ร่วมในการใช้และจัดการที่ดินและสภาพแวดล้อมในบริเวณที่อยู่อาศัยมาเป็นระยะเวลาหลายปีแล้วก่อนที่จะมีการเสนอแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชน และชุมชนเผชิญวิกฤตการณ์ปัญหา เช่น การถูกไล่รื้อ หรือถูกฟ้องร้องดำเนินคดี ชุมชนที่นำเสนอ ได้แก่ ชุมชนเพชรคลองจั่น เขตบึงกุ่ม และชุมชนหลวงวิจิตร เขตคันนายาว เป็นชุมชนริมคลองที่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี เริ่มจากการย้ายบ้านขึ้นจากคลองและพัฒนาคุณภาพน้ำและความสะดวกสบายในพื้นที่ และอีกสองชุมชนได้แก่ ชุมชนโรงหวาย เขตสวนหลวง และชุมชนหลังสน.ทองหล่อ มีปัญหาถูกไล่รื้อและถูกร้องเรียนจากคอนโดมิเนียมที่อยู่ใกล้เคียง ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม หากการทดลองนำร่องโฉนดชุมชนใน 4 กรณีนี้ประสบความสำเร็จทางเครือข่ายสลัมสี่ภาคอาจผลักดันการจัดการโฉนดชุมชนในที่ดินลักษณะอื่น ๆ เช่น ที่ดินการรถไฟฯ เป็นต้น (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554)

ก่อนจะมีแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชน เครือข่ายสลัม 4 ภาคผลักดันการแก้ไขปัญหา

หลายรูปแบบ เช่น เรียกร้องให้รัฐแก้ไขกฎกระทรวงภายใต้ พ.ร.บ.ควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 เพื่ออนุญาตให้สามารถก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างหรือโครงการที่อยู่อาศัยของคนจน (เช่น โครงการบ้านมั่นคง) ในที่ดินขนาดเล็กได้ การเสนอขอเช่าที่ดินจากหน่วยงานต่าง ๆ ขอปรับปรุงพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และการขออนุญาตใช้ที่ดินเพื่อจัดทำโครงการบ้านมั่นคง⁸ ระเบียบการไล่รื้อชุมชน แต่ก็ยังมีกรณีที่ถูกฟ้องร้องดำเนินคดี ส่วนการหาที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่ใหม่เป็นไปได้ยากเนื่องจากที่ดินในเขตเมืองมีราคาแพงมาก ส่วนที่ดินราคาถูกก็อยู่นอกเมืองไกลแหล่งทำมาหากิน ปัจจุบันแม้ว่าจะมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโฉนดชุมชนแล้วแต่ทางกรุงเทพมหานครยังไม่รับว่าจะยอมให้ออกโฉนดชุมชน ชาวชุมชนแออัดหลายคนเชื่อว่าเป็นเพราะที่ดินมีราคาสูงมาก และหน่วยงานอาจต้องการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่า (สัมภาษณ์จตุร รัตนอมรเวช 3 เม.ย.2554, คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554) อย่างไรก็ตาม ทางชุมชนกำลังดำเนินการจดทะเบียนนิติบุคคล ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกในการขออนุญาตโฉนดชุมชนไม่ว่าจะได้ “โฉนดชุมชน” หรือไม่ก็ตาม ทางชุมชนแออัดก็ยังคงต้องการให้รัฐสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เช่น การพัฒนาชุมชน เป็นต้น ขณะที่โฉนดชุมชนเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจแก้ไขปัญหาได้ทั้งหมด แต่ยังคงมีธนาคารที่ดิน การเก็บภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า ฯลฯ ซึ่งจะทำให้การกระจายการถือครองที่ดินและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนจนเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม สำหรับกรณีชุมชนที่ไม่สามารถขออนุญาตโฉนดชุมชนได้ ธนาคารที่ดินจะช่วยให้ชุมชนมีเงินทุนมาเช่าซื้อที่ดินเพื่ออยู่อาศัยได้เช่นกัน

เมื่อเปรียบเทียบกับเครือข่ายชาวบ้านที่มีปัญหาที่ดินในลักษณะอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจนหรือเกษตรกรรายย่อยในชนบทจะเห็นได้ว่าเครือข่ายอื่น ๆ มีปัญหาทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินควบคู่กัน แต่ชุมชนแออัดต้องการเฉพาะที่อยู่อาศัย ซึ่งมีเนื้อที่เล็กมาก เช่น ชุมชนเพชรคลองจั่นมีปัญหาในที่ดินเพียง 2 ไร่เศษ (ครอบคลุมรัวละ 10-15 ตารางวา) เนื้อที่ขนาดเล็กอาจเป็นข้อได้เปรียบที่ทำให้การผลักดันโฉนดชุมชนน่าจะมีความเป็นไปได้ (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554) แต่อีกด้านหนึ่งปรากฏว่าที่ดินที่ชุมชนแออัดต้องการอยู่ในเขตเมืองซึ่งมีราคาสูงและเป็นที่ต้องการของนักลงทุน เช่น ในเขตชอยทองหล่อราคาประมาณตารางวาละ 300,000 บาท ซึ่งมูลค่าและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจนี้เองอาจเป็นอุปสรรคสำคัญในการขอโฉนดชุมชน

⁸ โครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการของรัฐ ที่ช่วยให้ผู้มีรายได้น้อยมีโอกาสกู้เงินมาปลูกสร้างที่อยู่อาศัย แต่มีเงื่อนไขว่าที่ดินที่จะปลูกสร้างบ้านเรือนต้องเป็นที่ดินที่ครอบครองอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

โดยสรุปปัญหาความไม่มั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้ชาวชุมชนแออัดไม่มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตในด้านอื่น ๆ ชุมชนแออัดแต่ละแห่งอาศัยอยู่ในที่ดินที่มีสภาพทางกฎหมายแตกต่างกันไปส่งผลให้มีแนวทางแก้ไขปัญหาคือต่างกันไป อย่างไรก็ตาม ในภาพรวม อุปสรรคสำคัญในการผลักดันการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ คือข้อกฎหมายที่ไม่เปิดโอกาสให้มีการเพิกถอนสภาพที่ดินของรัฐเพื่อนำมาจัดสรรให้ประชาชนได้ง่าย ๆ และความไม่ยืดหยุ่นของหน่วยงานราชการ นอกจากนี้ยังมีอุปสรรคจากมูลค่าทางตลาดของที่ดินในเขตเมืองซึ่งทำให้คนจนเมืองไม่มีโอกาสซื้อหรือเช่าซื้อที่ดินจากเอกชน

เครือข่ายสลัม 4 ภาคเลือกผลักดัน “โฉนดชุมชน” สำหรับชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินประเภทที่สาธารณูปโภคไม่พร้อม เนื่องจากที่ดินประเภทนี้ชาวชุมชนมีทางเลือกอื่น ๆ ในการสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินได้น้อย หรือแทบจะไม่มีเลย ชุมชนที่นำร่องผลักดัน “โฉนดชุมชน” ได้เริ่มดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 แม้ว่าพวกเขาจะมีความหวังว่าโฉนดชุมชนจะช่วยสร้างความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน แต่ก็ยังไม่มีความมั่นใจว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะสนับสนุนหรือเอื้ออำนวยให้การออก “โฉนดชุมชน” เป็นไปอย่างราบรื่นแค่ไหน

การผลักดันโฉนดชุมชน-ชุมชนเพชรคลองจั่น

ชุมชนเพชรคลองจั่นตั้งอยู่ที่ถนนเสรีไทย (ถนนสุขาภิบาล 2) แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่เศษ ด้านหน้าติดกำแพงของโรงพยาบาลนรีเวชคลองจั่นและถนนเสรีไทย ด้านซ้ายติดที่ดินสาธารณะและคลองพิชัย ด้านหลังและบริเวณโดยรอบเป็นอพาร์ทเมนต์และอาคารพาณิชย์ ชุมชนมีประมาณ 60 หลังคาเรือน 68 ครอบครัว 266 คน (ข้อมูลจากแกนนำชุมชน สสำรวจปี พ.ศ.2554) แต่เดิมปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวและสองชั้นยาวไปตามลำคลองเสาบ้านส่วนหนึ่งอยู่ในคลองอีกส่วนหนึ่งอยู่บนตลิ่ง ก่อนที่จะย้ายบ้านขึ้นไปอยู่บนตลิ่งทั้งหมดในเวลาต่อมา

ชุมชนตั้งถิ่นฐานประมาณ 40 ปีที่แล้วในที่ดินว่างเปล่าที่ติดกับลำรางคลองวัดพิชัย คลองสายสั้น ๆ ที่ไหลลงไปยังคลองแสนแสบ อีกส่วนหนึ่งเป็นบึงพังพวยที่แห้งขอดหมดสภาพแล้ว ผู้ที่อาศัยมีทั้งคนกรุงเทพมหานครที่อยู่มาแต่เดิม และคนที่อพยพมาจากต่างจังหวัด เช่น ปราจีนบุรี พิจิตร ฉะเชิงเทรา สุรินทร์ อุทัยธานี ฯลฯ การตั้งถิ่นฐานในช่วงแรก ๆ มีเพียง 4-5 หลังคาเรือน แต่มีการชักชวนลูกหลานหรือญาติพี่น้องที่อยู่ต่างจังหวัดเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ โดยอาศัยจับจองที่ดินว่างเปล่าปลูกสร้างบ้านเรือนและขยายที่อยู่อาศัยรูกาล้างไปในคลอง เบียดเสียดกัน ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2539 ชุมชนร่วมกันปรับปรุงภูมิทัศน์และยกระดับสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชุมชนยังไม่สามารถเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคตามระบบปกติ ต้องเสียค่าใช้จ่ายและไฟในอัตราที่แพงกว่าครัวเรือนทั่วไป เนื่องจากชุมชนไม่มีความมั่นคงในการถือครองที่ดิน

ครัวเรือนที่จัดว่าเป็น “ชุมชน” เพชรคลองจั่นมีทั้งส่วนที่อยู่ในที่ดินสาธารณะ และส่วนที่อยู่ในที่ดินเช่าของวัดพิชัยซึ่งเป็นที่ดินธรณีสงฆ์ จากแบบสำรวจซึ่ง

⁹ ธรณีสงฆ์ เป็นสมบัติของวัด อาจเป็นที่นา สวน ไร่ หรืออาคาร ทั้งที่ดินและผลประโยชน์จากที่ดินเป็นของวัดทั้งสิ้น ถือเป็นสมบัติโดยเด็ดขาดของวัดและพระศาสนา จะโอนย้าย ขาย ซื้อ หรือแลกเปลี่ยนกันไม่ได้ ที่ดินประเภทนี้อยู่ภายใต้กฎหมายสงฆ์ จะกระทำการใด ๆ ได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายที่ออกมาเป็นกรณีพิเศษเพื่อผลประโยชน์ของราชการโดยเฉพาะ เช่น เพื่อการชลประทาน หรือการคมนาคม เป็นต้น

¹⁰ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากแกนนำชุมชนและเครือข่ายสลัม 4 ภาค ให้ทำสำเนาข้อมูลจากแบบสำรวจที่จัดทำและดำเนินการสำรวจข้อมูลโดยแกนนำชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในระหว่างเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม พ.ศ.2554 เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ได้ข้อมูลมา 55 คริวเรือน¹⁰ และการสัมภาษณ์แกนนำชุมชน พบว่าจำนวนประชากรใน
ทะเบียนบ้าน ไม่เท่ากับจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริง เพราะหลายครอบครัวที่มีชื่ออยู่
ในทะเบียนบ้านได้ออกไปเช่าบ้านอยู่ที่อื่นในกรุงเทพมหานคร หรือไปทำมาหากินใน
จังหวัดอื่น ๆ หรือเช่าอาศัยย้ายเข้าทะเบียนบ้านเพื่อจะมีสิทธิทำงานหรือเข้าเรียนในเขต
โดยที่ไม่เคยมาอยู่ในชุมชน จากการสำรวจของผู้วิจัยในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ.2554
พบว่ามี 15 คริวเรือน (27 เปอร์เซนต์ ของ 55 คริวเรือน) ซึ่งมีประชากรรวมทั้งสิ้น 48 คน
ที่มีสมาชิกอาศัยอยู่ที่อื่นแต่มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนโดยมีตัวอย่างเช่น บ้านเลขที่
652/26 มีประชากรตามทะเบียนบ้าน 10 คนแต่มีผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงเพียงแค่ 3 คน
อีก 7 คนเป็นผู้ที่มาอาศัยทะเบียนบ้าน หรือบ้านเลขที่ 652/23 มีประชากร 7 คน แต่มีผู้ที่
อยู่อาศัยจริงเพียง 2 คน อีก 5 คนเป็นผู้ที่มาอาศัยทะเบียนบ้าน เป็นต้น หากไม่นับรวม
15 คริวเรือนซึ่งมีสมาชิกอาศัยอยู่นอกชุมชน พบว่า 40 คริวเรือนในชุมชนแห่งนี้มีประชากร
เฉลี่ย 3.4 คน/คริวเรือน กลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนอยู่ในวัยทำงาน มีผู้สูงอายุที่อายุ
มากกว่า 60 ปีอยู่ประมาณ 18 คน (ตัวเลขนี้อาจรวมผู้ที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนแต่อาศัย
อยู่ที่อื่น) และมีสมาชิกในชุมชนที่อยู่ในวัยเรียนมี 27 คน (ไม่รวมคริวเรือนที่มีผู้ที่มีทะเบียน
บ้านอยู่ในชุมชนแต่อาศัยอยู่ที่อื่น)

ประชากรภายในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไปในบริเวณที่อยู่อาศัย หรือ
พื้นที่ใกล้เคียง เช่น ก่อสร้าง เย็บผ้า กรรมกร รถมอ ค้าขาย เช่น ขายผัก ของชำ อาหารรถ
เข็น และเป็นลูกจ้างของกรุงเทพมหานคร เช่น กวาดถนน เก็บขยะ ฯลฯ ผู้มีรายได้น้อย
หรืออาจจัดว่าไม่มีเลยคือผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพจากรัฐ 500 บาท/เดือน ได้รับเงินที่
ลูกหลานส่งให้ 1,500-2,000 บาท/เดือน ส่วนผู้มีรายได้สูงสุดมีรายได้ 78,000 บาท/เดือน
ซึ่งมีเพียงหนึ่งรายมีอาชีพรับเหมาก่อสร้าง รองลงมาคือ 45,000 บาทมีอยู่ 2 ราย รายหนึ่ง
มีอาชีพค้าขาย อีกรายมีอาชีพรับจ้างขนของ ข้อมูลจากแบบสำรวจพบว่าอาชีพ 6 อันดับ
แรกที่มีผู้ทำมากเรียงตามลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย แม่บ้าน รับราชการ
เป็นลูกจ้างประจำ และเป็นพนักงานห้าง จากข้อมูลรายคริวเรือนจำนวน 39 คริวเรือน
(ไม่นับคริวเรือนที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ประชากรอาศัยอยู่ที่อื่น และไม่นับคริวเรือน
ที่ไม่ให้ข้อมูลด้านรายได้) พบว่ามีรายได้เฉลี่ยคริวเรือนละ 17,981 บาท/เดือน โดยในคริว
เรือนกลุ่มนี้มีประชากรเฉลี่ย 3.3 คนต่อคริวเรือน คริวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนเพชรคลองจั่น
(22 คริวเรือน หรือ 57 เปอร์เซนต์ ของทั้งหมด) มีค่าครองชีพเฉลี่ยไม่เกิน 5,000 บาท/คน
และมีกลุ่มคริวเรือนกลุ่มใหญ่ที่สุด (8 คริวเรือน หรือ 21 เปอร์เซนต์ของทั้งหมด)

มีค่าครองชีพเฉลี่ยไม่เกิน 2,000 บาท/คน

ตามความคิดเห็นของแกนนำชุมชนครอบครัวที่มีฐานะดีในชุมชนมีประมาณ
6-7 ครอบครัว ส่วนหนึ่งมีอาชีพรับราชการ และลูกจ้างของพนักงานรัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)
จึงมีความมั่นคงในอาชีพและรายได้ ทั้งยังมีโอกาสหารายได้พิเศษ และสามารถเข้าถึง
แหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ เช่น ผู้ที่เป็นลูกจ้างประจำของกรุงเทพมหานครซึ่งมีหน้าที่เก็บขยะ
นอกจากจะมีเงินเดือนแน่นอนแล้วยังหารรายได้พิเศษได้ประมาณวันละ 400 บาท จาก
การเก็บแยกขยะไปขายที่เรียกว่า “จับจั่ว” และมีสิทธิกู้เงินดอกเบี้ยต่ำจากสหกรณ์ออม
ทรัพย์กรุงเทพมหานครอีกด้วย ส่วนครอบครัวที่แกนนำชุมชนจัดว่ามีสภาพยากแค้นกว่า
ครอบครัวอื่น ๆ มีประมาณ 3 ครอบครัว เพราะมีรายได้ไม่แน่นอน แต่มีภาระค่าใช้จ่ายสูง

แกนนำชุมชนเห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจโดยรวมของสมาชิกในชุมชนไม่แตกต่างกัน
มากนักและไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดเพราะเกือบทุกครอบครัวต่าง
ต้องการโหนดชุมชนเนื่องจาก “ร่วมต่อสู้กันมานาน ตั้งแต่สมัยที่ทุกครอบครัวฐานะไม่ได้
เหมือน ๆ กัน มาปลูกฝังอาศัยอยู่ในที่ดินแห่งนี้” (สัมภาษณ์ ורתัย จันทร์สา 6 ก.ย.2554)
หากเปรียบเทียบกับในอดีต ฐานะความเป็นอยู่ของชาวชุมชนดีขึ้นอย่างมาก ทั้งทางด้าน
สภาพบ้านเรือน อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา รวมทั้งทักษะต่าง ๆ ที่สร้างโอกาสในการ
ประกอบอาชีพและยกระดับคุณภาพชีวิต ฯลฯ การมีสิทธิในที่ดินที่มั่นคงจะทำให้พวกเขา
สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปอีก เพราะจะไม่ถูกจำกัดการพัฒนา

ความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐเรื่องการถือครองที่ดิน ✓✓✓✓

ที่ตั้งชุมชนเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ เนื้อที่รวมประมาณ 2 ไร่เศษ อยู่ในความดูแลของสำนักงานเขตบึงกุ่ม และสมาชิกบางส่วนอยู่ในที่ดินเช่าของวัดพิชัย หน่วยงานราชการพยายามผลักดันให้ชุมชนย้ายออกไปโดยอ้างเป้าหมายเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม เช่น เสนอให้ไปอยู่ในที่ดินของการเคหะคลองกรุงโดยทางเคหะเสนอว่าให้ชาวบ้านจ่ายเพียง 800 บาทก็สามารถเข้าไปอยู่ได้เลย แต่เมื่อชาวบ้านเหมารถไปดูพื้นที่ซึ่งอยู่ในเขตหนองจอก ก็พบว่าพื้นที่อยู่ไกลจากชุมชนเดิมกว่า 10 กิโลเมตร และชาวบ้านต้องเสียค่ารถออนและหาเงินไปปลูกบ้านใหม่เอง ทั้งยังได้ข้อมูลจากคนที่อยู่ที่นั่นว่าอยู่ลำบากเพราะปลูกบ้านไม่เสร็จเนื่องจากแบบบ้านไม่ตรงกับแบบแปลนของการเคหะ ออกทะเบียนบ้านไม่ได้ ต้องไปอาศัยทะเบียนบ้านคนอื่นเพื่อส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน ไม่มีน้ำประปา ต้องใช้น้ำบาดาลคุณภาพต่ำ

ความพยายามแก้ไขปัญหาก็ผ่านมา ✓✓✓✓

กระแสการไล่รื้อชุมชนในพื้นที่คลองส่งผลให้ พ.ศ. 2539 ชุมชนเริ่มรวมตัวกัน มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน และทำแผนปรับผังชุมชนภายใต้โครงการ “คลองสวย-น้ำใส” โดยย้ายบ้านทุกหลังขึ้นจากคลองและจัดสรรและจัดผังที่ดินใหม่ ทำสวนหย่อม ปรับภูมิทัศน์ และพัฒนาคลอง คณะกรรมการชุมชนนำแผนนี้ไปเสนอต่อทาง กรุงเทพมหานคร ในสมัยที่ดร.พิจิตต รัตตกุล เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ทางเขตบึงกุ่มและกรุงเทพมหานครเห็นด้วยและให้การสนับสนุน แนวคิดการพัฒนาภูมิทัศน์ริมคลองทำให้มีการรวมตัวกันของชุมชนต่าง ๆ เป็น “เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา” วันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2540 มีสมาชิกทั้งสิ้น 13 ชุมชน (ปัจจุบันมีลดน้อยลง) ซึ่งมีปฏิบัตการร่วม 2 ระดับ ได้แก่ การผลักดันให้กรุงเทพมหานครยอมรับหลักการ “คนกับคลองอยู่ร่วมกันได้” และการสร้างรูปธรรมนำร่องเพื่อพิสูจน์หลักการดังกล่าว นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 ชุมชนเพชรคลองจั่นเริ่มปรับปรุงภูมิทัศน์ด้วยการย้ายบ้านของกรรมการเครือข่ายขึ้นไป 2 หลัง จัดสรรที่ดินบริเวณริมคลองไว้เป็นทางเดิน จากนั้นก็จัดสรรพื้นที่กันและทยอยรื้อบ้านเก่า ปลูกบ้านใหม่ขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยทุนตัวเองและหาทุนสนับสนุน เช่น การเรียไร้จัดกิจกรรมระดมทุนจากการทอดผ้าป่า เป็นต้น การปรับปรุงดังกล่าวทำให้ใช้เนื้อที่น้อยกว่าเดิมและมีความเป็นระเบียบมากขึ้น ด้วยเนื้อที่จำกัดจึงสร้างบ้าน 2 ชั้น กว้าง 5 เมตร ยาว 6 เมตร ทำทางเดินเข้าที่ออกสะดวกขึ้น และไม่กีดขวางคลอง มีการกันพื้นที่ให้เป็นสวนสาธารณะ และการดูแลรักษาความสะอาด ตั้งธนาคารขยะ ขุดลอกคูคลอง ทำลายผัก

ตบชวา และการใช้น้ำหมักชีวภาพเพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำในลำคลอง (www.pcd.go.th¹¹) การรวมตัวกันทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองมากขึ้นจนสามารถขอยกทะเบียนบ้านและติดตั้งระบบไฟฟ้าในนามของประธานชุมชนและบริหารจัดการค่าใช้ไฟฟ้ากันเอง นอกจากนี้ยังมีการสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และการทำกิจกรรมร่วมกัน การทำกิจกรรมเชิงบวกก็ทำให้ชุมชนได้รับการยอมรับจากสาธารณะมากขึ้น ดังปรากฏว่ามีการเผยแพร่ข่าวผ่านทางสื่อต่าง ๆ และเว็บไซต์มากมายเกี่ยวกับการปรับปรุงภูมิทัศน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในคลองโดยชุมชน กระนั้นก็ตาม ชุมชนยังไม่ได้รับการรับรองสิทธิเหนือที่ดินอย่างมั่นคง

ตั้งแต่สมัยที่ ดร.พิจิตต รัตกุล ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (3 มิ.ย.2539 – 22 ก.ค.2543) จนมาถึงสมัยที่นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน (9 ส.ค.2547 – 28 ส.ค.2551) มีการเจรจาต่อรองระหว่างตัวแทนชุมชนกับกรุงเทพมหานครเรื่อยมา มีการตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาหลายครั้งแต่ไม่มีความคืบหน้าอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากหน่วยงานราชการไม่กล้าตัดสินใจและมีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายผู้มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบทำให้การดำเนินการไม่ต่อเนื่อง (สัมภาษณ์ อรทัย จันทรสา 2 เม.ย.2554)

การจัดการที่ดินและการผลักดันโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

ก่อนมีข้อเสนอเรื่องโฉนดชุมชน ชุมชนเพชรคลองจั่นภายใต้เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนาได้พยายามปรับปรุงภูมิทัศน์ และยกระดับคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มีการวางระเบียบในการใช้ที่ดินและการจัดการชุมชนมาตามลำดับ เพื่อจะใช้เป็นข้อต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐว่าชุมชนสามารถอยู่ในที่ดินเดิมได้โดยไม่สร้างผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเมือง เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนาว่า “ธรรมนูญเครือข่าย” โดยมีแนวทางหลัก ๆ ในการจัดการที่ดิน ที่ต่อมานำมาปรับใช้เป็นกฎระเบียบในการจัดการโฉนดชุมชน ได้แก่

1) ไม่ให้ซื้อขายสิทธิ หรือซื้อขายบ้าน ไม่หาผลประโยชน์ในพื้นที่ที่อยู่ เพื่อที่จะยืนยันว่าสมาชิกไม่มีที่อยู่อาศัยจริง ๆ และเป็นผู้นุ่กเบิกที่ดินผืนนี้มาเองจึงอยากให้

ลูกหลานได้อยู่ต่อ

2) ห้ามปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มเติม เมื่อวัดเนื้อที่จัดสรรกันแล้วในช่วงที่ย้ายบ้านขึ้นมาจากคลอง กรณีมีครอบครัวขยายเพิ่มเติมรองรับด้วยการให้ออมเงินเพื่อที่อยู่อาศัย และกองทุนธนาคารที่ดิน เพื่อเป็นกองทุนสำหรับคนรุ่นต่อไปให้ยับยั้งขยายไปหาที่อยู่อาศัยที่อื่น

3) ผู้ที่จะมีรายชื่ออยู่ในบัญชียื่นขอยกโฉนดชุมชนต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ที่กำลังจะจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์

หลังจากเข้าร่วมชุมชนกับเครือข่ายขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (PMOVE) ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2554 ในสมัยรัฐบาลที่นำโดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ตัวแทนชุมชนได้จัดดำเนินการตั้งกลุ่มนิติบุคคล รวบรวมข้อมูล และปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อยื่นขอยกโฉนดชุมชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พร้อมทั้งจัดประชุมสมาชิกเพื่อทำความเข้าใจเรื่องโฉนดชุมชน อรทัย จันทรสา (สัมภาษณ์ 2 เม.ย. 2554) กล่าวว่า โฉนดชุมชนจะช่วยแก้ไขปัญหาค่าเช่าไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตได้เนื่องจากโฉนดชุมชนจะทำให้ชาวชุมชนได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายและสามารถเข้าถึงสิทธิและบริการต่าง ๆ จากรัฐ กล่าวคือ

1) ชาวชุมชนจะมีความมั่นคงในพื้นที่ มีแนวโน้มจะไม่ถูกไล่อื้อ

2) แต่ละครัวเรือนจะสามารถพัฒนาสาธารณูปโภคได้ดีขึ้น ปัจจุบันการพัฒนาสาธารณูปโภคยังเป็นไปอย่างจำกัด เพราะใช้ระบบรวม (ในนามของประธานชุมชน)

3) ความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดินจะทำให้ชุมชนได้รับการจัดสรรงบประมาณต่าง ๆ จากภาครัฐ ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต แต่ทุกวันนี้ยังไม่ได้รับงบประมาณดังกล่าวอย่างเต็มที่เพราะชุมชนมีสถานะเป็น “ชุมชนนุ่กรุก”

แกนนำชุมชนเข้าใจว่า “โฉนดชุมชน” ไม่ได้ทำให้ชาวชุมชนมีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดหรือกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยทั่วไป แต่เป็นเสมือนการ “ขอสัมปทานเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดิน” ในระยะเวลา 20 ปี ซึ่งเมื่อใกล้จะครบเวลาจะยื่น “ขอสัมปทาน” ใหม่ แต่หากต้องการให้มีระยะเวลายาวนานกว่า 20 ปีจะต้องยื่นเรื่องเข้าคณะรัฐมนตรีซึ่ง “เราจะไม่ขอ เพราะยุ่งยาก” (สัมภาษณ์อรทัย จันทรสา 6 ก.ย. 2554) แม้แกนนำชุมชนจะยืนยันว่าสมาชิกส่วนใหญ่เห็นด้วยกับโฉนดชุมชน แต่ก็เปิดเผยว่ามีสมาชิกบางรายที่มีความคิดเห็นแตกต่าง เนื่องจากลักษณะการอยู่อาศัยและการใช้

¹¹ กรมควบคุมมลพิษ, “ความสำเร็จของการจัดการมลพิษของประเทศไทย: คนกับคลอง กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น”

ประโยชน์ที่ดิน และความเหลื่อมซ้อนของการใช้ที่ดินกับการกำหนดนิยามความเป็น “ชุมชน” เช่น สมาชิก 4 รายที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ได้มีรายชื่ออยู่ในที่ดินที่จะขออนุญาตชุมชนเนื่องจากอยู่ในที่ดินเช่าของวัดพิชัย นอกจากนี้ ยังมีสมาชิกชุมชนบางรายที่ต้องการขายที่ดินเพราะไม่อยากจะร่วมทำกิจกรรมและลูก ๆ ไปอยู่ที่อื่นหมดแล้วที่ผ่านมามีครอบครัวนี้ไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนไม่ได้ออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์และไม่ได้เข้าร่วมขบวนการต่อสู้ แต่คนในชุมชนยังอยากเข้าร่วมขบวนการเพราะเป็นผู้สละที่ดินทำทางเดินให้แก่ชุมชน นอกจากนี้ สมาชิกชุมชนยังไม่ยอมให้เขาขายที่ดินนอกเสียจากจะขายให้แก่ชุมชน

ชุมชนแห่งนี้กำลังจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อเตรียมขออนุญาตชุมชน แต่การยื่นขออนุญาตทะเบียนมีขั้นตอนที่สลับซับซ้อน เช่น กำหนดให้สหกรณ์ต้องมีสมาชิกอย่างน้อย 50 ราย ทางชุมชนจึงต้องเอารายชื่อของสมาชิกชุมชนที่ไม่ได้อยู่ในที่ดินสาธารณะประโยชน์อย่างน้อย 4 ราย¹² มาร่วมอยู่ในบัญชีรายชื่อการยื่นจดทะเบียนสหกรณ์ฯ เพื่อให้มีรายชื่อครบตามเกณฑ์ แต่สมาชิกเหล่านี้จะไม่ได้ได้รับการจัดสรรที่ดินโฉนดชุมชน อย่างไรก็ตาม สมาชิก 4 รายนี้จัดว่าเป็นสมาชิกชุมชนเพราะเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมาโดยตลอด ทั้งยังเคยได้รับการจัดสรรงบประมาณในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมกับสมาชิกของชุมชนเพชรคลองจั่นอีกด้วย

¹² ป้าคำ สมนึก พงษ์สันต์ และตุ้ย

บทเรียนจากกรณีศึกษา ✓✓✓

ชุมชนเพชรคลองจั่นมีการจัดการที่ดินร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะมีการเรียกร่องโฉนดชุมชน กระบวนการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อเตรียมออกโฉนดชุมชนทำให้พบว่าลักษณะความเป็น “ชุมชน” นั้นมีความสลับซับซ้อน เนื่องจากมีบางครัวเรือนที่อยู่อาศัยอยู่นอกพื้นที่แต่ถูกนับเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนมาแต่เดิม และมีประชากรหลายครอบครัวที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน กรณีศึกษานี้ทำให้ตระหนักว่าการจัดการโฉนดชุมชนจำเป็นจะต้องพิจารณาถึงลักษณะทางประชากรและความสัมพันธ์ที่แท้จริงของ “ชุมชน” ให้รัดกุมมากขึ้น

การผลักดันโฉนดชุมชน-ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ✓✓✓✓

ชุมชนหลังสน.ทองหล่อ ตั้งอยู่ซอยสุขุมวิท 55 (ซอยทองหล่อ) ถนนสุขุมวิท แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร (เดิมอยู่ภายใต้การปกครองของเขตพระโขนง เปลี่ยนมาเป็นเขตคลองเตย และเขตวัฒนา ตามลำดับ) มีที่พักอาศัย 44 หลังคาเรือน¹³ พื้นที่ประมาณ 325 ตารางวา จำนวนประชากร 69 ครอบครัว 287 คน (จำนวนตามรายชื่อที่ขอลอกโฉนดชุมชน) สมาชิกส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ในพื้นที่ชุมชนมีโรงเรียนสอนศาสนาขนาดเล็กและมีมัสยิด “ดอฮ์รัลอิสลาม” แต่เดิมชุมชนใช้ชื่อว่า “ชุมชนดอฮ์รัลอิสลาม” แต่มาเปลี่ยนชื่อเป็นชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ในปี พ.ศ.2552 ภายหลังจากที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของ “ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน” ซึ่งเป็นเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2529 และเป็นสมาชิก เครือข่ายสลัมสี่ภาค ชุมชนเกิดขึ้นราวปี พ.ศ.2502 เมื่อนางทัศนีย์ และนายชำนาญ ดีประเสริฐพร้อมครอบครัวเดินทางมาจากพญาและจับจองที่ดินบริเวณลำรางสาธารณะซึ่งมีสภาพเป็นป่ารกเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ต่อมาเริ่มมีผู้อพยพมาจับจองที่ดินบริเวณดังกล่าวมากขึ้น ขณะที่ที่ดินบริเวณใกล้เคียงคือซอยยาวดองด้านถนนเอกมัยและซอยทองหล่อ 18 (ซอยต้นสน) เป็นที่ดินเอกชนที่แบ่งให้เช่าที่อยู่อาศัย

¹³ แต่เดิมมี 44 หลังคาเรือน แต่มีหนึ่งหลังคาเรือนที่ขายที่ดินให้นายทุนทางชุมชนจึงเอารายชื่อออกจากการร่วมดำเนินการออกโฉนดชุมชน

ราคาถูก ในบริเวณดังกล่าวจึงมีผู้อยู่อาศัยหนาแน่น

ในปี พ.ศ.2530 เอกชนเจ้าของที่ดินขายที่ดิน เจ้าของที่ดินรายใหม่เตรียมปลูกสร้างอาคารชุด “ทองหล่อทาวเวอร์” จึงไม่ต่อสัญญาเช่าแต่จ่ายค่ารื้อถอนให้ผู้เช่าเดิม ผู้เช่าจึงรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจนเกือบหมดแต่บางส่วนไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินลำรางสาธารณะที่อยู่ติดกัน ซึ่งเจ้าของที่ดินเสนอให้ค่ารื้อถอนให้แก่นางทัศนีย์ ดีประเสริฐ และชาวบ้านคนอื่นเพื่อให้ย้ายออกจากบริเวณลำรางสาธารณะด้วยเช่นกัน แต่นางทัศนีย์ไม่รับเงินและไม่ยอมย้าย แต่เมื่อนายทุนได้ทางที่ดินรื้อล้าเข้ามาทำให้ชาวชุมชนแออัดร้องเรียนกับเขตพระโขนงซึ่งทางเขตไม่ทราบมาก่อนว่าที่ดินดังกล่าวเป็นลำรางสาธารณะ การร้องเรียนทำให้ชาวบ้านถูกตีความว่าบุกรุกที่ดินสาธารณะประโยชน์ เกิดกรณีพิพาทระหว่างหน่วยงานรัฐ นายทุนที่สร้างอาคารชุด และชาวชุมชนอย่างยืดเยื้อ

ปัจจุบันชุมชนพยายามรวบรวมหลักฐานเพื่อยืนยันว่าทางราชการรับรู้ถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมานานแล้ว ประกอบไปด้วย เช่น สำเนาทะเบียนบ้านแบบถาวรได้รับครั้งแรกในปี พ.ศ.2518 การได้รับอนุญาตให้มีไฟฟ้าใช้เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2536 มีใบเสร็จค่าประปาซึ่งเป็นหลักฐานว่าได้รับอนุญาตให้ใช้น้ำประปาชำระค่าประปาลดลงน้อยตั้งแต่วันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2533 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ชุมชนได้ดำเนินการขอขึ้นทะเบียนชุมชนกับทางเขต และได้รับอนุมัติเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2540 เป็นต้น

บ้านเรือนของชุมชน สน.ทองหล่อเป็นบ้านไม้ บ้านปูน และบ้านไม้กึ่งปูน มีทั้งบ้านชั้นเดียวและสองชั้น ตัวบ้านเรียงติดต่อกันเป็นแนวเดียวขนาดบดด้วยพื้นที่ของแฟลตตำรวจด้านหนึ่ง และพื้นที่ของนิติบุคคลอีกด้านหนึ่ง การเข้า-ออก ชุมชนอาศัยผ่านทางแฟลตตำรวจ สน.ทองหล่อ ออกสู่ซอยสุขุมวิท 55 (ซอยทองหล่อ) ส่วนการเข้า-ออกตัวบ้านแต่ละหลัง มีการทุบรั้วที่กั้นระหว่างแฟลตตำรวจกับชุมชนเพื่อทำเป็นช่องประตู ส่วนอีกด้านหนึ่งของตัวบ้าน เป็นกำแพงรั้วของอาคารนิติบุคคลซึ่งปิดทึบ มีพื้นที่ระหว่างตัวบ้านแต่ละหลังกับแนวกำแพงรั้วดังกล่าวใช้เป็นทางเดินแคบ ๆ ตลอดแนวชุมชน ตัวบ้านและพื้นที่ใช้สอยภายในและรอบบ้านมีขนาดคับแคบอย่างมาก (เฉลี่ยน้อยกว่า 28 ตารางเมตรต่อหลังคาเรือน หรือต่อประชากร 6.5 คน ตัวเลขนี้ยังไม่ได้หักส่วนพื้นที่สาธารณะ เช่น ทางเดินของชุมชน) หลายครัวเรือนใช้พื้นที่ในภายในสำหรับกิจกรรมทุกอย่าง และอาศัยใช้ประโยชน์จากพื้นที่นอกตัวบ้านทางฝั่งแฟลตตำรวจเพื่อเก็บข้าวของ ทำฟิงก์ร้านค้า ประกอบอาหาร และทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เช่น การจัดประชุมและทำ

แปลงผักสวนครัว เป็นต้น สมาชิกในชุมชนมีความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก บ้านบางหลังมีสภาพดีมาก ปลูกสร้างด้วยวัสดุอย่างดี จัดวางข้าวของเป็นระเบียบ ปรับปรุงภูมิทัศน์สวยงาม แต่บ้านบางหลังอยู่อย่างแออัด วัสดุสร้างบ้านทรุดโทรม หรือมีข้าวของเรียงซ้อนอย่างหนาแน่น การเดินสำรวจของผู้วิจัยและการให้ข้อมูลของแกนนำชุมชนพบว่าบ้านหลายหลังที่เป็นบ้านให้เช่า โดยเจ้าบ้านของเป็นคนนอกชุมชน บ้านบางหลังไม่มีผู้อยู่อาศัย รวมทั้งมีที่ดินที่ไม่มีบ้านแล้ว

การสัมภาษณ์สมาชิกชุมชนและแกนนำชุมชน พบว่าบ้านหลายหลังมีหลายครอบครัวอาศัยอยู่รวมกัน เฉลี่ยหนึ่งหลังคาเรือนมีผู้อยู่อาศัย 1.5 ครอบครัว 5.8 คน (ไม่คิดรวมรวมหลังคาเรือนที่ไม่มีข้อมูล) ทั้งนี้ จำนวนประชากรแต่ละครัวเรือนไม่เท่ากัน ครัวเรือนที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด มีสมาชิกถึง 22 คน อยู่ร่วมกัน 5 ครอบครัว ครัวเรือนที่นับถือศาสนาอิสลามมีจำนวนประชากรและจำนวนครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกันหนาแน่นกว่าครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธ ข้อมูลจากครัวเรือนที่ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลทั้งสิ้น 31 หลังคาเรือน 185 คน พบว่ากลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชนอยู่ในวัยแรงงาน มีจำนวน 130 คน หรือคิดเป็น 71 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรที่สำรวจได้ ผู้สูงวัยที่อายุมากกว่า 60 ปีอยู่ในชุมชนประมาณ 10 คน คิดเป็น 5 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรที่ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล ซึ่งจัดว่าเป็นสัดส่วนค่อนข้างน้อย ขณะที่การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการพบว่าผู้สูงอายุบางครัวเรือนอพยพกลับถิ่นฐานเดิมในพื้นที่ชนบทแล้วแต่ยังคงมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน ขณะที่ผู้อยู่อาศัยจริงในชุมชนคือลูกหลานในวัยเรียนและวัยแรงงาน การสำรวจพบว่าสมาชิกชุมชนที่กำลังเรียนหนังสือมีจำนวน 45 คน คิดเป็น 24 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรที่สำรวจได้ นักเรียนส่วนใหญ่เรียนอยู่ในโรงเรียนในท้องถิ่น มีเยาวชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้ไปโรงเรียนและไม่ประกอบอาชีพที่แน่นอน แต่อยู่กับบ้านหรือรับจ้างทั่วไปไม่มีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ

การสำรวจในวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ.2554 พบว่า อาชีพ 5 อันดับแรกที่มีผู้ทำมากที่สุดได้แก่ รับจ้าง แม่บ้าน มอเตอร์ไซด์รับจ้าง ขายอาหาร และพนักงานรักษาความปลอดภัย แหล่งอาชีพอยู่ใกล้บริเวณที่อยู่อาศัย ซึ่งแม้ว่าจะจะเป็นงานบริการระดับล่างแต่ได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับค่าตอบแทนของงานในลักษณะเดียวกันในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากความสะดวกของแหล่งเป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญ แต่รายได้ดังกล่าวยังคงไม่เพียงพอสำหรับการจัดหาที่อยู่อาศัยบริเวณชอยทองหล่อซึ่งที่อัตราค่าเช่า/เช่าซื้อในราคาสูงอย่างมาก

การสำรวจข้อมูลด้านรายได้ มีข้อมูล 27 ครัวเรือน (คิดเป็น 62 เปอร์เซ็นต์ของ ครัวเรือนที่เก็บข้อมูลทั้งหมด 43 ครัวเรือน) พบว่าแต่ละครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ย 22,522 บาท/ครัวเรือน/เดือน ผู้มีรายได้ต่ำสุดมีรายได้ 1,500 บาท/คน/เดือน จากอาชีพเก็บของเก่าขาย ส่วนผู้มีรายได้สูงสุดมีรายได้ 85,000 บาท/คน/เดือน จากธุรกิจส่วนตัว (ผลิตป้ายโฆษณา-ไว้นิล) รายได้ดังกล่าวนี้ว่าค่อนข้างสูงแต่ก็ไม่อาจสรุปว่าชาวชุมชนมีฐานะดีหรือร่ำรวย เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้ไม่สามารถสำรวจค่าใช้จ่าย และหนี้สินของแต่ละครัวเรือนซึ่งคาดว่าจะมีอัตราสูงมากด้วยเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกหลายคนแต่มีผู้มีรายได้อยู่ในสัดส่วนน้อย เมื่อพิจารณาค่าครองชีพเฉลี่ยของสมาชิกครัวเรือน โดยคำนวณจากรายได้รวมของครัวเรือนต่อจำนวนประชากรในครัวเรือน กล่าวคือมีผู้ให้ข้อมูลด้านรายได้ 27 ครัวเรือน หรือ 62 เปอร์เซ็นต์ ของครัวเรือนทั้งหมด พบว่าประชากรมีค่าครองชีพเฉลี่ยค่อนข้างต่ำ โดยมีครัวเรือนที่มีค่าครองชีพเฉลี่ยของประชากรไม่เกินคนละ 5,000 บาท ถึง 21 ครัวเรือน (หรือ 77 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนครัวเรือนที่ให้ข้อมูล) โดยมีกลุ่มครัวเรือนกลุ่มใหญ่ที่สุด (10 ครัวเรือน หรือ 37 เปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนที่ให้ข้อมูล) มีค่าครองชีพเฉลี่ยไม่เกิน 1,000-2,000 บาท/คน นอกจากนี้ ข้อมูลที่ได้ยังสะท้อนว่าประชากรภายในชุมชนหลังสน.ทองหล่อมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันอย่างมาก คือมีครัวเรือนที่มีรายได้สูงมากอยู่จำนวนหนึ่งแต่มีสัดส่วนน้อย และมีครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำมากอยู่ในชุมชนเดียวกันเป็นจำนวนมาก

ปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐเรื่องการถือครองที่ดิน

ในปี พ.ศ.2530 เอกชนเจ้าของที่ดินเอกชนบริเวณซอยทองหล่อ 18 ขายที่ดินให้นายทุนที่เตรียมปลูกสร้างคอนโดมิเนียม “ทองหล่อทาวเวอร์” เจ้าของที่ดินรายใหม่ไม่ต่อสัญญาเช่าให้แก่ผู้ที่เคยเช่าอาศัยแต่ยอมจ่ายค่ารื้อถอน ผู้เช่าจึงค่อย ๆ รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจนเกือบหมด แต่บางส่วนก็ขยับมาปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินที่เป็นที่ล้ารางสาธารณะแทน นายทุนยังเสนอค่ารื้อถอนให้แก่ทางทัศนีย์ดีประเสริฐเพื่อให้ย้ายออกไปจากล้ารางสาธารณะ แต่ทางทัศนีย์ดีไม่รับเงินและไม่ยอมย้าย ต่อมานายทุนได้ถางที่ดินรुक้าเข้ามาในบริเวณล้ารางสาธารณะทำให้ชาวชุมชนแอดัดไปเคลื่อนไหวคัดค้าน จนกระทั่งการดำเนินการดังกล่าวยุติลง

ชาวชุมชนสังเกตว่าหลังจากมีการก่อสร้างคอนโดมิเนียม “ทองหล่อทาวเวอร์” ทางบริษัทเจ้าของโครงการรวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐพยายามผลักดันให้ย้ายชุมชนแอดัดโดยอ้างว่าเกรงจะเกิดความไม่ปลอดภัย เช่น ไฟไหม้ การลักขโมย และทำให้ทัศนียภาพไม่สวยงาม ชาวชุมชนรู้สึกว่าคุณคนไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะรัฐพยายามดูแลกลุ่มคนที่มีฐานะดีกว่าคือผู้อยู่อาศัยในทองหล่อทาวเวอร์¹⁴ ทั้ง ๆ ที่พวกตนก็เป็นพลเมืองของรัฐเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นพวกตนยังอยู่ในพื้นที่นั้นมาก่อน ชาวชุมชนเห็นว่ารัฐมีที่ดินสาธารณะเป็นจำนวนมากซึ่งควรจะนำมาจัดสรรให้แก่ประชาชนผู้มีฐานะยากจนได้อยู่อาศัย แต่รัฐก็กีดกันคนจนแต่กลับอนุญาตให้นายทุนหรือกลุ่มธุรกิจเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทางการพยายามผลักดันชุมชนออกจากพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เช่น เขตพระโขนง (ขณะนั้นชุมชนอยู่ในการปกครองของเขตพระโขนง) ออกหมายรื้อชุมชนแอดัดกำหนดให้ชาวบ้านออกไปจากพื้นที่ภายใน 30 วัน เนื่องจากมีผู้ไปร้องเรียนกับทางเขต ทางชุมชนต่อสู้ด้วยการถวายฎีกาเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ส่งผลให้มีการสืบสวนข้อเท็จจริงอยู่หลายครั้งหลายหน

ต่อมามีการเจรจากับผู้แทนบริษัทที่จะสร้างกำแพงรั้วของคอนโดทองหล่อทาวเวอร์ ทางบริษัทขอให้ผู้ที่ปลูกบ้านรูก้าเข้าไปในที่ดินเอกชนขยับบ้านออก ซึ่งทาง

¹⁴ เว็บไซต์ <http://www.thairemap.com> ระบุว่าเช่าห้องพักที่ทองหล่อทาวเวอร์ เนื้อที่ใช้สอย 19 ตร. กม. พร้อมเฟอร์นิเจอร์ราคาเดือนละ 14,000 บาท / เว็บไซต์ <http://www.be2hand.com> ระบุว่าขายห้องพักที่อาคารทองหล่อทาวเวอร์ 48.71 ตร.กม. ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ 1,970,000 บาท

บริษัทให้ค่าตอบแทนแยกเป็นราย ๆ ทางชาวบ้านยินยอมขยับให้โดยดีแม้ว่าบ้านบางหลังไม่ได้ล้ำแนวกำแพงดังกล่าวก็ตาม พ.ศ. 2537-2538 มีการก่อสร้างคอนโดมิเนียมโครงการของหล่อทาวเวอร์ริมคลองผิงตรงข้าม ทำให้ชุมชนเริ่มถูกละทิ้ง เพราะเจ้าของโครงการฯ เห็นว่าชุมชนแออัดทำให้ทัศนียภาพและสภาพแวดล้อมไม่ดีเป็นอุปสรรคต่อการขาย/ให้เช่าห้องพัก เจ้าของโครงการร้องเรียนต่อทางสำนักงานเขตบึงกุ่มจนกระทั่งทำให้ทางเขตฯ มารื้อบ้านออกไป 2 หลัง จากนั้นมาชุมชนก็เริ่มรวมตัวกันเคลื่อนไหว

พ.ศ.2552 นิติบุคคลของหล่อทาวเวอร์ทำหนังสือไปยังสำนักงานเขตร้องเรียนว่ามีชาวบ้านในชุมชนต่อเติมบ้านชั้นเดียวให้เป็นบ้านสองชั้น บดบังทัศนียภาพของผู้อยู่อาศัยในคอนโดมิเนียม เพราะผู้อยู่อาศัยในบ้านที่ต่อเติมจะสามารถมองเห็นเข้าไปในคอนโดมิเนียมทำให้ผู้อยู่อาศัยในคอนโดมิเนียมสูญเสียความเป็นส่วนตัว และคนในบ้านอาจป็นเข้าไปลักขโมยของในคอนโดมิเนียมได้ ทั้งที่ความจริงแล้วการต่อเติมด้านที่ติดกับคอนโดมิเนียมนั้นไม่มีช่องหน้าต่างในเดือนกันยายน พ.ศ. 2552 สำนักงานเขตวัฒนา มีคำสั่งให้รื้อถอนอาคาร ถึง น.ส.พจนา ศรีสมัคร์ โดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 ม.117, 118, 112 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 ม.69 (1) และ ม.89 (10) และพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 แจ้งให้รื้อถอนสิ่งปลูกปักและสิ่งก่อสร้างออกจากที่สาธารณะประโยชน์ภายใน 30 วัน ทางชุมชนจึงเคลื่อนไหวกับทางสำนักงานเขตและขอเจรจากับนิติบุคคลของหล่อทาวเวอร์ ในปัจจุบันกรณีพิพาทนี้อยู่ในกระบวนการแก้ไขปัญหาร่วมกันของอนุกรรมการระดับเขตที่กรุงเทพมหานครจัดตั้งขึ้น

ความพยายามแก้ไขปัญหาคีฬาน้ำ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 ที่เจ้าของที่ดินเอกชนในซอยทองหล่อ 18 ชายที่ดิน และเริ่มถมที่ดินเพื่อสร้างคอนโดมิเนียมรुकล้ำลำรางสาธารณะ ชาวชุมชนจึงเริ่มไปร้องเรียนกับสำนักงานเขตพระโขนง แต่ชาวชุมชนกลับถูกเขตพระโขนงออกหมายไล่อื้อชุมชนทำให้ผู้นำชุมชนยื่นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2531 และมีหนังสือตอบรับจากสำนักพระราชเลขาธิการพระราชวังว่าได้รับเรื่องไว้พิจารณา และทราบในเวลาต่อมาว่าทางสำนักพระราชเลขาธิการพระราชวังสั่งการให้

ทางกรุงเทพมหานครสืบสวนข้อเท็จจริง แต่ทางเขตก็ดำเนินการอย่างเชื่องช้า ในที่สุดได้มีคำสั่งจากผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (จำลอง ศรีเมือง) มายังเขตพระโขนงให้ระงับการไล่อื้อ

ต่อมา พ.ศ.2532 ชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชน มีการเจรจาต่อรองกับผู้แทนบริษัทเอกชนที่ต้องการให้ชุมชนขยับบ้านที่รुकล้ำเข้าไปในที่ดินเอกชน เพื่อบริษัทจะก่อสร้างกำแพงรั้วของคอนโดทองหล่อทาวเวอร์ หลังจากการเข้าร่วมกับศูนย์รวมฯ และมีการเจรจาต่อรองกับเอกชนที่เข้มขันขึ้นทำให้ชุมชนรวมกลุ่มเข้มแข็งและจัดตั้งคณะกรรมการในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบระเบียบมากขึ้น มีการเคลื่อนไหวร้องเรียนต่อทางราชการก็เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา ที่ชุมชนถูกร้องเรียนอีกครั้งหลังจากที่พยายามปรับปรุงที่อยู่อาศัย

จากที่เคยเข้าใจกันว่ากรณีมีผู้อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างหนาแน่นและเกิดเป็นชุมชนแออัดทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม จตุตถ รัตนอมรเวช แกนนำชุมชนหลังสน.ทองหล่อ กลับเชื่อว่าชุมชนเป็นผู้พัฒนาให้ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มีสภาพดีขึ้นมาจากในอดีต จากเอกสารข้อมูลที่ชุมชนจัดทำขึ้นมาพบว่า ได้มีการเลือกตั้งกรรมการชุมชนใน พ.ศ. 2538 ซึ่งทางเขตวัฒนาได้รับรองคณะกรรมการดังกล่าวใน พ.ศ. 2539 และต่อมาเมื่อได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชนทางชุมชนมีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภคโดยอาศัยเงินที่กู้ยืมมาจากกองทุนของศูนย์รวมฯ นอกจากนั้นทางชุมชนได้ส่งตัวแทนไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์รวมฯ อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งได้ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของหน่วยงานราชการ และการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ในหลายปีที่ผ่านมาชุมชนพยายามปรับภูมิทัศน์ในชุมชน มีการปลูกผักและสมุนไพรในพื้นที่สาธารณะของชุมชน และจัดทำโครงการปลูกผักในกระบะ ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบของชุมชน กำหนดให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันพัฒนาชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวม และจัดตั้งกองทุนที่ดินโดยเป็นสมาชิกร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค

การจัดการที่ดินและการผลักดันโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

การรวมกลุ่มกันอย่างแข็งขัน และจัดการที่ดินอย่างเป็นระบบเกิดขึ้นหลังจากที่ชุมชนเริ่มถูกผลักดันออกจากพื้นที่ ซึ่งชุมชนเข้าใจว่าเป็นเพราะการร้องเรียนของเอกชนเจ้าของที่ดินในบริเวณใกล้เคียง การร่วมมือกันพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายเพื่อที่จะพิสูจน์ตนเองและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีว่าชุมชนไม่ได้เป็น “ภัย” หรือเป็นแหล่งเสื่อมโทรม กระนั้นก็ตาม ชุมชนยังคงถูกเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนคุกคามอยู่เป็นระยะ ๆ จนกระทั่งถูกฟ้องร้อง พวกเขาจึงหวังว่าโฉนดชุมชนจะช่วยให้มีความมั่นคงเหนือสิทธิที่ดินมากขึ้น ได้รับการรับรองสิทธิตามกฎหมาย และอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ช่วยให้ชุมชนสามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสภาพการอยู่อาศัยที่ดีขึ้น เข้าถึงระบบสาธารณสุขปลอดภัยและบริการต่าง ๆ จากรัฐได้อย่างสะดวกมากขึ้น

จตุตถ รัตนอมรเวช แกนนำชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ กล่าวว่าการติดก้นในการจัดการที่ดิน ภายใต้โฉนดชุมชนคือไม่ให้ขายที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นกติกาที่มีมาก่อนหน้าการเรียกร้องโฉนดชุมชนไม่ต่ำกว่าห้าปี แต่ก็เปิดเผยว่าที่ผ่านมาแม้จะอาศัยอยู่ในที่ดินสาธารณะก็ยังมีผู้ขายที่ดินซึ่งชุมชนพยายามผลักดันให้กลุ่มคนเหล่านั้นออกจากพื้นที่ไปอย่างไรก็ตาม เธอยอมรับว่าผู้ที่เข้าใจแนวทางโฉนดชุมชนมีประมาณ 70-80 เปอร์เซ็นต์ของสมาชิกทั้งหมด แต่ก็พยายามทำให้ตระหนักร่วมกันว่าโฉนดชุมชนไม่ได้ทำให้แต่ละครัวเรือนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่จะช่วยให้สามารถอยู่อาศัยในที่ดินได้อย่างถูกกฎหมาย (สัมภาษณ์ 3 เม.ย.2554)

หลังจากการร่วมผลักดันโฉนดชุมชน ชุมชนเตรียมจดทะเบียนนิติบุคคลในรูปแบบสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อจะยื่นเรื่องเสนอออกโฉนดชุมชนต่อไป มีรายชื่อสมาชิกที่ร่วมขอลอกโฉนดชุมชนทั้งสิ้น 69 ครัวเรือน 287 ราย โดยมีนางจตุตถ รัตนอมรเวช เป็นประธานกรรมการชุมชน และนางอัฐกร อุตมาวิวัฒนา เป็นรองประธานกรรมการชุมชน การสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2554 พบว่าชุมชนยังรวบรวมรายชื่อ สมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ไม่ครบตามหลักเกณฑ์ของทางราชการคือ 50 ราย

บทเรียนจากกรณีศึกษา

การศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อมูลประชากรแต่ละครัวเรือนในชุมชนแห่งนี้พบว่าสมาชิกในชุมชนมีความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก มีลักษณะการใช้

ที่ดินที่แตกต่างกัน มีหลายหลังคาเรือนที่อยู่อาศัยในที่ดินที่เตรียมการออกโฉนดชุมชน เป็นเพียงผู้เช่าอาศัยซึ่งไม่นับเป็นสมาชิกชุมชนและไม่รวมอยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ขอลอกโฉนดชุมชน ข้อมูลดังกล่าวทำให้มีข้อเสนอว่าการจัดการโฉนดชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาถึงสถานการณ์และความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนให้ละเอียดรอบคอบกว่าเดิมเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในชุมชน

บทเรียนการจัดการโฉนดชุมชนกรณีชุมชนแออัด ✓✓✓✓

บทเรียนการทดลองจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนในกรณีศึกษาสองแห่งคือชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐประเภทที่ดินสาธารณประโยชน์ ภายใต้การดูแลของสำนักงานเขตในท้องที่ เมื่อเทียบกับปัญหาที่ดินกรณีอื่น ๆ ในเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยพบว่าขนาดที่ดินกรณีพิพาทของชุมชนแออัดมีขนาดเล็ก คือ 2 ไร่เศษ

ในกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น และ 325 ตารางวาในกรณีชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ แต่ที่ดินอยู่ในบริเวณใจกลางเมือง ชาวชุมชนแออัดรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความเป็นธรรมทั้งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจากกลไกโครงสร้างทางสังคมที่จัดการสิทธิเหนือที่ดินและการปกป้องคุ้มครองพลเมือง

การเรียกร้องโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา

โฉนดชุมชนนับเป็น “ทางเลือกหนึ่ง” ในการแก้ไขปัญหาแต่มีใช้ทางเลือกเดียว ชุมชนกรณีศึกษารวมทั้งชุมชนอื่น ๆ ในเครือข่ายสลัม 4 ภาคพยายามผลักดันการแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในหลายวิธีการ นับตั้งแต่การเจรจาต่อรองกับหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่น การขอเช่าที่ดินของรัฐและหน่วยงานที่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ไปจนถึงการผลักดันเชิงนโยบาย เช่น การรณรงค์ให้มีการออกพระราชบัญญัติชุมชนแออัด เป็นต้น ในหลายกรณีการผลักดันด้วยวิธีการอื่นประสบผลสำเร็จ เช่น การเจรจาขอเช่าที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทยในระยะยาวและในราคาถูก แต่สำหรับกรณีศึกษาทั้งสองแห่งนี้พบว่ามีทางเลือกในการแก้ไขปัญหาด้วยแนวทางอื่น ๆ น้อยมากเนื่องจากเงื่อนไขตามกฎหมายของสถานะที่ดินเอง และความซับซ้อนของระบบการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้โฉนดชุมชนกลายเป็นทางเลือกและความหวังสำคัญของการแก้ไขปัญหา กล่าวคือโฉนดชุมชนเป็นความหวังว่าจะช่วยให้ชาวชุมชนแออัดได้รับการรับรองสิทธิที่มั่นคงในที่อยู่อาศัยแม้ว่าจะไม่ได้รับกรรมสิทธิ์เอกชนเหนือที่ดินก็ตาม “สิทธิที่มั่นคง” ในที่นี้หมายถึงการจะไม่ถูกไล่ออกจากหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจเหนือพื้นที่สามารถปรับปรุงและพัฒนาที่อยู่อาศัยตามสมควรเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น การเข้าถึงการพัฒนาและระบบสวัสดิการและบริการของรัฐ นอกจากนี้ยังรวมถึงการสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีมากขึ้นคือไม่ถูกคุกคามจากผู้อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงที่ร้องเรียนชุมชนด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นแหล่งเสื่อมโทรมหรือเป็นภัยสังคม

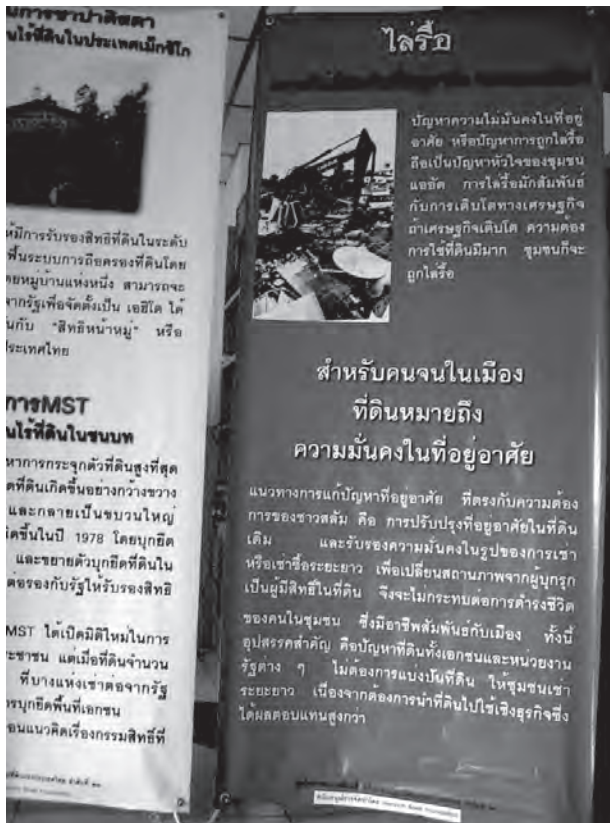
แกนนำเครือข่ายสลัม 4 ภาค แกนนำชุมชนกรณีศึกษา และเจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ยืนยันว่าสมาชิกส่วนใหญ่เข้าใจและยอมรับหลักการโฉนดชุมชนไปในทางเดียวกัน แม้จะมีบ้างที่ยังไม่เข้าใจหรือไม่ยอมรับแต่กระบวนการของเครือข่ายจะช่วยทำให้พวกเขามีความชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ การเข้าร่วมขบวนการกับเครือข่ายอื่น ๆ

ยังเสริมสร้างพลังของชาวชุมชนแออัดในการต่อรองกับรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ ทั้งในการเสริมสร้างความมั่นใจและความตระหนักในสิทธิของตนเอง การเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น กฎหมายพื้นฐานและกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยและชุมชนแออัด กลไกรัฐและระบบราชการ ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีอำนาจในการต่อรองกับอำนาจภายนอกมากขึ้น

ก่อนหน้านี้จะร่วมขบวนการเรียกร้องโฉนดชุมชน ทั้งสองชุมชนกรณีศึกษามีระบบการจัดการที่ดินร่วมกันมาก่อนแล้ว เนื่องจากชุมชนประสบปัญหาจึงปรึกษาร่วมกันและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา ตลอดจนเข้าร่วมกับเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ กลไกการจัดการที่ดินของชุมชนสอดคล้องกับแนวทางของพื้นที่อื่นที่มีการจัดการโฉนดชุมชน เช่น มีข้อตกลงร่วมกันว่าจะใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและควบคุมไม่ให้มีการซื้อขายสิทธิเหนือที่ดินเพื่อค้ากำไร เป็นต้น ดังนั้น ชุมชนทั้งสองแห่งจึงไม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนหรือพัฒนากลไกชุมชนและแนวทางการจัดการที่ดินเพิ่มเติมมากนักเมื่อเข้าร่วมขบวนการโฉนดชุมชน ภายหลังจากที่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 และชุมชนได้เข้าร่วมชุมนุมเดินขบวนกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม พ.ศ. 2554 แล้วชาวชุมชนก็มีความชัดเจนและมั่นใจมากขึ้นว่าการขอออกโฉนดชุมชนมีความเป็นไปได้ จึงเตรียมยื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อจะยื่นขอออกโฉนดชุมชนในนามสหกรณ์ออมทรัพย์ แต่กระบวนการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์มีความยุ่งยากตามระเบียบราชการ ในช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาเก็บข้อมูล (เมษายน-กันยายน 2554) ชุมชนทั้งสองแห่งยังคงดำเนินการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากจะต้องรวบรวมจำนวนสมาชิก และจัดประชุมอย่างเป็นทางการให้ครบจำนวนตามระเบียบ

ความเป็นไปได้ ปัญหาและอุปสรรคของโฉนดชุมชน

ปัจจุบันแม้ว่ารัฐจะยังไม่รับรองโฉนดชุมชนของชุมชนทั้งสองแห่ง แต่ชุมชนกำลังดำเนินการอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นตอนตามระเบียบ เมื่อพิจารณาเงื่อนไขของกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินสาธารณะประโยชน์ และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 ตลอดจนนโยบายของรัฐบาลแล้วก็พบว่ากฎหมายและนโยบายรัฐนั้นเอื้อประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิเหนือที่ดินมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา ทำให้การออกโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นไปได้สูง

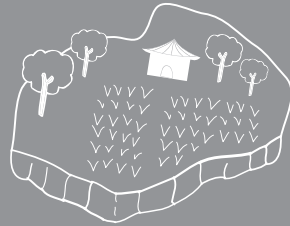

กระนั้นก็ตาม แกนนำของชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ และเพชรคลองจั่นเปิดเผยว่าพวกเขาและชาวชุมชนไม่มั่นใจร้อยละเปอร์เซ็นต์ว่าการขออนุญาตโฉนดชุมชนจะประสบความสำเร็จอย่างง่ายดาย เพราะจากประสบการณ์การต่อสู้ที่ผ่านมา และจากการประเมินท่าทีของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องพวกเขาเชื่อว่าหน่วยงานจะไม่ยอมอนุญาตให้ออกโฉนดชุมชนได้ง่าย ๆ

ถึงแม้ว่าโฉนดชุมชนจะเป็นเครื่องมือต่อรองกับรัฐ แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการจัดการที่ดินด้วยระบบโฉนดชุมชนหรือแนวทางอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในชุมชนด้วยเช่นกัน แม้ว่าชุมชนแออัดจะครอบครองที่ดินขนาดเล็กมาก แต่ภายในชุมชนมีลักษณะการครอบครองและการใช้ที่ดินค่อนข้างสลับซับซ้อนโดยที่สมาชิกแต่ละครัวเรือนมีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างกันมาก ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อความยั่งยืนในการจัดการที่ดินและความสัมพันธ์ภายในชุมชน

การผลักดันโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิเหนือที่ดินเป็นปัญหาเฉพาะหน้าเร่งด่วน แต่ทั้งสองชุมชนก็ยังมีปัญหาและภารกิจอื่น ๆ อีกหลายด้านที่ยังไม่ได้ดำเนินการ เช่น การคิดค้นและออกแบบแนวทางการจัดการที่ดิน ระบบสิทธิ และการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เหมาะสมกับเงื่อนไขเฉพาะของชุมชน รวมทั้งการมองหากรอบคิดและสำรวจข้อมูลที่ละเอียดและรอบด้านซึ่งจำเป็นสำหรับการคิดค้นออกแบบดังกล่าว เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงในชุมชนซึ่งไม่ใช่เพียงจำนวนประชากรตามสำมะโนประชากร ข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายเข้า-ออก หรือแม้แต่สถิติการเพิ่มประชากรของชุมชนซึ่งจำเป็นสำหรับการคาดคะเนความหนาแน่นของการอยู่อาศัยในที่ดินในอนาคต ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้-ค่าใช้จ่าย และค่าครองชีพของแต่ละครัวเรือน เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้ จะช่วยให้การวิเคราะห์และสรุปบทเรียนการพัฒนาแนวทางการจัดการที่ดินที่เหมาะสมและยั่งยืน วางอยู่บนฐานข้อมูลที่เป็นจริงและรอบด้าน ซึ่งจะมีส่วนหนุนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน และเสริมพลังของการเคลื่อนไหวได้

โฉนคชุมชน และวิถีวัฒนธรรมไร่หมุนเวียน

ปฏิญญา วัฒนประพันธ์
มณฑิภา ตีรณวัฒนากุล

ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการถือครองที่ดิน และข้อพิพาทต่าง ๆ ในภาคเหนือเกิดขึ้นต่อเนื่องมายาวนาน รากฐานของปัญหาที่ปรากฏเห็นเด่นชัดที่สุดคือการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม โดยเฉพาะการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ละเลยภูมิปัญญาและวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง

ผลของการพัฒนาจึงทำลายระบบสังคม วัฒนธรรมและการพึ่งพาตนเองของชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบริบทสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่ภาคเกษตรถูกลดความสำคัญลง การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรมีมากขึ้น เกิดปรากฏการณ์แย่งชิงการใช้ทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดิน เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิถีคิด โดยมองว่าที่ดินเป็นสินทรัพย์ประเภทหนึ่ง ที่ปัจเจกสามารถครอบครองและจัดการได้อย่างเบ็ดเสร็จภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ที่รัฐนิยามขึ้น โดยยึดนโยบายและกฎหมายที่ดินเป็นสำคัญ ทำให้ที่ดินถูกตีความหมายว่าไม่ได้เป็นเพียงแค่ปัจจัยการผลิต แต่เป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่สามารถซื้อขายเปลี่ยนมือและแปรเป็นทุนอื่นได้ ปัญหาที่ดินที่สืบเนื่องมาถึงทุกวันนี้ จึงเกี่ยวข้องกับวิถีคิดและการตีความหมายของที่ดินเป็นสำคัญ

การใช้กฎหมายส่วนกลางกำหนดนิยาม วางระเบียบการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่ารัฐต้องการเข้ามามีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น โดยมีลักษณะควบคุมให้ชุมชนอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐส่วนกลาง โดยเฉพาะการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ตามนโยบายการเพิ่มพื้นที่ป่า แต่กลับละเมิดสิทธิของชุมชน โดยการประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยเดิมของชุมชน ส่งผลให้เกิดปัญหาซ้ำซ้อนทำให้ชุมชนถูกจำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และเข้าถึงทรัพยากรได้ยากยิ่งขึ้น เป็นปัญหาความขัดแย้งที่สะสมมาอย่างต่อเนื่อง

แม้ภาครัฐพยายามแก้ไขปัญหาคือพิพาทเรื่องที่ดินมาโดยตลอด แต่ปัญหาข้างต้นยังดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าแนวทางการแก้ไขปัญหของรัฐที่ผ่านมาล้มเหลว เพราะกฎหมายการจัดการที่ดินที่มีอยู่ไม่ว่าเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย ล้วนมีข้อจำกัด และไม่ได้เอื้อต่อประโยชน์ของบุคคล หรือสาธารณะอย่างแท้จริง เจื่อนไขในกฎหมายเหล่านั้น ไม่สามารถควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน หรือป้องกันการกระจุกตัวของที่ดินได้ แต่กลับเร่งปฏิบัติการทำให้เกิดความขัดแย้งเข้มข้นมากขึ้น อาทิ ชาวบ้านในหลายชุมชนภาคเหนือ ได้เข้าทำการผลิตในที่ดินรกร้างของเอกชนและกลุ่มนายทุน เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนที่ดิน และยังชีพให้กับครอบครัวในนามกลุ่มปฏิรูปที่ดิน จนเกิดการจับกุมดำเนินคดีกลายเป็นผู้ต้องหาและจำเลยทางสังคม

กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง ✓✓✓✓

ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลแม่แฝก อำเภอสันทราย เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับการผลิตทางการเกษตรมาตั้งแต่ในอดีต กล่าวคือมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีระบบการผลิตเพื่อยังชีพ แต่ก็ได้มีความหมายว่าชุมชนจะอยู่ได้ด้วยตัวเองโดยสมบูรณ์ เพราะยามขาดแคลนทรัพยากรต่างๆ อาทิ ข้าว เกลือ ของใช้ ชุมชนก็มีการพึ่งพิง แลกเปลี่ยนสิ่งของ แรงงานเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ตนขาดแคลน รวมทั้งเก็บออมไว้ใช้ยามจำเป็น จากทั้งภายในและภายนอกชุมชนอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังเป็นเส้นทางการค้า ที่มีกลุ่มพ่อค้าวัวต่างเดินทางค้าขาย มาจากไชยปราการ ฝาง เชียงดาว แม่แตง ก่อนเข้าสู่เชียงใหม่ กลุ่มพ่อค้าเรือแม่ปะที่ถ่อเรือขึ้นมาขายสินค้าตามลำน้ำปิง

ชุมชนเกษตรบริเวณอำเภอสันทราย เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นพื้นที่แรก ๆ ของเชียงใหม่ และภาคเหนือที่ประสบผลสำเร็จ ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จากการสนับสนุนและส่งเสริมด้านการเกษตร และการจัดชลประทานของรัฐ ภาพความล้มเหลวทางการเกษตรของชุมชนบ้านโป่ง จึงไม่เคยถูกพูดถึง โดยเฉพาะปัญหาการสูญเสียที่ดินทำกิน ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ชาวบ้านโป่งสืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะ เดิมอาศัยอยู่ที่บ้านป่าแฉง ต.ชี้เหล็ก อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ สันนิษฐานว่าการอพยพเกิดขึ้นหลังพระเจ้ากาวิละตั้งเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จในปี พ.ศ.2339 เดิมชุมชนบ้านโป่งตั้งหมู่บ้านบริเวณปารกทึบ มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์และมีป่าต้นกวาวขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น เป็นที่ราบลุ่มน้ำเหมาะสำหรับทำการเพาะปลูก และตั้งถิ่นฐาน มีดินโป่งอยู่ 2 ที่ใหญ่ ๆ คือ ดินคลองไม้แดง และข้างฟาร์มโกตติดถนนฝั่งตะวันออก ดินโป่งมีลักษณะสีขาวและหอม อุ้ยหนานแสนบอกว่า น้ำโป่งไหลซึมมาจากตอและป่าแพะ พอชุดเหมืองชลประทานโป่งก็เริ่มแห้งหายไป ขณะที่แม่วัน¹ บอกว่า น้ำนองก็ทำให้โป่งหายไปเช่นกัน ในเขตชุมชนบ้านโป่งในอดีต ยังเป็นที่ตั้งของฝายบ้านป่าแฉง ฝายน้ำลงไปตามลำเหมืองทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง เดิมชุมชนบ้านโป่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน มีประมาณ 30 ครัวเรือน แต่เผชิญกับอุทกภัย

¹ สัมภาษณ์แม่วัน จอมนง อายุ 60 ปี

จึงได้มีการย้ายมายังชุมชนปัจจุบัน เป็นชุมชนขนาด 329 ครัวเรือน ประชากร 1,198 คน ในจำนวนนี้มีประชากรที่อยู่ในกลุ่มปฏิรูปที่ดิน จำนวน 79 ครอบครั้ว 412 คน

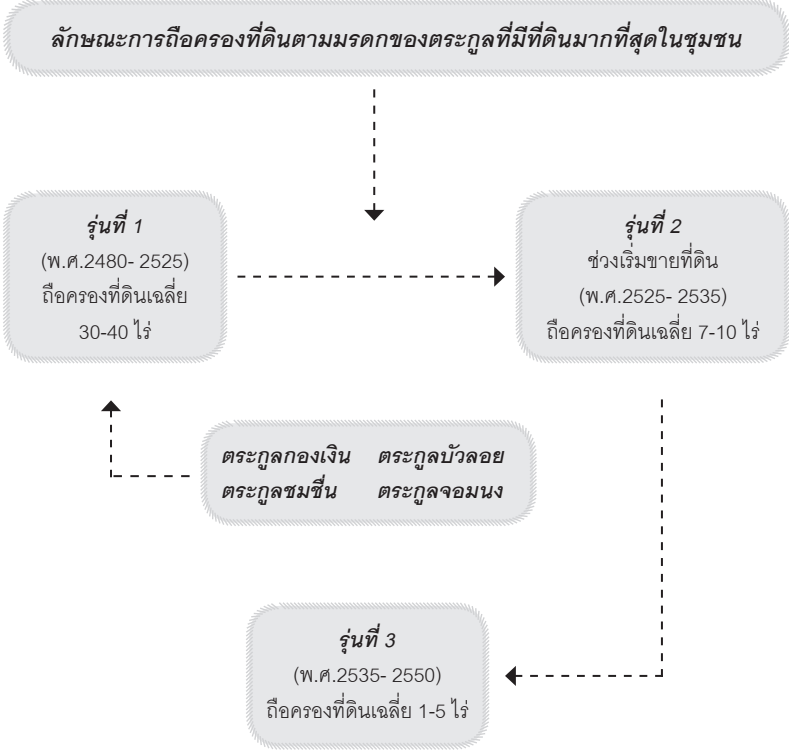
พื้นฐานทางเศรษฐกิจและการถือครองที่ดิน ✓✓✓✓

ในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานชุมชน มีการบุกเบิกที่นาเพื่อปลูกข้าวเหนียวนาปี โดยใช้พันธุ์พื้นบ้านคือ ข้าวขาว ข้าวลาย และข้าวกำผาย การเลือกพันธุ์ในการปลูกข้าวขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละคน โดยส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวขาวและข้าวลาย ในแต่ละปีชาวบ้านได้ผลผลิตไร่ละไม่เกิน 50 ถัง สำหรับคนที่ไม่มีที่ดินก็จะเช่าทำนาผ่ากึ่ง ก็คือแบ่งผลผลิตที่ได้ในอัตราครึ่งต่อครึ่งเป็นค่าเช่านา

หลังจากที่ถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ เกษตรกรชุมชนบ้านโป่งไม่มีอิสระในการผลิต และการจัดการแรงงาน เกษตรกรมีสถานะหลายอย่างพร้อมกัน เช่น เจ้าของที่ดิน ผู้เช่าที่ดิน นายจ้าง แรงงานรับจ้าง พ่อค้ารายย่อย เจ้าของฟาร์ม รวมทั้งการเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินของตนเอง ในระบบเกษตรพันธสัญญา เช่น การทำฟาร์มไก่ปลูกข้าวโพด เป็นต้น

พบว่าตระกูลที่มีการถือครองที่ดินมากที่สุดในชุมชนบ้านโป่งคือตระกูลจอมง กองเงิน ชมชื่น บัวลอย มีที่ดินเฉลี่ยตระกูลละประมาณ 30 - 40 ไร่ ดังนั้นการจัดช่วงชั้นทางสังคมในอดีต จึงมีพื้นฐานมาจากกลุ่มตระกูลหลักที่ถือครองที่ดินในชุมชน ที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน และการสูญเสียที่ดินจากผลการพัฒนาของรัฐ และพลังเศรษฐกิจจากภายนอก ไม่ได้นำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชนแต่อย่างใด

ปัจจุบันลักษณะการถือครองที่ดิน และประเภทของการถือครอง แบ่งเป็นที่นา และที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่จะถือเอกสารสิทธิโฉนดที่ดิน ที่สวนเป็นเอกสารสิทธิ น.ส.3 ก และที่ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ชาวบ้านเข้าไปจับจองทำประโยชน์ เช่น เกาะกลางแม่น้ำปิง ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของร่องน้ำและการไหลของน้ำปิง

ปัจจุบันผู้ที่ถือครองที่ดินสูงสุด 10 ไร่ คือแม่ภา อินตะ ก่อนมาแต่งงานกับลุงดี อินตะ แม่ภาอยู่ในตระกูลจอมงซึ่งเป็นตระกูลที่มีที่ดินมาก นอกจากนั้นแล้วก็มีที่ดินของแม่ด้วง ชมชื่น ประมาณ 11 ไร่ ที่ดินบางส่วนติดจำนองอยู่ในธนาคาร การเปลี่ยนแปลงสภาพการถือครองที่ดินในหมู่บ้าน ถ้าเป็นที่นาส่วนใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนมือให้กับทายาทของแต่ละตระกูล หลักเกณฑ์ในการแบ่งที่ดินให้ลูกหลานมักจะแบ่งในอัตราส่วนที่เท่า ๆ กันตามความเหมาะสม ปัจจุบันการถือครองที่ดินเฉลี่ยประมาณ 4 - 5 ไร่ในชุมชนจะไม่ค่อยมีการขายที่นา เนื่องจากส่วนใหญ่จะต้องปลูกข้าวนาปี เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน และปลูกข้าวนาปรังเอาไว้ขาย

พัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดิน

พัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านโป่งแบ่งได้ 7 ช่วง

1. ช่วงแรกตั้งถิ่นฐาน ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกมีชาวบ้านประมาณ 20 - 30 ครอบครัว ได้ช่วยกันบุกเบิกหักร้างถางพงเพื่อทำนา แต่ก็บุกเบิกได้ไม่มากนักเพราะที่ดินรอบข้างเป็นของชุมชนใกล้เคียงหมดแล้ว ชาวบ้านจึงได้บุกเบิกป่าแพะ (ป่าละเมาะ) เพื่อปลูกข้าว และปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน

2. ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2526 ในช่วงนี้มีโรงงานน้ำตาลตั้งขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียง ชาวบ้านจึงหันมาปลูกอ้อยส่งโรงงาน เมื่ออ้อยราคาตกก็เปลี่ยนมาปลูกถั่วเหลือง และงา ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2508 ชาวบ้านยังทำการเกษตรแบบพื้นบ้านไม่พึ่งพาสารเคมี แต่หลังจากนั้น เมื่อโรงบ่มไบยาสูบของบริษัทเทพวงส์ก่อสร้างขึ้น โรงงานส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยาสูบส่งให้โรงงาน ชาวบ้านจึงเริ่มใช้สารเคมีมาตั้งแต่นั้น

ในปี พ.ศ. 2512 มีการก่อตั้งสหกรณ์การเกษตรสันทรายขึ้น ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งทุนได้ง่าย จึงกู้เงินสหกรณ์มาปลูกยาสูบและกระเทียม แต่เนื่องจากต้นทุนการผลิตที่สูง ส่งผลให้ชาวบ้านขาดทุน จึงกู้เงินเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนท้ายที่สุดมีหนี้สินมากเกินกว่าจะชำระคืนได้

3. ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2526 - 2533 ในระหว่างนี้ ธุรกิจสังหาริมทรัพย์ได้เติบโตขึ้นอย่างมาก ทั้งมีการตัดถนนเส้นเชียงใหม่-พร้าว ซึ่งตัวถนนได้ตัดผ่านที่นาที่สวนของชุมชนบ้านโป่งประมาณ 30 กิโลเมตร ทำให้ที่ดินบริเวณด้านหน้าติดกับถนนหลวง ซึ่งเป็นที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ เป็นที่ต้องการของนายทุน ทำให้ที่ดินมีราคาแพงขึ้นเป็นเท่าตัว และได้รับความสนใจจากนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ เนื่องจากชุมชนอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ มีนายหน้าที่ดินเข้ามาติดต่อขอซื้อที่ดินบริเวณป่าแพะ ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่ทำกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจขายที่ดินเพื่อนำเงินมาใช้หนี้สหกรณ์ แต่ชาวบ้านบางส่วนจำเป็นต้องขาย เพราะนายทุนกว้านซื้อที่ดินปิดทางเข้าออกจนหมด ในระยะแรกนายหน้าเข้ามาขอซื้อที่ดิน ที่อยู่ติดกับถนนในราคาไร่ละ 10,000 - 20,000 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่จำเป็นต้องขายที่ดิน เนื่องจากต้องการเงินมาใช้หนี้สหกรณ์การเกษตรสันทราย จากนั้นก็เริ่มขยายพื้นที่ที่เป็นวงล้อมจากถนนใหญ่ลึกเข้าไปถึงบริเวณเชิงเขา ชาวบ้านบางส่วนจำเป็นต้องขายในราคาที่ต่ำไร่ละ 4,000 - 5,000 บาท เพราะนายทุนกว้านซื้อที่ดินปิดทาง

เข้า - ออก ทำให้ที่ดินผืนใหญ่บริเวณป่าแพะตกเป็นของนายทุน ในช่วงหลังราคาที่ดิน ตีตกถนนบางแห่ง ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในหมู่บ้าน ก็เริ่มขยับขึ้นไปเป็นไร่ละ 30,000 - 300,000 บาท

4. ราวปี พ.ศ. 2527 - 2528 พ่อหลวงนวล ชมชื่น ได้กว้านซื้อที่ดิน เพื่อเก็งกำไร ขายต่อให้แก่ นายทุน โดยได้นำรถไถเข้ามาปรับที่ดิน จนเกิดกรณีพิพาทขึ้น เนื่องจากได้ รุกล้ำเข้าไปยังที่ดินของชาวบ้าน ที่ยังไม่ได้ขายที่ดินของตนเอง จนชาวบ้านในสวนที่ยัง ไม่ได้ขายที่ดิน ได้รวมกลุ่มคัดค้านการรุกล้ำที่ดินและการขายที่ดินให้กับพ่อหลวง

5. ต้นทศวรรษ 2530 ที่ดินทั้งหมดผืนใหญ่บริเวณป่าแพะจำนวน 458 ไร่ ถูก เปลี่ยนเป็นโฉนดที่ดินอย่างรวดเร็ว และถูกนำไปจำนองกับสถาบันการเงินต่างๆ คือ ธนาคารไทยพาณิชย์ บริษัทเงินทุนสินวิวัฒนา บริษัทเงินทุน จี ซี เอ็น บริษัทปริพัตรบ้าน และที่ดิน สหกรณ์การเกษตรสันทราย เป็นมูลค่ากว่า 300 ล้านบาท เพื่อนำมาลงทุนสร้าง รีสอร์ท ปรับพื้นที่ ทำถนน วางเสาไฟฟ้าและสายไฟ วางระบบท่อส่งน้ำและเริ่มสร้าง อาคาร จนกระทั่งก่อนวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำในปี 2541 การดำเนินการก่อสร้างและวาง ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ได้ยุติลงและถูกปล่อยทิ้งร้างจนถึงปี พ.ศ. 2545

6. ระหว่างปี พ.ศ. 2537 - 2545 เมื่อก่อนแปลงดังกล่าวเป็นที่รกร้างว่างเปล่า จึงมีคนในเมืองลักลอบเอาขยะมาทิ้งเป็นประจำ ซึ่งเป็นขยะจากเทศบาลนครเชียงใหม่ และคาดว่าได้ทำการตกลงไว้กับเจ้าของที่ดินก่อนแล้ว เพราะเจ้าของที่ดินได้ขูดดินบริเวณ นั้นไปขาย จึงเกิดหลุมขนาดใหญ่และจะใช้บ่อนี้ทำหลุมฝังกลบขยะ โดยนายทุนได้อ้าง ว่าเป็นที่ดินของตนเองสามารถทำอะไรก็ได้ แต่ชาวบ้านคัดค้าน เพราะเกรงเรื่องกลิ่นเหม็น และน้ำเสียจากขยะ จะมีผลกระทบต่อแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้และน้ำสำหรับทำการเกษตร

7. ระหว่างปี พ.ศ. 2545 - ปัจจุบัน ชาวบ้านได้ร่วมกันแผ้วถางพื้นที่ดังกล่าว เพื่อทำการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน มีการจัดสรรที่ดินออกเป็นสามส่วนคือ ที่ดินสาธารณะ ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย มีสมาชิกจำนวน 79 ครอบครัว โดยจัดสรรแบ่งที่ดินออกเป็น 95 แปลง

พัฒนาการการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน

ชุมชนบ้านโป่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ที่ดินจึงเป็นปัจจัยการผลิต ที่สำคัญเป็นฐานชีวิตของเกษตรกร จากการศึกษาข้างต้นพบว่า ชุมชนบ้านโป่งประสบ ปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินมาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการตั้งชุมชน จะเห็นได้ว่าที่ดินรอบ ๆ ชุมชน มีการจับจองจากชาวบ้านหมู่บ้านข้างเคียงจนหมดแล้ว ทำให้บรรพบุรุษต้องไป บุกเบิกป่าแพะเพื่อเป็นที่ทำกิน ในระยะต่อมาช่วงที่เกิดอุทกภัยทำให้น้ำป่ามี การเปลี่ยนแปลงเส้นทาง อีกทั้งมีการกัดเซาะตลิ่ง ทำให้ชาวบ้านริมน้ำป่าสูญเสียที่ดินไปจำนวนหนึ่ง ประกอบกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่ดินที่มีอยู่จำนวนน้อยของชาวบ้านก็ถูก นายทุนกว้านซื้อเกือบหมด และต่อมาในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 เกษตรกรที่เป็น แรงงานรับจ้างในเมือง ถูกผลักดันให้กลับคืนสู่ท้องถิ่น แต่พวกเขาไม่มีที่ดินทำกินเป็นของ ตนเอง

ปัจจัยความไม่เป็นธรรมทั้งจากการขาดแคลนที่ดินทำกิน และการกระจุกตัวของ ที่ดินในมือของนายทุน ล้วนเป็นตัวขับเคลื่อนหรือแรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่ม เกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาชน เพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่พวกเขา ปรัชญากรรมนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของผลพวงความขัดแย้ง ในแนวคิดการจัดการที่ดิน ที่ให้อำนาจการเข้าถึงที่ดินของคนในสังคมไม่เท่าเทียมกัน

พัฒนาการการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง สรุปได้โดยสังเขปคือ 2537 - 2544

บริเวณป่าแพะด้านตะวันออกของหมู่บ้าน มีที่ดินของนายทุนซื้อทิ้งไว้ โดยไม่มี การใช้ประโยชน์เกินสิบปี นายทุนได้ขูดดินลูกรังไปขายจึงเกิดหลุมขนาดใหญ่ นายทุนจะทำ เป็นบ่อฝังกลบขยะ ซึ่งเป็นขยะจากเทศบาลนครเชียงใหม่ แต่เมื่อชาวบ้านไม่เห็นด้วย นายทุนจึงนำโครงการเตาเผาขยะมาเสนอ แต่ชาวบ้านก็ปฏิเสธอีก เพราะเกรงว่าโครงการ ดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและ สิ่งแวดล้อม อีกทั้งกลิ่นเหม็นและน้ำเสียจากขยะจะมีผลกระทบต่อแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค และน้ำสำหรับ ทำการเกษตร

2545

เดือนมีนาคมชาวบ้านได้เริ่มเข้าไปแผ้วถางป่าตัดหญ้า บุกเบิกเป็นทำกิน ในครั้งแรกมีสมาชิกร่วมโครงการจำนวนมาก แต่ต่อมาเหลือเพียง 79 ครอบครัว ในระหว่างนี้ชาวบ้านได้เริ่มเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน เพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินในระดับนโยบาย ผ่านหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ รวมถึงศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) และเสนอให้กรมที่ดินฟ้องร้องเพื่อเพิกถอนสิทธิในที่ดินบริเวณดังกล่าวตามประมวลกฎหมายที่ดิน หรือให้รับทำการเวนคืนที่ดิน และนำที่ดินดังกล่าวมาจัดสรรให้กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน

2546

เดือนมกราคมชาวบ้านจำนวน 79 ครอบครัว เข้าไปรังวัดและจับสลากแบ่งแปลงที่ดิน โดยแบ่งที่ดินออกเป็นสามส่วนคือ 1.ที่อยู่อาศัยได้ครอบครัวละ 2 งาน 2.ที่ทำกินได้ครอบครัวละ 2 - 3 ไร่ 3.พื้นที่สาธารณประโยชน์ส่วนกลางจำนวน 25 ไร่

หลังจากได้รับการจัดสรรที่ดินแล้ว สมาชิกเริ่มเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ สร้างที่พักชั่วคราว ปลูกพืชยืนต้น เช่น ลำไย ส้มเขียวหวาน มะม่วง ชะอม คอบคุ้ไปกับการปลูกพืชล้มลุก เช่น มะเขือเทศ พักทอง ข้าวโพด และกลุ่มได้กำหนดกฎเกณฑ์ภายในกลุ่ม โดยแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่ม เพื่อกำหนดข้อตกลงร่วมกัน และให้วันที่ 20 ของทุกเดือนเป็นวันประชุมของกลุ่ม เพื่อใช้เป็นเวทีปรึกษาหารือและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ร่วมกัน เช่น สร้างศาลาประชุมในพื้นที่ส่วนกลาง ซ่อมแซมถนน ปลูกพืชผักในแปลงรวม เพื่อหารายได้เข้าสมทบธนาคารที่ดินของกลุ่ม และกลุ่มได้วางแผนบริหารจัดการน้ำ โดยในฤดูแล้งจะใช้เครื่องสูบน้ำจากคลองชลประทาน นอกจากนั้นกลุ่มยังส่งเสริมบทบาทสตรีให้ได้เข้าร่วมในกระบวนการต่าง ๆ เช่น การปลูกพืชสวนครัว เป็นต้น

2547

กลุ่มได้จัดตั้งตลาดชุมชน เพื่อเป็นช่องทางจำหน่ายผลผลิตและสินค้าทั่วไป และได้ร่วมกันปลูกข้าวโพดในแปลงรวม เพื่อหารายได้เข้ากลุ่ม ในป็นนี้มีองค์กรอื่นมาศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่ม เช่น พอช. เป็นต้น

2548

กลุ่มได้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยร่วมกับศูนย์ต่อสู้ความยากจนภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) ภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการทรัพยากร

เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคเหนือตอนบน และได้ทำการเดินสำรวจจริงวัดที่ดินรายแปลง โดยใช้เครื่องมือจับพิกัดดาวเทียม (GPS) เพื่อปรับปรุงขอบเขตพื้นที่และจัดระบบโฉนดที่ดินชุมชนให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น มีการสร้างเรือนพักรับรองในบริเวณพื้นที่ส่วนกลาง เพื่อให้เป็นที่พักของผู้มาดูงาน และที่สำคัญคือ ในระหว่างวันที่ 17 - 19 พ.ย. กลุ่มได้จัดงานมหกรรมปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนขึ้นในบริเวณแปลงปฏิรูปที่ดิน ซึ่งมีพันธมิตรและภาคีเครือข่ายชาวบ้านจากทั่วประเทศ รวมทั้งองค์กรและหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมจำนวนมาก

2549

กลุ่มได้รื้อดินชะอมในแปลงรวมออกเพื่อปลูกข้าวโพด มีการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรี และขยายผลไปยังกลุ่มสตรีอื่น ๆ ในเครือข่าย สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือส่งเสริมให้ผลิตของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม เป็นต้น ส่วนการประชุมประจำเดือนได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกวันที่ 20 ของเดือน ซึ่งได้ใช้การประชุมเป็นเวทีระดมปัญหาเพื่อวางแผนงาน และถือเป็นวันออมนิทัศน์ของชุมชนด้วย

จุดเริ่มต้นปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง จึงเกิดขึ้นจากสภาพปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของชาวบ้าน ที่ดินกระจุกตัวในมือของนายทุน ชาวบ้านที่มีความเดือดร้อนในเรื่องที่ดินทำกินจึงรวมตัวกันตามแนวทางประชาธิปไตย จัดตั้งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนเพื่อทวงคืนกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยการบุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินทิ้งร้างของนายทุน ซึ่งต่อมาเรียกวิธีการนี้ว่า การปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน ถือว่าเป็นวิธีการตอบโต้ปัญหาความไม่เป็นธรรมที่รัฐหยิบยื่นให้จนกลายเป็นแผลเรื้อรัง และไม่เคยได้รับการแก้ไขจากสถาบันการเมืองและสถาบันหลักของสังคม

ปฏิบัติการที่เรียกว่า การปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน จึงเป็นการแก้ไขปัญหารูปแบบใหม่ที่ระบอบการเมืองที่มีอยู่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ประชาชนจึงต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ด้วยตัวเองเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหารูปแบบใหม่ๆ ในสังคม

ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการปฏิรูปที่ดิน

• การขาดแคลนที่ดินทำกิน

ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน เห็นชัดขึ้นหลังยุควิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ซึ่งวิกฤติที่เกิดขึ้นเป็นช่วง หลังจากที่ดินหลุดมือไปเพราะถูกนายทุนกว้านซื้อ เกษตรกรที่เป็นแรงงานรับจ้าง ถูกผลักดันถิ่นเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อกลับมาแล้วตกอยู่ในภาวะไร้ที่ดินทำกิน โดยไม่มีหน่วยงานรัฐโดยยื่นมือเข้ามาให้ความช่วยเหลือดูแล สภาพปัญหาที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ด้วยตัวเอง เพื่อต่อสู้กับความไม่เป็นธรรม แก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน และสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินให้กับชุมชน

• การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

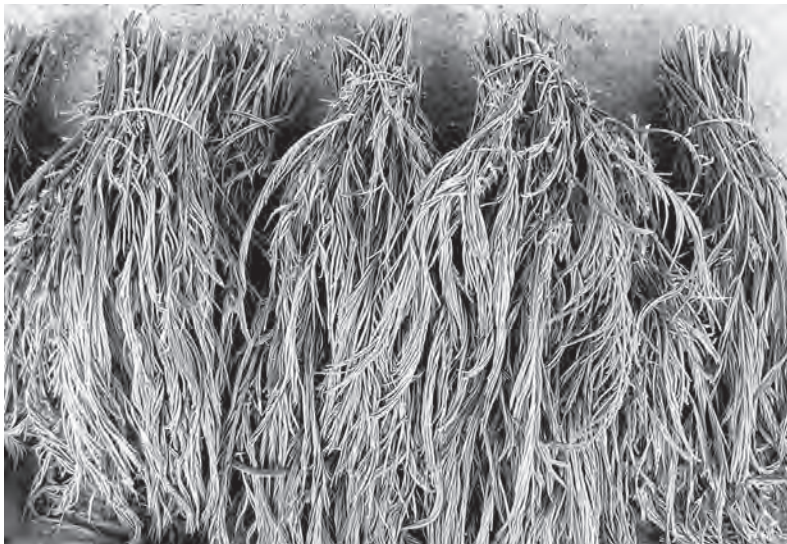
ระบบเกษตรเพื่อยังชีพของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - 2504 ที่มีโรงงานน้ำตาลเข้ามาตั้งใกล้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงหันไปปลูกอ้อย เพื่อส่งให้โรงงานน้ำตาลแต่ก็ไม่ได้ราคา ต่อมาปี พ.ศ. 2508 มีการตั้งโรงงานยาสูบของบริษัทเทเวศร์ที่บ้านศรีราม ชาวบ้านหันมาปลูกยาสูบ เพราะโรงงานต้องการใบยาสูบจำนวนมาก ชาวบ้านได้รับการส่งเสริมให้ปลูกยาสูบ โดยได้รับกล้าพันธุ์ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาก่อน แล้วจึงหักคืนเมื่อได้ผลผลิต ซึ่งตอนนั้นราคาผลผลิตตกอยู่ที่ กิโลกรัมละ 1.20 บาท ถือว่าเป็นราคาที่ดีมาก แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มขยายพื้นที่เพิ่มการเพาะปลูกกันมากขึ้น ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำลงเช่นกันอีก ทั้งต้นทุนเรื่องปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมีราคาที่สูงขึ้น ชาวบ้านจึงเริ่มเป็นหนี้ และหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นแทน เช่น ถั่วเหลือง แต่ปลูกไปก็ไม่ได้ผลผลิตดี ขาดทุนไม่คุ้มกับค่าปุ๋ยและสารเคมี เพิ่มขึ้นมากขึ้น แต่บางส่วนก็ยังคงเพาะปลูกต่อไป

ต่อมาปี พ.ศ. 2512 มีการตั้งสหกรณ์การเกษตรสันทรายขึ้นมา เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งเงินทุนมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็เป็นหนี้เพิ่มมากขึ้น จากการกู้เงินนำมาลงทุนทำการเกษตร ในขณะที่หนี้เดิมที่มีอยู่ยังไม่หมดไป ปัญหาหนี้สินของชาวบ้านจึงเริ่มสะสมเรื่อยมา ช่วงปี พ.ศ. 2516 มีเทคโนโลยีใหม่อย่างรถไถนาเข้ามาเพื่อช่วยทุ่นแรงเกษตรกร ชาวบ้านจึงกู้เงินมาซื้อรถไถนา เพื่อเป็นความหวังใหม่ในการเพาะปลูก แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อหนี้เพิ่มขึ้นมาอีก ต่อมาปี พ.ศ. 2526 ชาวบ้านหันมาปลูกกะหล่ำเป็นพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการเพาะปลูกที่ต้องใช้สารเคมีจำนวนมาก ในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำ ประกอบกับประสบภาวะภัยแล้ง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปี พ.ศ. 2510 ที่มีการ

สัมปทานป่า เมื่อผลผลิตราคาตกต่ำ น้ำไม่เพียงพอ ยิ่งทำเกษตรยิ่งเป็นหนี้ ชาวบ้านบางส่วน จึงตัดสินใจปล่อยที่ทิ้งร้าง

ช่วงปี พ.ศ. 2527 - 2533 ที่ดินของชาวบ้านถูกนายทุนกว้านซื้อ เพื่อนำไปปั่นราคา เก่งกำไร ชาวบ้านบางส่วนตัดสินใจขาย เพราะภาวะความยากจนและเป็นหนี้ บางส่วนจำใจต้องขายในราคาถูก เพราะนายทุนกว้านซื้อปิดทางเข้าออกจนหมด เมื่อกินทั้งหมด ตกไปอยู่ในมือนายทุนแล้ว ก็ถูกนำไปจำนองกับสถาบันการเงินต่าง ๆ จนช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 ที่ดินทั้งหมดที่ถูกจำนองกับธนาคาร ถูกปล่อยทิ้งกลายเป็นหนี้เสีย ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านจำนวนมากขาดแคลนที่ดินทำกิน และได้มีการเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินเรื่อยมา แต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไข

เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงบริบททางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชุมชนบ้านโป่งเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศที่กำหนดโดยรัฐ ส่งผลให้ภาคเกษตรกรรมเกิดการแข่งขันกัน และเดือดร้อนจากราคาผลผลิตตกต่ำ นำไปสู่การกู้หนี้ยืมสิน เป็นหนี้พอกพูน ท้ายที่สุดคือการสูญเสียที่ดิน กลายเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง ขาดความมั่นคงในชีวิต เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ กลุ่มแรงงานเหล่านี้ก็ถูกผลักดันคืนถิ่น แต่ก็ต้องมาประสบกับภาวะไร้ที่ดินทำกิน

• การคัดค้านสัมปทานการดูดทราย

ในขณะที่ชาวบ้านที่ประสบภาวะขาดแคลนที่ดินทำกิน และปัญหาในลักษณะเดียวกัน ได้เริ่มรวมกลุ่มกันเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่ดิน ในขณะที่นั่นเองชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาต่อสู้ เรียกร้องความเป็นธรรมจากบริษัทเอกชน ที่ได้รับสัมปทานการดูดทรายจากลำน้ำปิง ซึ่งชาวบ้านได้รับผลกระทบจากที่ดินริมตลิ่งกัดเซาะ พังทลายและทรุดตัว ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำปิง และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากพื้นที่เกษตรกรรมน้ำปิง ออกมาร่วมกันคัดค้านการต่อสัมปทานดูดทราย จนกระทั่งได้รับชัยชนะ เพราะผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการสั่งให้ปิดท่าทรายในเวลาต่อมา

ชัยชนะในการเคลื่อนไหวของชุมชนในคราวนั้น ปลุกพลังให้ชาวบ้านที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ และไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม มีกำลังใจที่จะต่อสู้ต่อไปในประเด็นเรื่องที่ดิน โดยชัยชนะในครั้งนั้นได้สร้างกระบวนการความชอบธรรมของชุมชนเพื่อต่อสู้กับภัยความไม่เป็นธรรมทางสังคม

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการปฏิรูปที่ดิน v v v v

• ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล

การพัฒนาที่มุ่งเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเฉพาะในชนบทที่เกษตรกรเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากแนวทางการพัฒนามากที่สุด เมื่อกลไกตลาดเข้ามาสู่ชุมชน ทำให้วิถีชีวิต รูปแบบการผลิตของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทั้งในเรื่องปุ๋ย สารเคมี และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีราคาแพง ทำให้ต้องพึ่งพาเงินทุนทั้งในและนอกระบบ โดยการนำที่ดินไปจำนอง แต่กลไกตลาดไม่ได้มีหลักประกัน เมื่อราคาพืชผลตกต่ำ เกษตรกรจึงประสบภาวะขาดทุนและมีหนี้สิน ในขณะที่ที่ดินมีราคาสูงขึ้น ทำให้เกษตรกรมีแรงจูงใจอยากขายที่ดิน เพื่อหวังนำเงินมาใช้หนี้ ส่งผลให้ที่ดินหลุดมือไป

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลง จากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ได้เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านที่ประสบปัญหาที่ทำกินไม่เพียงพอ หรือไม่มีที่ดินทำกิน เริ่มกลับมา

ตระหนักถึงความไม่เท่าเทียม และความไม่เป็นธรรม ของการครอบครองทรัพยากรที่ดิน ในชุมชน ที่กระจุกตัวในมือของนายทุน ซึ่งทำให้พวกเขาไม่สามารถใช้ที่ดินเป็นทุนสำหรับการดำรงชีวิตได้

การจัดการพื้นที่โฉนดชุมชน ✓✓✓✓

วิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการจัดการที่ดินหลังจากเข้าบุกเบิกที่ดิน คือการใช้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ในการจัดสรรที่ดินให้แก่สมาชิก แต่สิทธิในการจัดการที่ดินโดยรวมยังเป็นของชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการป้องกันไม่ให้ที่ดินหลุดมือ ไปอยู่ในมือของบุคคลภายนอกหรือนายทุน การจัดการในรูปแบบกรรมสิทธิ์ร่วม หรือหน้าหมู่บ้าน เป็นประเด็นดั้งเดิม ที่มีมาตั้งแต่ในอดีตของชุมชนชาวล้านนา และมีความสอดคล้องกับหลักสิทธิชุมชนที่กฎหมายรัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองสิทธิไว้ ดังนั้นระบบการจัดการที่ดินที่ชาวบ้านนำมาใช้จัดการที่ดินโดยชุมชน จึงเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการจัดการทรัพยากรภายใต้บริบทสังคมและเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ เพื่อเรียกร้องสิทธิและความชอบธรรมในการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

หลักการสำคัญของโฉนดชุมชนคือ

- สมาชิกทุกคนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินทุกแปลงร่วมกัน แต่สิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นของสมาชิกแต่ละคน ตามขอบเขตที่ระบุในแผนที่และโฉนดชุมชน
- แปลงที่ดินเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานได้
- ห้ามขายที่ดินแก่คนภายนอกชุมชนโดยเด็ดขาด
- สมาชิกทุกคนต้องใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างต่อเนื่อง ไม่ปล่อยให้ทิ้งร้างว่างเปล่าเกิน 2 ปี
- สามารถเปลี่ยนมือที่ดินให้แก่คนในกลุ่มได้โดยต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการ

ในการบริหารจัดการพื้นที่โฉนดชุมชน มีการจัดตั้งกลไกคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ดูแลงานและกิจกรรมของกลุ่ม ได้แก่ คณะกรรมการที่ดิน คณะกรรมการดูแลเรื่องน้ำ สำหรับการเกษตร คณะกรรมการดูแลงบประมาณไฟฟ้า คณะกรรมการดูแลกองทุนธนาคารที่ดิน และคณะกรรมการออมทรัพย์

กฎระเบียบการจัดการพื้นที่โฉนดชุมชน ✓✓✓✓

กฎระเบียบเกิดขึ้นจากข้อตกลงร่วมกันของกลุ่ม เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและเท่าเทียมในการจัดการและใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่เริ่มแรกที่เข้าปฏิรูปที่ดิน โดยมีการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบไปบ้างตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

1. สมาชิกต้องใช้ประโยชน์ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรอย่างจริงจัง ห้ามปล่อยทิ้งร้างว่างเปล่า

2. หากสมาชิกรายใดมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนมือที่ดิน ต้องแจ้งให้คณะกรรมการที่ดินฯ ทราบเพื่อนำเข้าสู่การพิจารณาของสมาชิก และห้ามขายที่ดินให้คนนอกกลุ่มโดยเด็ดขาด

3. หากมีการเปลี่ยนมือที่ดิน จะหักส่วนแบ่งรายได้เข้ากองกลาง และสมทบกองทุนธนาคารที่ดินตามอัตราที่กำหนดร่วมกัน เพื่อนำเงินไปใช้ในกิจกรรมการจัดการที่ดิน ปัจจุบันราคาที่ดินกำหนดตายตัวแปลงละ 30,000 บาท เจ้าของที่ดินได้ 10,000 บาท เข้ากองกลางของกลุ่ม 4,000 บาท และสมทบเข้ากองทุนธนาคารที่ดินจำนวน 16,000 บาท

4. สมาชิกต้องให้ความร่วมมือกับกลุ่ม เช่น ร่วมประชุม ร่วมระดมเงิน การติดตามแก้ไขปัญหาช่วยเหลือผู้ถูกจับกุมดำเนินคดี ฯลฯ กรณีที่มีการเปลี่ยนมือที่ดินเจ้าของแปลงที่ดินคนเดิมหรือผู้ซื้อที่ดินคนใหม่ จะต้องตกลงให้ผู้รับผิดชอบร่วมมือกับกลุ่มต่อไป

5. ผู้ละเมิดข้อตกลงจะถูกยึดที่ดินคืนสู่ชุมชน ไม่อนุญาตให้ทำกินในที่ดินผืนนั้นอีกต่อไป และคณะกรรมการอาจจัดสรรให้ผู้อื่นเข้าใช้ต่อไป

พื้นที่แปลงปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง ปัจจุบันมีเนื้อทั้งหมด 458.29 ไร่ (0.73 ตารางกิโลเมตร) โดยมีการจัดสรรการใช้ประโยชน์ในที่ดินของสมาชิกกลุ่มฯ ดังตารางต่อไปนี้

ประเภทการใช้ที่ดิน	ลักษณะการใช้ประโยชน์	พื้นที่ (ตร.กม)	พื้นที่ (ไร่)
1. แปลงสำหรับการทำเกษตร	<ul style="list-style-type: none"> ปลูกผักสวนครัวเช่น พริก มะเขือ ถั่ว พักทอง ผักพื้นบ้าน พืชผักตามฤดูกาล ปลูกชะเอม ปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง/ลำไย/ส้ม/กล้วย ปลูกสัตว์ เช่น เลี้ยงหมู/ไก่/ปลา 	0.44	277.38
2. แปลงที่อยู่อาศัย	<ul style="list-style-type: none"> ปลูกบ้าน โรงเรียนเลี้ยงไก่ 	0.22	138.64
3. แปลงที่สาธารณะ	<ul style="list-style-type: none"> เรือนรับรอง แปลงรวม ศาลาประชุม ร้านค้าชุมชน ถนน 	0.07	42.27
รวม		0.73	458.29

กองทุนธนาคารที่ดินชุมชน ✓✓✓✓

กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง นอกจากจะมีโฉนดชุมชน และกฎระเบียบ เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการที่ดินแล้ว ยังมีการจัดตั้งกองทุนธนาคารที่ดิน เพื่อเป็น กลไกในการควบคุมการเปลี่ยนมือที่ดิน โดยใช้ทุนเริ่มต้นจากการออมทรัพย์ร่วมกันในกลุ่ม โดยการทอดผ้าป่า ค่าปรับและค่าธรรมเนียมในการเปลี่ยนมือที่ดิน

ความสำคัญของกองทุนธนาคารที่ดินในระดับชุมชน

- เป็นกลไกสำหรับการควบคุมการเปลี่ยนมือที่ดิน จากสมาชิกที่ต้องการเปลี่ยนมือ เพื่อป้องกันมิให้สมาชิกขายที่ดินให้แก่บุคคลภายนอก หรือผู้ที่มีที่ดินทำกินอยู่แล้ว
 - เป็นแหล่งเงินทุนให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิก เพื่อการลงทุนทำการผลิตในแปลง ที่ดิน
 - เป็นกองทุนสวัสดิการ โดยสามารถนำดอกผลที่ได้จากการบริหารจัดการของ ธนาคารที่ดิน มาจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกและชุมชน เช่น การสมทบงานฌาปนกิจศพ งานกิจกรรมส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น
 - เป็นกองทุนสำหรับการขับเคลื่อนกิจกรรม ร่วมกับเครือข่ายผู้ประสบปัญหา ที่ดินอื่น ๆ ในการยื่นข้อเสนอแนวทางการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน รวมถึงการผลักดันข้อเสนอไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย และกฎหมาย
- นอกจากจะนำเงินจากกองทุนช่วยเหลือสมาชิกและกิจกรรมของกลุ่มแล้ว ยังมี เป้าหมายในอนาคตเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนตั้งต้น สำหรับซื้อที่ดินจากผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน สถาบันการเงินหรือจากการขายทอดตลาดที่ดิน NPL

กิจกรรมกลุ่มและความร่วมมือกับเครือข่าย ✓✓✓✓

กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน สนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเอง เพื่อรักษาที่ดินให้สามารถหาเลี้ยงครอบครัว และตกทอดสู่ลูกหลานให้เกิดความยั่งยืนต่อไป กระบวนการพึ่งพาตนเองของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งจึงมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การทำเกษตรอินทรีย์ กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรรวม ยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในเรื่องการดูแลดิน ลดการใช้สารเคมีทุกชนิด ส่งเสริมให้

สมาชิกนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาใช้ มีกิจกรรมการทำปุ๋ยชีวภาพ และแกลบเผา เป็นต้น มีการเก็บรักษา และสืบทอดเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านโดยใช้ภูมิปัญญาของคนในชุมชน ร่วมกัน ขายพันธุ์และปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก

2. กิจกรรมใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วยกิจกรรมเลี้ยงเจ้าที่ ทุกวันที่ 11 มีนาคม ของทุกปี ซึ่งถือเป็นวันแรกที่ชาวบ้านบุกเข้าไปแผ้วถางที่ทำกินวันแรก ซึ่งเรียกกันว่าวันจอบแรกเสียมแรก เพื่อเป็นการแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่ เจ้าทางที่คอยปกป้องรักษาดูแลชาวบ้านที่เข้ามาอยู่อาศัย ใช้ประโยชน์ทำกินในผืนดินนี้ ซึ่งจะมีการเลี้ยงอาหารคาวหวาน ผลไม้ตามประเพณีดั้งเดิมของชาวเหนือ หลังจากถวาย อาหารเลี้ยงเจ้าที่แล้ว ชาวบ้านก็จะทานอาหารร่วมกัน เป็นการสร้างความสามัคคีปรองดอง สืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น

กิจกรรมดำหัวเจ้าปงทิพย์มีขึ้นทุกวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี หลังจากมีการรดน้ำ ดำหัวผู้ใหญ่ตามประเพณีสงกรานต์ของภาคเหนือแล้ว ชาวบ้านจะเตรียมข้าวของเครื่องใช้ เพื่อไปดำหัวปงเจ้าทิพย์ตามตำนานความเชื่อมาตั้งแต่โบราณว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของ ชุมชนบ้านโป่ง ที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน

ส่วนความร่วมมือกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ กลุ่มปฏิรูปที่ดินชุมชน บ้านโป่ง มีการเคลื่อนไหวชุมนุมร่วมกับเครือข่ายฯ ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานราชการเพื่อ ขอให้มีการแก้ไขปัญหา จัดวงเสวนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตลอดจนหาแนวทางแก้ไข ปัญหา ร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ในเครือข่าย วางแผน วิเคราะห์นโยบายและยุทธศาสตร์ร่วมกันกับเครือข่าย ทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ และศึกษาดูงานเพื่อให้เห็น กระบวนการ หรือวิธีการทำงานของแต่ละพื้นที่ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อนำมา ปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานโฉนดชุมชน √ √ √ √

• ปัญหาความเข้าใจและมุมมองเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน

การเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องในลักษณะใดก็ตาม มักจะถูกตั้งคำถามจากสังคม และถูกมองในแง่ลบ ดังนั้นการต่อสู้เรื่องสิทธิที่ดินทำกิน จึงถูกตราหน้าทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐ และสังคมภายนอกว่า เป็นผู้บุกรุกเข้าไปในที่ดินของผู้อื่น สร้างปัญหาความเดือดร้อนแก่สังคม ซึ่งมุมมองเหล่านี้ถือว่าเป็นอคติ ก่อให้เกิดความไม่ชอบธรรม ในกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และการเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินของกลุ่มปฏิรูป

• ปัญหาคติความของชาวบ้าน

ตั้งแต่กลุ่มปฏิรูปที่ดินเข้ามาทำประโยชน์ในที่ดิน มีชาวบ้านถูกจับกุมดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกที่ดินเอกชน จำนวน 17 ราย ปัจจุบันเหลือคดีที่ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการอีก 3 คดี

• ปัญหาการดำเนินการที่ล่าช้าของภาครัฐ

การดำเนินการของรัฐในเรื่องการจดทะเบียนเป็นกลุ่มองค์กรการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลรองรับการขอพิจารณาเรื่องโฉนดชุมชน มีความล่าช้า ทั้งที่พื้นที่มีการประกาศให้เป็นพื้นที่นำร่องเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชนไปแล้ว

• ปัญหาสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมไม่สม่ำเสมอ

เนื่องจากการดำเนินการของกลุ่มปฏิรูปที่ดิน ต้องมีกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการประชุมประจำเดือน ที่สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วม และมีกิจกรรมเคลื่อนไหวร่วมกับเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นการชุมนุม หรือการรณรงค์ในรูปแบบต่าง ๆ การยื่นหนังสือเรียกร้องกับหน่วยงานราชการ หรือแม้กระทั่งการไปให้กำลังใจกับพี่น้องต่างชุมชน ที่ได้รับความเดือดร้อนในประเด็นปัญหาเดียวกัน ทำให้สมาชิกบางคนที่มีภารกิจส่วนตัว หรือคนที่เหนื่อยล้าจากการทำงาน ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ ทำให้ติดตามสถานการณ์ปัญหาไม่ทัน

ข้อเสนอการสนับสนุนโฉนดชุมชนระดับพื้นที่ ✓✓✓✓

ความเข้มแข็งของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง เกิดจากความเข้มแข็งของตัวบุคคลที่เป็นผู้นำและกรรมการของชุมชน จึงทำให้สมาชิกทุกคนเข้าใจหัวใจของการจัดการพื้นที่ในรูปแบบโฉนดชุมชน รวมทั้งเป้าหมายทิศทางของการเคลื่อนไหว เพื่อให้รัฐบาลเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินให้เกิดความเป็นธรรมและยั่งยืนตามที่ได้มีการอนุมัติไปในรัฐบาลชุดที่แล้ว ซึ่งในจุดนี้เองชุมชนยังขาดการสื่อสาร เพื่อทำความเข้าใจกับสังคมภายนอกที่ยังมีมุมมองที่ไม่ดีและอคติต่อแนวคิดโฉนดชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงควรยกระดับทำความเข้าใจกับชุมชนข้างเคียง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และสังคมวงกว้างให้เข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินของกลุ่มให้มากขึ้น เพื่อให้ชุมชนข้างเคียง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และคนในสังคมวงกว้าง เกิดความเข้าใจและให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มปฏิรูปที่ดิน

ข้อเสนอการสนับสนุนโฉนดชุมชนระดับนโยบาย ✓✓✓✓

- ชุมชนที่ผ่านการพิจารณาเห็นชอบ ของคณะกรรมการประสานงานจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) แล้ว รัฐบาลควรส่งการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการส่งมอบพื้นที่ให้แก่ชุมชน เพื่อนำไปบริหารจัดการภายใต้หลักการโฉนดชุมชนตามมติคณะกรรมการปจช. โดยให้ชุมชนที่ผ่านการรับรองจาก ปจช. แล้ว มีสถานะเป็นนิติบุคคล สามารถทำนิติกรรมได้

- ควรมีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีในข้อที่เป็นอุปสรรค และข้อจำกัดในการดำเนินงานโฉนดชุมชนฯ ควบคู่ไปกับการพัฒนาระดับระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีให้เป็นพระราชบัญญัติโฉนดชุมชน ในระหว่างที่พระราชบัญญัติยังไม่มีผลบังคับใช้ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งรัดดำเนินการแก้ไขปรับปรุง กฎระเบียบ หรือแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานโฉนดชุมชน ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553

- ควรเร่งรัดการออกกฎหมายภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน และเร่งรัดจัดตั้งธนาคารที่ดิน ตามที่รัฐบาลได้มีนโยบายประกาศไว้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

ห้วยหินลาดใน ชุมชนปกากะถอที่ต่อสู้เพื่อรักษาวิถีไร่หมุนเวียน

บ้านห้วยหินลาดใน เรียกตามลักษณะของลำห้วยที่เป็นหินลาดลงตามห้วย เป็นชนเผ่าปกากะถอ ไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่แน่นอนว่าได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อไหร่ แต่จากการสอบถามผู้อาวุโสที่สุดในหมู่บ้าน ทราบว่าบ้านห้วยหินลาดใน มีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี จากหลักฐานคำบอกเล่าสืบต่อกันมา คือ มีผู้นำหมู่บ้านมาแล้ว 2 คน บรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชน คือ นายสุกา ปะปะ ซึ่งอพยพมาจาก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เมื่อครั้งยังหนุ่มได้เดินทางมาที่บ้านป่าแป๋ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ได้พบรักกับหญิงสาวชื่อนางนอ คือสาวปกากะถอ จนกระทั่งแต่งงาน มีบุตรด้วยกัน ต่อมาปี พ.ศ. 2432 ได้พาครอบครัวและญาติพี่น้องรวม 3 ครอบครัว เดินทางเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแม่ช้างข้าว (บ้านห้วยทรายขาว) อ.เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และได้มีครอบครัวและสืบทอดลูกหลาน

ปี พ.ศ. 2463 ทางกรมเข้ามาจัดเก็บภาษีการทำไร่ ภาษีสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย พอปี พ.ศ. 2470 ประชากรได้เพิ่มขึ้นเป็น 30 ครัวเรือน ทำให้ที่ทำกินไม่เพียงพอ ชาวบ้านจึงได้มีการแยกย้ายครอบครัว ออกไปหาที่ทำกินใหม่ที่เป็นที่ราบทำนาได้ เช่น บ้านปูนน้อย บ้านห้วยไร่ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย บ้านออน อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ส่วนที่เหลือก็จะอาศัยหมุนเวียนทำมาหากิน ตามเทือกเขาที่ไม่ห่างจากที่เดิมมากนัก ผู้เฒ่าเล่าว่าบ้านแม่ช้างข้าว เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ผิดๆ ชาวบ้านกลัวผีจึงมาอยู่ที่ คีสาวิ มีความหมายว่าเป็นพื้นที่ไร่เหล่าเผาไม่ค่อยไหม้ แต่สัตว์ป่ารบกวนพืชผลที่ปลูกไว้ อาศัยอยู่ได้เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก็ย้ายไปอยู่หัวน้ำห้วยหินลาดและหอยผีท่า ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำนาของชาวบ้านห้วยหินลาดใน

ปี พ.ศ. 2486 ได้ย้ายไปอยู่ที่ ห้วยแห้ง ปกากะถอ เรียกว่า ที่โก๊ะลลชี่ มีความหมายว่า น้ำห้วยแห้ง อยู่ได้ประมาณ 5 ปี จึงพากันย้ายหมู่บ้าน เพราะสาเหตุเนื่องมาจากมีน้ำไม่เพียงพอ และในช่วงนั้นมี 2 ครอบครัว ได้อพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยหม้อ (ปัจจุบันเป็นที่ทำกินบ้านหินลาดนอก) อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ส่วนใหญ่ก็จะเคลื่อนย้ายไม่ไกลจากเดิม

ปี พ.ศ. 2490 ได้โยกย้ายไปอยู่ที่ฝายผี ชาวปกากะถอ เรียกว่า มือคาคอที่มีความหมายว่า ฝายกั้นน้ำที่เกิดตามธรรมชาติ อยู่ได้เพียง 1 ปี ชาวบ้านก็พากันย้ายหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าพื้นที่บริเวณนี้มีผีแรง ทำให้เกิดการเจ็บป่วย จึงย้ายไปอยู่ที่ เกอส์แฮ มีความหมายที่เป็นพื้นที่ที่มีลมพัดแรงทั้งกลางวันและกลางคืน

ปี พ.ศ. 2495 โยกย้ายหมู่บ้านมาอยู่บริเวณ เซวาเต้ มีความหมายที่เป็นพื้นที่ป่าไม้ก่อขาว บนเนินเขาใกล้แหล่งน้ำ

ปี พ.ศ. 2503 ย้ายมาอยู่ที่ โซซูโก๊ะ มีความหมายถึง ที่เป็นพื้นที่ ป่าไม้สนดำ สัตว์ป่า เช่น แรด ซอบอาศัยอยู่บริเวณนั้น

ปี พ.ศ. 2507 ย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านห้วยหินลาดใน จนถึงปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2511 - 2512 มีการแยกครอบครัว บางส่วนไปอยู่ห้วยหินลาดนอก เพราะสะดวกในการทำนา บางส่วนก็ตามไปอยู่กับพี่น้องบ้านท่าซี้เหล็ก เพื่อหาที่ทำนา

ปี พ.ศ. 2543 ได้มีการรวบรวมหมู่บ้าน ห้วยหินลาดนอก, ห้วยหินลาดใน, ผาเยื้อง, ห้วยทรายขาว ประกาศเป็นหมู่บ้านทางการ ห้วยหินลาดในเป็นหมู่บ้านหลัก เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2543 ปัจจุบันมีนายชัยประเสริฐ โภคะ ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน

พื้นที่ตั้งชุมชนห้วยหินลาดใน V V V V

ปัจจุบันชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน ตั้งอยู่ในหุบเขาอยู่ในเขตป่าธรรมชาติ (เป็นป่าสงวนแห่งชาติแม่ปุน,โปงເມ່ນ) ที่คงสภาพอุดมสมบูรณ์สูง มีระดับความสูงจากน้ำทะเล 800 - 900 เมตร อาณาเขตของหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณหุบเขา มีน้ำห้วยหินลาดไหลผ่านหมู่บ้าน และตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งประกาศเมื่อปี พ.ศ. 2517 ชาวบ้านทุกคนครอบครัวก่อสร้างบ้านด้วยไม้แบบถาวร พื้นที่ทำกินมีความลาดชันประมาณ 35 - 40 องศาขึ้นไป วิถีชีวิตโดยทั่วไป มีการพึ่งพิงกับป่าที่เป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร มีระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีความหลากหลาย มีทั้งระบบการทำงาน ทำสวนในลักษณะวนเกษตร และการทำไร่หมุนเวียน ที่ยังมีการหมุนเวียน 7 - 10 ปี ต่อบรอบ การเลี้ยงสัตว์ยังคงเลี้ยงไว้เพื่อการบริโภค และใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น ไก่ เป็ด หมู ปัจจุบันมีประชากรในชุมชนจำนวน 24 หลังคาเรือน 105 คน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ สัญชาติไทย

วิถีการดำรงชีวิต ศาสนาและวัฒนธรรม V V V V

ชาวปกากะญอยึดหลักปรัชญาพื้นฐาน 3 สิ่ง

ประการแรก ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนกับคน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้านที่ต้องพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตลอดเวลา

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม เพื่อนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์กับการดำรงชีวิตตนเอง

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดลอมที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีคุณและโทษกับมนุษย์ เพื่อให้รู้จักยำเกรง และให้ความเคารพกับสิ่งที่เรียกว่าการทำดีและทำชั่ว

ชาวบ้านนับถือผีเจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผสมผสานกับการนับถือศาสนาพุทธ ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีป่า ผีน้ำ ผีไร่ และการผูกข้อมือสุนัข และยังคง

วัฒนธรรมความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมไว้ เช่น การทอผ้าและย้อมไหมใส่เอง และดำข้าวกินเอง มีวิถีชีวิตที่มีการพึ่งพาภายนอกน้อย

ชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติค่อนข้างสูง ทุกคนครอบครัวจะมีสายสัมพันธ์เกี่ยวข้งกันหมด ตระกูลหลัก ๆ ในชุมชนมีอยู่ 4 ตระกูล ได้แก่ ศิริ, โฟคะ, ปะปะ และแอดู ลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมภายในหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือร่วมแรงร่วมใจกันในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น การเอามื้อเอารัน การลงแขก และงานส่วนรวมของชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า และงานที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

ปัจจุบันชุมชนมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนมากขึ้น ทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การรักษาพยาบาล และการค้าขาย ฯลฯ โดยคนในชุมชนยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีเอาไว้ และสามารถนำความรู้จากภายนอกมาปรับใช้ได้เหมาะสม

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน √ √ √ √

ชุมชนมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 10,221 ไร่ แบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ประเภทคือ พื้นที่ป่าชุมชนและป่านุรักษ์ เนื้อที่ประมาณ 5,889 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยการเอาไม้มาสร้างบ้าน ซ่อมแซมบ้านเรือน หาอาหาร สมุนไพร และล่าสัตว์ ส่วนพื้นที่ทำกิน มีเนื้อที่ประมาณ 1,632 ไร่

วิถีชีวิตปกาเกอญอมีการจัดสรรพื้นที่เป็นสัดส่วน และมีวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียน ที่มีวิถีคิด และปรัชญาอยู่เบื้องหลังมากมาย ชุมชนมีการจัดแบ่งพื้นที่เป็น 5 ลักษณะ

- **พื้นที่หมู่บ้าน** เป็นเขตพื้นที่ตั้งของหมู่บ้าน อันเป็นที่อยู่อาศัย ที่ปรุงอาหาร ที่พูดคุยสนทนา ที่พักผ่อน และที่หลับที่นอน มีขอบเขตตามขนาดของชุมชน ภายในพื้นที่หมู่บ้านจะมีการตัดต้นไม้ออกไปบ้าง เพื่อให้โล่งพอที่จะสร้างบ้านและจัดตั้งเป็นชุมชนได้ อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้นจะมีการปลูกต้นไม้ใช้สอย หรือไม้ผลเพื่อการบริโภคทดแทน เพื่อให้พื้นที่หมู่บ้านแลดูเขียวชอุ่มและร่มรื่นอยู่เสมอ เช่น ไม้ไผ่ มะม่วง ขนุน

เหตุผลของการจัดการพื้นที่หมู่บ้านให้มีลักษณะเช่นนี้ เพราะถือเป็นวิถีคิดและอุดมคติของชุมชนปกาเกอญอทั่วไป หากหมู่บ้านใดไม่สามารถบรรลุตามอุดมคตินี้ได้ ก็จะมีการกล่าวตำหนิบรรดาผู้ปกครองดูแลหมู่บ้านว่า ไม่สามารถทำให้หมู่บ้านร่มรื่นร่มเย็นได้ และกลายเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ได้

- **พื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน** พื้นที่ป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านจะมีการเก็บไว้ เป็นป่าต้องห้ามทางความเชื่อ เพราะพื้นที่ป่าแห่งนี้จะเก็บไว้สำหรับทำพิธีกรรมทางความเชื่อต่าง ๆ เช่น การบัตร์งควาญ การเรียกขวัญ การสะเดาะเคราะห์ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่ง ที่ได้รับความเคารพยำเกรงเป็นอย่างมาก

- **พื้นที่นา** เลยจากพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน จะเป็นพื้นที่ราบลุ่มตามลำห้วยสายหลัก ๆ ของหมู่บ้าน ซึ่งสามารถทน้ำเข้าไปได้ พื้นที่เหล่านี้จะมีการบุกเบิกเป็นที่นา

- **พื้นที่สวนหัวไร่ปลายนา** เป็นบริเวณที่อยู่สูงถัดจากระดับนาขึ้นไปเล็กน้อย ที่น้ำไม่สามารถเข้าไปได้ จัดให้เป็นพื้นที่ทำสวน โดยมากจะมีการปลูกไม้ผล เช่น กัลลวย มะละกอบ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พืชผักสวนครัวบางชนิดก็ปลูกในที่นี้ด้วยเช่นกัน เช่น พริก มะเขือ มัน เป็นต้น ถือเป็นสวนครัวแห่งที่สองนอกจากสวนครัวที่บ้าน ใช้ประโยชน์ในการเก็บพืชผักผลไม้เวลามาทำงานและอาศัยอยู่ในนา

• **พื้นที่ไร่มนเวียน** คือพื้นที่ป่าสำหรับทำกิน ในรูปแบบไร่มนเวียนโดยเฉพาะ ถือเป็นพื้นที่เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ สำหรับการพึ่งตนเองที่สำคัญของชุมชน เป็นแหล่งผลิตอาหารทั้งข้าวและพืชผักนา ๆ ชนิด เป็นพื้นที่ที่ถูกปล่อยให้พักฟื้นตั้งแต่ 6 - 10 ปีขึ้นไป หรือที่เรียกว่า “ไร่เหล่า” เมื่ออายุพักฟื้นเวียนมาถึง พื้นที่เหล่านี้จะถูกแผ้วถางหมุนเวียนทำเป็นไร่ต่อไป

รอบของไร่มนเวียน

กระบวนการทำไร่มนเวียน จะมีการปล่อยให้ดินให้พักฟื้นในระยะเวลาหนึ่ง จนธรรมชาติฟื้นคืนสภาพดั้งเดิม จะมีการกลับเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นอีกครั้ง ซึ่งถือว่าเป็นการใช้ที่ดินให้เกิดสมดุล และความยั่งยืนของระบบนิเวศ และความมั่นคงของมนุษย์มากที่สุด ประกอบไปด้วย

1. ไร่ปีที่ทำกิน ไร่เหล่าที่ถูกปล่อยให้พักฟื้นได้อายุที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์แล้วจึงกลับมาถางไร่ เข้าทำประโยชน์อีกครั้ง จะตกอยู่ในช่วง 6 - 10 ปี

2. ไร่เหล่าพักฟื้น 1 ปี คือไร่เหล่าที่ถูกปล่อยให้พักฟื้น 1 ปี ซึ่งไร่เหล่าปีนี้หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จยังมีพืชอีกหลายชนิด ให้สามารถเก็บกินได้อีกมากมาย เช่น เผือก มัน กะเพรา พริกเขียว เป็นต้น ในระยะนี้จะมีการเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตต่าง ๆ เหล่านี้ไว้บริโภคยามแล้ง

3. ไร่เหล่าพักฟื้น 2 ปี หรือไร่เหล่าขาว ที่เรียกเช่นนี้เพราะว่า ในระยะนี้จะมีต้นหนาดหรือต้นสาบเสือขึ้นเต็ม และจะออกดอกสีขาวให้เห็นเต็มไปหมด ซึ่งคำเรียกชื่อนี้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพอย่างชัดเจน ไร่เหล่าปีนี้ยังมีพืชอีกหลายชนิดที่สามารถเก็บกินได้ เช่น พริก มะเขือ พร้อมกับมีสัตว์ป่าขนาดเล็กเข้ามาอาศัยและหากินพืชผักที่ยังเหลืออยู่ในไร่ เช่น นกกระทา นกกระจาบ และหนู

4. ไร่เหล่าพักฟื้น 3 ปี หรือไร่เหล่าอ่อน ที่เรียกเช่นนี้เพราะว่าในช่วงนี้ จะมีต้นไผ่ที่กำลังแตกหน่ออ่อนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จะไม่มีต้นหนาดหรือต้นสาบเสือให้เห็นอีก เพราะยอดไม้ไผ่ได้ขึ้นมาแทนที่ ไร่เหล่าในระยะนี้ยังมีพืชที่สามารถเก็บกินในไร่ได้อีก เช่น มะละกอ กัลฉ่ำ และมีสัตว์ป่าบางชนิดเข้ามาพักอาศัยและหากิน เช่น หมูป่า เก้ง เป็นต้น ในช่วงนี้เองที่ไร่เหล่าอ่อนนี้ได้กลายเป็นสถานที่ขยายพันธุ์สัตว์ป่าอย่างดี เป็นสถานที่เพื่อความอยู่รอดของสัตว์ทั้งหลาย

5. ไร่เหล่าพักฟื้น 5 ปี หรือไร่เหล่าหนุ่ม ที่เรียกเช่นนี้เพราะว่าในช่วงนี้ หลังจากมีการทิ้งระยะพักฟื้นไปนาน ขนาดของต้นไผ่ก็จะเท่าต้นแขน ต้นขา เปรียบได้กับคนวัยหนุ่มสาวที่กำลังเจริญเติบโต ต้นไผ่หลายชนิดออกดอก ออกผล ให้เก็บกินได้แล้ว อีกทั้ง

ต้นหญ้าชนิดต่าง ๆ ได้เน่าเปื่อยผุพังกลายเป็นดินหมดแล้ว จะเห็นว่าไร่เหล่าช่วงนี้ดินจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก

6. ไร่เหล่าพักฟื้น 6 ปี หรือไร่เหล่าแก่ คือไร่เหล่าที่ถูกทิ้งไว้จนครบ 6 ปี กำลังจะเข้าสู่ปีที่ 7 ก็จะนำไร่เหล่าปีนี้กลับมาถางเพื่อใช้ทำประโยชน์อีกครั้ง ถือเป็นไร่เหล่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดเหมาะแก่การเพาะปลูก และจะได้ข้าวและพืชผักที่มีความอุดมสมบูรณ์

• **พื้นที่ป่าอนุรักษ์** พื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์เป็นการเฉพาะ โดยมากพื้นที่นี้จะเป็นป่าต้นน้ำลำธาร เป็นป่าดงดิบมีภูมิอากาศที่ชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ห้ามใช้ประโยชน์ในรูปแบบที่อยู่อาศัยและที่ทำกินโดยเด็ดขาด แต่อาจใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้บ้าง เช่น เก็บอาหารป่าที่เป็นพืชผักชนิดต่าง ๆ เป็นที่ล่าสัตว์ป่า เก็บสมุนไพร

รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของคนกับธรรมชาติ ที่รู้จักวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ในขณะเดียวกันก็ให้ความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ ปกป้องรักษาดูแลให้ทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เกิดความยั่งยืนต่อไป

พัฒนาการจัดการที่ดินชุมชนหินลาดใน

พัฒนาการประวัติศาสตร์การใช้ที่ดินของชุมชนหินลาดใน สามารถแบ่งออกเป็น ได้ 3 ช่วง คือ 1. ชุมชนจัดการทรัพยากรเอง โดยการตั้งถิ่นฐานและระบบการผลิต 2. สัมปทานป่าไม้ การขยายตัวของอำนาจทุน 3. การแย่งชิงทรัพยากร

ช่วงแรก ชุมชนจัดการทรัพยากรเอง

มีการก่อตั้งหลักปักฐานเป็นการถาวร โดยมีการสร้างบ้านและทำไร่หมุนเวียน เพื่อปลูกข้าวและพืชอื่นที่เป็นอาหาร บุกเบิกที่นาเพื่อทำนา แต่การทำนาได้ผลดีบ้างไม่ดีบ้าง การทำนาอย่างเดียวจึงมีข้าวไม่พอกิน ชาวบ้านจึงทำไร่หมุนเวียนเพื่อผลิตข้าวเพิ่มขึ้น แต่การทำไร่หมุนเวียนก็มีวิธีการพักดินทิ้งไว้ 6 - 10 ปี

การทำไร่่นั้นจะปลูกข้าวไร่ และปลูกพืชผักอื่น ๆ ด้วย เช่น แตง พริก มะเขือ ไร่ข้าวด้วย มีการปลูกฝ้ายเอาเส้นใยมาทอผ้า ไม่มีการค้าขาย เพราะการผลิตเป็นไปเพื่อยังชีพเป็นหลัก ฟังพาป่าเป็นหลัก แต่มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับหมู่บ้านอื่นบ้าง ในส่วนความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนั้น ชาวบ้านได้มีการจ่ายค่าแรงแทนเกณฑ์ในปี พ.ศ. 2463

ช่วงที่สอง การสัมปทานป่าไม้

การสัมปทานป่าไม้ ช่วง พ.ศ. 2529 - 2531 ถือว่าเป็นการเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมครั้งแรก ที่ส่งผลกระทบต่อครั้งสำคัญกับชาวบ้าน เนื่องจากมีการให้เอกชนสัมปทานป่าไม้ และการสร้างถนนมีการทำลายผืนป่าเป็นจำนวนมาก เป็นการทำลายขวัญกำลังใจ ความเชื่อมั่นของชาวบ้านที่ผูกพันไว้กับต้นไม้ ทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อรักษาผืนป่าไว้ โดยการเรียกร้องไม่ให้เกิดต้นไม้ในพื้นที่ชุมชน แต่การเรียกร้องก็ไม่เป็นผล จนในที่สุดรัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ไปในปี พ.ศ. 2530 แต่ผลกระทบและความเสียหายไม่อาจเรียกคืนได้ การคัดค้านสัมปทานป่าไม้ในครั้งนั้นเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันในอีกหลายพื้นที่ทั่วประเทศ เป็นกระแสการคัดค้าน ที่เกิดจากการต้องการรักษาป่าต้นน้ำ และหวงแหนป่าไม้ไว้ให้ลูกหลาน

ช่วงที่สาม การจัดการทรัพยากรร่วมกับรัฐ

การยกเลิกสัมปทานป่าไม้ไปในปี พ.ศ. 2530 เหตุการณ์ครั้งนั้น ทำให้ชาวบ้านมี

ความตื่นตัวต่อการต่อสู้ปกป้องผืนป่า ที่เป็นดังชีวิตและลมหายใจของชุมชน ในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศมีการขยายตัวและเจริญเติบโตมากขึ้น อีกด้านหนึ่งรัฐก็ดำเนินนโยบายยึดถือป่าทั้งหมดเป็นของรัฐ และไม่ยอมรับสิทธิประเพณีของชุมชนในการจัดการดูแลป่า มีการเข้มงวดกวดขันกับชุมชนที่อยู่ในเขตป่า และใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่า ซึ่งนโยบายดังกล่าว ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ

ในขณะเดียวกันชุมชนก็แสดงจุดยืน ขอร่วมจัดการทรัพยากรของชุมชนร่วมกับรัฐ เนื่องจากชุมชนมีความรู้การจัดการป่าไม้ที่สั่งสมจากบรรพบุรุษ ชุมชนหินลาดในสามารถพิสูจน์ให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เห็นว่า แนวทางการจัดการทรัพยากรป่า และการใช้ประโยชน์ของชุมชน เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนและสมดุลในระบบนิเวศได้ รวมทั้งการมีระเบียบ กฎเกณฑ์ วิถีปฏิบัติที่เคร่งครัดของคนในชุมชน ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นให้การยอมรับกฎระเบียบเหล่านั้น รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนทั้งโครงการป้องกันไฟป่า และร่วมกันทำแนวกันไฟ

กฎเกณฑ์และการจัดการที่ดิน

ชุมชนแบ่งพื้นที่ในชุมชนเป็นพื้นที่อยู่อาศัย 18 แปลง 23 ครอบครัวยุค จำนวน 12 ไร่ 0 งาน 18 ตารางวา พื้นที่ทำกิน สวนไม้ยืนต้น, นา, ไร่ถาวร จำนวน 794 ไร่ 0 งาน 82 ตารางวา และพื้นที่ไร่หมุนเวียน จำนวน 823 ไร่ 3 งาน 96 ตารางวา

ชุมชนมีกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ที่ดิน คือ

1. งดเว้นการใช้สารเคมีในไร่หมุนเวียน ในกรณีพื้นที่อื่น ๆ ให้หลีกเลี่ยงหรือใช้ในปริมาณที่เหมาะสมตามความจำเป็น ภายใต้การควบคุมและตรวจสอบของชุมชน
2. ห้ามไม่ให้ใช้รถไถหรือเครื่องจักรในการพลิกหน้าดินในพื้นที่ที่มีความลาดชัน
3. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและรูปแบบการผลิต ต้องผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมของหมู่บ้าน
4. การทำการเกษตรในระบบไร่หมุนเวียนและพื้นที่นา ให้เน้นการใช้พันธุ์พืชพื้นบ้านหรือพันธุ์พืชในท้องถิ่นเป็นหลักในการเพาะปลูก
5. พื้นที่ไร่เหล่าสามารถใช้ประโยชน์ได้เมื่อครบรอบการหมุนเวียน และใช้ได้เพียง 1 ปีต่อรอบ

6. ห้ามขยายพื้นที่ทำกินออกไปนอกขอบเขตพื้นที่ตามที่ได้สำรวจไว้ในแผนที่ 1:4000

7. ในการเผาไร่ทุกครั้ง สมาชิกในชุมชนต้องช่วยกันทำแนวกันไฟ และควบคุมดูแลไม่ให้ไฟลุกลามไปนอกพื้นที่

ชุมชนมีการจัดการระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินร่วม คือ

1. ให้มีการจัดการบริหารที่ดินทุกแปลงในรูปแบบกรรมสิทธิ์ร่วม ส่วนสิทธิการใช้ประโยชน์จะได้รับรองสิทธิภายใต้โฉนดชุมชน

2. กฎระเบียบการจัดการที่ดินแสดงเป็นลายลักษณ์อักษรที่สมาชิกเห็นร่วมกัน

3. ที่ดินสามารถตกทอดเป็นมรดกแก่ลูกหลานได้ โดยต้องแจ้งกับคณะกรรมการเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน

4. การเปลี่ยนมือหรือการขายสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ต้องผ่านกองทุนธนาคารที่ดินเท่านั้น และผู้ที่ได้รับมอบสิทธิจากชุมชนต้องเป็นสมาชิกในชุมชนเท่านั้น

5. ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเช่าหรือใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน

6. ให้แต่ละชุมชนมีคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบควบคุม และบริหารจัดการที่ดินให้เป็นไปตามกฎระเบียบและข้อตกลงของชุมชน

7. ให้มีการสำรวจข้อมูลรายแปลง และจัดทำขอบเขตที่ดินทำกินลงในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ 1:4000 และทำการปักหลักหมุดในพื้นที่เพื่อแสดงแนวเขตของที่ดินทำกิน

8. การแก้ไขกฎระเบียบให้กระทำได้โดยมติของคณะกรรมการเครือข่าย 3 ชุมชน

หลักการกองทุนธนาคารที่ดินชุมชน

1. เก็บออมเงินร่วมกันโดยคิดเป็นเงิน ไร่ละ 1 บาท ต่อเดือน เพื่อใช้จ่ายเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมภายในชุมชนและเป็นค่าประสานงาน ค่าเดินทาง ค่าอาหารของคนะทำงานในการติดตามนโยบาย

2. เก็บออมเงินร่วมกันในส่วนของบ้านหินลาดในและผาเยื้อง โดยคิดเป็นเงินคนละ 10 บาทต่อเดือน

3. เก็บออมเงินร่วมกันในส่วนของบ้านหินลาดนอก โดยคิดเป็นเงินครอบครัวละ 10 บาทต่อเดือน

4. ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาคีอื่น โดยใช้การประชุมร่วมกันในการจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งเข้ากองทุนธนาคารที่ดิน

5. ใช้เงินกองทุนธนาคารที่ดินจัดซื้อที่ดิน ที่สมาชิกต้องการขายและเปลี่ยนมือภายในชุมชนโดยผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการชุมชน

พื้นที่โฉนดชุมชนและเขตวัฒนธรรมพิเศษ ✓✓✓✓

ปัจจุบันชุมชนบ้านหินลาดโน้ ได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการประสานงาน เพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) ให้เป็นพื้นที่นาร่องโฉนดชุมชน และกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อรองรับสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินปฏิรูป

วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 คณะรัฐมนตรีมีมติให้ชุมชนบ้านหินลาดโน้ เป็นพื้นที่นาร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ และมีแผนที่จะดำเนินการเพิกถอนพื้นที่ ที่รัฐประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนซึ่งทับซ้อนกับที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชน อีกทั้งยังส่งเสริมและยอมรับระบบไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ที่เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน รวมทั้งจะผลักดันให้ระบบไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม รวมทั้งการสนับสนุนการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และการจัดการที่ดินของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม เช่น การออกโฉนดชุมชน

กิจกรรมองค์กรและความร่วมมือกับเครือข่าย ✓✓✓✓

- กิจกรรมการทำแนวกันไฟ เริ่มทำช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ของทุกปี
- มีการสร้างหอคอยเฝ้าระวังไฟป่า ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบล
- ออกสำรวจและตรวจป่า เพื่อสอดส่องดูแล และป้องกันการบุกรุกจากบุคคลภายนอก โดยให้ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านห้วยหินลาดโน้
- เคลื่อนไหวชุมชนร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานราชการเพื่อขอให้มีการแก้ไขปัญหา จัดวงเสวนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตลอดจนหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ในเครือข่าย วางแผน วิเคราะห์นโยบายและยุทธศาสตร์ร่วมกันกับเครือข่ายทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ และศึกษาดูงานเพื่อให้เห็นกระบวนการ หรือวิธีการทำงานของแต่ละพื้นที่ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง

ปัญหาอุปสรรคการดำเนินการโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

- **ปัญหาความเข้าใจและมุมมองเกี่ยวกับวิถีการผลิตไร่หมุนเวียน**
การผลิตแบบไร่หมุนเวียนมักจะถูกตั้งคำถามและถูกมองในแง่ลบ ว่าเป็นวิถีการผลิตแบบล้าหลัง ทำลายป่า ดังนั้นการต่อสู้เรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนหินลาดโน้ต้องต่อสู้กับมายาคติของสังคมภายนอกที่ตราหน้าว่า ชาวเขาเป็นผู้ทำลายป่า สร้างปัญหาความเดือดร้อนแก่สังคม รวมถึงการเหมารวมว่า โฉนดชุมชนเป็นการเอาพื้นที่ป่ามาเป็นของตนเอง
- **ปัญหาการระเบียบและหลักเกณฑ์ของรัฐที่ซับซ้อน**
กฎเกณฑ์ที่ยู่งยากของรัฐ ที่ระบุให้ชุมชนที่ต้องการเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนต้องจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อรองรับสิทธิการใช้ประโยชน์ เป็นปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการขอออกโฉนดชุมชน

ข้อเสนอการดำเนินการโฉนดชุมชนระดับพื้นที่ ✓✓✓✓

- ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากสมาชิกชุมชน ที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาสั่งสมความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่า ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและให้เกิดความยั่งยืน เป็นกระบวนการทางความคิดที่ตกทอดมาเฉพาะภายในชุมชนชาติพันธุ์เดียวกัน แต่คนภายนอกยังขาดการรับรู้ ทำให้มีความเข้าใจผิดในวิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงควรถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบสื่อลักษณะต่างๆ ที่ทำให้คนภายนอกสามารถเข้าใจชุมชนได้ง่ายขึ้น

- ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐให้การยอมรับกฎระเบียบวิถีปฏิบัติของชุมชน ชุมชนควรจัดทำร่างสัญญาประชาคมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐอื่นในท้องถิ่นให้เข้าใจและยอมรับวิถีการปฏิบัติของชุมชน โดยแจ้งประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ภายในเขตการปกครองท้องถิ่นของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในภายหลังว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ยอมรับหลักการของชุมชน

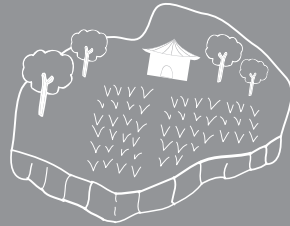

ข้อเสนอการดำเนินการโฉนดชุมชนระดับนโยบาย ✓✓✓✓

- ชุมชนที่ผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) แล้ว รัฐบาลควรส่งการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำการส่งมอบพื้นที่ให้แก่ชุมชน เพื่อนำไปบริหารจัดการภายใต้หลักการโฉนดชุมชน โดยให้ชุมชนที่ผ่านการรับรองจาก ปจช. แล้ว มีสถานะเป็นนิติบุคคล สามารถทำนิติกรรมได้โดยไม่ต้องจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลอีก และไม่ต้องให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นผู้ตรวจสอบอีกรอบในการอนุมัติพื้นที่จัดทำโฉนดชุมชน

- ควรเร่งรัดออกกฎหมายเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกาสณเพื่อให้เกิดการคุ้มครองทางวัฒนธรรมในพื้นที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิต โดยวางหลักปฏิบัติให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

โฉนดชุมชน กับการทวงคืนผืนดินเค็ม

หนูเกณท์ จันทาสี
วิชัย ประไพเมือง

การศึกษาการถือครองที่ดิน และการจัดการที่ดินที่เป็นธรรมในภาคอีสาน ดำเนินการในสองพื้นที่คือ ชุมชนบ่อแก้ว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกสร้างสวนป่าคอนสาร และชุมชนดอนฮังเกลือ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพื้นที่ทำกินชาวบ้านที่ถูกประกาศขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณะประโยชน์ของรัฐ

ทั้งสองพื้นที่นี้ เป็นกรณีตัวอย่างนโยบายการจัดการที่ดินของภาครัฐ ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมกับชุมชนท้องถิ่น ชุมชนจึงรวมตัวกันปกป้องสิทธิในที่ดินทำกิน คุ้มครองแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของชุมชนต่อไป

ชุมชนบ่อแก้วกับการทวงคืนผืนดินเค็ม

ตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำเขื่อนตอนต้น สภาพการตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบเชิงเขา ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำเขื่อนไหลทะลุจากแนวทิวเขาสูงด้านทิศตะวันตก และทิศเหนือ ผ่านลงมายังพื้นที่ราบ ทำให้ลักษณะดินซึ่งเกิดจากตะกอนพัดพา มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม

ชุมชนในเขตตำบลทุ่งพระตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 200 ปี มีการบุกเบิกพื้นที่ทำกินกระทั่งขยายตัวเป็นชุมชนใหม่ในหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านสวนป่า บ้านห้วยทรายทอง บ้านห้วยสนามทราย ทั้งนี้ประวัติศาสตร์การใช้ที่ดินตำบลทุ่งพระสามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วงหลัก คือ

1.) ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 ชุมชนจะมีการผลิตแบบหาอยู่หากิน โดยพึ่งพาทรัพยากรจากป่า รูปแบบการผลิตเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ในช่วงแรกความต้องการพื้นที่

ทำการเกษตรจะมีไม่มากนัก กระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ชาวบ้านมีการขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ตามพื้นที่ไหล่เขาป่าภูเขาฝักหนาม เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจจำพวก ฝ้าย พริก ข้าวโพด ยาสูบ เป็นต้น

2.) ปี พ.ศ. 2500 – 2520 ในช่วงดังกล่าว ชาวบ้านเริ่มมีการบุกเบิกขยายพื้นที่เพื่อพัฒนาการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น ประกอบกับรัฐได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนสายหล่มสัก - ชุมแพ เชื้อนจุฬารัตน์ ทำให้ชุมชนเริ่มทำการผลิตเพื่อตอบสนองตลาด โดยพื้นที่ทำกินของชาวบ้านจะขยายเข้าไปทำกินในบริเวณหุบเขาของลำห้วยสูง ที่ราบเชิงเขาในเขตภูซาง ภูฝ้าย ภูวอก ขณะเดียวกันในช่วงดังกล่าวรัฐได้ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเขาฝักหนาม ในปี พ.ศ. 2516 ทำให้มีการเรียกเก็บใบเสียบภาษีบำรุงท้องที่จากชาวบ้านที่ถือครองทำประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เหล่านี้

3.) ปี พ.ศ. 2521 – 2530 ถือเป็นช่วงที่เกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างรุนแรง กล่าวคือ ปี พ.ศ. 2521 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้เข้าดำเนินการปลูกสร้างสวนป่า เนื้อที่ 4,401 ไร่ ในพื้นที่ตำบลทุ่งพระ โดยการขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2525 – 2529 เจ้าหน้าที่ได้อพยพขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ ในเขตห้วยโป่ง บ้านพรมซัง หนองไร่ไก่อ๊ ผาผึ้ง และอีกหลายหมู่บ้าน โดยใน 2 เหตุการณ์ดังกล่าวมีชาวบ้านทุ่งพระรวมอยู่ด้วย มาตรการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อสิทธิที่ดินทำกินมาจนกระทั่งปัจจุบัน

4.) ปี พ.ศ. 2531 – ปัจจุบัน รัฐบาลได้ส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออกอย่างเข้มข้น นับตั้งแต่ช่วงสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นต้นมา โดยพืชเศรษฐกิจที่มีการส่งเสริมในเขตนี้ ได้แก่ อ้อย ข้าวโพด ถั่วเหลือง อย่างไรก็ตามการผลิตดังกล่าวเกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นหลัก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ อีกทั้งราคาผลผลิตที่ไม่มีความแน่นอน และค่าครองชีพในครัวเรือนที่สูงขึ้น ทำให้เกษตรกรเกิดภาวะหนี้สิน ซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนมือที่ดินของเกษตรกรจำนวนมาก ขณะเดียวกัน ปัญหาระหว่างพิพาทเรื่องที่ดิน ทั้งกรณีสวนป่าคอนสาร และปัญหาการทับซ้อนระหว่างพื้นที่ป่าไม้ กับที่ทำกินของประชาชนยังคงไม่มีข้อยุติ ทำให้เกิดความขัดแย้งมาจนถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ชาวบ้านในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำเซินตอนต้น ได้รวมกลุ่มในนาม “เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเซิน” โดยประกอบด้วยผู้ได้รับผลกระทบ

จากปัญหาที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำเซิน เขตอำเภอคอนสาร ภูผาม่าน น้ำหนาว และอำเภอหล่มสัก โดยชาวบ้านในเขตตำบลทุ่งพระ ที่ประสบปัญหากรณีสวนป่าคอนสารเป็นหนึ่งในสมาชิกเครือข่าย พร้อมกันนี้ ชาวบ้านได้ร่วมกันผลักดันให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องพิจารณาแก้ไขปัญหา โดยมีข้อเรียกร้อง คือให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารโดยเด็ดขาด แล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้แก่เกษตรกรผู้เดือดร้อน ส่วนพื้นที่ที่มีสภาพสมบูรณ์ให้ชาวบ้านสามารถจัดการป่าชุมชนได้ ต่อมาการแก้ไขปัญหานั้นส่วนราชการได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงในกรณีพิพาทดังกล่าว โดยมีข้อสรุปว่า สวนป่าคอนสารได้ปลูกสร้างทับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎรจริง และให้ดำเนินการยกเลิกสวนป่าคอนสารแล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้แก่ราษฎรต่อไป

จุดเริ่มต้นแห่งปัญหา ✓✓✓✓

สวนป่าคอนสารเริ่มดำเนินการเมื่อ ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา ตามเงื่อนไขการสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูซำผักหนาม บริเวณพื้นที่ป่าเหล่าไฮ โดยการปลูกสร้างสวนป่าดำเนินการตามระบบโครงการหมู่บ้านป่าไม้ เนื้อที่ทั้งสิ้น 4,401 ไร่ อย่างไรก็ตาม การปลูกสร้างสวนป่าไม่ได้ดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายบริเวณป่าเหล่าไฮ แต่ได้เข้ามาปลูกสวนป่าในพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ทำให้เกิดทับซ้อนที่ดินของชาวบ้าน และนำมาสู่ปัญหาผลกระทบ และความขัดแย้งในเวลาต่อมา ทั้งนี้สามารถพิจารณาการเข้ามาปลูกสร้างสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ดังต่อไปนี้

(1) การชักชวนให้ชาวบ้านเข้าเป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ โดยจะได้สิทธิทำงานเป็นลูกจ้างของ ออป. ได้ที่ดินทำกินคนละ 5 ไร่ และที่อยู่อาศัยอีก 1 ไร่ กรณีที่ชาวบ้านไม่ยินยอม จะมีการข่มขู่ คุกคาม และใช้มาตรการทางกฎหมายเข้าดำเนินการกับชาวบ้าน รวมทั้งมีการจ้างผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ (นักเลง) เข้ามาข่มขู่ เช่น กรณีการจับกุมนายสีน เลิศคอนสาร ชาวบ้านหัวปลวกแหลมในข้อหาเผาป่า การจับกุมนายทองคำ เดชบำรุง ชาวบ้านทุ่งพระข้อหาตัดต้นไม้ จำคุก 3 เดือน การจับกุมนายวรรค โยธธรรม ข้อหาฆ่าอาวุธสงครามอยู่ในครอบครอง ซึ่งกรณีนายวรรค โยธธรรม ไม่ยินยอมออกจากพื้นที่ จึงมีการใส่ร้ายโดยการนำเอาระเบิดมาฝังไว้ในพื้นที่ จากนั้นก็เข้าดำเนินการจับกุม

(2) การเรียกเก็บใบเสียภาษีบำรุงท้องที่ของชาวบ้าน โดยเจ้าหน้าที่สวนป่าสัญญาว่าจะจ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้าน ไร่ละ 100 บาท จนถึงปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้รับค่าชดเชยดังกล่าว ลักษณะการเรียกเก็บหลักฐานข้างต้น จะใช้วิธีข่มขู่จากผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ ผู้ปกครองท้องถิ่น เพื่อบังคับให้ชาวบ้านยินยอมมอบหลักฐานให้

(3) กรณีบ้านน้อยภูซาง จำนวน 11 ครัวเรือน ที่มีที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยในบริเวณเป้าหมายการปลูกสร้างสวนป่า ถูกบังคับให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ แต่ชาวบ้านไม่ยินยอมโดยอ้างว่าจะอยู่ที่เดิม ทางเจ้าหน้าที่ได้ข่มขู่จนกระทั่งบางส่วนต้องจำยอมอพยพเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่จัดสรร ตามโครงการหมู่บ้านป่าไม้ บางส่วนย้ายกลับไปอยู่กับญาติพี่น้อง และบางส่วนไม่ยินยอมย้ายออกจากพื้นที่ เช่นกรณีของนายลอง อุ่นหัวเรือน ชาวบ้านหัวปลวกแหลม ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิมจนถึงปัจจุบัน

(4) การดำเนินการตามระบบหมู่บ้านป่าไม้ โดยการจัดสรรที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยเป็นแปลง จำนวน 100 แปลง จำแนกผู้มีคุณสมบัติที่จะได้รับสิทธิออกเป็นสองประเภท คือ เจ้าของที่ดินเดิม และคนทั่วไปที่เข้ามาอยู่เป็นลูกจ้าง โดยได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ โรงเรียน และวัด ในปัจจุบันมีสมาชิกในชุมชน จำนวนประมาณ 130 ครัวเรือน ซึ่งขนาดของชุมชนที่เพิ่มขึ้นจากเดิมส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น “ครอบครัวขยาย” อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามระบบโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ก็ยังไม่สามารถจัดสรรที่ทำกินให้กับสมาชิกหมู่บ้านป่าไม้ ได้จนกระทั่งปัจจุบัน

(5) การดำเนินการปลูกสร้างสวนป่า ในช่วงระยะแรกจะให้ผู้มีอิทธิพล หรือผู้มีอิทธิพล เป็นผู้คุมคนงานปลูกป่า เพื่อป้องกันการกระทบกระทั่งกับเจ้าของที่ดิน โดยจะปลูกทับพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ที่อยู่ในช่วงของการผลิต และการเก็บเกี่ยว พันธุ์ไม้ที่ปลูกในระยะแรกจะเป็นไม้เบิกนำ เช่น กระถินณรงค์ นนทรี ส่วนไม้ยูคาลิปตัส นำเข้ามาปลูกในปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา

ผลกระทบจากสวนป่าคอนสาร √ √ √ √

การดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าคอนสาร ได้ก่อผลกระทบต่อชาวบ้านในพื้นที่รวมทั้งโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผู้เดือดร้อนตลอดช่วง 34 ปีที่ผ่านมา โดยสามารถจำแนกสภาพปัญหาผลกระทบได้ดังต่อไปนี้

- 1) กรณีผู้เดือดร้อนที่เกิดจากการปลูกสร้างสวนป่าทับที่ดินทำกิน ได้แก่ ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย อยู่ในพื้นที่ปลูกสร้างสวนป่าปัจจุบัน
- 2) กรณีผู้เดือดร้อนที่เป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ไม่ได้แก่ ชาวบ้านที่ยินยอมเข้าเป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ที่ได้รับสัญญาว่าจะดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยให้ แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถดำเนินการจัดหาที่ดินทำกินได้
- 3) กรณีผู้เดือดร้อนที่เป็นครอบครัวขยาย หมายถึง ชาวบ้านที่เป็นบุตร เขย สะใภ้หรือทายาท ของเจ้าของที่ดินเดิม ซึ่งปัจจุบันประสบปัญหาเรื่องที่ดิน กล่าวคือ ไร่นาที่ดินทำกินหรือที่ดินทำกินไม่เพียงพอ

กระบวนการคัดค้านของชาวบ้าน √ √ √ √

การคัดค้านโครงการปลูกสร้างสวนป่าคอนสารของชาวบ้าน เริ่มต้นมาตั้งแต่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เริ่มเข้ามาดำเนินโครงการ เมื่อปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา โดยชาวบ้านเรียกร้องให้ยกเลิกการปลูกสร้างสวนป่าโดยเด็ดขาด และคืนสิทธิที่ดินทำกินแก่ราษฎรผู้เดือดร้อน แต่อย่างไรก็ตาม ออป. ยังคงเข้าดำเนินการกระทั่งปัจจุบัน ต่อมามีการร้องเรียนของราษฎร ทั้งการยื่นหนังสือข้อร้องเรียนผ่านกลไกปกติของทางราชการ เช่น นักการเมือง หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง หรือการประชุมของชาวบ้าน ช่วงปี พ.ศ. 2539 – 2540 กระทั่งปี พ.ศ. 2547 ชาวบ้านในนาม “เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเซิน” ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อนายอำเภอคอนสาร (นายสมศักดิ์ อธิธิวรกุล) โดยกรณีสวนป่าคอนสารมีข้อเรียกร้องดังนี้

- (1) ให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารโดยเด็ดขาด
- (2) ให้ออกเอกสารสิทธิแก่ราษฎรผู้เดือดร้อน
- (3) พื้นที่ที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ ที่ไม่มีการถือครองทำประโยชน์มาก่อน ให้มอบสิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบ “ป่าชุมชน”

มติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ V V V V

ปี 2550 มีการประชุมเจรจาต่อรองระหว่าง ผู้แทนองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และคณะ กับผู้แทนกลุ่มราษฎรพื้นที่นำร่อง 7 พื้นที่ ณ ห้องประชุมคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดยมี คุณสนธิ์ ไชยรส คณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ด้านการจัดการที่ดินและป่า เป็นประธานที่ประชุม ในการเจรจากรณีสวนป่าคอนสารได้เสนอโครงการ “พัฒนาระบบการผลิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง” มีการพิจารณาประเด็นเร่งด่วนของราษฎรคือ การขอเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่สวนป่าคอนสาร ในระหว่างการแก้ไขปัญหาทางนโยบาย เหตุผลคือ ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกสร้างสวนป่าคอนสารตลอดระยะกว่า 30 ปี ไม่มีที่ดินทำกินและที่ดินทำกินไม่เพียงพอ มีมติคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารแล้ว และระยะนี้ได้เข้าช่วงฤดูทำการผลิตแล้ว และที่ผ่านมาทางสวนป่าได้ให้บุคคลทั่วไป ได้เข้าทำประโยชน์ซึ่งไม่ใช่ผู้เดือดร้อน ส่วนการแก้ไขปัญหาข้อเรียกร้อง ให้มีการยกเลิกเพิกถอนสวนป่าคอนสารนั้น จะต้องมีการพิจารณารายละเอียด ในการตัดสินใจของหน่วยงานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอีกครั้งหนึ่ง ข้อสรุปคือประเด็นการเข้าทำประโยชน์ ให้กลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อนทำแผนการเข้าทำประโยชน์ และให้ทางหัวหน้าสวนป่าคอนสารตัดสินใจได้เลย โดยให้สิทธิกับกลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อน 277 คน เป็นหลัก

ปี 2550 นายประณูญ สุวรรณภักดี รองเลขาธิการ ปฏิบัติราชการแทนเลขาธิการ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีหนังสือถึงนายณัฐวีร์ รังรา ผู้แทนเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำเขิน เรื่องแจ้งผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนกรณีสวนป่าคอนสาร ตามหนังสือที่ สม 0003 / 2034 ลงวันที่ 28 ธันวาคม 2550 โดยคณะอนุกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า ชุดที่ 2 มีมติว่า การกระทำของกรมป่าไม้และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ในการปลูกสร้างสวนป่าคอนสาร ทำให้ผู้ร้องได้รับความเดือดร้อน ไม่มีที่ดินทำกิน ทั้งที่ผู้ร้องได้ครอบครองทำประโยชน์มาก่อนสวนป่าคอนสาร ซึ่งเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิในที่ดินและทรัพย์สินของผู้ร้อง ขณะที่การแก้ไขปัญหาที่ล่าช้าของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ก็เป็นการกระทำที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้ร้อง คณะอนุกรรมการฯ จึงได้กำหนดมาตรการในการแก้ไขปัญหา และมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. ให้รัฐบาลมีคำสั่งยกเลิกสวนป่าคอนสาร ตามมติคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีสวนป่าคอนสาร เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2548 ภายใน 60 วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับรายงานฉบับนี้

2. ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการพัฒนาระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนให้แก่ผู้ร้อง โดยสนับสนุนให้ชุมชนร่วมกับหน่วยงานของรัฐ จัดทำแผนการจัดการและใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมทั้งการจัดเป็นป่าชุมชน ภายใน 90 วัน นับจากวันที่ยกเลิกสวนป่าคอนสาร

มติประชาคมตำบลทุ่งพระ V V V V

ปี 2551 ประชุมประชาคมตำบลทุ่งพระ โดยนายวิชัย พลอยปัทมวิจิตต์ กำนันตำบลทุ่งพระ เป็นประธานการประชุม โดยมีการพิจารณากรณีปัญหาสวนป่าคอนสาร ซึ่งผลการประชุมประชาคมตำบลทุ่งพระบ้าน มีมติให้ยกเลิกสวนป่าคอนสาร และให้ดำเนินการจัดสรรที่ดินให้กับราษฎรผู้เดือดร้อน พร้อมกันนี้ ในระหว่างการแก้ไขปัญหาจนกว่าจะได้ข้อยุติ ให้ราษฎรผู้เดือดร้อนสามารถเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ได้ จำนวนเนื้อที่ 1,500 ไร่

เหตุการณ์แก้ไขปัญหาร่วมกับรัฐบาล

ปี 2552 เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ได้ชุมนุมติดตามการแก้ไขปัญหาที่ทำเนียบรัฐบาล จากนั้น วันที่ 9 มีนาคม 2552 นายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย โดยนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

ที่ประชุมมีมติ ในระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหาของคณะอนุกรรมการฯ คณะกรรมการฯ เห็นชอบให้ผ่อนผันให้ราษฎรได้อยู่อาศัย และทำกินในที่ดินดังกล่าวตามวิถีชีวิตปกติไปพลางก่อน เพื่อบรรเทาปัญหาความเดือดร้อน และแจ้งส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องชะลอการดำเนินการใดๆ ที่อาจเป็นมูลเหตุให้เกิดความขัดแย้ง หรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนในการดำเนินชีวิตตามปกติสุข และเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบต่อไป และให้คณะอนุกรรมการฯ ที่แต่งตั้งขึ้น ไปดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่และเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาต่อคณะกรรมการฯ ต่อไป

กระทั่งวันที่ 17 กรกฎาคม 2552 ชาวบ้านผู้เดือดร้อนกรณีสวนป่าคอนสาร เข้าปักหลักรอคำตอบในการแก้ไขปัญหาสวนป่าคอนสารจากรัฐบาล ในบริเวณพื้นที่พิพาท โดยมีข้อเรียกร้องทั้งสิ้น 4 ข้อ คือ ให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารโดยเด็ดขาด ให้จัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านผู้เดือดร้อนในรูปแบบโฉนดชุมชน ในระหว่างการแก้ไขปัญหาก็ชาวบ้านสามารถทำประโยชน์ในพื้นที่ เพื่อเตรียมการพัฒนาพื้นที่นาร่องโฉนดชุมชน จำนวนเนื้อที่ 1,500 ไร่ ตามมติประชาคมตำบลทุ่งพระ และพื้นที่ที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ให้สิทธิชาวบ้าน และท้องถิ่นจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน

ต่อมา วันที่ 27 สิงหาคม 2552 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้ฟ้องขับไล่ชาวบ้านผู้เดือดร้อน และที่ปรึกษาเครือข่าย รวม 31 คน ออกจากพื้นที่พิพาทต่อศาลจังหวัดภูเก็ต พร้อมกันนี้ ได้ขอคุ้มครองชั่วคราว ในการห้ามมิให้ขยายเขตพื้นที่ครอบครอง ออกจากพื้นที่เดิม ห้ามนำวัสดุสร้างที่อยู่อาศัย ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น และห้ามขัดขวางเจ้าหน้าที่ในการเข้าตรวจสอบ บำรุงดูแลพื้นที่สวนป่าพิพาท ซึ่งศาลอนุญาตตามคำขอ และได้หมายห้ามชั่วคราวมาติดในพื้นที่พิพาท วันที่ 28 สิงหาคม 2552 และศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาให้จำเลย และบริวารออกจากพื้นที่ในวันที่ 27 เมษายน 2553 ที่ผ่านมา

ในอีกด้านหนึ่ง เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ได้ผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาระหว่างรัฐบาลกับเครือข่ายฯ กระทั่งเกิดกลไกการทำงานร่วมในทุกกระดับ

ในกรณีปัญหาสวนป่าคอนสาร นายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดิน กรณีสวนป่าคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ โดยมีนายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธาน ในวันที่ 18 สิงหาคม 2553

คณะอนุกรรมการฯ ชุดดังกล่าว ประชุมครั้งที่ 1/ 2553 ในวันที่ 22 กันยายน 2553 ณ ห้องประชุมอาคารรัฐสภา โดยที่ประชุมมีมติลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง ในวันที่ 8 ตุลาคม 2553 ซึ่งผลการลงพื้นที่ ประธานได้พิจารณาเห็นควรให้กันพื้นที่จำนวนประมาณ 1,500 ไร่ มาดำเนินการในรูปแบบโฉนดชุมชน ส่วนปัญหาคดีความให้ชะลอการบังคับคดีออกไปไม่น้อยกว่า 3 เดือน ทั้งนี้ ให้รวบรวมเอกสารข้อมูลเพื่อยื่นคำร้องขอจัดตั้งโฉนดชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ ในการประชุมหารือร่วมระหว่างนายกรัฐมนตรี ปลัดกระทรวง หัวหน้าส่วนราชการ และผู้แทนขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2554 ณ ห้องประชุมงบประมาณ อาคารรัฐสภา 3 รัฐสภา เพื่อพิจารณาข้อเรียกร้องของ ขปส. โดยมอบนโยบาย และหลักการแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องประชุมหารือในรายละเอียดร่วมกันต่อไป

ในกรอบหลักการและแนวทางการแก้ไขปัญหาของ ขปส. ตามข้อ 2. กรณีสวนป่าคอนสาร ชุมชนบ่อแก้ว อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ นายกรัฐมนตรีมอบหมายให้ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับไปดำเนินการเพื่อมิให้เกิดความขัดแย้ง รองผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (นายชัยภัฏ สมบูรณ์ดำรงกุล) รับไปพิจารณาดำเนินการในส่วนของการบังคับคดี ในส่วนของการตรวจสอบพื้นที่เพื่อดำเนินการจัดทำโฉนดชุมชน รมต.นร. (นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย) จะได้มอบหมายคณะทำงานสำรวจและตรวจสอบพื้นที่โฉนดชุมชนภาคอีสานเร่งดำเนินการลงพื้นที่ต่อไป ทั้งนี้ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2554

การจัดการที่ดินของชุมชน √ √ √ √

การจัดการที่ดินของชุมชนบ่อแก้ว ได้แบ่งการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ไว้ตามที่คณะกรรมการชุมชนได้มีการปรึกษาหารือกัน ได้กำหนดแบ่งเนื้อที่ออกตามจำนวนที่เสนอขอจัดทำโฉนดชุมชน เนื้อที่ทั้งสิ้น 1,500 ไร่ โดยจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินออกเป็นพื้นที่แปลงรวม 150 ไร่
พื้นที่สาธารณะ 150 ไร่
ที่อยู่อาศัย 169 ไร่ ปัจจุบันสามารถจัดการได้ในพื้นที่ 120 ไร่ อยู่อาศัยและทำกินที่ทำกิน 1,031 ไร่ สมาชิก 169 คน คนละ 6 ไร่
ป่าชุมชน จำนวน 2 แปลง ได้แก่ ป่าภูฝ้าย และป่าภูซาง

การจ้องศึกรการใช้ประโยชน์ที่ดิน √ √ √ √

การจ้องศึกรการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนบ่อแก้ว ดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการโฉนดชุมชนจำนวน 10 คน จากการเลือกของสมาชิกชุมชน ซึ่งมีโครงสร้างประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 2 คน กรรมการฝ่ายการเงิน กรรมการฝ่ายบัญชี เลขานุการ อย่างละ 1 คน ส่วนที่เหลือเป็นกรรมการ เป็นตัวขับเคลื่อนการทำกิจกรรมในพื้นที่ การดำเนินการต่าง ๆ ในพื้นที่ต้องผ่านการประชุมคณะกรรมการ แล้วขยายผลสู่สมาชิกรวมทั้งการวางแผนการจัดการพื้นที่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนมีการทำการผลิตทั้งแบบส่วนบุคคลและแบบแปลงรวม โดยเน้นการปลูกพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อรักษาพันธุกรรมพื้นบ้านไว้ในพื้นที่

กฎระเบียบโฉนดชุมชน √ √ √ √

1. กฎระเบียบนี้เรียกว่า กฎระเบียบโฉนดชุมชน
2. สมาชิกในกลุ่มจะต้องระดมทุนเพื่อกองทุนที่ดิน ปีละ 10 บาท ต่อหนึ่งไร่
3. สมาชิกในกลุ่มไม่ประสงค์ที่จะทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองให้แจ้งต่อคณะกรรมการกลุ่มภายในวันที่ 1 ของเดือนกุมภาพันธ์ ถึงสิ้นเดือน กุมภาพันธ์ ของทุกปี
4. สมาชิกในกลุ่มจะซื้อหรือขายที่ดินไม่ได้ถ้าไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการกลุ่มไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของสมาชิกทั้งหมด
5. สมาชิกในกลุ่มจะซื้อขายที่ดินให้บุคคลอื่นที่ไม่ใช่สมาชิกในกลุ่ม เกษตรกร หรือ ญาติพี่น้อง ไม่ได้
6. สมาชิกในกลุ่มจะซื้อขาย โฉนดกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ได้เฉพาะผู้สืบทอดสกุลเท่านั้น หรือเครือญาติ และ สมาชิกกลุ่ม
7. สมาชิกในกลุ่มมีความจำเป็นเร่งด่วนเกี่ยวกับปัญหาทางการเงินให้ปรึกษากับกรรมการกลุ่มได้ตลอดเวลา
8. เมื่อสมาชิกในกลุ่มได้นำที่ดินมาขายฝากกับกลุ่มแล้ว เจ้าของที่ดินยังมีสิทธิ์ทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองได้
9. เมื่อสมาชิกในกลุ่มมีความประสงค์ที่จะไถ่ถอนที่ดินของตนเองคืนจะต้องจ่ายดอกเบี้ยเพื่อเป็นค่าบำรุงกองทุน ร้อยละ 1 บาท ต่อปี
10. สมาชิกในกลุ่มจะต้องระดมทุนเข้ากองทุนที่ดิน ตั้งแต่วันที่ 1 ถึงวันที่ 15 มกราคม ของทุกปี
11. คณะกรรมการกลุ่มมีวาระ 4 ปี
12. สมาชิกผู้ใดที่กระทำผิดระเบียบข้อบังคับของกลุ่มถือว่าหมดสภาพการเป็นสมาชิกกลุ่ม และจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกลุ่ม

อุปสรรคการดำเนินการโฉนดชุมชน √ √ √ √

ชุมชนบ่อแก้วเป็นกรณีพิพาทกับกรมป่าไม้ โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ที่เป็นผู้ได้รับมอบจากกรมป่าไม้ให้ดูแลพื้นที่ การดำเนินการโฉนดชุมชนที่ผ่านมา มีความล่าช้าที่กระบวนการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบในระดับปฏิบัติ และระดับนโยบายของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่สำคัญมีการดำเนินคดีกับชาวบ้าน กล่าวหาว่าเป็นผู้บุกรุก ชาวบ้านต้องต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรม ที่หน่วยงานรัฐใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการกับชาวบ้านที่เดือดร้อน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน

ที่มากกว่านั้น กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่เห็นด้วยในการจัดทำโฉนดชุมชน จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถจัดการพื้นที่ตามที่วางแผน และทำการผลิตในพื้นที่เพื่อเลี้ยงครอบครัวได้

คอน้างเกลือ คินแดนอุคมสมบูรณ์ของบรรพชน

ประวัติศาสตร์คอน้างเกลือ

หลวงปู่วัน จากบ้านนาเลา ตำบลบึงเกลือ อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับดอน้างเกลือว่า ในปี พ.ศ. 2472 บิดาของท่านได้มาจับจองปลูกบ้าน และทำสวนอยู่ในพื้นที่ดอน้างเกลือ ในขณะนั้นก็มีผู้ที่จับจองอยู่ก่อนแล้วจำนวน 8 ครอบครัว จาก 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 6,7 และ 9 ของตำบลเมืองไพร ต่อมาได้แยกเป็นตำบลบึงเกลือ เมื่อปี 2535 ซึ่งครอบครัวเหล่านั้นยังมีลูก หลาน ได้ทำกินอย่างต่อเนื่อง สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

“ดอน้างเกลือ” เป็นภาษาถิ่นของภาคอีสาน มีรากฐานจากศัพท์อยู่สองคำคือ “ดอน” หมายถึงพื้นที่ที่เป็นเนินเตี้ย ๆ ที่สูงกว่าบริเวณอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง และ “้างเกลือ” จากคำบอกเล่าของ พ่อทองอินทร์ แสนสนอง เล่าว่าดอน้างเกลือ เป็นพื้นที่ที่มีอิเกีย (ค้างคาว) มาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเลยเรียกว่าดอน้างเกลือ อีกความหมายหนึ่งของดอน้างเกลือ มาจากคำว่าฮางเกลือ ที่ชาวบ้านมาต้มเกลือที่บริเวณดอนแห่งนี้ จึงเรียกกันต่อมาว่าดอน้างเกลือ ซึ่งอาจเป็นไปได้เพราะสภาพโดยรวมของพื้นที่เป็นดินเค็ม น้ำในบึงเกลือถึงฤดูแล้งที่มีปริมาณน้ำน้อย น้ำจะมีรสกร่อย พื้นดินโดยรอบก็จะสังเกตเห็นเกร็ดเกลือเป็นสีขาวขึ้นโดยทั่วไป

ในปี 2472 กำนันสา พรหมนันท์ กำนันตำบลบึงไพร อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ชักชวนชาวบ้านในตำบลมาขุดปิดทำนบตรงที่น้ำไหลเข้าออกบึงเกลือ หรือบริเวณปากน้ำยัง เพื่อกักน้ำไว้ใช้ในการเกษตร ปี 2528 กรมชลประทานได้ทำประตูคอนกรีตปิดปากน้ำ ทำให้น้ำท่วมขังพื้นที่ทำกินและพื้นที่ดอน้างเกลือบางส่วน ปี 2531 - 2538 กรมชลประทานได้มีโครงการอย่างต่อเนื่อง ในการจัดทำฝายและเส้นทางคมนาคมรอบบึงเกลือ ทำให้น้ำท่วมขังยาวนานขึ้น ทำให้ชาวบ้านบางคนละทิ้งที่ดินทำกิน เพราะน้ำท่วมไม่สามารถทำการผลิตได้ ทำให้พื้นที่บึงเกลือมีพื้นที่โดยทั้งหมด 7,500 ไร่

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่ จากการพัฒนาของรัฐในการจัดทำฝายชลประทาน และทำทำนบกั้นน้ำ ทำให้พื้นที่ดอน้างเกลือเปลี่ยนสภาพไปจากพื้นที่ดอน เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำ ที่ไม่มีขอบเขตหรือไม่มีหมุดหลักฐานที่แน่ชัด จึงเป็นสาเหตุของความขัดแย้งในปัจจุบัน ที่องค์การบริหารส่วนตำบลบึงเกลือต้องการนำเอาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ดอน้างเกลือ ไปทำศูนย์กีฬาและการออกกำลังกายของชุมชน โดบไปทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน ที่ทำกินอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จำนวน 31 ครอบครัว เนื้อที่ 31 ไร่ 3 งาน 05 ตารางวา พื้นที่การถือครองโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 1 ไร่ พื้นที่เหล่านี้ชาวบ้านทำการผลิตโดยเพาะปลูกพืชผัก เช่น พริก ถั่วฝักยาว ข้าวโพด และเพาะพันธุ์ข้าวตลอดทั้งปี

เหตุแห่งความขัดแย้ง

ดอน้างเกลือ ตำบลบึงเกลือ อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีราษฎรบ้านหัวคูใต้ บ้านป่อแก บ้านนาเลา และบ้านน้ำจั้น ตำบลบึงเกลือ จำนวน 31 ครัวเรือน เข้าครอบครองทำประโยชน์ตั้งแต่ปี 2472 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน แต่ได้ถูกขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณะประโยชน์ ประเภทพลเมืองใช้ร่วมกัน เมื่อ ปี 2474 พื้นที่ 65 ไร่เศษ และได้มีการรังวัดออกเอกสารเป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ 42 ฉบับที่ 2319/2509 ลงวันที่ 17 ตุลาคม 2509 รวมเนื้อที่ 78-2-43.2 ไร่ ซึ่งการขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณะประโยชน์ ชาวบ้านได้คัดค้านมาโดยตลอด ต่อมาปี 2542 องค์การบริหารส่วนตำบลบึงเกลือ และส่วนราชการอำเภอสลภูมิ ติดประกาศให้ผู้ครอบครองทำประโยชน์ในบริเวณดอน้างเกลือออกจากที่ดินทำกินทุกคน

ปี 2540 - 2545 ชาวบ้านร่วมกับสมัชชาคนจนได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล และตั้งกลไกการแก้ไขปัญหา ร่วมกับรัฐบาล มีคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยมีนายอำเภอสลภูมิ นายมนตรี บุญผาวลัย เป็นประธาน ได้ทำความเห็นของคณะทำงาน มีสาระสำคัญคือ จากการตรวจสอบข้อเท็จจริงเห็นว่า การประกาศเขตที่สาธารณะประโยชน์ดอน้างเกลือไม่ถูกต้อง มีความคลาดเคลื่อน สมควรเพิกถอนและออกเอกสารสิทธิให้แก่ราษฎรผู้เดือดร้อน

ปี 2552 ชาวบ้านในพื้นที่ดอนฮังเกลือ ได้ร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยได้ยื่นข้อเสนอนในการแก้ไขปัญหากับรัฐบาล นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในพื้นที่ดอนฮังเกลือโดยมีข้อเรียกร้องคือ

1. ให้เพิกถอนที่สาธารณประโยชน์ออกจากที่ดินทำกินของชาวบ้านผู้เดือดร้อน
2. ให้ดำเนินการออกเอกสารสิทธิแก่ราษฎรผู้เดือดร้อนให้รัฐสนับสนุนการจัดการที่ดินและทรัพยากรของราษฎรในรูปแบบโฉนดชุมชนและการจัดตั้งธนาคารที่ดิน

ปี 2553 คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่เอกชนปล่อยทิ้งร้าง และเหมืองแร่ ซึ่งมีนายถาวร เสนเนียม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน มีมติให้ยุติเรื่องเพื่อบริหารจัดการตามนโยบายโฉนดชุมชน

การจัดการพื้นที่และการเข้าร่วมโฉนดชุมชน √ √ √

ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งในการบริหารจัดการที่ดิน มีการแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ชุมชนดอนฮังเกลือชัดเจน ทั้งแปลงบุคคลและแปลงรวม รวมถึงพื้นที่ที่น้ำท่วมถึงซึ่งชุมชนใช้เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา

ชาวบ้านในพื้นที่ดอนฮังเกลือได้ยื่นขอจัดทำโฉนดชุมชนเนื้อที่ 31 ไร่ 2 งาน 73 ตารางวา ชาวบ้านที่ครอบครองที่ดินและร้องขอทำโฉนดชุมชนมีจำนวน 31 ครอบครัว คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) มีมติให้จัดทำโฉนดชุมชนในพื้นที่ดอนฮังเกลือ และได้ส่งเรื่องไปยังหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่ออนุญาตให้ใช้พื้นที่

ในระดับพื้นที่ชาวบ้านได้ยื่นเอกสารขออนุญาตใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ ตามมาตรา 12 แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน โดยจดทะเบียนองค์การเป็นนิติบุคคลในนาม “กลุ่มเกษตรกรทำนาบึงเกลือ” เพื่อขอสัมปทานบัตรประกอบกิจการในที่ดินของรัฐ โดยจะดำเนินการในรูปแบบโฉนดชุมชน ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 เพื่อประโยชน์ในการเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ผ่านสำนักงานที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด สาขาเสลภูมิ ในที่ดินสาธารณประโยชน์ดอนฮังเกลือ

การจ้องศึกรการใช้ประโยชน์ที่ดิน ✓✓✓✓

ชุมชนตั้งคณะกรรมการขึ้นจำนวน 10 คน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน 2 คน เลขานุการ บัญชี การเงิน อย่างละ 1 คน ที่เหลือเป็นกรรมการ เพื่อเป็นกลไกการทำงานเรื่องโฉนดชุมชนและทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่ดินพิพาทแปลงดังกล่าว ในส่วนพื้นที่การใช้ประโยชน์มีการเพาะปลูกพืชหมุนเวียนตลอดทั้งปีตามฤดูกาลผลิต รวมทั้งจัดตั้งกองทุนที่ดินชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งเป็นแหล่งเงินทุนให้กับสมาชิก ใช้กู้ยืมในยามฉุกเฉิน หรือใช้ในการจัดซื้อปัจจัยการผลิตในพื้นที่

กฎระเบียบชุมชน ✓✓✓✓

- 1.) สมาชิกในกลุ่ม จะต้องระดมทุนเพื่อบำรุงกองทุนที่ดินเดือนละ 10 บาท
- 2.) สมาชิกในกลุ่ม ไม่ประสงค์ที่จะทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองให้แจ้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มอย่างน้อย 30 วัน
- 3.) สมาชิกในกลุ่ม จะซื้อหรือขายที่ดินไม่ได้ถ้าไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารกลุ่ม 3 ใน 4 ของสมาชิกทั้งหมด
- 4.) สมาชิกในกลุ่ม จะซื้อหรือขายที่ดินให้บุคคลที่ไม่ใช่เกษตรกรไม่ได้
- 5.) สมาชิกในกลุ่ม จะซื้อขายโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ได้เฉพาะผู้สืบทอดสกุลเท่านั้น
- 6.) สมาชิกในกลุ่ม มีความจำเป็นเร่งด่วนเกี่ยวกับการเงินให้ปรึกษากับคณะกรรมการบริหารกลุ่มได้ตลอด 24 ชั่วโมง
- 7.) เมื่อสมาชิกในกลุ่ม ได้นำที่ดินมาขายฝากกับกลุ่มแล้วเจ้าของที่ดินยังมีสิทธิ์ทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองได้จนกว่าจะไถ่ถอน
- 8.) เมื่อสมาชิกในกลุ่ม มีความประสงค์จะไถ่ถอนที่ดินของตนเองคืนจะต้องจ่ายดอกเบี้ยเพื่อเป็นค่าบำรุงกลุ่ม ร้อยละ 1 บาท ต่อปี
- 9.) สมาชิกในกลุ่ม จะต้องระดมทุน ตั้งแต่ 1- 15 มกราคม ของทุกปีให้แล้วเสร็จ

อุปสรรคการจ้องศึกรโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

ชุมชนดอนฮังเกลือมีกรณีพิพาทกับองค์การบริหารส่วนตำบลและกรมที่ดิน เนื่องจากที่ดินสาธารณประโยชน์อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลบึงเกลือ (อบต. บึงเกลือ) ที่ผ่านมา อบต.บึงเกลือไม่เห็นด้วยในการดำเนินการโฉนดชุมชน เพราะ อบต.ต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่พิพาท โดยไม่มีแนวทางแก้ไขปัญหให้กับคนที่อาศัยทำกินในพื้นที่มาก่อน

นอกจากนี้การขอสัมปทานพื้นที่ของรัฐ ต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานในระดับจังหวัด แต่หน่วยงานราชการระดับจังหวัด ไม่มีความจริงใจในการดำเนินงานโฉนดชุมชน ทำให้กระบวนการส่งเรื่องให้กรมที่ดินพิจารณาอนุญาตให้ชุมชนเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนล่าช้าออกไป

สรุปสังกัาย

จากการศึกษาทำให้เห็นว่า การเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของชุมชนทั้ง 2 แห่ง มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้มีการร้องเรียนตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ไปจนถึงระดับนโยบาย แต่กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้ข้อยุติ

ชุมชนทั้ง 2 แห่ง มีการสรุปบทเรียนที่ต้องการรักษาที่ดินให้อยู่กับเกษตรกร และ รูปแบบที่จะรักษาที่ดินทำกินของชุมชนไว้ได้คือ การทำโฉนดชุมชน โฉนดชุมชนเป็นการ กระจายการถือครองที่ดินที่เป็นธรรม เพราะประชาชนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วม ในการ จัดการที่ดินในชุมชนของตนเอง ไม่ใช่ปล่อยให้รัฐจัดการที่ดินและทรัพยากรของชุมชน เพียงฝ่ายเดียวดังที่ผ่านมา

ตามบทเรียนของชาวบ้าน การแก้ไขปัญหที่ดินให้ได้ข้อยุติ ต้องประกอบด้วย สามฝ่าย คือประชาชนในชุมชนพื้นที่พิพาท หน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ และฝ่าย นโยบาย ถ้าสามส่วนมีการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง การแก้ไขปัญหาก็จะบรรลุได้

ส่วนการดำเนินการโฉนดชุมชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัด ให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 และการแก้ไขปัญหที่ดินพิพาทกับหน่วยงานของรัฐ หากจะ ทำให้การแก้ไขปัญหามีข้อยุติ และสร้างความยั่งยืนในการถือครองที่ดินให้กับชุมชน จำเป็นต้องยกระดับระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนให้เป็น กฎหมาย เพื่อที่จะสามารถบังคับใช้กับหน่วยงานราชการ ให้ปฏิบัติตามนโยบายโฉนด ชุมชนได้จริง

โดยแทบไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อภาคประชาชน ประชาชนใช้อำนาจอธิปไตยจนเกิด
รัฐบาลขึ้นมาได้ แต่รัฐบาลกลับไปตอบสนององค์กรต่าง ๆ ที่ไม่ได้เลือกพวกเขาเป็น
รัฐบาล ชนชั้นนำทางการเมือง ดูเหมือนจะเป็นคนละบุคคลในสังกัดของพลังข้ามชาติหลายชนิด

ข้อสอง สำหรับชาวบ้านชายขอบ ซึ่งมีฐานทรัพยากรจำกัด พอที่จะเลี้ยงดู
ครอบครัวก็ถูกแย่งชิงเอาไปโดยนโยบายและพฤติกรรมรัฐและกลุ่มทุน ดังเช่นการประกาศ
เขตป่าเขตอุทยานซ้อนทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่ของชาวบ้าน และการขยายตัวของกิจการ
ต่าง ๆ เพื่อสนองการท่องเที่ยว และการทำสวนป่า ตัดกับข้าวโพดใหญ่ หรือ ซุปเปอร์มาร์เก็ต
ตามธรรมชาติของชาวบ้านก็ถูกปล้นเอาไปเสียแล้ว คุณภาพชีวิตของพวกเขาอ่อนดกต่ำ
อย่างต่อเนื่อง

ข้อสาม ตั้งแต่ยุคที่อ้างกันว่าเศรษฐกิจโชติช่วงชัชวาล ก่อนประสบวิกฤติ
ปี พ.ศ.2540 กระตุ้นให้กลุ่มทุน และคนชั้นกลางในเมือง เข้ากว้านซื้อ หรือชิงบังคับขาย
ที่ดินไว้จำนวนมหาศาล เป็นการถ่ายเทที่ดินไปสู่กลุ่มทุน และคนเมืองในอัตราเร่ง มีการ
แปลงที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ไปเป็นที่ดินจัดสรรเขตชานเมือง หรือทำธุรกิจต่าง ๆ (Land
reconversion) กระบวนการนี้ ยังดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งแม้ในปัจจุบัน

ข้อสี่ ที่ดินหรือทรัพย์สินสมบัติสาธารณะจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถูกปรับเปลี่ยน
ให้เป็นกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเอกชน นำมาค้าขายแลกเปลี่ยน เพื่อแสวงหามูลค่าเพิ่ม
ในระบบทุนนิยม หรือกำไรจำนวนมหาศาล กระบวนการนี้อยู่ในกระแสเดียวกับ การโอน
สมบัติสาธารณะไปเป็นของเอกชน ที่ดำเนินไปในยุคแรกเริ่มทุนนิยม ตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่
16 ที่มีขบวนการล้อมรั้วในประเทศอังกฤษ ขับไล่ไล่ส่ง ชาวนาออกจากที่ดิน โดยพวกขุนนาง
เจ้าที่ดินต้องการเอาที่ดินนั้นไปเลี้ยงแกะสนองอุตสาหกรรมผ้าขนแกะยุคนั้น กระบวนการนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการสะสมทุนแบบเดิมหรือแบบป่าเถื่อน มีการใช้กำลังบังคับให้ชาวนา
ออกจากที่ดินอย่างไร้ความปราณี ผลคือเป็นการแยกชาวบ้านออกจากปัจจัยการผลิต
(ที่ดิน) ให้เป็นเพียงผู้ขายแรงงาน

การแปลงสาธารณสมบัติ เช่น ป่าชุมชน ที่สาธารณะ ฯลฯ เป็นกรรมสิทธิ์ ของ
เอกชนในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม ถือว่า เป็น “ขบวนการล้อมรั้วใหม่” (the New Enclosure)
ซึ่งส่วนสำคัญ ก็คือการแย่งชิงที่ดินหรือฐานทรัพยากรเพื่อยังชีพ ไปจากชาวบ้าน วิถีชีวิต

และวัฒนธรรมชุมชน ย่อมสลายลงเมื่อพวกเขาต้องกลายเป็นชนชั้นกรรมาชีพใหม่ ตัวอย่างของกระบวนการนี้ในยุคปัจจุบัน ก็คือความเข้มงวดในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา เช่น สิทธิบัตรยา ของกลุ่มทุนข้ามชาติ เพื่อกอบโกยผลกำไรมหาศาลจากผู้ป่วยทั่วโลก ทั้งที่ความรู้ในการผลิตตัวยาส่วนสำคัญมาจากสมุนไพรที่บรรพชนของเราได้ทดลองและคัดเลือกรวบรวมไว้เป็นมรดกของมวลมนุษยชาติ หรือบ้างก็มาจากการวิจัยทางวิชาการที่มอบให้เป็นสมบัติสาธารณะ (Public Domain) แต่เหล่าบรรษัทข้ามชาติ อ้างว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของตนแบบเต็มร้อย นี่ก็คือตัวอย่างของ “ขบวนการล้อมรั้วใหม่” ซึ่งไร้ความเป็นธรรม และไร้ความจริงอย่างชัดแจ้งที่ผู้ป่วยทั่วโลกต้องประสบอยู่อีกตัวอย่างที่ชาวนาชาวไร่ ต้องเผชิญ ก็คือการผูกขาดเมล็ดพันธุ์ และพันธุ์สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ โดยกลุ่มทุน ซึ่งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้พันธุ์พืชและสัตว์เหล่านี้ มีประสิทธิภาพคุ้มทุนเพียงรุ่นเดียว ก็ต้องไปพึ่งกลุ่มทุนเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง

ข้อห้า การต่อสู้ของชาวบ้านชายขอบเพื่อสิทธิในการใช้หรือครอบครองที่ดิน เป็นการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด เพื่อวิถีชุมชน และเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนกลุ่มทุนต้องการแย่งชิงที่ดินไป เพื่อแสวงหากำไรส่วนเกิน และแสดงผลงานว่าได้เพิ่มสถิติพื้นที่ป่าไม่ได้มากขึ้น ความชอบธรรมทางศีลธรรม (Moral legitimacy) ของผู้ต่อสู้เพื่อความอยู่รอดย่อมอยู่ในอันดับสูงกว่าอย่างชัดแจ้ง ยกเว้นผู้ที่มีระบบคุณค่าว่า กำไรต้องมาก่อนความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการต่อสู้ของพวกเขาวินิจฉัยโดยหลายย้อมมีความชอบธรรมทางศีลธรรมหนุนอยู่ แม้จะเป็นการต่อสู้ในสมรภูมิที่ฝ่ายตนเสียเปรียบอย่างมาก และดำเนินอยู่ในท่ามกลางความไม่เป็นธรรมหลายรูปแบบ อันได้แก่ ก) การขาดทรัพยากรทุกชนิดเพื่อการต่อสู้ ข) กฎหมายที่ไม่ครอบคลุมถึงสิทธิตามจารีตประเพณี ค) แนวโน้มที่ข้าราชการหรือกลไกของรัฐมักเลือกปฏิบัติต่อชาวบ้าน ในการบังคับใช้กฎหมาย หรือการเข้าถึงสิทธิอันพึงมีพึงได้ อันนำไปสู่ข้อ ค) คือ กลไกของรัฐ มักเข้มงวด กับชาวบ้าน และหย่อนยาน หรือละเลยการบังคับใช้ กฎหมายต่อกลุ่มชนชั้นนำ เช่น ผู้มีฐานะและมีความเชื่อมโยงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐ ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น จึงอาจสรุปได้ว่า พฤติกรรมของกลไกของรัฐโดยทั่วไป มักมีแนวโน้มที่จะรับใช้กลุ่มการเมืองและกลุ่มทุน โดยมักไม่แยแสต่อข้อมูลและปัญหาของชาวบ้าน นับเป็นการเลือกปฏิบัติต่อชาวบ้าน และที่เลวร้ายกว่านี้ก็คือภายใต้จิตสำนึกยุคสงครามเย็น กลไกของรัฐแทบทั้งหมด จึงมีทัศนคติเชิงลบต่อการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ ในการชุมนุมของชาวบ้าน เพื่อเรียกร้องและปกป้องสิทธิต่าง ๆ ของตน

ในหลายกรณีถึงกับมีการใช้ความรุนแรงจากกลไกรัฐ และกลุ่มทุนการพัฒนาที่รุกรานประชาชน ดังกล่าวข้างต้น ก็ดำรงอยู่คู่กันกับลัทธิอำนาจนิยมอย่างไม่อาจปฏิเสธได้เลย

ข้อหก ในแทบทุกพื้นที่ที่ได้เยี่ยมเยียน ได้มีการสร้างรูปธรรมชุมชนทางเลือก โดยเฉพาะในการนำเอาแนวคิดโฉนดชุมชนไปปฏิบัติได้ การดำรงอยู่ขององค์กรชาวบ้านที่เป็นหลักในการวางกติการ่วมกัน และดำเนินการให้เกิดความเป็นธรรมกับสมาชิกทุกคนครบถ้วน ซึ่งบางพื้นที่ ก็เรียกว่า “ธรรมนูญชุมชน” แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ การตัดสินใจทางนโยบายเกิดล่าช้าหรือความหาญกล้าทางนโยบายอ่อนยวบยาลง เมื่อไม่ใช่เรื่องของพนักงานการเมือง หรือกลุ่มทุนในบางพื้นที่ แม้ยังเป็นการยากที่จะรับหลักการโฉนดชุมชนไปปฏิบัติในเร็ววัน เพราะต้องการใช้เวลาอยู่ยอข้อมูลต่าง ๆ ให้ตกผลึกชัดเจนก่อน แต่ในพื้นที่เช่นนั้นก็ได้พิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ชัดถึงศักยภาพของชาวบ้าน ในการอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน และเกื้อกูลกัน ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านก็ได้ช่วยปกป้องผืนป่าอันอุดมไว้ได้อย่างน่าทึ่ง เพราะดำเนินไปในท่ามกลางพลังทำลายล้างที่หลากหลาย

นอกจากนี้ การสร้างรูปธรรมชุมชนทางเลือกก็นำเอาแนวคิดเหล่านี้ไปปฏิบัติกันมากบ้างน้อยบ้าง อันได้แก่ แนวคิด เกษตรอินทรีย์ ความมั่นคงทางอาหาร ความหลากหลายทางชีวภาพ (เช่น สร้างคลังเก็บเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน) ความเสมอภาคในบทบาทชาย-หญิง และเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งหมดนี้ ถือได้ว่า เป็นการต่อกรกับลัทธิพัฒนานิยมอย่างน่าประทับใจ บางแห่งก็ต่อสู้กับลัทธิบริโภคนิยมอย่างเด็ดเดี่ยวบางพื้นที่ ชาวบ้านก็ยังติดพฤติกรรมบริโภคแบบเดิม ๆ อยู่ ซึ่งก็ค่อย ๆ ปรับตัวเข้าสู่อุดมการณ์ร่วมของชุมชนๆ กันต่อไป แนวคิดและภาคปฏิบัติการทั้งหมดที่กล่าวถึงนี้ จัดได้ว่า เป็นนวัตกรรมสังคมที่สำคัญของชาวบ้าน ซึ่งเกิดขึ้นในท่ามกลางการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเดินไปสู่เป้าหมายร่วมที่ว่า “ที่ดินต้องเป็นของผู้ถือคันไถ”

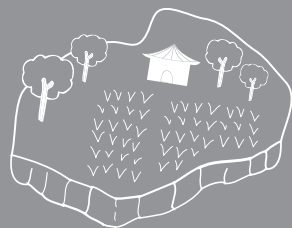
ข้อเจ็ด แกนนำชาวบ้านจำนวนไม่น้อย ได้รับประสบการณ์การต่อสู้ เรียกร้องสิทธิ มาก่อน (เช่น จากสมัชชาคนจน หรือขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสังคมอื่น ๆ) และเรียนรู้วิธีการจัดการต่าง ๆ ที่จำเป็นเพื่อเรียกร้องสิทธิ ไม่ว่าจะในแง่การระดมทรัพยากรและกำลังคน การเจรจาต่อรอง งานเครือข่ายเพื่อนมิตร และขั้นตอนต่าง ๆ ในการจัดขบวนแถวเพื่อการต่อสู้ ทั้งในระดับรุกเร็ว-ถอยเร็ว หรือ ต่อสู้แบบตึงพื้นที่ยึดเยื้อ ทั้งหมดนี้ ถือได้ว่าเป็นผลพวงจากการถ่ายทอด เทคโนโลยีทางการเมืองของภาคประชาชนที่มีพลวัตสูง

ข้อแปด ความเห็นต่อบทบาทของโครงการวิจัย “การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม” ซึ่งเป็นหนึ่งในชุดโครงการพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อสุขภาวะของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผมคิดว่าโครงการนี้ ได้มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของชุมชนต่าง ๆ ที่ประสบปัญหา โดยเปิดทางให้มีการบันทึกประวัติความเป็นมาของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมรำลึกโดยคนหลายรุ่น นับเป็นการถ่ายทอดความทรงจำสู่คนรุ่นใหม่ จิตสำนึกประวัติศาสตร์นี้เป็นพื้นฐานสำคัญของการต่อสู้ เพื่อปกป้องแผ่นดินถิ่นเกิดหรือชุมชนดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้โครงการฯ ยังร่วมสร้างความรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการ และนักกิจกรรมสังคม ในกระบวนการเรียนรู้นี้ บางพื้นที่ก็ได้ใช้กิจกรรมนี้เพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านกรวิเคาระหวิวิจัย และประสบการณ์การต่อสู้ในพื้นที่อื่น ๆ ให้แก่คนรุ่นใหม่ที่จะมีบทบาทในอนาคต นอกจากนี้โครงการวิจัยนี้ก็ทำให้ความชอบธรรม และกำลังใจที่สำคัญแก่ชาวบ้านทุกคนในเครือข่ายการต่อสู้ ของกลุ่มที่ถูกละเมิดสิทธิ์และถูกแย่งชิงทรัพยากร

ผลการวิจัยชุดนี้ ได้ชี้ชัดว่าชาวบ้านชายขอบผู้ถูกแย่งชิงทรัพยากรฯ ได้แปลงตัวตนโดยรวมเป็นองค์ประธาน (Subject) หรือผู้กระทำการที่ต่อสู้ด้วยยุทธศาสตร์ที่จะปกป้องวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นถิ่นในอันดับแรก และเมื่อรวมกันหลายขบวนการก็เข้าร่วมอยู่ในยุทธศาสตร์ใหญ่ที่จะปรับเปลี่ยนหรือปฏิรูประบบโครงสร้างครอบงำ เพื่อให้เกิดความสมดุลในอำนาจระหว่างรัฐ กลุ่มทุน และภาคประชาชน อันเป็นกระบวนการที่ยาวนาน (อาจเลยรุ่นผมอย่างแน่ ๆ) และเชื่อมโยงกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นอีกหลายขบวน ดังนั้นเราไม่ควรวัดความสำเร็จของการต่อสู้ด้วยผลลัพธ์สุดท้ายที่พึงพอใจแต่อย่างเดียว แต่ควรพิจารณาที่กระบวนการต่อสู้ที่เชื่อมร้อยกันในหลายขบวนเคลื่อนไหวสังคมที่มีพัฒนาการเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งปริมาณและคุณภาพใหม่ อีกทั้งความเป็นเอกภาพ ภราดรภาพ และสามัคคีธรรม กระบวนการต่อสู้ที่ไม่ย่อท้อและต่อเนื่อง นั้นแหละคือความสำเร็จแล้วในตัวมันเอง ดังนั้นก็คงเป็นการเหมาะสมที่จะลงท้ายด้วยคำขวัญว่า “มวลชนทั้งผองต้องสามัคคีกัน และสู้ต่อไป อย่าได้ถอย”

โฉนดชุมชน นัยยะต่อสังคมไทย

สัมภาษณ์ : ศ.เกียรติคุณ
ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์
เรียบเรียง : เมธี สิงห์สุ่อ้า

แม้การผลักดันนโยบายโฉนดชุมชนที่ผ่านมาจะมีสถานะเป็นเพียงระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน และในรัฐบาลชุดปัจจุบัน (รัฐบาลนางสาว ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร) ก็ยังไม่มีแนวโน้มว่าจะสามารถยกระดับระเบียบโฉนดชุมชนนี้ให้เป็นกฎหมายได้ แต่ในทางปฏิบัติ กลับพบว่าชุมชนจำนวนมากกำลังดำเนินการจัดการพื้นที่ในรูปแบบโฉนดชุมชน เพื่อให้มีการรับรองสิทธิที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ดังที่มีการร้องขอเพื่อให้เป็นพื้นที่โฉนดชุมชนแล้วจากชุมชน 435 แห่ง และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ

ประเด็นโฉนดชุมชนในสังคมไทย ยังคงเป็นข้อสงสัยและมีคำถามต่อชุมชนที่ดำเนินการโฉนดชุมชนอย่างต่อเนื่อง การสื่อสารทำความเข้าใจกับสังคมวงกว้าง ในนิยาม ความหมาย ความสำคัญ และความเหมาะสมของโฉนดชุมชนต่อสังคมไทย ในแบบที่ สั้นง่าย และชัดเจน เพื่อให้คนทั่วไปสามารถทำความเข้าใจได้ จึงเป็นภารกิจที่จำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันนโยบายโฉนดชุมชน

ศ.เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ที่นำเสนอความสำคัญของแนวคิดโฉนดชุมชนในฐานะที่เป็นกลไกเชิงซ้อนในการบริหารจัดการที่ดิน เพื่อให้เกษตรกรรายกจนสามารถเข้าถึงที่ดินและรักษาที่ดินให้อยู่กับชุมชนเกษตรกรรมได้ในระยะยาว ได้ให้สัมภาษณ์กับทีมงานผลิตสารคดีสืบบ้านดอนดินดีและทีมงานผลิตหนังสือโฉนดชุมชน และทั้งหมดนี้คือ โฉนดชุมชน นัยยะต่อสังคมไทย จากอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์

● โฉนดชุมชนคืออะไร

โฉนดชุมชนเป็นการออกเอกสารสิทธิ์ชนิดหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วเอกสารสิทธิ์จะออกให้กับปัจเจกบุคคล เท่าที่เป็นมาก็มักจะเน้นแบบนั้น แต่โฉนดชุมชนเป็นการออกเอกสารสิทธิ์ให้กับกลุ่มคนหรือส่วนรวม ซึ่งไม่ใช่การออกให้กับปัจเจกบุคคล

● โฉนดชุมชนมีส่วนหนุนเสริมหรือสนับสนุนกลุ่มชาวบ้านอย่างไรบ้าง

ยกกรณีตัวอย่างชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่า เดิมที่มีชาวบ้านที่อาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่เขตป่าซึ่งมีวิถีชีวิตในการทำเกษตร ต่อมาหน่วยงานรัฐได้มีการออกเอกสารสิทธิ์ให้อาจจะในรูปแบบของ ส.ท.ก. หรือ ส.ป.ก. 4-01 ก็ตาม แต่เป็นการออกให้กับปัจเจกบุคคลซึ่งมีความเสี่ยงต่อการที่ชาวบ้านจะนำที่ดินไปขายต่อ บางครั้งยังไม่ทันที่ชาวบ้านจะได้สิทธิทำกินในที่ดินด้วยซ้ำ แต่ก็เอาไปขาย (ขายสิทธิ์) ก่อนแล้ว ส่วนคนที่เข้าไปซื้อส่วนใหญ่จะเป็นนายทุนจากภายนอกชุมชน หลังจากขายที่ดินแล้วชาวบ้านก็ต้องทำการบุกเบิกพื้นที่ป่าแห่งใหม่เพื่อประกอบอาชีพ และถ้ามีคนให้ราคาที่ดินที่มากพอ ชาวบ้านก็พร้อมจะขายที่ดินและบุกเบิกป่าใหม่อีกครั้ง ที่พูดมาทั้งหมด ก็เพื่อจะฉายภาพให้เห็นว่า การให้สิทธิในลักษณะสิทธิของปัจเจกบุคคลจึงเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านที่อาศัยทำกินอยู่ในป่าบุกเบิกป่าเพิ่มมากขึ้น และก็กลายเป็นปัญหาอีรุงตุงนังมาจนถึงตอนนี้ ดังนั้น การผลักดันให้มีการออกโฉนดชุมชน จึงถือเป็นการให้สิทธิกับกลุ่มบุคคลซึ่งไม่สามารถนำที่ดินไปขายให้กับบุคคลภายนอกชุมชนได้ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการทำให้เขาเหล่านั้นได้มีที่ดินทำการเกษตร ถือเป็นการปกป้องสิทธิทำกินของคนจนเอาไว้ และเท่ากับเป็นการรักษาพื้นที่เกษตรกรรมไปในตัวอีกด้วยเช่นกัน

● โฉนดชุมชนในปัจจุบันมีสถานะทางกฎหมายอย่างไร

ในปัจจุบันโฉนดชุมชนยังไม่มีสถานะภาพในทางกฎหมาย เพราะตอนนี้กฎหมายที่ดินในประเทศไทยให้สิทธิเฉพาะปัจเจกบุคคลหรือนิติบุคคลเท่านั้น แต่ไม่ได้รองรับสิทธิให้กับกลุ่มหรือองค์กรภาคประชาชน ชุมชน หรือการรวมตัวในลักษณะของกลุ่มคนใดๆ กฎหมายไทยยังไม่ได้รองรับสิทธิตรงนี้ เพราะฉะนั้น อย่างที่บอกไปว่า การผลักดันให้มีโฉนดชุมชน ประโยชน์ด้านหนึ่งถือเป็นการรักษาป่า และอีกด้านหนึ่งเท่ากับเป็นการรักษาที่ดินให้กับคนจน เพราะช่วยให้คนจนไม่ต้องถูกบีบบังคับจากกลไกตลาดจนต้องขายที่ดิน ที่ดินก็จะอยู่ในมือของคนที่ต้องการทำเกษตรอย่างแท้จริง ใครอยากทำเกษตรก็สามารถอยู่ใน

ที่โฉนดชุมชนนี้ได้ แต่ใครไม่อยากทำก็ออกไป เพราะโฉนดชุมชนสมาชิกชุมชนจะขายสิทธิของตนเองไม่ได้ เนื่องจากเป็นสิทธิส่วนรวม

● การจัดทำโฉนดชุมชนมีขั้นตอนและข้อกำหนดอย่างไรบ้าง

โฉนดชุมชนจะออกให้ได้ก็ต่อเมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นสหกรณ์ เป็นชุมชน หรือเป็นอะไรก็ได้ในลักษณะของการรวมกลุ่ม ซึ่งหลังจากรวมกลุ่มแล้ว กลุ่มคนเหล่านั้นก็จะไปขอสิทธิเพื่อดำเนินการเป็นโฉนดชุมชนกับสำนักงานโฉนดชุมชน (ภายใต้สำนักงานรัฐมนตรี ซึ่งจะดำเนินการตามขั้นตอนตามที่ได้ระบุไว้ใน ระเบียบสำนักงานรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน ปี พ.ศ.2553) การให้สิทธิในลักษณะของกลุ่มคนนี้เรียกว่า “สิทธิเชิงซ้อน” โดยปกติแล้วกฎหมายไทยจะให้สิทธิเฉพาะปัจเจกบุคคล แต่โฉนดชุมชนจะเป็นการให้สิทธิแบบกลุ่ม ซึ่งกลุ่มนั้น ๆ จะบริหารจัดการกันเองว่าจะจัดสรรปันส่วนให้กับสมาชิกในระดับปัจเจกอย่างไร ดังนั้นการให้สิทธิแบบนี้จึงเรียกว่าเป็นสิทธิเชิงซ้อน หมายความว่า ให้สิทธิกับกลุ่มบุคคลเป็นสิทธิขั้นที่หนึ่ง แล้วกลุ่มบุคคลเอาที่ดินนั้นมาบริหารจัดการใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นสิทธิขั้นที่สอง แต่สิทธิที่ปัจเจกชนได้รับจากกลุ่มคือสิทธิการใช้ประโยชน์เท่านั้น ส่วนสิทธิความเป็นเจ้าของที่ดินจะยังคงเป็นส่วนรวมจึงจะเห็นได้ว่า สิทธิที่พูดถึงนี้เป็นสิทธิที่ซ้อนกันอยู่ 2 ลักษณะอย่างที่ได้พูดไป

ส่วนขั้นตอนและข้อกำหนดในการดำเนินการจัดทำโฉนดชุมชนนั้น รายละเอียดมีอยู่ในระเบียบสำนักงานกษ ยังไม่ได้ออกเป็นกฎหมาย รายละเอียดจึงไม่มีอะไรที่สำคัญมาก แต่ที่สำคัญคือ กลุ่มบุคคลนั้น ๆ ต้องแสดงเจตจำนงอย่างชัดเจนในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำการเกษตร

● ถ้าปัจเจกบุคคลไม่อยากจะใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นแล้วจะทำอย่างไร ถ้าอยากขายต่อสามารถทำได้หรือไม่

การขายในลักษณะนี้ถือว่าการขายสิทธิในการทำประโยชน์ ซึ่งสมาชิกกลุ่มคนนั้นสามารถทำได้ โดยจะต้องขายคืนให้กับกลุ่ม แล้วกลุ่มก็จะนำไปบริหารจัดการต่อไป ซึ่งอาจจะขายให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มซึ่งสามารถเข้ามาซื้อสิทธิและเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของกลุ่มได้ แต่จะต้องยอมรับกฎกติกาของกลุ่ม ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะต้องใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรเท่านั้น แต่จะนำไปใช้ประโยชน์ในแบบอื่น เช่น การทำรีสอร์ท หรืออย่างอื่นที่ไม่ใช่ทำการเกษตรไม่ได้ ตรงนี้ถือเป็นเรื่องจุดแข็งของโฉนดชุมชน เพราะโฉนดชุมชน

มีเป้าหมายหลักคือ การใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรและต้องทำเกษตรอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าในประเทศไทยมีปัญหามากในเรื่องการให้สิทธิแบบปัจเจกบุคคล ซึ่งจะสามารถนำที่ดินไปขายหรือเก็งกำไรได้ และเปลี่ยนมืออย่างอิสระ จนที่ดินในหลาย ๆ ที่ได้เปลี่ยนจากปากกลายเป็นรีสอร์ท ดังนั้น โฉนดชุมชนจึงเท่ากับเป็นการตัดวงจรนี้ออกไปไม่ให้มีปัญหาที่ดินหลุดมือในอนาคตหลังจากได้รับสิทธิ

● **ธนาคารที่ดิน จะมีส่วนผลักดันโฉนดชุมชนอย่างไร**

“จริง ๆ แล้วโฉนดชุมชนกับธนาคารที่ดินเป็นคนละเรื่องกัน แต่เป็นคนละเรื่องเดียวกัน” หมายถึงว่า ธนาคารที่ดินจะเป็นประโยชน์สำหรับที่ดินบางแปลงที่เป็นที่ดินของเอกชน¹ ซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์ แต่ชาวบ้านต้องการใช้ประโยชน์ในรูปแบบโฉนดชุมชน จึงได้เข้าไปจับจองทำประโยชน์ แต่ไม่มีความสามารถ (ไม่มีเงินเพียงพอ) ที่จะซื้อที่ดินแปลงนั้น ดังนั้น ธนาคารที่ดินจะเข้ามามีบทบาทในส่วนนี้ คือ ธนาคารที่ดิน (บริหารงานโดยรัฐ) จะเข้าไปซื้อที่ดินให้ก่อน แล้วหลังจากนั้นจึงให้กลุ่มชาวบ้านผ่อนชำระคืนในภายหลัง 10 ปี 20 ปี หรือมากกว่านั้นก็ได้ตามแต่ข้อตกลง โดยรัฐยินยอมให้กลุ่มคนที่ต้องการทำโฉนดชุมชนเหล่านั้นซื้อที่ดินได้ในราคาที่ถูกลงกว่าราคาตลาด

● **ในกรณีที่ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มบุคคลได้ก่อน แล้วค่อยไปซื้อที่ดิน แล้วขอดำเนินการในลักษณะของโฉนดชุมชนสามารถทำได้หรือไม่**

ในกรณีนี้ทำได้แน่นอน แต่ยังไม่เห็น เนื่องจากไม่มีใครที่มีเงินแล้วอยากจะซื้อที่ดินให้เป็นของส่วนรวม และคงไม่ใช่กรณีของคนจนที่เรากำลังพูดถึง เพราะคนจนกลุ่มนี้ไม่มีเงินมากมายขนาดนั้น หากกลุ่มบุคคลต้องการที่ดินเพื่อทำประโยชน์ในด้านการเกษตร ธนาคารที่ดินจะเข้ามาเป็นกลไกสำคัญให้โฉนดชุมชนสามารถดำเนินการไปได้ แต่ธนาคารที่ดินจะซื้อที่ดินให้เฉพาะในกรณีที่กลุ่มคนต้องการทำโฉนดชุมชนเท่านั้น คือ ให้สิทธิกับกลุ่มคนเท่านั้น เพราะหากซื้อที่ดินให้กับปัจเจกบุคคล ก็สามารถนำที่ดินไปขาย

¹ ที่ดินที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์เป็นที่ดินรกร้างหรือว่างเปล่า ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์จากเจ้าของที่ดินแปลงนั้น ๆ เป็นเวลานาน หรือบางแปลงเป็นที่ดินที่ตรวจสอบพบว่าได้มีการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ (เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย/กลุ่มปฏิบัติการท้องถิ่นไร้พรมแดน, “สังคมไทยต้องสูญเสียอะไร หากไม่ปฏิรูปที่ดิน” รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ กรณีศึกษาเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย(คปท.), กรกฎาคม พ.ศ. 2555), หน้า 6

ได้ และก็จะกลายเป็นปัญหาที่ดินหลุดมือ จนตกอยู่ในวงจรที่ไม่มีวันจบสิ้น ในความเป็นจริงแล้วรัฐไม่มีเงินมากมายขนาดที่จะไปซื้อที่ดินให้ทุกคนได้ทุกวันอยู่แล้ว ดังนั้นจะเห็นว่าหากรัฐให้สิทธิชุมชนเพื่อทำโฉนดชุมชน ก็จะเป็นการสนับสนุนและแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านหรือคนที่มักอ้างว่าไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินทำกินไม่พอเพียง จะได้มีที่ดินเพื่อทำการเกษตรจริง ๆ ไปซื้อลูกซื้อหลาน แต่ขายไม่ได้

● สหกรณ์มีส่วนสนับสนุนโฉนดชุมชนอย่างไร

สหกรณ์ที่เข้มแข็งจริงจะสามารถซื้อที่ดินได้ เพียงแต่ว่า สหกรณ์ยังรักษาสิทธิแบบปัจเจกเอาไว้ไม่เหมือนกับโฉนดชุมชนโดยตรง คือ สหกรณ์ทำหน้าที่แทนหากสมาชิกต้องการใช้เงินจากสหกรณ์ก็สามารถใช้ได้ เนื่องจากระบบการบริหารจัดการเป็นลักษณะของหุ้นที่สมาชิกแต่ละคนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์แบบปัจเจก แต่โฉนดชุมชนนั้นสิทธิเหนือที่ดินจะเป็นของกลุ่ม หากต้องการให้สหกรณ์ซื้อที่ดินให้กับสมาชิก สหกรณ์ก็จะซื้อให้กับปัจเจกแต่ไม่ได้ซื้อให้กลุ่ม

● โฉนดชุมชน เป็นแนวคิดที่ถูกพูดถึงและมีมานานแล้ว แต่ทำไมยังไม่เป็นที่ยอมรับอย่างเต็มที่

เพราะว่าสังคมไทยให้ความสำคัญกับระบบตลาด เนื่องจากความเชื่อที่ว่าระบบตลาดจะสามารถจัดสรรทรัพยากรได้ดีที่สุด และการที่จะทำให้กลไกตลาดเข้ามาจัดสรรได้ดีที่สุดก็คือ ต้องทำให้ที่ดินเป็นของปัจเจกบุคคลเท่านั้น เพราะจะสามารถซื้อขายได้ ใครต้องการก็ซื้อ ระบบตลาดจึงถือเป็นกลไกที่กระจายที่ดินได้ดีที่สุด นั่นคือความเชื่อ แต่ในประวัติศาสตร์ทำให้เราพบว่ากลไกตลาดไม่ได้จัดการที่ดินดีที่สุດอย่างแท้จริง ทั้งนี้อาจจะดีหรือล้มเหลวก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วล้มเหลว ยกตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ.2540 ช่วงที่ฟองสบู่แตก ถือเป็นความล้มเหลวของการจัดการที่ดินด้วยกลไกของตลาด เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะเอากลไกตลาดเป็นตัวตั้งของการจัดการที่ดินไม่ได้ เราจึงต้องมีกลไกที่เป็นทางเลือกสำหรับคนจน ซึ่งสำหรับคนรวยอาจไม่จำเป็นเนื่องจากคนรายนั้นมีสายป่านทางเศรษฐกิจยาวพอที่จะรองรับความผันผวนของตลาดได้ แต่คนจนหรือคนด้อยโอกาสไม่มีความสามารถที่จะแบกรับความผันผวนหรือความเสี่ยงของกลไกตลาดได้ เมื่อมีการเก็งกำไรที่ดินมาก หมายความว่า ราคาที่ดินมีมูลค่าเกินกว่าที่คนจนจะเข้าถึงได้ ราคาที่ดินสูงเกินกว่าราคาที่แท้จริง เช่น จากราคาจริง 1 ล้านบาท กลายเป็น 2-3 ล้านบาท เมื่อ

คนจนเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ จึงกลายเป็นคนจนไร้ที่ดิน ดังนั้น โฉนดชุมชนจึงเป็นมาตรการรองรับคนที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินภายใต้กลไกตลาดได้ เพื่อช่วยให้สามารถเข้ามาใช้กลไกโฉนดชุมชนนี้เป็นกลไกทางเลือกได้สำหรับคนด้อยโอกาส ซึ่งกลไกโฉนดชุมชนก็สามารถเอื้อในส่วนนี้ได้ และเท่ากับเป็นการรักษาพื้นที่เกษตรกรรมไว้ แทนที่จะปล่อยให้ตลาดสามารถเข้าถึงได้ทุกพื้นที่ แล้วเปลี่ยนที่ดินจากป่าหรือจากพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ให้กลายเป็นอย่างอื่น

● ส่วนใหญ่แล้วโฉนดชุมชนทำในพื้นที่แบบไหน

รัฐบาลชุดที่แล้ว (รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) ทำได้เพียงการเอาที่ดินรัฐมาจัดสรรให้เท่านั้น แต่เมื่อครู่เราได้พูดถึงเรื่องธนาคารที่ดิน ซึ่งธนาคารที่ดินจะว่าด้วยเรื่องของ การซื้อสิทธิในที่ดินที่ไม่ใช่ของรัฐ (ที่ดินเอกชน) มาทำโฉนดชุมชน ส่วนโฉนดชุมชนที่ทำได้ในตอนนี้ทำได้เฉพาะในที่ดินรัฐ เท่านั้น เนื่องจากธนาคารที่ดินยังไม่ได้จัดตั้งขึ้นมา จึงไม่มีส่วนเข้ามาหนุนช่วย แต่หากจะจัดตั้งธนาคารที่ดินจริง ๆ ต้องมีเม็ดเงินที่สูงเพียงพอ จึงจะสามารถนำไปซื้อที่ดินรกร้างว่างเปล่าได้

ส่วนที่ดินรกร้างว่างเปล่าในเมืองไทยนี้มีมากมายที่ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินที่เกิดจากหนี้ (NPL) หรือที่เกิดจากการเก็งกำไรอย่างไรก็ได้หลุดไป จนราคาที่ดินสูงเกินความเป็นจริง เมื่อธนาคารต้องการขายต่อจึงไม่มีคนซื้อ ดังนั้น ที่ดินเหล่านี้ควรถูกจัดการโดยธนาคารที่ดิน ซึ่งรัฐจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่ซื้อที่ดินเหล่านี้มาทำโฉนดชุมชน เนื่องจากที่ดินเหล่านี้ขายให้กับเอกชนก็ไม่มีใครซื้ออยู่แล้ว จึงถูกทิ้งร้างมาเป็นสิบ ๆ ปี (น่าจะดี) จนชาวบ้านต้องเข้าไปจับจองทำประโยชน์

● จะทำอย่างไรให้โฉนดชุมชนเดินหน้าต่อไปได้ หรือ มีหน่วยงานใดบ้างที่จะเข้ามามีส่วนช่วยผลักดันให้โฉนดชุมชนเกิดขึ้นได้จริง

จริง ๆ แล้วถ้าจะให้ดี โฉนดชุมชนต้องออกเป็นกฎหมาย เพียงแต่ว่าขั้นตอนในการออกกฎหมายมีระยะเวลาาน รัฐบาลชุดที่แล้วจึงทำได้เพียงการออกเป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี จึงทำให้หลายที่ยังกลายเป็นปัญหาเรื้อรังอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น กรณีปัญหาที่ชายทะเล กรณีที่อุทยานทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน ล้วนกลายเป็นปัญหาที่ต้องฟ้องร้องกัน เนื่องจากการถือกฎหมายคนละฉบับ ในความเป็นจริงแล้วโฉนดชุมชนเป็นเพียงระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีที่ต่ำกว่า พ.ร.บ. ในขณะที่อุทยานและป่าสงวนเป็น พ.ร.บ.

ซึ่งมีศักดิ์ศรีสูงกว่าโดนดชุมชน ดังนั้นการผลักดันเรื่องโดนดชุมชนในปัจจุบันจึงยังคงไปไม่ถึงไหน

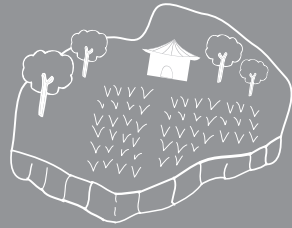
● ต้องการฝากอะไรไปสู่สังคมบ้าง

อย่างแรก โดนดชุมชนจะช่วยยับยั้งการบุกรุกป่า ป้องกันการเปลี่ยนจากการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นรีสอร์ตหรือเชิงพาณิชย์ โดนดชุมชนจะช่วยยับยั้งการบุกรุกป่าให้ป่ายังคงอยู่ได้ อย่างที่สอง การผลักดันให้เกิดโดนดชุมชน เป็นการรักษาพื้นที่เกษตรให้กับประเทศ เป็นมาตรการรองรับคนจนในกรณีที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ (เช่นเดียวกับช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ.2540)

● อยากเห็นโดนดชุมชนมีพัฒนาการไปในด้านใดในอนาคต

อาจจะเรียกได้ว่าโดนดชุมชนเป็นเพียงมาตรการในช่วงเปลี่ยนผ่านก็ว่าได้ ถ้าเรามองสภาพสังคมจะเห็นว่า ในสังคมไทยทุกวันนี้ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีมาก คนรวยก็รวยล้นฟ้า คนจนก็จนดักดาน ในช่วงที่สังคมไทยยังมีความแตกต่างกันอยู่มาก หากเราไม่แก้ปัญหาอะไรเลย ความแตกต่างจะนำไปสู่ความขัดแย้ง ซึ่งความขัดแย้งนี้ได้ก่อผลอย่างชัดเจนในช่วงที่ผ่านมา เนื่องจากว่า เราได้ปล่อยให้ช่องว่างนี้ว่างมากเกินไป และยังคงดำรงอยู่มาเป็นเวลานานมาก “เมื่อพูดถึงโดนดชุมชน เราจะเอาทั้งประเทศไทยเป็นโดนดชุมชนก็หาใช่ไม่” เราเพียงต้องการที่จะเอาโดนดชุมชนเป็นมาตรการรองรับในช่วงเปลี่ยนผ่าน เพราะกลไกอุตสาหกรรมก็ไม่สามารถสนองหรือรองรับคนได้อย่างเต็มที่ หากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ คนที่ไม่มีงาน (ตกงาน) ต้องการจะทำการเกษตรแต่ไม่มีที่ดินเราจะจัดการอย่างไร ดังนั้น โดนดชุมชนจะเป็นตัวรองรับในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ ในช่วงที่การจ้างงานยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ อาจกล่าวได้ว่าโดนดชุมชนเหมือนเป็นสวัสดิการอย่างหนึ่งสำหรับประชาชนในช่วงเปลี่ยนผ่าน อันนี้อาจถือเป็นข้อดีอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นมาตรการที่รัฐจะต้องจัดให้สำหรับคนทุกกลุ่ม เช่นเดียวกับ การรับจำนำข้าวสำหรับชาวนา มาตรการคืนภาษีรถยนต์สำหรับคนที่ต้องการซื้อรถยนต์ แต่คนที่มักถูกกลืนเสมอคือคนขายขอบซึ่งอาจเรียกว่า “มนุษย์ล่องหน” คือเขาเหล่านี้มีตัวตนอยู่ แต่เรามองไม่เห็นหรือมองข้ามเขาไปไม่เห็นเขาอยู่ในสายตา ดังนั้น รัฐที่ดีต้องมองเห็นทุกคน ไม่ใช่มองเพียงคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

โฉนดชุมชน การจัดการที่ดินเพื่อความยั่งยืน ที่ยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ

ดร.กฤษฎา บุญชัย

ขบวนการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนได้สร้างนวัตกรรมใหม่โดยจัดทำ “โฉนดชุมชน” ขึ้นมา เพื่อสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินรูปแบบใหม่ ที่ชุมชนมีอำนาจบริหารจัดการ และกระจายการถือครองที่ดิน รวมไปถึงการวิพากษ์นโยบายจัดสรรที่ดินของรัฐ และระบบกรรมสิทธิ์เอกชนที่พวกเขา มองว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาสูญเสียที่ดิน

การเคลื่อนไหวนโยบายโฉนดชุมชนเกิดขึ้นในช่วงหลังปี 2545 เริ่มต้นจากสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) และแพร่ไปหลายภาค แต่มาชัดเจนในช่วงปี 2550 อันเนื่องจากการผลักดันร่าง พรบ.ป่าชุมชนให้ผ่านการรับรองของรัฐสภาไม่ประสบความสำเร็จ ความขัดแย้งเรื่องที่ดินปะทุขึ้นหลายจุด เช่น การจับกุมปราบปรามชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ในขณะที่รัฐประสบความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นการออก สปก.ที่มีการซื้อขายเปลี่ยนมือมากกว่าครึ่ง การขึ้นทะเบียนคนจนที่ไม่สามารถจัดสรรที่ดินให้คนจนได้จริง และนโยบายแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน

ขบวนการประชาชนในนาม “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.)” สามารถผลักดันนโยบายโฉนดชุมชนให้รัฐบาลยอมรับได้ โดยรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2553 ผ่านระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดการให้มีโฉนดชุมชน โดยระเบียบดังกล่าวมีหลักการคือ มุ่งเน้นส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติ มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งในการบริหารจัดการที่ดิน มีกติกาที่ชัดเจนในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยหลักสิทธิร่วมกันของชุมชน

ภายหลังจากออกกระเปียบฯ มาจนถึงปัจจุบัน มีชุมชนที่ยื่นขอจดทะเบียนจากคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) จำนวน 435 ชุมชน แต่ มีเพียงสองชุมชนเท่านั้นที่ได้รับการอนุมัติและส่งมอบพื้นที่จากหน่วยงานราชการแล้วคือ ชุมชนสหกรณ์บ้านคลองโยง เนื้อที่ 1,803 ไร่ และชุมชนสหกรณ์การเกษตรโฉนดชุมชนป่าซาง จ.เชียงใหม่ เนื้อที่ 142 ไร่ และยังมีอีก 53 ชุมชนที่ได้รับการอนุมัติจากปจช. แล้วแต่ยังไม่มีการส่งมอบพื้นที่จากหน่วยงานราชการ

แม้การอนุมัติโฉนดชุมชนจะล่าช้า แต่ชุมชนหลายพื้นที่ไม่ได้รอการอนุมัติ โดยเริ่มดำเนินการพัฒนาระบบการจัดการที่ดินของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความมั่นคงในที่ดินและทรัพยากรของพวกเขาให้เกิดขึ้น

เพื่อความเข้าใจแนวคิด ที่มา เงื่อนไขต่าง ๆ ต่อการทำโฉนดชุมชน ระบบการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน และผลที่เกิดขึ้น เครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ จึงได้ริเริ่มโครงการศึกษาวิจัยเรื่อง “การถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม” เพื่อถอดบทเรียนการจัดทำโฉนดชุมชน

ชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 6 แห่ง มีลักษณะความสัมพันธ์และการใช้ที่ดินที่แตกต่างกันออกไป สามารถจำแนกเบื้องต้นเป็น 4 กลุ่ม

- 1) ชุมชนเกษตรกรรมพึ่งพาฐานทรัพยากรท้องถิ่น ชุมชนดังกล่าวได้แก่ ชุมชนปากกะญอบ้านหินลาดใน จังหวัดเชียงราย ชุมชนบ้านตระ ตำบลปะเหลียน จังหวัดตรัง
- 2) ชุมชนเกษตรกรรมพึ่งทรัพยากรที่สร้างระบบจัดการใหม่ ชุมชนดังกล่าวได้แก่ ชุมชนบ้านโป่ง เชียงใหม่ ชุมชนคอนสาร ชัยภูมิ ชุมชนดอนฮังเกลือ ร้อยเอ็ด ชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ตรัง ชุมชนสันติพัฒนา และไทรงามพัฒนา สุราษฎร์ธานี
- 3) ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ตัวอย่างชุมชนดังกล่าวในงานศึกษานี้มีเพียง สหกรณ์ชุมชนคลองโยง นครปฐม ซึ่งมีระบบการผลิตเกษตรเพื่อการค้า และมีอาชีพอื่นที่หลากหลาย เช่น รับจ้าง ทำงานในเมือง ประกอบกับภูมิทัศน์ชุมชนมีกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มทุน หน่วยงานรัฐเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่
- 4) ชุมชนเมือง จากกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ พวกเขาเป็นชุมชนเมืองที่ตั้งถิ่นและประกอบอาชีพใกล้ย่านเศรษฐกิจ ความหมายที่ดินของพวกเขาเป็นเรื่องที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพ

ชุมชนต่างๆ ที่เผชิญกับปัญหาการคุกคามสิทธิในการดำรงชีพและใช้ประโยชน์จากที่ดิน ได้สะท้อนถึงมุมมองต่อเรื่องสิทธิและความเป็นธรรมที่ชุมชนสมควรได้รับ ดังนี้

1. **สิทธิการบุกเบิกที่ดินและอยู่อาศัยมายาวนาน** ชุมชนเกือบทั้งหมดต่างอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งมาเป็นเวลานาน ดังนั้นพวกเขาแม้จะตระหนักว่าการดำรงอยู่ของพวกเขาไม่มีกฎหมายรองรับ หรือผิดกฎหมาย แต่พวกเขาก็มองว่าการบุกเบิกที่ดินและอยู่กินมานานเป็นความชอบธรรมทางสังคมประการหนึ่งที่ได้รับ การรับรอง

2. **สิทธิพลเมือง** ชุมชนเกษตรกรรมอ้างถึงสิทธิเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินอย่างเพียงพอต่อการดำรงชีพ เช่นเดียวกับชุมชนแออัดที่อ้างสิทธิของคนจนเมืองที่ได้รับการดูแล และได้รับสวัสดิการจากรัฐในฐานะที่พวกเขาเป็นพลเมืองของสังคม และทำประโยชน์เพื่อสังคม เช่น เกษตรกรทำหน้าที่ผลิตอาหารให้แก่วัยรุ่น คนจนเมืองก็เป็นแรงงานให้กับภาคเมืองเช่นกัน ดังนั้นเมื่อพวกเขาขาดแคลนที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน รัฐย่อมมีหน้าที่ในการคุ้มครองและส่งเสริมให้พวกเขาได้รับสิทธิในการเข้าถึงที่ดินและที่อยู่อาศัย

3. **สิทธิของผู้อยู่อาศัยทำกินมาต่อเนื่องและมีส่วนร่วมในชุมชน** ชุมชนให้ความสำคัญกับคนที่อยู่อาศัยและทำกินมาอย่างต่อเนื่อง มากกว่าคนที่เพิ่งมาพักอาศัยในนาม แต่ไม่ได้อยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ เนื่องจากคนที่ไม่ได้อยู่อาศัยมีทางเลือกในการแสวงหารายได้จากทางอื่น และพวกเขาก็ได้เลือกแล้วที่จะไม่อยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้คนที่มีส่วนร่วมในชุมชนและทำเพื่อประโยชน์ชุมชน พวกเขาต้องเสียสละเวลา ทูน แรงงานของตนเอง ดังนั้นชุมชนควรจะต้องมีระบบการชดเชย ตอบแทนคนเหล่านี้ให้ทำงานต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง

4. **ปัจเจกเข้มแข็งภายใต้ระบบสิทธิชุมชน** ชุมชนแทบทุกกรณียืนยันว่าการถือครองที่ดิน การเลี้ยงชีพของครอบครัวจะเข้มแข็งได้ จะต้องมีการชุมชนเข้ามาหนุนเสริมและสร้างความร่วมมือ ระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคม พร้อมกับกำกับการใช้สิทธิของปัจเจกไม่ให้ละเมิดหรือกระทบต่อการอยู่ร่วมกันของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงพยายามสร้างกติกา และกลไกของชุมชนซ้อนทับกับสิทธิปัจเจก หรือทำให้สิทธิปัจเจกมีเงื่อนไขกำกับไม่ไปกระทบต่อการดำรงอยู่ร่วมกันของชุมชน

เมื่อจำแนกถึงที่มา สาเหตุ มุมมองที่ชาวบ้านต้องการโฉนดชุมชนสามารถแยกแยะได้ดังนี้

1. **สร้างหลักประกันความมั่นคงในการอยู่อาศัยและทำกินในที่ดินของรัฐ** หลายชุมชนที่ตกอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ ที่สาธารณะประโยชน์ การเรียกร้องให้แปลงที่ดินสาธารณะเหล่านั้นให้เป็นกรรมสิทธิ์ของชาวบ้านรายปัจเจกเป็นไปได้ยากเพราะขัดต่อกฎหมาย ขาดความชอบธรรมทางสังคมว่าเป็นการเอาที่ของรัฐมาเป็นของตน การจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนซึ่งออกแบบมาเพื่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินร่วมกันของชุมชน และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจึงเป็นทางออกหนึ่งที่สามารถเป็นไปได้

2. **ป้องกันที่ดินหลุดมือ** ทุกชุมชนเห็นตรงกันว่า ชาวบ้านยากจนเป็นคนไร้อำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ ทำให้ยากที่จะรักษาผืนดินที่ตนเองอยู่อาศัยและทำกินได้เป็นเวลานาน การออกเอกสารสิทธิ์ให้กับปัจเจกบุคคลมักไม่ถึงมือคนจน หรือไม่คนจนก็ถือครองได้ไม่นาน การรักษาที่ดินให้มั่นคงต้องอาศัยพลังของชุมชนมาร่วมกำกับ โดยมีการมีข้อห้ามซื้อขายที่ดิน

3. **ชุมชนสามารถออกแบบสิทธิและการจัดการที่ดินให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมตนเอง** เช่น ชุมชนหินลาดโน บ้านตระ ที่มีระบบการจัดการป่า ที่ดินร่วมกัน และมีไร่นวนเวียนที่ต้องอาศัยระบบสิทธิร่วม หรือ บ้านทับเขือ-ปลักหมู ที่ต้องการความมั่นคงต่อระบบการจัดการที่ดินและทรัพยากรของชุมชน เนื่องจากอยู่บนฐานระบบสิทธิร่วมตามประเพณี

4. **ระดมพลังทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองร่วมกัน** ครอบครัวยุคเกษตรกรหรือคนจนเมืองเพียงลำพังยากที่จะสร้างความมั่นคงในการจัดการทรัพยากร การผลิตและเศรษฐกิจได้ การมีโฉนดชุมชนเป็นการเรียกร้องให้สมาชิกในชุมชนต้องมารวมกลุ่มปรึกษาหารือ ออกแบบระบบที่หนุนช่วยซึ่งกันและกัน มีที่ดินและทรัพยากรของส่วนรวมมีระบบการผลิตร่วมกันในบางประเภท มีการระดมทุนร่วมกัน ทำให้สมาชิกมีความมั่นคงในระบบจัดการร่วมมากกว่าจัดการเชิงปัจเจก

5. **เอื้อต่อการสนับสนุนทรัพยากรและสาธารณูปโภคจากรัฐ** เนื่องจากโฉนดชุมชนเป็นนโยบายรัฐ และมีรูปแบบการจัดการเป็นกลุ่มชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชน

สามารถได้รับการบริการสาธารณะและการอุดหนุนจากภาครัฐในรูปแบบต่างๆ ได้ง่ายกว่ารายครอบครัว

การจัดการโฉนดชุมชน บทสะท้อนวิริศึคเรื่องความเป็นธรรม √ √ √ √

ระบบการจัดการโฉนดชุมชนของแต่ละแห่งมีความแตกต่างหลากหลายกันไป สามารถแบ่งคร่าวๆ ได้สองกลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้โฉนดชุมชนรองรับการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่เดิม เช่น บ้านหินลาดใน บ้านตระ บ้านทับเขือง-ปลักหมู ชุมชนดอนอีงเกลือ สหกรณ์บ้านคลองโยง ชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ และกลุ่มที่ออกแบบระบบโฉนดชุมชนขึ้นมาใหม่ เช่น บ้านโป่ง บ้านบ่อแก้ว บ้านสันติพัฒนา และไทงามพัฒนา ส่วนมากชุมชนเหล่านี้จะจัดสรรที่ดินให้กับสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน

ทั้งสองกลุ่มสร้างกฎ กติกา ของการจัดการโฉนดชุมชนหลายประการ ได้แก่

1. มีการแบ่งประเภทพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภทคือ ที่สาธารณะร่วม ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย

2. การจัดสรรที่ดินมีทั้งแบบให้เท่าเทียมกัน รับรองสิทธิเดิมที่มีอยู่ และให้สิทธิพิเศษแก่สมาชิกที่มีที่ดินน้อยที่สุด (กรณีชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ)

3. มีกติกาห้ามขายที่ดินให้กับคนภายนอก หากจะขายที่ดินก็ให้ขายให้กับกลุ่ม มีกฎหมายแสวงหาผลประโยชน์จากที่ดินในเชิงทรัพย์สิน เช่น ห้ามให้เช่าที่ดินกับคนภายนอก

4. ให้สิทธิแก่สมาชิกชุมชน ที่ทำการเกษตร หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ (สลัม) และมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน แต่จะไม่ให้สิทธิกับคนภายนอก (มาเช่าที่ก่อนหน้าทำโฉนดชุมชน) และสมาชิกชุมชนที่ไม่ได้มีที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชน หรือไม่ร่วมกิจกรรมกับชุมชน หรือไม่ประสงค์จะมีโฉนดชุมชน หรือไม่ร่วมผลักดันโฉนดชุมชน

5. มีการจัดการทรัพยากร จัดการภูมิทัศน์ร่วมของชุมชน และการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยสมาชิกจะต้องมาร่วมประชุมปรึกษาหารือ และร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

จากรูปแบบการจัดการโฉนดชุมชนดังกล่าว สะท้อนถึงวิถีคิดเรื่องความเป็นธรรม ดังเช่น ชุมชนที่มีระบบการจัดการร่วมอยู่แล้ว ความเป็นธรรมของพวกเขาก็คือการรับรองสิทธิต่อที่ดินที่พวกเขามีอยู่ แม้สิทธิเหล่านั้นจะไม่มีกฎหมายรองรับก็ตาม ในแง่นี้ชุมชนยอมรับสิทธิปัจเจกและสิทธิเดิมที่มีอยู่ ไม่ได้ตั้งคำถามว่าไม่เป็นธรรม สำหรับชุมชนที่ออกแบบการจัดการใหม่ ส่วนมากความเป็นธรรมเกิดจากการจัดสรรที่ดินให้อย่างเท่าเทียมกัน จะมีตัวอย่างที่น่าสนใจก็คือ มีการจัดสรรที่ดินให้แก่ผู้เดือดร้อนที่ดินมากที่สุดก่อน ซึ่งสะท้อนวิถีคิดความเป็นธรรมในเชิงการสนับสนุนคนด้อยโอกาสด้วย

ผลที่เกิดขึ้นจากโฉนดชุมชน ✓✓✓✓

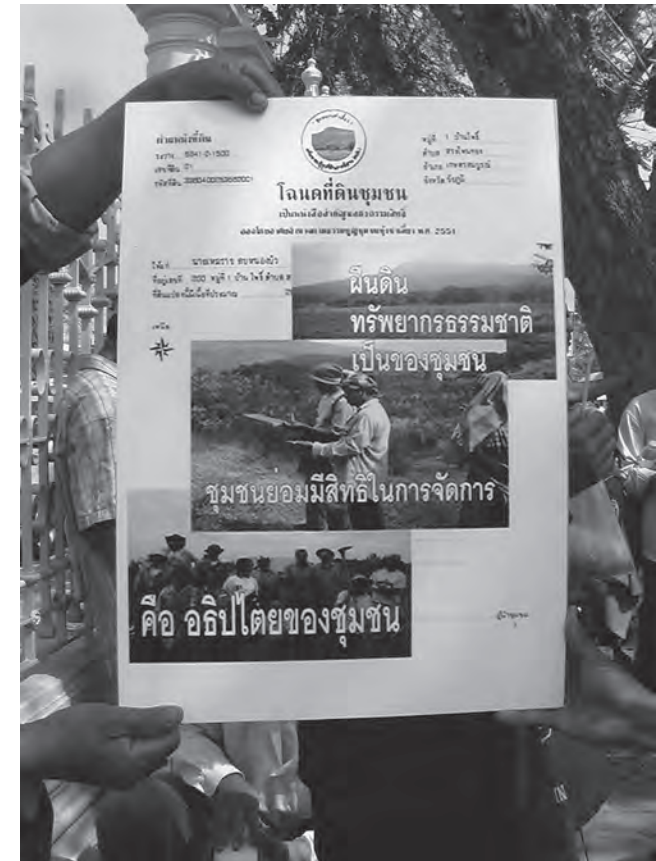
1. การปกป้องสิทธิชุมชนในการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้โฉนดชุมชนตามนโยบายรัฐเพื่อปกป้องสิทธิชุมชนยังไม่เห็นผลชัดเจนนัก หลายพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ยังคงถูกฟ้องร้องดำเนินคดี ถูกข่มขู่คุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น บ้านทับเขือ-ปลักหมู ที่เพิ่งถูกเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเข้าไปตัดฟันต้นยางของชาวบ้านในพื้นที่สันติพัฒนาและโครงการพัฒนาก็ยังถูกกลุ่มทุนบริษัทสวนปาล์มใช้สิทธิพลเมืองคุกคาม

ปัญหาดังกล่าวมาจากรัฐไม่ได้สนใจใช้โฉนดชุมชนเป็นเครื่องมือปกป้องสิทธิชุมชน ทำให้ชาวบ้านยังคงเผชิญภัยคุกคาม เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจ ไม่กล้าเสี่ยงที่จะลงทุนการผลิตและจัดการทรัพยากรระยะยาว อันกระทบต่อความเข้มแข็งในการจัดการโฉนดชุมชนด้วย

2. การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน ในบางชุมชน เช่น บ้านโป่ง ดอนยังเกลือ บ้านหินลาดใน บ้านทับเขือ-ปลักหมู บ้านตระ ชาวบ้านมีรายได้จากผลผลิตที่เพาะปลูกไว้ในพื้นที่โฉนดชุมชน สามารถลดหนี้สินลงได้ ชาวบ้านยังคงยืนยันว่ายังไม่มีสมาชิกขายที่ดินเพราะความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมเริ่มสร้างความมั่นคงในที่ดินให้แก่ชุมชนมากขึ้น

3. การสร้างความชอบธรรมต่อรัฐและสังคม บางชุมชนเช่น หินลาดใน ดอนยังเกลือ และสหกรณ์บ้านคลองโยง ที่ไม่ได้เผชิญสถานการณ์กดดันจากรัฐมากนัก

พวกเขามีความชอบธรรมทางสังคมในการจัดการที่ดินอยู่แล้ว โฉนดชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความชอบธรรมดังกล่าวให้เพิ่มมากขึ้น แต่สำหรับชุมชนที่อยู่ในพื้นที่รัฐและเอกชนโดยผิดกฎหมาย การจัดการโฉนดชุมชนต้องสามารถพิสูจน์ให้ได้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะไม่น้อยไปกว่าผลประโยชน์เฉพาะตน เช่น จัดการนิเวศและทรัพยากรให้ยั่งยืน จัดทำภูมิทัศน์ชุมชนให้น่ามอง สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ชุมชน เพื่อเป็นตัวอย่างของชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งกระบวนการพิสูจน์ความชอบธรรมดังกล่าวยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ยังไม่เห็นผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจนนักในเวลานี้

1. การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิปัจเจก สิทธิชุมชน และสิทธิสาธารณะ ในความสัมพันธ์ขั้นแรกระหว่างสิทธิสาธารณะกับสิทธิชุมชนนั้น ขณะที่ชุมชนอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญ และสิทธิทางสังคม เช่น สิทธิการบุกเบิกทำกินมานาน สิทธิการปกป้องรักษาทรัพยากร สิทธิของพลเมือง แต่กระนั้นการอ้างสิทธิโดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะย่อมจะต้องพิสูจน์ให้สาธารณะยอมรับว่าการจัดการโฉนดชุมชนเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะไม่น้อยไปกว่าประโยชน์ส่วนตัว

2. คำถามเรื่องความเป็นธรรม ยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ ขณะที่ชุมชนมุ่งที่จะใช้โฉนดชุมชนเพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่ตนในการถือครองและจัดการที่ดิน แต่การจัดการโฉนดชุมชนจะต้องตอบคำถามว่าสามารถสร้างประสิทธิภาพในการผลิตและแลกเปลี่ยนทรัพยากรให้แก่สมาชิกมากกว่าการจัดการแบบปัจเจกได้อย่างไร จะสร้างความมั่นคงในการจัดการที่ดินได้อย่างไร และจะสร้างความยั่งยืนของนิเวศและทรัพยากรอย่างไรด้วย

3. นโยบายรับรองสิทธิชุมชนของรัฐ แม้รัฐบาลจะมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน แต่หลายพื้นที่ที่เตรียมประกาศโฉนดชุมชนก็ไม่ได้ความร่วมมือจากกลไกรัฐที่ดูแลพื้นที่นั้นๆ ทำให้ชุมชนยังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการคุกคามทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มทุน และกลุ่มอิทธิพล ความไม่มั่นคงดังกล่าวส่งผลต่อการตัดสินใจของชุมชนว่าจะพัฒนาโฉนดชุมชนให้เข้มแข็งก้าวหน้าหรือไม่ ดังนั้นรัฐเองจะต้องมีนโยบายสนับสนุนโฉนดชุมชนให้เข้มแข็งมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยใช้โฉนดชุมชนเพื่อการส่งเสริมชุมชนไม่ใช่ใช้เพื่อควบคุมบังคับชุมชน

ข้อเสนอต่อการจัดการโฉนดชุมชน

1. ข้อเสนอระดับพื้นที่

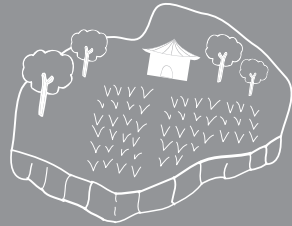
- สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดกติกา แผนการจัดการโฉนดชุมชน และการติดตามประเมินผลอย่างทั่วถึง
 - สร้างกระบวนการจัดการโฉนดชุมชนให้มีความยืดหยุ่น หลากหลายให้ความสำคัญกับกระบวนการต่อรองในหมู่สมาชิกมากกว่ายึดกฎกติกาตายตัว พร้อมทั้งสร้างทางเลือกให้กับปัจเจกหลายแบบ เช่น คนที่อยากมีสิทธิในโฉนดชุมชนแต่ไม่พร้อมจะมีส่วนร่วม คนที่อยากขายสิทธิเพราะไม่ต้องการอยู่ต่อ การเปิดรับสมาชิกใหม่ที่สามารถมีส่วนร่วมสร้างความเข้มแข็งชุมชน คนที่มีสิทธิในที่ดินอยู่เดิมแต่ไม่ต้องการจัดการโฉนดชุมชน เสียงเหล่านี้จะต้องนำมาปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกการจัดการร่วมกันมากกว่าจะเข้มติเสียงข้างมาก
 - พัฒนาระบบการจัดการโฉนดชุมชนให้รอบด้าน โดยเฉพาะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การสร้างความยั่งยืนในการจัดการนิเวศและทรัพยากรอย่างเป็นองค์รวม
 - ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของผู้นำ สมาชิก และเยาวชน ให้ความรู้ ทักษะในการจัดการที่ดินให้รอบด้านยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอระดับนโยบาย

- ในระหว่างกรดำเนินการดำเนินนโยบายโฉนดชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการรับรองและปกป้องสิทธิที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชน ควรยุติการจับกุม และป้องกันการข่มขู่คุกคามชุมชนในทุกรูปแบบ เพื่อให้ชุมชนมีความรู้สึกมั่นคงในการดำเนินการโฉนดชุมชน
 - ปรับปรุงระเบียบฯ และประกาศโฉนดชุมชนให้มีความยืดหยุ่น รองรับชุมชนที่หลากหลาย เช่น แก๊วเรื่องความเป็นนิติบุคคล
 - เร่งรัดกระบวนการอนุมัติพื้นที่และส่งมอบพื้นที่โฉนดชุมชนโดยเร็ว
 - สนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชนให้เข้มแข็ง เช่น งบประมาณ การประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ เพื่อหนุนเสริมโฉนดชุมชน

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทสนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชนและร่วมปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการที่ดินและทรัพยากร
- ออกกฎหมายโฉนดชุมชนแทนที่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อให้มีสถานภาพบังคับใช้ได้จริง
- กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินที่เป็นธรรม เช่น การเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม การสนับสนุนงบประมาณสำหรับสถาบันธนาคารที่ดิน

โฉนดชุมชน และความมั่นคงทางกฎหมาย

สมนึก ตุ่มสุภาพ

คำว่า “โฉนดชุมชน” ตามกฎหมายที่มีการบัญญัติเอาไว้ก่อนหน้านี้ อาจดูเหมือนไม่ได้รับการยอมรับหรือรับรองมากนัก เพราะด้วยบทบัญญัติต่าง ๆ เหล่านั้น ทำให้มีจินตนาการว่าในช่วงเวลาของอนาคตจะมีการบัญญัติศัพท์ในทางกฎหมายคำนี้ แต่หากพิจารณาสาระในเนื้อแท้แล้ว สามารถอธิบายได้ด้วย “อำนาจแห่งสิทธิ” ตามเงื่อนไขแห่งรัฐธรรมนูญนับตั้งแต่ฉบับปี พ.ศ.2540 ที่ให้ความหมายสิทธิของชุมชนที่สามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างอิสระ เพราะมนุษย์หรือชุมชนย่อมมีสิทธิโดยธรรมชาติในการจัดการทรัพยากรเพื่อประโยชน์สุขแห่งตนและชุมชน

โฉนดชุมชนจึงเป็นเอกสารที่แสดงถึงการอนุญาตหรือยอมรับให้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของรัฐ เปรียบประหนึ่งว่าเจียดแบ่งอำนาจแห่งสิทธิแก่ราษฎรบางส่วนเพื่อร่วมกับรัฐในการจัดการทรัพยากร แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกฎหมายของหน่วยงานรัฐด้วยว่าเอื้อประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วมเพียงใด หากกฎหมายแห่งหน่วยงานรัฐไม่ถูกปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขระเบียบโฉนดชุมชน ย่อมเป็นการยากที่โฉนดชุมชนจะแสดงอำนาจที่ถูกแบ่งเจียดได้ บทความนี้มุ่งอภิปรายสิทธิของชุมชนในสถานะทางกฎหมายแห่งรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ เพื่อสะท้อนอุปสรรคทางกฎหมายของหน่วยงานรัฐต่อระเบียบโฉนดชุมชน

โฉมชุมชนที่มาในทางกฎหมาย ๖๖๖๖

สิทธิชุมชน คือสิทธิการจัดการของชุมชนในทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยอำนาจแห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา 66 เป็นการอธิบายอ้างถึงการใช้อำนาจแห่งสิทธิต่อรัฐ หรือบางส่วนอาศัยอ้างอิงในสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิในธรรมชาติ แม้คำว่าสิทธิชุมชนในสังคมไทยจะเริ่มถูกอภิปรายในยุคสมัยของการร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 ที่เห็นควรบัญญัติสิทธิของชุมชน เพื่อผูกเงื่อนไขแห่งการรับรองให้ปรากฏในทางกฎหมาย ที่อ้างอิงต่อรัฐได้เป็นรูปธรรมมากขึ้น แต่ก็ยังปรากฏข้อถกเถียงต่าง ๆ นานา ในการอภิปรายกรอบหรือขอบเขตสิทธิของชุมชนที่เหมาะสมควรมีเพียงใด

กรรมาธิการผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 ยอมรับว่าคำอธิบาย หรือการให้คำจำกัดความความหมายของสิทธิชุมชน ดูอาจเป็นเรื่องยากในการบัญญัติ เนื่องด้วยการหวงในอำนาจของรัฐ ที่มองว่าจะเป็นการให้อำนาจที่ไม่สามารถควบคุมการใช้อำนาจเหล่านั้นได้ และอาจเกิดความสูญเสียในทรัพยากรที่รัฐแบ่งอำนาจให้แก่ชุมชนในการจัดการใช้ประโยชน์ ความคุ้นชินในการใช้อำนาจของรัฐแต่เพียงผู้เดียวที่เคยมีมา จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าทำให้เกิดการหวงแหนในอำนาจที่อาจสูญเสียไป และเป็นความรู้สึกที่ว่ายังไม่คุ้นชินกับการใช้อำนาจของราษฎรชาวบ้าน

คำปรารภในระเบียบข้อบัญญัติชุมชนที่กล่าวอ้างในมาตรา 66 แห่งรัฐธรรมนูญ ในวัตถุประสงค์แห่งการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากร ซึ่งมาตรา 66 มีเจตนาแบ่งสิทธิชุมชนออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนแรกว่าด้วยการอนุรักษ์ พื้นฟูวัฒนธรรมจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม การยอมรับในแบบวัฒนธรรมของท้องถิ่นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางประเพณีความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อว่าการอนุรักษ์ พื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีของการอยู่อาศัย วัฒนธรรมการกิน การผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อทางศาสนา รัฐธรรมนูญถูกบัญญัติให้ยอมรับและยืนยันในสิทธิของชุมชน(บัญญัติว่า “ย่อมมีสิทธิ” หมายถึง สิทธิธรรมชาติ) ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านั้น

ส่วนที่สอง คือส่วนที่ว่าด้วยสิทธิในการมีส่วนร่วม (กับรัฐ) ในการจัดการทรัพยากร บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน ในความหมายว่าทรัพยากรไม่อาจเป็นสิทธิเด็ดขาดเฉพาะแต่ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่ชุมชนในมิติทางธรรมชาติ

(ถิ่นฐานพื้นที่อยู่กับทรัพยากรนั้น) ย่อมมีสิทธิร่วมจัดการกับรัฐ และอาจอยู่ภายใต้เงื่อนไข ในการกำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ โดยรัฐ ตามเงื่อนไขมาตรา 85(1)¹ ฉะนั้นสิทธิชุมชนใน อำนาจการจัดการใช้ประโยชน์ ดูแลรักษา จึงย่อมอยู่ภายใต้ความยินยอมโดยรัฐ ตาม เงื่อนไขแห่งรัฐธรรมนูญ ดังนั้นรัฐจึงมีหน้าที่กำหนดนโยบายในด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

รัฐบาลสมัยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้แถลงนโยบายในการบริหารประเทศต่อ รัฐสภา โดยมีใจความในข้อ 4.2.1.8 “จะคุ้มครองและรักษาพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำ เกษตรกรรมที่ได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านชลประทานแล้ว เพื่อเป็นฐานการผลิต ทางการเกษตรในระยะยาว พื้นที่คุณภาพดิน จัดหาที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรยากจนใน รูปของธนาคารที่ดิน และเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจน และชุมชน ที่ทำกินอยู่ในที่ดินของรัฐที่ไม่มีสภาพป่าแล้วในรูปของโฉนดชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการ พัฒนาการเกษตรในรูปของนิคมการเกษตร” เพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติในมาตรา 85(2) แห่งรัฐธรรมนูญ²

ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบในร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย การจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2553³ และประกาศใช้ ในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2553 แต่ด้วยลำดับชั้นในทางกฎหมายเป็น เพียงแค่ระเบียบ จึงมีระดับชั้นทางกฎหมายที่ต่ำกว่ากฎหมายต่าง ๆ ที่ควบคุมพื้นที่ ของรัฐ และด้วยที่ผ่านมายังไม่มีการแก้ไขบทบัญญัติต่าง ๆ เหล่านั้นให้สอดคล้องเชื่อมโยงกับระเบียบโฉนดชุมชน ฉะนั้นเงื่อนไขการใช้ที่ดินของรัฐจึงย่อมต้องตกอยู่ภายใต้ บทบัญญัติแห่งกฎหมายในระดับชั้นที่สูงกว่าเป็นสำคัญ

¹ วิทยานิพนธ์ “สิทธิชุมชนในกระบวนการยุติธรรม: ศึกษาคำพิพากษา กรณีคดีที่ดินป่าไม้และผลกระทบจาก กระบวนการยุติธรรมของชุมชนบ้านห้วยกลท่า หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สิทธิชุมชนและการ พัฒนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2555 หน้า 84-90

² เอกสารเผยแพร่ “โฉนดชุมชน” สำนักนายกรัฐมนตรี, (ม.ป.ป.)

³ Ibid., หน้า 16

สะท้อนมติทางกฎหมายของระเบียบว่าด้วย “โฉนดชุมชน” v v v v

ระเบียบว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน โดยนัยมุ่งส่งเสริมและสนับสนุนในการ รวมกลุ่มของชาวบ้านราษฎรต่าง ๆ ในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรของ รัฐ เสมือนยอมรับในความมีตัวตนในถิ่นฐานทางธรรมชาติของราษฎร แต่ด้วยประสงค์ที่ จะลดข้อถกเถียง การโต้แย้งซึ่งพื้นที่กับกลุ่มราษฎร รัฐจึงเลือกแสดงสัญลักษณ์ในเอกสาร การยอมรับสิทธิของชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชน

ฉะนั้นระเบียบฉบับนี้ถือเป็นเพียงการผ่อนปรน อนุญาตในการใช้ที่ดินของรัฐใน รูปแบบหนึ่งเท่านั้น และถือเป็นรูปแบบการพิจารณาในขั้นต้นของการประสงค์ใช้พื้นที่ ของรัฐ เป็นการกลั่นกรองรูปแบบการบริหารจัดการของชุมชนในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ แต่ระเบียบมิใช่ให้อำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ในทันที เพียงแต่เห็นความเหมาะสมตามหลักเกณฑ์ของชุมชนในการจัดการและเข้าไปใช้ ประโยชน์ในพื้นที่ของรัฐ ซึ่งต้องพิจารณาในเงื่อนไขแห่งบทบัญญัติของกฎหมายที่ควบคุม พื้นที่อีกทีหนึ่ง ฉะนั้นเงื่อนไขในการพิจารณาตามระเบียบฉบับนี้ เป็นกระบวนการคัดกรอง ชุมชนที่ได้ แ่ียงหรือคาดว่าจะมีกระบวนการโต้แย้งซึ่งพื้นที่กับรัฐ เพื่อปรับเปลี่ยน กระบวนการขับเคลื่อนแย้งซึ่งพื้นที่ มาเป็นกระบวนการสร้างความร่วมมือในการจัดการ บริหารดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของรัฐแทน ดูเหมือนเจตนาเพื่อบรรเทาปัญหาและ แนวทางการแก้ไขข้อพิพาทระหว่างรัฐกับราษฎร

แต่ประเด็นทางกฎหมายที่ไม่อาจละเลยเสียได้ ที่ต้องพิจารณาคือ เงื่อนไขทางกฎหมายที่ควบคุมบังคับใช้กับพื้นที่ต่าง ๆ นั้น มีช่องทางในข้อยกเว้นอย่างไรในการสอดแทรกให้ระเบียบว่าด้วยการจัดการให้มีโฉนดชุมชน มีสภาพผสมผสานกลมกลืนไปกับบทบัญญัติต่าง ๆ เช่นนั้น ซึ่งรัฐบาลผู้ทำหน้าที่ออกระเบียบฉบับนี้ ทราบเป็นอย่างดีว่าระดับชั้นทางกฎหมายในระเบียบดังกล่าวมีคุณค่าเพียงใดต่อกฎหมายที่มีการบังคับใช้อยู่ ฉะนั้นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการประสานงานว่าด้วยการจัดการให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) ตามระเบียบฉบับนี้ หาได้มีอำนาจถึงขนาดสั่งอนุมัติให้มีผลบังคับ จัดให้มีโฉนดชุมชนในพื้นที่ของรัฐต่าง ๆ ได้ ปจช. มีอำนาจเพียงแต่เห็นชอบในหลักการในการจัดให้มีโฉนดชุมชนของชุมชนที่ยื่นคำขอนั้นเท่านั้น หาได้มีผลบังคับผูกพันหน่วยงานที่ควบคุมดูแลรักษาพื้นที่ของรัฐต่าง ๆ ต้องปฏิบัติตามความเห็นชอบนั้นด้วย

ฉะนั้น เมื่อผ่านกระบวนการในการพิจารณาความเหมาะสมขององค์กรชุมชนผู้ยื่นคำขอเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนแล้ว ต้องมาพิจารณาในประเด็นของข้อบังคับทางกฎหมายของพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านี้ว่า มีเงื่อนไขอย่างไร

- ที่สาธารณประโยชน์ สามารถอนุญาตในรูปแบบของการสัมปทาน ตามมาตรา 12 ประมวลกฎหมายที่ดิน มิได้หมายความว่า จะมีหลักเกณฑ์เพียงการสัมปทานเท่านั้น สามารถเป็นการให้หรือให้ใช้ภายในกำหนดระยะเวลาอันจำกัดก็ได้ แต่เหตุผลที่น่าจะให้ดำเนินการในรูปแบบสัมปทานเพราะเงื่อนไขของการใช้ในรูปแบบองค์กรชุมชนชาวบ้านที่อาจไม่สามารถระบุนระยะเวลาของการใช้ได้ จึงน่าจะเป็นเงื่อนไขที่เหมาะสมที่สุดตามเงื่อนไขของบทบัญญัตินี้ และสามารถอนุญาตทั้งบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล ไม่มีกำหนดในจำนวนเนื้อที่ ระยะเวลาไม่เกิน 50 ปีตามกฎหมายกระทรวง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้มีอำนาจอนุญาต

- ที่ราชพัสดุ ตามพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ.2518 สามารถอนุญาตให้หน่วยงานของรัฐใช้พื้นที่ได้เช่น กระทรวง ทบวง กรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานของรัฐ องค์กรอื่นของรัฐ และจัดให้มีการหาประโยชน์จากพื้นที่ เช่น นำออกให้เช่าตามกฎหมายว่าด้วยการเช่าอสังหาริมทรัพย์เพื่อพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม โดยอำนาจคณะกรรมการที่ราชพัสดุอนุมัติ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ หรือให้เช่าเพื่อการอยู่อาศัย ประกอบการเกษตร ปลูกสร้างอาคารฯ โดยอำนาจอธิบดีกรมธนารักษ์

- พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ สามารถอนุญาตตามมาตรา 16, 16 ทวิ ของ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ส่วนพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์

สัตว์ป่า ไม่มีเงื่อนไขของกฎหมายให้อำนาจในการอนุญาตเข้าทำประโยชน์ได้ คงต้องดำเนินการเพิกถอนสภาพพื้นที่ป่าอนุรักษ์เสียก่อน

จะเห็นว่าเงื่อนไขทางกฎหมายของแต่ละพื้นที่ มีความแตกต่างกันในสภาพของการอนุญาตให้ทำประโยชน์หรือใช้พื้นที่ ไม่ได้ผูกโยงด้วยเงื่อนไขการใช้ในรูปแบบโฉนดชุมชน จึงอยู่ที่เงื่อนไขแห่งกฎหมายนั้น ๆ ว่าจะเอื้อประโยชน์แก่การขอใช้และทำประโยชน์ของชุมชนเพียงใด

การพิจารณาเห็นชอบกับการใช้โฉนดชุมชนของชุมชนจึงเป็นกระบวนการรับรองจากรัฐ และมีสถานะแห่งความเชื่อมั่นในวิถีการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน ซึ่งอาจจะมีคุณค่าเพิ่มขึ้นด้วยการรับรองจากองค์กรของรัฐ แต่ยังไม่อาจสร้างมาตรฐานแห่งการรับรองที่จะใช้กล่าวอ้างต่อหน่วยงานรัฐอื่น ให้เกิดความชอบธรรมหรือเกิดการยอมรับอย่างแท้จริงได้

ประเด็นท้าทายกฎหมายแห่งอนาคต

การใช้เครื่องมือในรูปแบบโฉนดชุมชน ยังคงติดขัดอยู่ที่เงื่อนไขข้อบังคับทางกฎหมายของพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ อุปสรรคของการประกาศใช้รูปแบบโฉนดชุมชนจึงยังไม่สามารถประกาศใช้ในพื้นที่ที่ชุมชนมีวิถีการอนุรักษ์ดูแลรักษา ในพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ของรัฐได้ ทำให้ต้องย้อนกลับมาพิจารณาในสาระแห่งรัฐธรรมนูญที่ว่าด้วยสิทธิชุมชนในมาตรา 66 ว่าจะมีอำนาจในการอธิบายได้เพียงใดในประเด็นสิทธิชุมชน

ปัจจุบันสิทธิชุมชนที่ถูกยกขึ้นโต้แย้งต่อรัฐ ยังมีการถกเถียงในขอบเขตแห่งสิทธิที่จะใช้ได้แย้งกับรัฐได้ แต่ด้วยวาทกรรมที่ว่า รัฐเป็นผู้ใช้อำนาจแห่งสิทธิที่ได้รับการมอบหมายจากปวงประชา ที่จะจัดสรรแบ่งปันแก่ประชากรราษฎรในทุกส่วนอย่างเสมอภาคเพื่อประโยชน์สาธารณะโดยรวมแห่งรัฐ

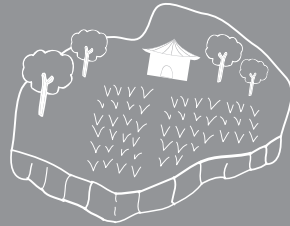
ฉะนั้นการกล่าวอ้างในอำนาจแห่งสิทธิของราษฎร จำต้องถูกบัญญัติในเงื่อนไขเพื่อประโยชน์สาธารณะส่วนรวมแห่งรัฐ (มาตรา 29) เพราะโดยข้อเท็จจริงราษฎรยังหาได้มีสิทธิอิสระอย่างจริงจังไม่ แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการยินยอมการใช้สิทธิที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ ทั้งที่สิทธินั้นจะเป็นสิทธิโดยธรรมชาติหรือสิทธิในความเป็นมนุษย์ที่จำต้องมีและใช้เพื่อสร้างความมั่นคงในความเป็นมนุษย์ก็ตาม

จึงเห็นได้ว่าการกล่าวอ้างในสิทธิทางธรรมชาติในความเป็นมนุษย์ ยังไม่อาจสร้างคุณค่าในหลักคิดมากพอที่จะทำให้หน่วยงานของรัฐหันมาใส่ใจ หรือสนใจในคุณค่านี้ หากไม่สามารถแสดงให้เห็นคุณค่าในประโยชน์สาธารณะอย่างชัดเจน หรืออาจเพราะเหตุผลการถูกแยกคุณค่าในความเป็นมนุษย์ที่แตกต่างกัน ในชนชั้นทางสังคม ความเชื่อใจไว้วางใจในคุณค่าจึงแตกต่าง และทำให้เกิดความกังวลในวิถีที่ต่างกัน ในการอนุรักษ์และวิถีการผลิต

ฉะนั้นการสร้างและยกสถานะโฉนดชุมชนในทางกฎหมายที่สูงขึ้นจึงเป็นเรื่องในลำดับแรกที่ขบวนการภาคประชาสังคมจำเป็นต้องเร่งดำเนินการ ผลักดันให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และแม้จะมีลำดับชั้นทางกฎหมายที่สูงขึ้นแล้ว แต่ยังจำเป็นต้องสร้างกระบวนการให้เกิดการปรับปรุงกฎหมายทั้งระบบให้สอดคล้องเชื่อมโยงในวิถีการปฏิบัติให้เป็นไปตามสิทธิในรูปแบบโฉนดชุมชนหรือสิทธิชุมชนอย่างแท้จริง มิฉะนั้นเครื่องมือในการกล่าวอ้างคงไม่มีประสิทธิภาพที่จะทำให้รัฐละเว้นพื้นที่ ให้มีการแสดงสิทธิชุมชน ความชอบธรรมในวิถีการจัดการสิทธิชุมชนไม่ว่าจะในรูปแบบโฉนดชุมชน หรือสิทธิในธรรมชาติทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีการก่อสร้างสรรค์ มีคุณค่าและสมควรได้รับการยอมรับเมื่อเทียบกับกฎระเบียบของกฎหมาย แต่ตราบใดที่ยังไม่อาจบัญญัติเงื่อนไขรับรองในทางกฎหมายที่ครอบคลุมประเด็นสิทธิในทางธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ ตราบนั้นวิถีแห่งรัฐจะยังคงเพิกเฉยต่อคุณค่าในวิถีชุมชน

การสร้างสรรค์เครื่องมือโฉนดชุมชนจากองค์กรชาวบ้านที่เกิดจากการตกผลึกทางความคิดและกระบวนการเยียวยาในปัญหาการสูญเสียพื้นที่ของชุมชน ในอีกทางหนึ่งจึงเป็นสิ่งที่มิควรอุปการต่อแนวทางการสร้างสรรค์ และยกระดับกฎหมายของสังคมในอนาคตให้ยอมรับในคุณค่าของสิทธิทางธรรมชาติ สิทธิความเป็นมนุษย์ และสิทธิของชุมชนให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน

โฉนคชุมชน และธรรมนูญชุมชน

เมธิ สิงห์สุ่ถ้ำ

การที่คน ๆ หนึ่ง ครอบครวหนึ่ง ถูกตีตราจากสังคมว่าเป็นคนไม่ดี เป็นครอบครวที่เห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ หรือเพื่ออะไรก็ตามแต่ ที่ทำให้ผู้ฟังเกิดภาพในใจไม่สู้จะดีนัก อาจทำให้เกิดภาพลบติดตาฝังใจ จนอาจหลงลืมที่จะมองอย่างพินิจพิเคราะห์ถึงภาพด้านอื่น หรือหลงลืมที่จะพิจารณาถึงต้นสายปลายเหตุว่าเป็นไปได้หรือไม่ ว่าคนเหล่านั้นอาจเป็นเพียงผู้ที่ถูกกล่าวหาเท่านั้น และความที่ได้ยินได้ฟังนั้น เป็นความจริงหรือเป็นความเท็จ และใครเป็นผู้ที่พูดความจริงหรือความเท็จเหล่านั้น

คงไม่ใช่เพียงการหยิบยกเอาเรื่องสมมติมาตั้งคำถามแล้วตอบกันเล่น ๆ เท่านั้น แต่สิ่งที่ผมจะเล่าให้ฟังต่อไปนี้เป็นความจริงที่เกิดขึ้นแล้ว จับต้องได้ เป็นความจริงที่ถูกทำให้บิดเบี้ยวไป เป็นความจริงของกลุ่มคนที่เผชิญกับข้อกล่าวหาจากสังคม เป็นผู้แย่งยึดที่ดินของรัฐหรือที่ดินของคนอื่นมาเป็นของตนเอง คนกลุ่มนี้จึงต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงเป้าหมายและแนวทางที่ชัดเจนในการบริหารจัดการที่ดินด้วยกลุ่มของเขาเอง พวกเขาเรียกสิ่งนี้ว่า “ธรรมนูญชุมชน หรือข้อตกลงร่วมของชุมชน” แต่ในที่นี้ผมจะขอใช้คำว่า “ข้อตกลงร่วมของชุมชน” เป็นหลัก ซึ่งหากจะว่ากันไปแล้ว แม้คำ ๆ นี้จะเป็นคำพูดที่ฟังดูง่าย แต่กลับทรงประสิทธิภาพ เพราะว่าพอเอาเข้าจริงแล้ว กลับปฏิบัติและรักษาเอาไว้ได้อย่างยากยิ่ง

ผมกำลังพูดถึงระเบียบปฏิบัติ หรือ “ข้อตกลงร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการที่ดินบนแปลงที่ดินโฉนดชุมชน” บทพิสูจน์เป้าหมายที่ชัดเจนของชุมชน ที่ยืนยันแนวทางการใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วยรูปธรรมซึ่งสัมผัสได้ และคือจุดแข็งของชุมชนที่ใช้พิสูจน์ข้อกล่าวหาของสังคม เพื่อให้พวกเขาได้มีชีวิต มีสิทธิ์เสมอเหมือนคนทั่วไปในสังคม

การบริหารจัดการที่ดินในรูปแบบ “โฉนดชุมชน” เกิดจากบทเรียนสำคัญของ “กลุ่มคนจน” หรือ “คนไร้ที่ดินหรือมีที่ดินไม่พอเพียงสำหรับการใช้ประโยชน์และอยู่อาศัย” ที่พยายามรวมตัวกันเพื่อนำเสนอนโยบายในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยต่อรัฐตลอดช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา จากประสบการณ์ได้บ่มเพาะเป็นบทสรุปความคิดว่า ระหว่างทางเดินแห่งการเรียกร้องสิทธิ์นั้น เมื่อปัญหาของคนจนได้รับการแก้ไขจนได้รับการจัดสรรที่ดินทำกิน แต่เมื่อถูกเงื่อนไขกลไกตลาดแบบทุนนิยมบีบคั้น ภาวะเศรษฐกิจถดถอย ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ รายได้ที่เคยได้รับย้อนศรกับค่าครองชีพที่สูงขึ้น รวมไปถึงนโยบายรัฐที่ไม่ได้สนับสนุนให้เกษตรกรประกอบอาชีพตามวิถีเดิม ทำยที่สุดคนจนก็ต้องเผชิญกับการสูญเสียที่ดิน มองดูผืนดินที่ตัวเองเคยเป็นเจ้าของหลุดลอยไป เหตุการณ์เหล่านี้เป็นยิ่งกว่าโศกนาฏกรรม เพราะมันเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยที่ไม่มีการแก้ไขหรือหนุนช่วยจากภาครัฐแต่อย่างใด สถานการณ์เหล่านี้ก็กลายเป็นโจทย์ใหญ่ที่พวกเขา คนจนไร้ที่ดินต้องหาแนวทางแก้ไข เพื่อที่จะได้ไม่ต้องเดินทางซ้ารอยเดิมอีกต่อไป และแนวทางที่ว่านั่นก็คือโฉนดชุมชน

โฉนดชุมชนเป็นระบบกรรมสิทธิ์เชิงซ้อนที่ต่างจากโฉนดตราครุฑ เนื่องจากว่าโฉนดชุมชนเป็นการต่อยอดให้สมาชิกชุมชนที่จัดทำโฉนดชุมชน ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของที่ดินทำกิน ที่จำกัดค่านิยมไม่ใช่การมองว่าที่ดินเป็นสินค้าเพื่อการเก็งกำไร หากแต่เป็นแหล่งผลิตอาหาร แหล่งพันธุกรรม และความมั่นคงของชีวิต เป็นกลไกหรือมาตรการหนึ่ง ที่ป้องกันการสูญเสียที่ดินโดยใช้ระบบกรรมสิทธิ์เชิงซ้อน หรืออาจเรียกว่าเป็นการใช้ระบบ “กรรมสิทธิ์ชุมชนถ่วงดุลกรรมสิทธิ์แบบปัจเจก”

พูดอีกนัยยะหนึ่งโฉนดชุมชนเป็นแนวทางที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาที่ดินหลุดมือของเกษตรกรรายย่อย เป็นมาตรการป้องกันการสูญเสียที่ดินไปสู่บุคคลภายนอกชุมชน อีกทั้งยังเป็นการแก้ไขปัญหาการใช้ที่ดินที่ไม่ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน เนื่องจากว่า หลักการเบื้องต้นของโฉนดชุมชนนั้น ก็คือการถ่วงดุลและสนับสนุนระหว่างสิทธิแบบปัจเจกกับสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการที่ดินนั่นเอง

ในเบื้องต้นของข้อตกลงร่วม สมาชิกชุมชนทุกคนต้องเข้าใจนิยามความหมายของคำว่า “สิทธิชุมชน และ สิทธิปัจเจก” อย่างถูกต้องตรงกันเสียก่อน “สิทธิชุมชน” หมายถึง สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดิน โดยชุมชน (คณะกรรมการชุมชน) มีอำนาจในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ที่ดินของสมาชิกให้อยู่ในหลักเกณฑ์เดียวกัน ควบคุมดูแลกฎเกณฑ์การเปลี่ยนมือหรือการซื้อขายที่ดิน ทั้งนี้ เพื่อให้มั่นใจได้ว่าผลประโยชน์ที่เกิดจากการบริหารจัดการที่ดินจะตกอยู่กับสมาชิกทุกคนในชุมชนและยังประโยชน์แก่ลูกหลานรุ่นต่อไป

ส่วนคำว่า “สิทธิปัจเจก” นั้น หมายถึง สิทธิในการบริหารจัดการที่ดินของสมาชิกแต่ละคนบนแปลงที่ดินของตนเองซึ่งถูกจัดสรรจากกรรมการชุมชน ทุกคนสามารถเลือกรูปแบบและวิธีการผลิตซึ่งไม่ก่อผลกระทบต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ได้ด้วยตนเอง สิทธิเหนือแปลงที่ดินจะคงอยู่กับสมาชิกแต่ละคนตราบเท่าที่สมาชิกคนนั้น ๆ ได้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างต่อเนื่องและเคารพข้อตกลงร่วมของชุมชน แต่หากไม่มีการทำประโยชน์หรือละเมิดข้อตกลงตามเงื่อนไขที่ชุมชนได้วางเอาไว้ร่วมกันแล้ว ชุมชนก็จะมีสิทธิ์ยึดที่ดินแปลงนั้นคืนสู่ชุมชนเพื่อนำไปให้ผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์คนอื่นต่อไปได้

ในการใช้ประโยชน์บนที่ดินของชุมชนนั้น โดยมากแล้วชุมชนจะแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1. ที่สาธารณประโยชน์ ซึ่งชุมชนได้สงวนไว้สำหรับให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แปลงทำการผลิตร่วม ศาลาเอนกประสงค์ สนามกีฬา 2. แปลงปัจเจก สำหรับให้สมาชิกแต่ละครอบครัวใช้ประโยชน์สำหรับทำการผลิตหรือทำกิจกรรมอื่นตามแต่ข้อตกลงร่วมของชุมชน 3. ที่อยู่อาศัย การแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินทั้ง 3 ลักษณะนี้อาจมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการวางข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกชุมชน

เพื่อให้เห็นถึงข้อตกลงร่วมของชุมชนที่ชัดเจนขึ้น จะขอสรุปความเอาเฉพาะข้อตกลงร่วมหลัก ๆ ซึ่งแต่ละชุมชนที่มีการจัดการที่ดินแบบโฉนดชุมชนได้ยึดถือปฏิบัติมาประกอบกันให้เห็นพอเป็นสังเขปดังนี้

ข้อแรก สมาชิกชุมชนต้องใช้ประโยชน์ในที่ดินที่ได้รับการจัดสรรอย่างแท้จริง ห้ามปล่อยให้ที่ดินให้ทิ้งร้างเปล่า

ข้อที่สอง หากสมาชิกคนใดไม่มีความสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากแปลงที่ดินได้แล้ว เช่น อายุมากแล้ว แต่ไม่มีผู้ที่จะใช้ประโยชน์ต่อไป ให้สามารถขายที่ดินแปลงนั้น

ได้ แต่ต้องแจ้งคณะกรรมการชุมชน และต้องนำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมของสมาชิกเพื่อให้มีความเห็นร่วมกันก่อนทุกครั้ง และห้ามขายที่ดินให้คนต่างถิ่นหรือบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกชุมชนเด็ดขาดเพราะจะถือเป็นโมฆะ แต่ที่ดินจะต้องถูกขายคืนให้แก่ชุมชนตามราคาประเมินของชุมชนนั้น ๆ

ข้อที่สาม กรณีที่มีการขายที่ดินคืนให้กับชุมชนแล้ว จะต้องถูกหักส่วนแบ่งรายได้จากราคาขายที่ดิน เข้ากองทุนที่ดินชุมชนตามอัตราที่ชุมชนกำหนดร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อนำเงินจำนวนดังกล่าวไปใช้ในกิจกรรมการจัดการที่ดินต่อไป

ข้อที่สี่ ในกรณีที่มีการซื้อขายหรือเปลี่ยนมือที่ดิน เจ้าของที่ดินคนเดิมจะต้องเป็นผู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อตกลงร่วมของชุมชนให้กับผู้เป็นเจ้าของที่ดินรายใหม่ ซึ่งเจ้าของที่ดินรายใหม่จะต้องยอมรับข้อตกลงเหล่านั้นก่อน จึงจะสามารถเข้ามาเป็นสมาชิกชุมชนได้ ทั้งนี้ การซื้อขายที่ดินจะต้องดำเนินการผ่านคณะกรรมการชุมชนทุกครั้ง

ข้อที่ห้า สมาชิกชุมชนต้องให้ความร่วมมือกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ร่วมประชุม ร่วมระดมเงินทุนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ต้องติดตามสถานการณ์การแก้ไขปัญหาของชุมชน และเครือข่าย

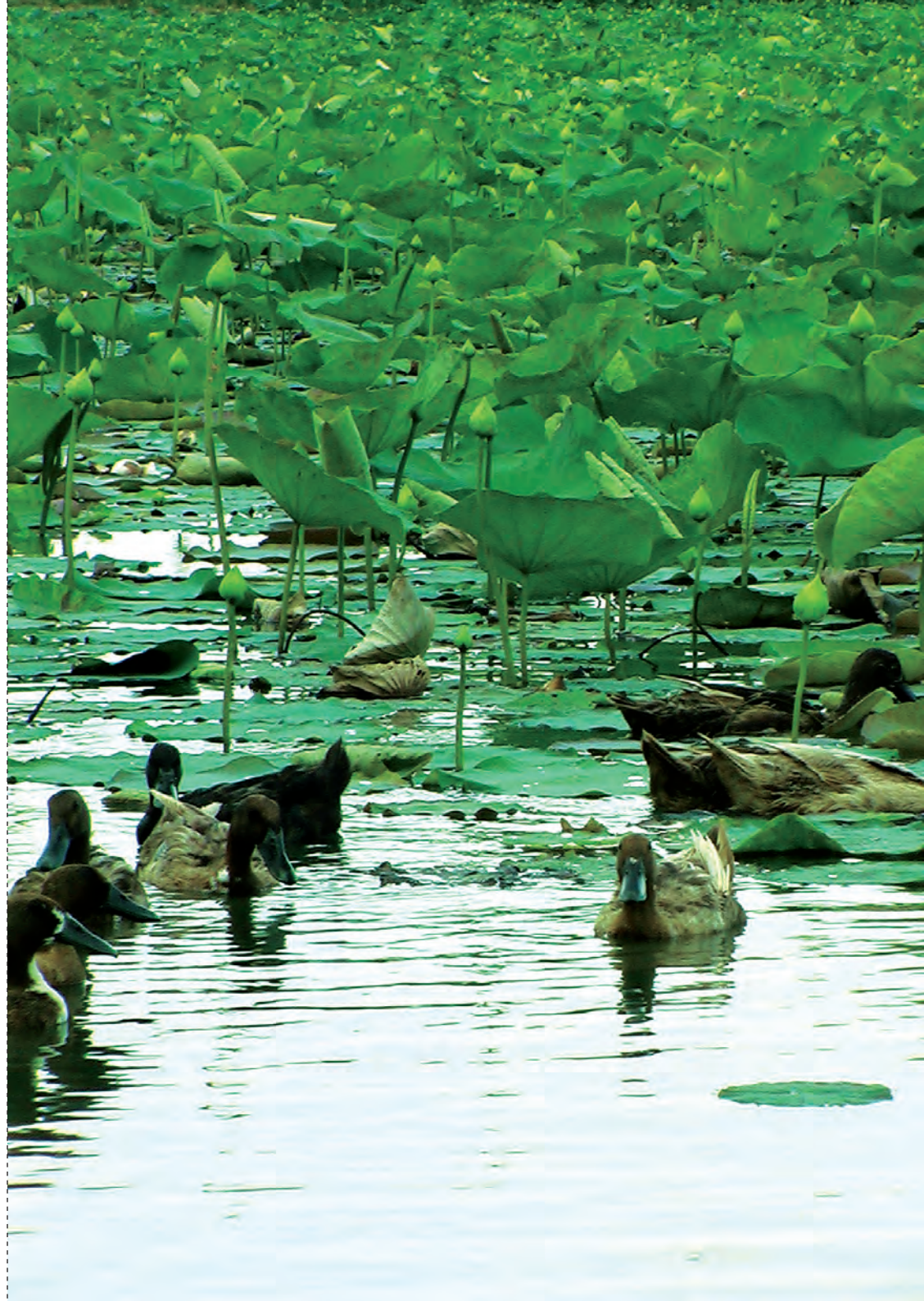
ข้อสุดท้าย ผู้ที่ละเมิดข้อตกลงของชุมชนจะถูกยึดที่ดินคืนสู่ชุมชน โดยไม่อนุญาตให้ทำกินในที่ดินผืนนั้นอีกต่อไป และคณะกรรมการชุมชนจะเป็นผู้ดำเนินการจัดสรรที่ดินแปลงนั้นให้ผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์คนอื่นเข้าใช้ประโยชน์ต่อไป

นี่คือหลักการกว้าง ๆ ที่โฉนดชุมชนทุกแปลงล้วนยึดถือปฏิบัติ แต่ชุมชนจะมีการพลิกแพลงการใช้ข้อตกลงร่วมนี้ ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง บางชุมชนใช้อย่างเข้มงวด บางชุมชนใช้อย่างยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการชุมชนที่จะพิจารณาการบริหารจัดการให้โฉนดชุมชนเดินต่อไปได้อย่างไร ด้วยเหตุผลที่ว่าสถานการณ์แต่ละชุมชนนั้นแตกต่างกัน นี่คือระบบการป้องกันการสูญเสียที่ดินที่ซึ่งมีความแตกต่างไปจากโฉนดที่ดิน(โฉนดตราครุฑ) ที่รู้จักกันทั่วไป

เหตุผลและข้อตกลงร่วมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนได้พยายามพิสูจน์ตัวเองจากการถูกตั้งข้อกล่าวหาที่บิดเบือนจากความเป็น แม้หลายครั้งการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งโฉนดชุมชน และกรรมสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน จะกลายเป็นโศกนาฏกรรมที่ต้องแลกด้วยชีวิตของเกษตรกรในบางชุมชน อย่างไรก็ตาม ณ วันนี้เขาเหล่านั้นยังคงพิสูจน์ตัวเองต่อไป จนกว่าความจริงของพวกเขาจะกลายเป็นความจริงทางสังคม

ในทำนองนี้หากจะเปรียบเทียบว่า ประเทศไทยใช้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ในชุมชนที่มีการจัดทำโฉนดชุมชนก็มีการใช้ “ข้อตกลงร่วมของชุมชน หรือในบางแห่งเรียกว่าธรรมนูญชุมชน” เป็นข้อบัญญัติสูงสุดในการปกครองชุมชน ก็คงดูไม่ผิดไปนัก ดังนิยามที่ว่า “โฉนดชุมชน เป็นรูปแบบการบริหารจัดการของการใช้สิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 66 แห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสิทธิรวมหมู่ของชุมชนในการจัดการการครอบครองที่ดินและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินเพื่อสร้างความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินของชุมชน และเป็นการรักษาพื้นที่เกษตรในการผลิตพืชอาหารในการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร โดยการเลือกรูปแบบการผลิตที่สอดคล้องกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและระบบภูมินิเวศ รวมทั้งการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุล” ซึ่งสอดคล้องกับ ‘บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 มาตรา 66 และ 67 ว่าด้วยหลักการและเจตนารมณ์ที่มุ่งรับรองสิทธิชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ประเพณี และวัฒนธรรมของตนเอง’

ธรรมนูญชุมชนหรือข้อตกลงร่วมของชุมชน จึงเป็นความแบายผลของชุมชนที่ต้องการใช้บัญญัติข้อตกลงชุมชนให้เป็นกลไกและตัวแปรควบคุมการใช้ประโยชน์บนแปลงที่ดินโฉนดชุมชน นั่นหมายความว่า ผู้ที่จะสามารถมีวิถีชีวิตอยู่ในแปลงที่ดินโฉนดชุมชนได้ ก็ต้องยอมรับข้อตกลงร่วมของชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนกฎหมายสูงสุดของชุมชนนั่นเอง

ประสบการณ์ และแนวทางขับเคลื่อนโฉมชุมชน

สัมภาษณ์ : สมนึก พุฒนวล
เรียบเรียง : ปฐมญาณินท์ เหลี่ยมเจริญ

สมนึก พุฒนวล ตัวแทนชาวบ้านที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉมชุมชน (ปจช.) ติดกัน 2 สมัย เป็นหนึ่งในแกนนำเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ ที่ร่วมผลักดันนโยบายโฉมชุมชน จนมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉมชุมชนในปี พ.ศ.2553

ถึงแม้ปัจจุบันบ้านทับเขือ-ปลักหมู จังหวัดตรัง ที่สมนึกอาศัยอยู่ จะยังไม่ได้รับการส่งมอบพื้นที่จากอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ให้เป็นพื้นที่โฉมชุมชนตามความเห็นชอบของ ปจช. ก็ตาม แต่แนวทางการขับเคลื่อนโฉมชุมชนในพื้นที่บ้านทับเขือ-ปลักหมู และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินที่อกเขาบรรทัดยังคงเดินหน้าอย่างต่อเนื่อง

ด้วยเข้าใจว่าหัวใจของการผลักดันโฉมชุมชน นโยบายเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้น หากข้อท้าทายที่สำคัญคือชุมชนที่ดำเนินการโฉมชุมชน จะต้องดำรงอยู่ในพื้นที่ได้และเดินหน้าอย่างต่อเนื่องในการปกป้องสิทธิของชุมชน รวมไปถึงการพัฒนาองค์ความรู้ วิถีเกษตรและวัฒนธรรม เพื่อสร้างสังคมการอยู่ร่วมกันตามแนวทางโฉมชุมชนนั่นเอง

สมนึก พุฒนวล เกิดในครอบครัวเกษตรกร ทำนาสีบสานกันมาตั้งแต่รุ่นตายาย เมื่อเรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ศึกษาต่อในโครงการขยายครูสู่ชนบท ในขณะนั้นได้เข้าร่วมองค์กรจัดตั้งของนักศึกษา ทำงานเคลื่อนไหวทางการเมืองที่จังหวัดภูเก็ต เมื่อเรียนได้เพียง 1 ปี ก็เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 สมัยนั้นเป็นสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมทย์ ได้เกิดการรัฐประหารขึ้น กลุ่มนิสิตนักศึกษาทั่วประเทศได้รับผลกระทบจากการรัฐประหาร จากเหตุการณ์ครั้งนั้นสันติบาลได้ตามจับนิสิตนักศึกษาที่มีรายชื่อเข้าร่วม

การเคลื่อนไหวรวมถึงสมนึกด้วย ทำให้สมนึกต้องหนีเข้าป่า และไม่สามารถกลับไปอยู่บ้านได้

ภายหลังออกจากป่า สมนึกก็รับจ้างทำสวนกรีดยางที่จังหวัดสงขลา และไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย กว่าจะได้กลับมาทำสวนของตัวเองที่บ้านทับเขือ-ปลักหมูอีกครั้ง ก็อายุได้ 50 ปี

พอเริ่มเข้าไปทำสวนในพื้นที่ สมนึกก็ได้รับคำเตือนจากชาวบ้านว่าอย่าทำสวนเปิดเผย เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้จะเข้ามาจับกุมดำเนินคดี ในขณะที่นั้นสมนึกมีความคิดที่ต้องการรวมกลุ่มชาวบ้านต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินของชุมชน พอดีกับที่ขณะนั้นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (ขณะนั้นใช้ชื่อว่าเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเกษตรกร) ได้ชุมนุมคัดค้านกรณีชาวบ้านตระกูลที่ถูกเจ้าหน้าที่จับกุม เนื่องจากนำแผงโซลาเซลล์ไปติดตั้งในพื้นที่ ต่อมาคนในชุมชนทับเขือ-ปลักหมู จึงได้เข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรและจัดตั้งองค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู และทั้งหมดนี้คือประสบการณ์การขับเคลื่อนของคนชุมชนของสมนึก

● ชุมชนทับเขือ-ปลักหมู ถูกละเมิดสิทธิตั้งแต่เมื่อไหร่

ตั้งแต่มีการประกาศพื้นที่ชุมชน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ใน ปี พ.ศ.2510 ก็ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิชุมชนแล้ว เนื่องจากการประกาศโดยที่ประชาชนไม่มีส่วนรู้เห็น ไม่มีการลงสำรวจพื้นที่จริงว่ามีชุมชนตั้งอยู่หรือไม่ ต่อมาปี พ.ศ.2525 ก็มีการประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาย่า ทับซ้อนบนพื้นที่ชุมชนอีกที

พอมีมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2541 เพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่ดินในเขตป่า แทนที่จะเป็นการแก้ไขปัญหา กลับเป็นการสร้างปัญหาเพิ่มให้กับชาวบ้านในพื้นที่ ด้วยหลักเกณฑ์วิธีการพิสูจน์สิทธิ์ว่าชาวบ้านอยู่มาก่อนหรืออุทยานแห่งชาติประกาศก่อน ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขและหลักฐานที่กรมอุทยานแห่งชาติกำหนดเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านไม่เห็นด้วยกับหลักฐานการพิสูจน์สิทธิ์ที่ใช้เพียงภาพถ่ายทางอากาศที่ราชการมี เพราะมันไม่เพียงพอ ที่สำคัญส่วนราชการละเลยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

คำกล่าวอ้างของมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2541 ที่ว่าหากเข้าร่วมในกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ของรัฐแล้ว จะมีการชะลอการดำเนินการจับกุมดำเนินคดี และทำให้คนในพื้นที่สามารถทำกินในพื้นที่ได้ตามปกติ แต่ปัญหาที่ไม่ได้พูดกันให้ชัดเจนคือ ถ้าคุณมียางพารา ผลไม้ สวนสมรมก็สามารถเก็บเกี่ยวกินได้ แต่หากคุณโค่นต้นยางในสวนของตัวเองเพื่อปลูกใหม่ทดแทน จะโดนจับทันทีขอหาบุกรุกป่า ซึ่งตามวิถีปกติของชาวบ้าน หากต้นยางพาราไม่มีน้ำยางให้กรีดแล้วจะต้องโค่นต้นยางแล้วปลูกใหม่ แต่เจ้าหน้าที่กรมอุทยานฯ ไม่ยินยอม เจ้าหน้าที่มักเข้าไปสั่งห้ามชุมชน ไม่ให้แผ้วถาง ห้ามโค่นต้นไม้ม้แม้กระทั่งต้นยางพาราในสวนของตนเองก็ไม่ได้ หรือจะถางหญ้าเพื่อให้เดินกรีดยางได้สะดวกชาวบ้านก็ทำไม่ได้

ปี พ.ศ.2546 มีชาวบ้านทับเขือเข้าไปปลูกยางในที่ดินของตนเอง 2 งาน แล้วถูกเจ้าหน้าที่จับกุม ส่งฟ้องศาล ซึ่งศาลตัดสินว่ามีความผิด เนื่องจากชาวบ้านยอมรับสารภาพว่าเป็นสวนของตนเองและเข้าไปปลูกต้นยางจริง หลังจากนั้นชาวบ้านคนอื่นจึงไม่กล้าที่จะฟันโค่นต้นยางเพื่อปลูกใหม่ สวนยางของชาวบ้านก็กรักขึ้น เวลาชาวบ้านไปกรีดยางก็ยากลำบากมากขึ้น บางคนก็ไม่สามารถทำกินในที่ดินของตนได้ก็ต้องออกไปหางานทำข้างนอก

นี่ถือว่าเป็นการลิดรอนสิทธิของชาวบ้าน เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดว่ากฎหมายบ้านเมืองและเจ้าหน้าที่กระทำการรุนแรงต่อชาวบ้าน ส่งผลกระทบทั้งด้านเศรษฐกิจ และด้านจิตใจ เพราะชาวบ้านมีความผูกพันกับสวนกับไร่ของตนเอง แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์แบบนี้ จึงต้องจำใจออกไปหางานทำข้างนอกที่ไม่คุ้นชิน บางครอบครัวก็ต้องออกจากพื้นที่ ไปทำงานหาเงินส่งให้พ่อแม่ซึ่งอยู่ที่บ้าน ทำให้ครอบครัวไม่ได้อยู่ด้วยกัน แม้ครอบครัวจะไม่ได้แตกแยกแต่ก็ไม่สามารถทำให้ครอบครัวอบอุ่นได้

● รู้สึกอย่างไรที่ชุมชนตนเองถูกประกาศเป็นพื้นที่อุทยาน

อดีตอธิบดีกรมอุทยานฯ คนหนึ่งเคยกล่าวว่า “ถ้าเอาพื้นที่อุทยานไปเป็นโฉนดชุมชนนั้นมันไม่ถูกต้อง เพราะชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกป่า” ตนเองเมื่อได้ฟังคำพูดนี้ ในฐานะคนที่อยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ป่ามาก่อน รู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น อันที่จริงหลายคนในสังคมไทย คงมีคำถามนี้อยู่ในใจ เพราะคนทั่วไปมักคิดว่าถ้ารัฐบาลออกโฉนดชุมชนให้คนในป่า พื้นที่ป่าก็จะหมดไป แต่นั่นเป็นความคิดความเชื่อที่ถูกบอกต่อกันมา แต่หากถ้ามาดูข้อเท็จจริงในพื้นที่ จะพบว่าบ้านทับเขือไม่ใช่พื้นที่บุกรุก

นอกจากนี้ยังมีบางคนที่กล่าวว่า “ถึงจะอยู่มาก่อนก็ไม่สามารถอยู่ในป่าได้ เพราะคนในสังคมส่วนใหญ่อุปโภคบริโภคไม่ได้ที่จะยอมให้ชุมชนอยู่ในป่าที่เป็นเขตต้นน้ำและมีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเหลืออยู่เพียงน้อยนิดในประเทศไทย คำพูดแบบนี้ไม่เป็นธรรมกับชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ในเขตป่า เพราะความจริงแล้วคนที่อยู่กับป่า เขาช่วยดูแลรักษาป่า ถึงแม้ในบางแห่งจะไม่มีมีการจัดการเป็นองค์กรชุมชน แต่ธรรมชาติของคนที่อยู่กับป่าย่อมเข้าใจถึงภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นได้กับตัวเอง เพราะเขาต้องใช้ชีวิตอยู่กับป่า”

“ถึงผมเพิ่งจะเข้ามาอยู่ในชุมชน แต่ผมก็เข้าใจดีว่า คนที่อยู่ในป่าเขารู้สึกผูกพันกับป่าอย่างไร ผมเชื่อว่าคนเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ทำลายป่าหรอก ที่เห็นพอจะมีบ้างที่ทำลายป่า ก็เนื่องจากมีส่วนราชการให้ท้ายหนุนหลังร่วมกันหาประโยชน์จากป่า”

คนที่อยู่กับป่า ถ้าเขาทำลายป่าต้นน้ำ เขารู้ว่าเขาจะอดน้ำ เพราะมันหมายถึงชีวิตของเขา ผมมีความเห็นว่าคนที่อยู่ในป่า เราไม่ควรไปอพยพเอาเขาออกจากป่า และยังคงสนับสนุนให้เขาอยู่กับป่าให้ได้ด้วย เพราะคนเหล่านี้ มีส่วนช่วยในการดูแลรักษาป่า ผมเชื่อว่าถ้าไม่มีคนเหล่านี้ ไม่กี่ปีป่าในบ้านเราก็มืด ถ้าจะไปหวังพึ่งกรมป่าไม้หรือกรมอุทยานฯ ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการมาจัดการบริหารพื้นที่ป่า มันยากเพราะพื้นที่มัน

มากและผลประโยชน์ก็มากเช่นกัน ขอให้ดูกันตามข้อเท็จจริงเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทำงานกันมากี่ปีแล้ว พื้นที่ป่าไม้ลดลงหรือเพิ่มขึ้น ควรศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนที่บริหารจัดการป่าด้วยตนเอง เอาข้อมูลข้อเท็จจริงมาศึกษาดูกันว่าชาวบ้านรักษาป่าได้จริงมั๊ย และพื้นที่ป่าตรงไหนเพิ่มขึ้นหรือลดลง

● **ชาวบ้านต่อสู้รักษาสิทธิในที่ดินตนเองอย่างไร**

ก่อนหน้านี้ชาวบ้านไม่มีความเข้าใจว่าสิทธิคืออะไร ตนมีสิทธิอย่างไร เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาบอกว่าชาวบ้านอยู่ในพื้นที่นี้ผิดกฎหมาย ชาวบ้านก็เชื่อว่าตนมีความผิด แม้ว่าตามความรู้สึกที่แท้จริงแล้วชาวบ้านรู้ว่าที่ดินของเขาได้รับคทกอดกันมาพ่อแม่ปู่ย่าตายาย แต่ความรู้สึกที่เชื่อว่า รัฐคือผู้มีอำนาจกำหนดชะตาชีวิตของประชาชน เจ้าหน้าที่รัฐบอกว่าผิดก็ต้องผิด

แต่ถ้าเทียบกับตอนนี้ชาวบ้านมีความรู้มากขึ้น รู้สิทธิของตนเองว่าหากมีใครเข้ามาทำทำอะไรที่กระทบต่อชีวิตของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน นั่นคือการละเมิดสิทธิ หากชาวบ้านถูกละเมิดสิทธิ ก็จะต้องมีปฏิบัติการแก้ไขปัญหา

ซึ่งตั้งแต่มีองค์กรชุมชนขึ้นมาและมีการเรียนรู้ซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจที่จะต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง จากเดิมที่ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู ต้องทำสวนอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ต้องถางสวนและใส่ปุ๋ยเฉพาะช่วงนอกเวลาราชการ คือตั้งแต่เช้าตรู่ก่อนพระอาทิตย์ขึ้นถึงเก้าโมงเช้า และห้าโมงเย็นถึงพระอาทิตย์ตก

ทั้งที่มีความกล้า ๆ กลัว ๆ เจ้าหน้าที่ แต่เมื่อเวลาผ่านไปชาวบ้านได้มีการเรียนรู้ ชาวบ้านเริ่มกล้าและมั่นใจมากขึ้นในการพูดคุยต่อรองกับเจ้าหน้าที่ เมื่อรวมกลุ่มมีองค์กรชุมชนแล้วชาวบ้านกลับมามีวิถีชีวิตตามปกติ ทำมาหากินตามเดิม มีความเป็นอยู่มั่นคงขึ้น และมีสัมพันธที่ดีต่อกัน เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เคารพกันมากขึ้น มีการทำเกษตรแบบรวมหมู่ ช่วยเหลือกันทำแปลงรวม ส่งผลให้ระบบนิเวศในพื้นที่ชุมชนมีความสมดุลขึ้น ตัวชี้วัดสำคัญคือชุมชนสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าได้มากขึ้น อีกทั้งผลผลิตจากการทำเกษตรที่หลากหลายก็มีปริมาณมากขึ้นด้วย

● **ระบบเกษตรของบ้านทับเขือเป็นอย่างไร**

ก่อนหน้านี้ ชุมชนได้มีการระดมความคิดเห็นของชาวบ้านว่า อยากรู้ให้ชุมชนมีระบบเกษตรแบบไหน เนื่องจากชุมชนทับเขือ-ปลักหมูอยู่ในพื้นที่สูง และโดนข้อกล่าวหา

จากคนเมืองว่าเป็นตัวการทำให้เกิดภาวะโลกร้อน ส่งผลกระทบกับคนเมืองและความสมดุลของระบบนิเวศ ชาวบ้านจึงความเห็นร่วมกันว่า ชุมชนจะหยุดการใช้สารเคมี เพราะเมื่อฝนตก น้ำจะชะล้างสารเคมีไหลลงไปพื้นที่ด้านล่างและทะเล ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

นอกจากนี้การปลูกพืชยางพาราแบบเชิงเดี่ยว ถึงแม้จะมีความชุ่มชื้น แต่หน้าดินไม่ได้ถูกปกคลุม จึงเกิดปัญหาการชะล้างหน้าดินได้ ชาวบ้านจึงมีความคิดที่ต้องการปลูกพืชคลุมดิน ปลูกพืชที่หลากหลายให้เกิดสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ เพราะคนต้องการอากาศที่ดี สุขภาพดี และอาหารการกินที่สมบูรณ์ และธรรมชาติต้องการการดูแลรักษาให้สมดุล และเกื้อกูลกัน นี่จึงเป็นที่มาของระบบเกษตรแบบ 4 ชั้น

ระบบเกษตร 4 ชั้น เป็นการทำเกษตรแบบระบบปายาง หรือสวนสมรม คือปลูกยางพาราพันธุ์พื้นเมืองร่วมกับไม้ผลและพืชชนิดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นอาหาร สมุนไพร และไม้ใช้สอย ปลูกพืชตามความเหมาะสม ตามธรรมชาติของการเจริญเติบโตของพืชที่มีความสูงต่างกัน 4 ชั้น เป็นการรักษาระบบนิเวศและใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

พืชชั้นที่ 1 ปลูกพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติเพื่อคลุมดิน เช่น ผักกูด บัวบก ขมิ้น ผักบุ้ง ชะพลู บอน ผักกาดนกเขา ค่ะน้าภูเขา

พืชชั้นที่ 2 ปลูกพืชที่เป็นไม้ยืนต้น เช่น ผักหวานป่า เหมียง พริก พริกไทย กลัวย ผักหวานบ้าน มะละกอ เหม้า พลูด้า หมาก

พืชชั้นที่ 3 ปลูกต้นไม้ที่ความสูงกลาง ๆ เช่น ลองกอง มังคุด ส้มโอ มะนาว มะม่วงหิมพานต์ เนียง จำปาตะไผ่ตง ฯลฯ

พืชชั้นที่ 4 ชั้นบนสุด เป็นไม้ยืนต้นเป็นชั้นที่มีแต่พืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา สะตอ มะพร้าว ทุเรียน มะม่วง ขนุน

การทำเกษตรแบบสมดุลและยั่งยืนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู ประกอบไปด้วย

1) การปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้นแซมระหว่างแนวยางพารารวมทั้งการลดละเลิกการใช้สารเคมี องค์การชุมชนได้ส่งเสริมให้ปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้นในแปลงเดียวกัน โดยปลูกยางพาราเป็นพืชหลัก ส่วนพื้นที่ระหว่างแนวยางและรอบ ๆ จะปลูกพืชที่เป็นอาหาร สมุนไพร และไม้ใช้สอยหลากหลายชนิดผสมกันทั้งนี้ ชาวบ้านกำลังลดการใช้ปุ๋ยเคมี ส่วนยาฆ่าหญ้าห้ามใช้เด็ดขาด เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินและสภาพแวดล้อมที่ดี และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก 2) การเลี้ยงสัตว์ไว้กินได้แก่ ไก่ ปลา เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน 3) การผลิตปุ๋ยและพันธุ์พืช มีแผนที่จะร่วม

กันทำปุ๋ยหมักจากขี้ค่างคว และร่วมกันทำแปลงพันธุ์ยางพารา ผัก และผลไม้ เพื่อลดต้นทุนและลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และ 4) การรวมกลุ่มขายผลผลิต มีแผนที่จะร่วมกันขายยางพารา ผัก และผลไม้ ตลอดจนแปรรูปผลผลิตตามฤดูกาล เพื่อจะได้กำหนดราคาตลาดได้บ้างบางส่วน

โดยภาพรวม ความหลากหลายของพันธุ์พืชและพื้นที่ป่าที่ชุมชนรักษาและฟื้นฟูขึ้นมา นั้น เป็นผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนและคนในสังคม ตนไม่เคยคิดว่าป่าที่อยู่อยู่จะเป็นเฉพาะของพวกเราคนในชุมชน แต่มันเป็นของคนไทยทั่วประเทศ ชุมชนมีหน้าที่แค่ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์บ้างจากพืชผัก ผลไม้ พืชสมุนไพร ซึ่งเป็นเพียงผลประโยชน์อันน้อยนิดเมื่อเทียบกับพื้นที่ป่าที่ชุมชนรักษา มีกฎกติกาในการดูแลให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน โดยที่ไม่ไปทำลายมัน

“อยากให้พื้นที่โฉนดชุมชนไม่ว่าจะอยู่ในเขตป่าหรือนอกเขตป่า มีแนวคิดนี้ เพราะจะทำให้เกิดโฉนดชุมชนที่สร้างสมดุลทางธรรมชาติ ทางวัฒนธรรมและทางสังคมขึ้นได้ทั่วประเทศ”

● การคุกคามจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังมีอยู่หรือไม่

การคุกคามของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในช่วงแรก ปี พ.ศ.2525 ที่ประกาศเขตอุทยานฯ ยังไม่ได้มีปัญหาอะไร ถึงแม้จะประกาศเขตอุทยานฯ แต่เจ้าหน้าที่ก็ให้ชาวบ้านทำมาหากินได้อย่างปกติ เจ้าหน้าที่เริ่มเข้ามาตรวจหนักใน ปี พ.ศ.2540 และหลังจากปี พ.ศ. 2541 เจ้าหน้าที่เข้ามาห้ามเด็ดขาด ห้ามโค่น ห้ามถาง ช่วงที่เจ้าหน้าที่รุกอย่างหนักคือปี พ.ศ.2544 – 2545 มีการเดินตรวจเกือบทุกวัน

วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550 ได้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ขึ้นมา วางกฎกติกาและระเบียบต่าง ๆ ในการใช้ที่ดินและทรัพยากร มีการเดินกันแนวเขตระหว่างพื้นที่ทำกินของชาวบ้านกับพื้นที่ป่าสมบูรณ์ ทำเครื่องหมายเอาสีสเปรย์พ่นตามต้นไม้กันพื้นที่ทำกินชาวบ้านออกจากแนวป่า สมาชิกขององค์กรชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันว่าจะไม่มีการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าสมบูรณ์โดยเด็ดขาด

หลังมีการจัดตั้งองค์กรชุมชน และมีกฎกติกาในการดูแลรักษาป่า การคุกคามของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ลดลง แต่ในช่วงต้นปี พ.ศ.2555 เกิดเหตุการณ์การคุกคามขึ้นอีก โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และ หัวหน้าอุทยานฯ นำกำลังเจ้าหน้าที่เข้าตัดฟันยางพาราและพืชผลอื่นๆของชาวบ้าน 3 ราย เสียหายทั้งหมด ทั้งที่องค์กรชุมชนและเครือข่ายฯ มีข้อตกลงกับผู้ว่าราชการจังหวัดตรังแล้วว่าให้ชาวบ้านในพื้นที่สามารถทำกินได้ตามวิถีเดิม

ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาลและนโยบายของอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในแต่ละช่วงด้วยว่ามีความเข้าใจในวิถีความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่อยู่กับป่ามากน้อยแค่ไหน และมีนโยบายบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดโดยไม่สนใจประวัติศาสตร์และสิทธิชุมชนหรือเปล่า แต่เมื่อใดก็ตามที่มีการคุกคามจากเจ้าหน้าที่ชาวบ้านจะช่วยเหลือกันสอดส่องดูแล และรณรงค์ให้สังคมและฝ่ายนโยบายเข้าใจปัญหาและแก้ไขปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน

● ช่วยเล่าเรื่องธรรมนูญชุมชน

หลังจากเข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรได้ไม่นาน องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูได้ร่วมกันจัดทำธรรมนูญชุมชน โดยการระดมความคิดเห็นของชาวบ้าน ร่วมกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (อาจารย์วิทยา อารมณ์) ชาวบ้านให้ความสำคัญของกระบวนการร่างธรรมนูญชุมชนมาก และใช้เวลาพูดคุยทำความเข้าใจร่วมกันถึง 2 ปี จึงกำหนดให้มีธรรมนูญชุมชนได้

เมื่อก่อนการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของบ้านทับเขือ-ปลักหมู ใช้คำว่า “การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน” และได้เปลี่ยนมาเป็น “โฉนดชุมชน” เพื่อให้เหมือนกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศ แต่ความหมายยังคงเดิม

เมื่อชุมชนรวมตัวกันเป็นองค์กรโดยมีธรรมนูญชุมชนเป็นกรอบในการจัดการชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน ในการจัดการที่ดินและทรัพยากรร่วมกัน สมาชิกในชุมชนเข้าถึงสิทธิของตนได้มากขึ้น เช่น ชาวบ้านสามารถโค่นต้นยางพาราในที่ดินของตนเอง และแปรรูปไม้ในสวนของตนมาสร้างบ้านได้ ทำให้เห็นได้ว่า หลังจากที่ชุมชนทำงานร่วมกันในการจัดทำโฉนดชุมชน ชุมชนสามารถยกระดับความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ และมีศักยภาพสูงขึ้นในการแก้ไขปัญหา และป้องกันความเดือดร้อนต่างๆ ซึ่งส่วนหนึ่งถือเป็นผลสำเร็จของกระบวนการจัดทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู

ส่วนในด้านการจัดการชุมชน แต่ก่อนนี้จะชุมชนจะให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องทรัพยากรเป็นหลัก โดยขาดมุมมองการยกระดับชุมชนในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ธรรมนูญชุมชน คือการวางกรอบในการจัดการชุมชนในทุกด้าน โดยแบ่งเป็น 4 มิติ คือ 1) ความเป็นมนุษย์ ได้แก่ บังคับบุคคลมีความสุข 2) สถาบันสังคม ได้แก่ ครอบครัวมีความสุข ชุมชน องค์กร เครือข่ายเข้มแข็ง 3) ความมั่นคงในชีวิต ได้แก่ เศรษฐกิจดี ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 4) ความเป็นธรรมในสังคมและความโปร่งใส ได้แก่ ระบบการเมืองการปกครองระดับชุมชนดี ระบบการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่นดี ระดับเจ้าหน้าที่ราชการ ระบบการเมืองการปกครองระดับประเทศดี จะเห็นได้ว่า องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องที่ดินเพียงอย่างเดียว หากแต่กำลังสร้าง “อธิปไตยชุมชน” หรืออำนาจในการกำหนดอนาคตของตนเองในทุกด้าน

ชุมชนมีบทเรียนร่วมกันจากการทำโฉนดชุมชนว่า “การรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายนอกจากจะสร้างพลังในการต่อรองกับหน่วยงานรัฐ ยังเป็นการระดมความคิดความรู้เพื่อนำมาใช้ในการทำมาหากินให้มีความมั่นคงยั่งยืนและสร้างสังคมที่เป็นธรรมและเป็นสุขด้วย”

● แนวทางขับเคลื่อนโฉนดชุมชนในอนาคตคืออะไร

การที่องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน เทือกเขาบรรทัด และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายโฉนดชุมชนที่ผ่านมา เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ทั้งในเรื่องของการสร้างสิทธิ์ทั้ง สิทธิบุคคลและสิทธิชุมชน ทั้งสองเครือข่ายมีส่วนผลักดันให้พี่น้องชาวบ้านเข้าใจสิทธิ์และ ขับเคลื่อนในการสร้างสิทธิ์ของตัวเอง

“โฉนดชุมชนมีความสำคัญกับชุมชนและสังคม เราสามารถใช้ระบบโฉนดชุมชน เป็นตัวช่วย ในการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม เป็นยามดูแลพื้นที่ป่า รวมไปถึงการดูแล เกษตรกรรายย่อย ให้พัฒนาองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีเกษตรของตัวเอง แต่เราต้อง ยกกระดับสิทธิใหม่ขึ้นมาในสังคม นั่นคือสิทธิชุมชนที่เราผลักดันกันอยู่ ถึงเวลาที่เราต้อง ปฏิรูปวิถีการผลิต ปฏิรูปฐานวัฒนธรรม ฐานคิด และทิศทางการพัฒนาเสียที”

“ในฝั่งนโยบายของรัฐเรื่องโฉนดชุมชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายไม่ได้คาดหวังอะไรมาก แม้ว่านโยบายจะไปได้ช้าหรือไม่ได้เลย แต่ชุมชนที่ปฏิบัติการและจัดทำโฉนดชุมชนในระดับพื้นที่จะต้องเกิดขึ้นและดำรงอยู่ให้ได้ ชุมชนจะต้องขับเคลื่อนเรื่องโฉนดชุมชนโดยใช้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเป็นตัวตั้ง”

ส่วนทิศทางของโฉนดชุมชนในอนาคตนั้น ส่วนตัวคิดว่าพัฒนาไปได้แน่นอน แต่ต้องอาศัยความอดทนของชุมชนผู้ปฏิบัติอย่างมาก โดยเฉพาะแกนหลักของเครือข่าย เนื่องจากต้องทำความเข้าใจกับพี่น้องชาวบ้านทุกคนทุกพื้นที่ที่จะทำโฉนดชุมชน ให้มีจิตสำนึก มีความรู้สึกที่จะเสียสละ พร้อมทั้งจะทำเพื่อชุมชนและสังคม

ถึงที่สุดแล้วโฉนดชุมชนเป็นเรื่องสวนกระแสสังคม เนื่องจากความคิด ความรู้สึกของคนในสังคมขณะนี้ มองเห็นว่าที่ดินมีไว้เพื่อขาย จึงเป็นหน้าที่ของ ชุมชนและเครือข่ายฯ ที่จะทำอย่างไรให้ชาวบ้านและคนทั่วไปเข้าใจว่า ที่ดินไม่ใช่ สินค้าแต่มันคือชีวิต และโฉนดชุมชนไม่ใช่แค่เรื่องการได้ที่ดินมาอย่างเดียว ไม่ใช่ การแก้ไขปัญหามาเฉพาะหน้า แต่มันมีความหมายถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง สังคมทั้งระบบ

“ถึงแม้โฉนดชุมชนอาจเป็นเพียงสังคมในฝัน สังคมที่ดีงามและสงบสุข อาจเป็น เรื่องยากที่จะสร้าง แต่ก็ต้องช่วยกันขับเคลื่อนต่อไป”

